

Τ Η:

ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΩ, ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΤΗ, ΜΟΙ ΜΗΤΡΙ

ΕΛΕΝΗ, Γ. ΜΕΛΑ

ΒΑΘΥΤΑΤΗΣ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ

Κ Α Ι

ΥΠΙΚΗΣ ΑΦΟΞΙΩΣΕΩΣ

ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ

ΛΕΩΝ ΜΕΛΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΜΗΤΡΩΟ

ΕΥΑΝΓΕΛΟΣ Τ. ΜΕΛΑΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ

ΚΑΙ

ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΕΤΟΥ ΜΕΛΑΣ

ΠΡΟΔΕΓΜΕΝΑ.

ΠΡΟ πολλῶν ἤδη ἐτῶν σκεφθεὶς ὅτι πᾶσα νεῦνις ἐκπαιδευομένη πρόκειται ἡμέραν τινα νὰ γίνῃ ἢ μήτηρ οἰκογενείας καὶ ἐπομένως παιδαγωγὸς τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, ἢ διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς ἀλλοτρίων παιδῶν, ἐπέστην ὅτι ἀναγκαιότερον παντὸς ἄλλου μαθήματος ἐν παντὶ Παρθεναγωγείῳ βεβαίως εἶναι τὸ περὶ Παιδαγωγίας μάθημα. Ὅθεν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τῷ Ἀρσακείῳ τοῦ μαθήματος τούτου προθύμως ἐπρότεινα εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας, καὶ τὴν παράδοσιν αὐτοῦ ἀσμένως ἀνεδέχθη.

Ἐν τῷ ἀνά χειρας δὲ Ἐγχειριδίῳ προσεπάθησα ἤδη νὰ συγχο-νεύσω τὰ μαθήματα ταῦτα, ἅτινα ἐπὶ ὀκταετίαν εὐχαρίστως παρέδιδον εἰς τὰς μαθητριάς τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῶν τε καὶ τῶν παρ' αὐτῶν παιδαγωγηθησομένων.

Ἐρανισθεὶς τὰ παιδαγωγικὰ ταῦτα μαθήματα καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ πολυτίμου περὶ Παιδαγωγίας συγγράμματος τοῦ σοφοῦ διὰ τε τὰς θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς παιδαγωγικὰς αὐτοῦ γνώσεις Κυρίου L. F. F. Gauthey, φρονῶ ὅτι δύναμαι μετὰ τὴν ὁμολογίαν ταύτην νὰ συστήσω τὸ Παιδαγωγικὸν τοῦτο Ἐγχειρίδιον, ὡς ἔργον ἀλλότριον, ἄνευ συστολῆς, οὐχὶ μόνον εἰς τὰς νεάνιδας τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰς μελλούσας μητέρας καὶ παιδαγωγούς τῶν Ἑλληνοπαίδων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς γονεῖς, διδασκάλους, καὶ παιδαγωγούς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· διότι ἅπαντες οὗτοι, καθῆκον ἱερὸν καὶ ἐνώπιον τῆς Πατρίδος καὶ ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου ἔχοντες ἰδίως τὸ παιδαγωγεῖν, βεβαίως πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ δυσχεροῦς τούτου καθήκοντος ἐπιθυμοῦσι νὰ συμβουλευῶνται τὰ

υγιέστερα και ούσιωδέστερα τῶν παιδαγωγικῶν συμπερασμάτων, εἰς ἃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος κατέληξεν ἤδη ἡ πολυχρόνιος σπουδὴ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ ἡ μακρὰ τῶν αἰῶνων μελέτη καὶ πείρα.

Μιμηταὶ ἄχρι τοῦδε τοῦ Γαλλικοῦ βίου, καὶ τοὺς Γαλλικοὺς συρμούς πιστῶς ἀκολουθοῦντες, καὶ τὰ Γαλλικὰ μυθιστορήματα μετὰ πόθου ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ Γαλλικὰ ἔθη πιθηκίζοντες, καὶ εἰς τὰ Γαλλικὰ θεάματα καὶ ἀκροάματα ἐνασμενίζόμενοι, καὶ τὴν ἐπιδεικτικὴν καὶ ἐπιπόλαιον ἀνατροφὴν τῶν τέκνων ἡμῶν δυστυχῶς οἱ πλείστοι ἠσπάσθημεν!

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀνατροφή οὔτε τὰς σωματικὰς δυνάμεις ἀναπτύσσει, οὔτε τὴν διάνοιαν ἀνυψοῖ, οὔτε τὴν καρδίαν δυστυχῶς ἐξευγενίζει, ἀλλὰ τό τε σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν διαφθείρει, κούφους δὲ καὶ φαύλους ἀποκαθιστᾷ τοὺς χαρακτῆρας, καὶ εἰς τὴν λατρείαν τῆς ὕλης καὶ τῶν ἡδονῶν καθοδηγεῖ τοὺς θιασώτας αὐτῆς.

Ἡ ἐπιπόλαιος αὕτη ἀγωγή ἀφ' ἐνός, καὶ ἡ σπάνις σπουδαίας ἠθικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ ἀφ' ἐτέρου ἐπέφερον δυστυχῶς τὴν τελευταίαν καταπληκτικὴν τῆς μεγάλης Γαλλίας κατάπτωσιν, καὶ τὰς μὲν ἐν Παρισίοις γυναῖκας ἀνέδειξαν Ἐριννύας μαινομένας, τὴν δὲ λαμπρὰν πρωτεύουσαν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ εἰς Σόδομα νέα δυστυχῶς μετέβαλον.

Βεβαίως οὔτε τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος τὰς τελευταίας συμφορὰς τῆς Γαλλίας ἐπροκάλεσεν, ἀλλ' οὔτε τῶν χρημάτων, τῶν βραχιόνων, τῶν φρουρίων, τῶν στόλων, τῶν ὄπλων, καὶ τῶν πολεμοφοδίων ἢ ἔλλειψις, ἀλλ' οὔτε ἡ ἔνδεια γραμμῶν καὶ φῶτων ἐπέφερον τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῆς κατάπτωσιν, διότι τούτων ἀπάντων ἔβριθεν ἡ μεγάλη καὶ ὠραία Γαλλία.

Ἀλλὰ τῶν ἀρχόντων ἡ φιλαρχία, ὁ πόθος τῆς κατακτῆσεως, ἡ δίψα τῆς στρατιωτικῆς δόξης, τὸ δξύθυμον καὶ ὀρηκτικὸν τοῦ χαρακτῆρος, ἡ στέρησις χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ μετριοφροσύ-

τήντησεν ἢ παρ' ἡμῖν Ἐφημεριδογραφία, διότι, δυστυχῶς ἢ εὐ-
 τυχῶς μὴ δυνάμενοι νὰ ἤμεθα συνδρομηταὶ ὅλων, ὀλίγας μόνον
 ἀναγινώσκομεν, ὥστε δὲν γνωρίζομεν ἂν τῷ ὄντι τινὲς τούτων
 ἦναι τοιαῦται, καὶ ἐπομένως ἄξιαι τῶν τίτλων, δι' ὧν αὐταὶ
 ἑαυτὰς ἐτιτλοφόρησαν. Ἐν τούτοις πολλὰ πολλοὺς ἠκούσαμεν
 προτείνοντας πρὸς ἀνόρθωσιν δῆθεν τῆς Ἐφημεριδογραφίας ἡμῶν.

Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπιθυμοῦσι προλύτας καὶ διδάκτορας τοῦ Πανε-
 πιστημίου ὡς ἑφημεριδογράφους, φρονοῦντες ὅτι τὰ φῶτα συμ-
 θαδίζουσι πάντοτε μετὰ τῆς ἠθικῆς!

Ἄλλοι δὲ ἐπιζητοῦσι χρηματικὴν ἐγγύησιν παρὰ τῶν ἑφημε-
 ρίδων, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχον καὶ πλούσιοι πλήρεις δοξομανίας καὶ
 κακοηθείας!

Ἄλλοι δὲ ἀπαιτοῦσι τὴν προσυπογραφὴν ἐκάστου ἄρθρου, ὡς
 νὰ μὴ ὑπῆρχον καὶ πρόσωπα μηδεμίαν ὑπόληψιν ἔχοντα ν' ἀπο-
 λέσωσι διὰ τῆς ὑπογραφῆς αὐτῶν! Καὶ ἄλλοι ἄλλα περὶ ἑφη-
 μερίδων βουλεύονται. Ἀλλὰ πάντες δυστυχῶς λησμονοῦμεν ὅτι
 καθὼς οἱ αὐστηροὶ τελωνιακοὶ περιορισμοὶ τοῦ ἐμπορίου τὰ λα-
 θρεμπόρια παρὰ τοῖς κακοήθεσι τῶν ἐμπόρων προκαλοῦσιν, οὕτω
 καὶ οἱ τῆς Ἐφημεριδογραφίας περιορισμοὶ τὴν αἰσχρὰν λιβελλο-
 γραφίαν τῶν ἀναγῶγων συνεπιφέρουσιν.

Ἄς πεισθῶμεν λοιπὸν ὅτι ἡ Ἐφημεριδογραφία παντὸς ἔθνους
 εἶναι ἀπαύγασμα τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστά-
 σεως. Μόνον δὲ ὅταν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ἦθῃ μορφωθῶσιν
 ἐν τινι κοινωνίᾳ, ὑπερ μόνον διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ὑγιοῦς
 παιδαγωγίας καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ δύναται νὰ κα-
 τορθωθῇ, τότε μόνον καὶ ἡ ἀνάγωγος Ἐφημεριδογραφία δύναται
 ἐν αὐτῇ νὰ ἐκλείψῃ· διότι τότε μόνον οὔτε ἀνάγωγοι ἑφημερι-
 δογράφοι θέλουσι παρουσιάζεσθαι, οὔτε ἀνάγωγοι καὶ ἐμπαθεῖς
 ἀναγνώσται καὶ τροφοδόται ἀναγῶγων καὶ ἐμπαθῶν ἑφημερί-
 δων θέλουσιν εὐτυχῶς ὑπάρχει, ὥστε καὶ ἂν τοιαῦται τυχὸν
 ἤθελον ἐμφανισθῆ, ἀμέσως παρὰ πάντων μετ' ἀγανακτήσεως
 ἀποπεμπόμεναι, οἰκτρῶς ἤθελον ἀποθάνει ἐξ ἀτραφίας.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τῆς καχεκτικῆς τῶν Δικαστηρίων ἡμῶν καταστάσεως πολλοὺς ἠκούσαμεν δυσανασχετοῦντας. Εἰς μάτην ἤλπισαν, ὡς λέγουσιν, ἐπὶ τὸν σωτήριον καὶ φιλελεύθερον θεσμόν τῆς *ισοβιότητος*, ὃν τοσοῦτον πάντες ἐπόθησαν! Οὐδεμία ἐξ αὐτοῦ βελτίωσις, οὐδεμία σωτηρία, οὐδεμία ἐγγύησις! Ἡ ἀμέλεια καὶ ἡ ἀδράνεια ἀπεναντίας ἐκορυφώθησαν, ἡ ἀμεροληψία ἐγένετο καταφανεστέρα, ἡ ἀδικία αὐθαδεστέρα, καὶ ἡ ἀναιδὴς θυσία τῶν ἐχόντων ὑπὲρ τῶν μὴ ἐχόντων συνηθεστέρα! Τὸ σωτήριον λοιπὸν αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας ὁσημέραι ἐκλείπει, τὰ χρήματα φυγαδεύονται, αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπονεκροῦνται, ἡ δὲ ἀδικία καὶ ἡ ἀρπαγὴ διὰ τῶν δικαστικῶν Ἀποφάσεων διδάσκονται εἰς τὸν λαὸν ἐπισήμως!

Ἐὰν ταῦτα ἢ τινὰ τούτων ἔχωνται ἀληθείας, θέλομεν βεβαίως πάντες πεισθῆ ὅτι μόνη ἡ ἐν τοῖς Πανεπιστημίῳ νομικῇ ἐκπαίδευσίς δὲν ἀρκεῖ δυστυχῶς ὅπως ἀναδείξῃ καὶ δικαστὰς φιλοπόνους, φιλοτίμους, δικαίους καὶ ἀκεραίους, καὶ ὅτι οὔτε οἱ σοφοὶ νόμοι οὔτε οἱ ἐλεύθεροι θεσμοὶ, ὅποιοι οἱ τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τῆς *ισοβιότητος*, ὠφελούσι καὶ προάγουσι τὰ ἔθνη, ὡσάκις ὑπὸ τῶν ἠθῶν δὲν ἐνισχύωνται. Μόνον ὅταν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, καὶ ἐν τῷ ναῷ, καὶ ἐν τῇ σχολῇ ἀνατραφῶμεν καὶ μορφωθῶμεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀφιλοκερδεῖς, φιλόπονοι, ἐνάρετοι, δίκαιοι καὶ χριστιανοὶ ἀληθεῖς, θέλομεν ἀναδειχθῆ καὶ ἄξιοι ἱερεῖς τῆς δικαιοσύνης, ἄνευ τῆς ὁποίας οἰκτρῶς παραλύουσιν οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ, καὶ καταρρέουσιν αἱ κοινωνίαι.

Ἄλλὰ οἱ πλεῖστοι μετὰ βαθυτάτης θλίψεως τὴν ἔλεεινὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς καὶ δημοσίου ὑπηρεσίας, καὶ τὴν παράλυσιν τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ τόπου διοικήσεως παρατηροῦντες, εἰς τοὺς Ἰπουργοὺς καὶ τοὺς Βουλευτὰς καὶ τὸ Πολίτευμα τὴν καχεκτικὴν ἡμῶν κατάστασιν ἀποδίδουσι.

Καὶ ἄλλοι μὲν τὴν γενικὴν ψηφηφορίαν τῶν ἀγραμμάτων, τῶν ἀέργων καὶ τῶν ἀκτημόνων κατακρίνουσιν. Ἄλλοι δὲ ἐξενίστανται κατὰ τῶν Ἰπουργῶν, ἐπὶ λόγῳ ὅτι γινόμενοι οὔτοι

ἐλευσινὰ τῶν Βουλευτῶν ἔρμαια τὴν δημόσιον ὑπηρεσίαν χάριν αὐτῶν παραλύουσιν, ἐνῶ ὄφειλον ἢ παραιτούμενοι τοὺς Βουλευτάς δημοσίως νὰ στιγματίζωσιν, ἢ διαλύσεις ἐπανειλημμένας τῆς Βουλῆς προκαλοῦντες τοὺς Βουλευτάς νὰ σωφρονίζωσι καὶ εἰς τὰ νομοθετικὰ αὐτῶν ἔργα νὰ περιορίζωσιν.

Ἄλλοι δὲ τοὺς Ἰπουργοὺς δικαιούντες κατὰ τῶν Βουλευτῶν καταφέρονται, διότι αὐτοὶ παρὰ τὸ Σύνταγμα διὰ τῶν ὑπουργῶν διοικοῦντες, τὰ πάντα παραλύουσιν ὡς ἐκ τῆς ἀβελτηρίας, τῆς ἰδιοτελείας καὶ τῶν ἀγρίων κομματικῶν παθῶν των. Καὶ ἄλλοι μὲν πρὸς θεραπείαν τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου ἐκ τῆς Βουλῆς θέλουσι νὰ ἐξώσωσιν. Ἄλλοι δὲ τὴν ὑπαλληλίαν ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν Βουλευτῶν καὶ τῶν ὑποχειρίων αὐτῶν Ἰπουργῶν ἐπιθυμοῦσι ν' ἀπαλλάξωσι διὰ τῆς συστάσεως παρ' ἐκάστῳ Ἰπουργείῳ μονίμου ἐιδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ ἀνδρῶν ἀνωτέρων πάσης μομφῆς, ὅπως οὐδεὶς τοῦ λοιποῦ ὑπάλληλος διορίζεται καὶ παύεται ἐναντίον τῆς γνωμοδοτήσεως τῆς ἀρμοδίας ταύτης Ἐπιτροπῆς. Καὶ ἄλλοι ριζικωτέραν τὴν θεραπείαν εὐχονται, οἱ μὲν πρὸς τὴν ἀπόλυτον Μοναρχίαν ἀποκλίνοντες, οἱ δὲ πρὸς ἔτι δημοκρατικώτερον τοῦ ἐνεστώτος πολιτεύματος ῥέποντες, ἀμφοτέροι δὲ λησμονοῦντες τὴν σοφὴν συμβουλήν τοῦ σοφοῦ ἡμῶν Πλάτωνος, ὅστις καὶ τῶν Περσῶν τὴν ἀπόλυτον Μοναρχίαν, καὶ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἀποκρούων, ῥητῶς ἐν τῷ τρίτῳ Βιβλίῳ τῶν Νόμων του λέγει ὅτι, ἐὰν θέλωμεν ἐλευθερίαν, φιλίαν (ἀγάπην, ὁμόνοιαν) καὶ φρόνησιν, δεῖ καὶ ἀναγκαῖον εἶναι μεταλαβεῖν ἀμφοῖν τούτων, ἤτοι τῆς τε Μοναρχίας καὶ τῆς Δημοκρατίας.

Ἄλλ' ἀπέχοντες πάσης ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω συζητήσεως, θέλομεν περιορισθῆ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα ἀληθείας τινάς, ἀνακρηρυχθείσας μὲν ὑπὸ τε τῶν σοφῶν ἡμῶν προγόνων καὶ τῶν νεωτέρων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης, ἐπιβεβαιωθείσας δὲ ὑπὸ τῆς πολυχρονίου πείρας. Αἱ δὲ ἀλήθειαι αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς.

α) Ὅτι ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν ᾧσιν οἱ θεσμοὶ καὶ οἱ νόμοι, εἴ-

να αδύνατον νὰ εὐδοκιμήσωσιν, ἐὰν τὰ ἤθη τῆς κοινωνίας δὲν ὑποβοηθῶσι καὶ ἐνισχύωσιν αὐτούς.

β') Ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος χρηστῶν ἠθῶν τὰ ἀτελέστερα καὶ ἐλαττωματικώτερα τῶν πολιτευμάτων εὐδοκιμοῦσιν, ἐνῶ ὑπὸ τὸ κράτος διεφθαρμένων ἠθῶν τὰ τελειότερα καὶ τὰ κατὰ θεωρίαν ἄριστα τῶν πολιτευμάτων οἰκτρῶς ἀποτυγχάνουσιν.

γ') Ὅτι ὅσῳ μᾶλλον φιλελεύθερον καὶ δημοκρατικώτερον εἶναι τὸ πολίτευμα, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀναγκαῖα καθίστανται τὰ χρηστὰ ἤθη, ὅπως δι' αὐτῶν περιστέλλεται, καὶ εἰς ἀκολασίαν μὴ παρεκτρέπεται ἢ ὑπὸ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν νόμων ἐπιτρεπομένη ἐλευθερία τῶν πολιτῶν.

δ') Ὅτι ὅταν τὰ ἤθη ἦναι παραλελυμένα, οὐδεμία μεταβολὴ πολιτεύματος ὠφελεῖ καθ' ὅσον δὲ μᾶλλον φιλελεύθερον γίνεται τὸ πολίτευμα, τοσοῦτῳ αἱ κοινωνικαὶ ἀσχημίαι αὐξάνουσι, καὶ καταφανέστεραι ἀναδεικνύονται.

ε') Ὅτι πρῶτιστον καὶ ἱερὸν καθήκον πάσης κοινωνίας, ὑπὸ ὁποιοιδήποτε πολίτευμα καὶ ἂν αὕτη διατελῇ, εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐγκαίρου καὶ γενικῆς παιδαγωγίας διάπλασις χρηστῶν καὶ ἐναρέτων πολιτῶν, ἐξ ὧν καὶ μόνων δύναται νὰ ἐλπίσῃ τὴν βελτίωσιν καὶ πρόοδον αὐτῆς.

Ἐὰν τὰς ἀληθείας ταύτας εἶχομεν ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τοῦ 1833, ὅτε ἡ Βασιλεία ἐν Ἑλλάδι καθιδρύθη, καὶ ἐὰν ἐπομένως ἔκτοτε καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι ἐφροντίζομεν καὶ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐν τοῖς χωρίοις χριστιανικῶς καὶ ἠθικῶς ν' ἀναθρέψωμεν ἐξ ἀπαλῶν δυνύχων τὰ τέκνα ἡμῶν, ὅπως καὶ τὰ θεῖα διδαχθῶσι νὰ σέβωνται, καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ νὰ αἰσθάνωνται, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον νὰ ἐμφορῶνται, καὶ φιλάγαθα, φιλόπονα, καὶ μετριόφρονα νὰ γίνωσι, καὶ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ νὰ θυσιάζωσι προθύμως, καὶ τὸ καθήκον μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας νὰ ἐκπληρῶσι πάντοτε, καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς δικαιοσύνης, τῆς τιμῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας ζωηρῶς νὰ αἰσθάνωνται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν,

βεβαίως οὔτε ἐπὶ τῆς καχεκτικῆς ἡμῶν καταστάσεως ἠθέλομεν θρηνεῖ σήμερον, οὔτε περὶ ἡρωϊκῶν φαρμάκων ἠθέλομεν σκέπτεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄξιοι τοῦ ἐλευθέρου ἡμῶν πολιτεύματος ἠθέλομεν εἶσθαι, καὶ πρότυπον τῷ ὄντι Βασιλείον ἠθέλομεν ἀναδειχθῆ ἔν τῃ Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ὅ,τι ἀπὸ τοῦ 1833 ἡμελήσαμεν, ἄς ἐπιχειρήσωμεν ἤδη. Κάλλιον ἀργὰ παρὰ ποτέ! Ἄς μὴ ἀποθάρβυνθῶμεν δὲ ὑπὸ τῆς ιδέας ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους παιδαγωγικῶν ἡμῶν ἀγώνων θέλουσι βραδύνει ν' ἀναφανῶσι. Τοιαύτη ἀποθάρβυνσις ἤθελεν εἶσθαι ἀναξία ἔθνους ἐπὶ τῇ φιλοπατρίᾳ αὐτοῦ καυχωμένου, καὶ μέλλον μέγα καὶ ἔνδοξον ἐν τῇ Ἀνατολῇ προσδοκῶντος. Ὁ βίος τῶν ἔθνων δὲν εἶναι, ὡς ὁ τῶν ἀτόμων, βραχύς. Ἄν δὲ ἡ Ἑλλάς πρόκηται νὰ ζήσῃ, ὡς ἐλπίζομεν καὶ πεποιθήαμεν, ἄς φροντίσωμεν ὅπως ζήσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἔθνων ἀξίως τοῦ ἐνδόξου ὀνόματός της. Τὸ μέγα καὶ ἱερὸν ἡμῶν καθῆκον, ἡ μεγάλη ἀποστολὴ τῆς παρούσης ἡμῶν γενεᾶς εἶναι ἡ ὑπὲρ τῆς ἐπερχομένης μέριμνα.

Ὅτι δὲ ἡ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων χρηστὴ ἀγωγὴ τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ εἶναι ὁ πρῶτιστος καὶ κυριώτερος μοχλὸς τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας τῶν κοινωνικῶν, τὸ ἐδίδαξεν ὁ κατὰ τὴν Πυθίαν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος Σωκράτης, ὀλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ ἀφιερῶσας εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῶν νέων τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀνεκῆρυξεν ὁ ὕψιστος Πλάτων ἐν τῷ Εὐθύφρονι (1), καὶ ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ (2), ἰδίως δὲ ἐν τῷ 7ῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ περὶ ἀγωγῆς τῶν παιδῶν εἰδικῶς διέλαβε.

(1) Καὶ φαίνεται μοι τῶν πολιτικῶν μόνος ἄρχεσθαι ὀρθῶς· ὀρθῶς γὰρ ἐστὶ τῶν νέων πρῶτον ἐπιμεληθῆναι, ὅπως ἔσονται ὅτι ἄριστοι, ὡς περ γεωργὸν ἀγαθὸν τῶν νέων φυτῶν εἰκὸς πρῶτον ἐπιμεληθῆναι, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων. (Πλάτωνος Εὐθύφρων §. 4).

(2) Τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παιδῶν παιδείαν, ποιοῦταν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλειον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης, ταύτην τὴν τροφὴν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν. (Πλάτωνος Νομ. Βιβλ. α').

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐβεβαίωσεν ὁ ἐξοχώτερος νοῦς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ μέγας Ἀριστοτέλης, ὅστις, τὴν ἠθικὴν ὡς ἀναπόσπαστον μέρος καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν τῆς πολιτικῆς θεωρήσας, συνέγραψε τὰ Ἠθικὰ πρὸ τῶν Πολιτικῶν ἐπ' ἀγαθῶ τῆς πολιτείας (1).

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὠμολόγησε καὶ ὁ γλυκύτατος τοῦ Σωκράτους μαθητῆς, ὁ μελίρρυτος Ξενοφῶν, καὶ ὁ πολυμαθέστατος Πλούταρχος, ὁ μὲν τὰ Ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ Κύρου Παιδείαν συγγράψας, ὁ δὲ περὶ παίδων ἀγωγῆς ἰδίως διαπραγματευθεὶς.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην συνησθάνθησαν ἐπίσης ἅπαντες οἱ σοφοὶ καὶ μεγαλοφύεις τῆς ἀρχαιότητος Νομοθέται, Λυκούργος, Σόλων, Ζάλευκος, καὶ Χαρώνδας, οἵτινες ἰδίως καὶ περὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἠθῶν, καὶ περὶ τῆς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις αὐτῶν ἐμφρόνως διέλαβον.

Παρ' ἡμῖν δὲ τὴν ἀλήθειαν ταύτην κατενόησεν ὁ ἐξοχος τῆς Ἑλλάδος πολίτης, ὁ νουνεχέστατος Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας, ἀρξάμενος τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς πατρίδος ἡμῶν, οὐχὶ ἐκ τῆς ὀροφῆς, ἤτοι ἐκ Πανεπιστημίων καὶ Ἀστεροσκοπειῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν θεμελίων, ἤτοι ἐκ τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν, τῶν ναῶν, καὶ τῶν ὀρφανοτροφειῶν. Τὰ ἐν Αἰγίνῃ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγερθέντα ἀλληλοδιδασκτικὸν καὶ ὀρφανοτροφεῖον μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ναῶν θέλουσι διαμείνει μνημεῖα αἰώνια τῆς μεγαλοφυΐας καὶ φιλοπατρίας τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός!

Ἄς μιμηθῶμεν λοιπὸν τὸν ἐξοχον Κυβερνήτην, καὶ ἄς ἐξακο-

(1) Μέρος ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικε, καὶ ἀρχὴ ἡ περὶ τὰ ἦθη πραγματεία τῆς Πολιτικῆς. (Ἠθικὰ Ἀριστοτ. Α'. α'). Τὴν αὐτὴν ἰδέαν εἶχε καὶ ὁ Πυθαγορικὸς φιλόσοφος Διωτογένης γράψας τὰ ἐξῆς· «Τίς ὢν ἀρχὰ πολιτείας ἀπάσας; νέων τροφά· Οὐ γὰρ μήποκα τὸν καρπὸν ὄνασιφόρον ἄμπελοι γεννήσουσι, μὴ φυτοτροφηθεῖσαι καλῶς.» (Διωτογένης παρὰ Στοβ. περὶ πολιτείας 95).

λουθήσωμεν τὸ ἔργον ἐκείνου. Ἄς ἀφήσωμεν τὰ ὕψη, καὶ κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν συμβουλὴν εἰς τὰ ταπεινά ἄς κατέλθωμεν, ἐὰν τῷ ὄντι θέλωμεν ν' ἀνυψωθῶμεν. Ἄς καταβῶμεν ἐκ τῶν οὐρανίων εἰς τὰ ἐπίγεια. Ἄς ἀφήσωμεν ἐπομένως τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν Σελήνην καὶ τὸν Ἥλιον νὰ διατρέχωσιν ἡσυχῶς τὰς τροχιάς, ἄς αὐτοῖς ὤρισεν ὁ Θεός, καὶ ἄς φροντίσωμεν νὰ εἰσέλθωμεν πάντες εἰς τὴν τροχίαν τῆς παιδαγωγίας, ἂν τῷ ὄντι θέλωμεν ὅπως τὸ ἄστρον τῆς Ἑλλάδος ἀνυψωθῆ εἰς τὸν ὀρίζοντα, καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ θέσιν καὶ λάμψιν ἀναλάβῃ.

Ἄς φροντίσωμεν λοιπὸν πάντες, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ, νὰ διαπλάσωμεν διὰ τῆς ἐγκαίρου παιδαγωγίας τὰ ἰδιωτικὰ ἡμῶν ἦθη, ὅπως καὶ τὰ δημόσια μορφωθῶσι, καὶ ἡ Πατρις εὐδαιμονήσῃ (1). Μόνον τοιοῦτοτρόπως ἡ παροῦσα ἡμῶν καχεκτικὴ κατάστασις θέλει θεραπευθῆ ριζικῶς, καὶ ἡμέρας εὐτυχεστέρας θέλουσιν ἰδεῖ τὰ τέκνα ἡμῶν.

Ἐὰν δὲ οἱ παιδαγωγικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἐσσοφῶντος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἠδυνήθησαν δυστυχῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν κατὰπτωσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἄς εὐχηθῶμεν ν' ἀναφανῶμεν ἡμεῖς εὐτυχέστεροι ἐκείνων. Ἴσως ὁ καιρὸς τῆς ἀπελπισίας δὲν ἐπέστη. Ἴσως ἐλπίς σωτηρίας ὑπάρχῃ εἰσέτι. Ἄς σπεύσωμεν λοιπὸν πάντες ἄς σπεύσωμεν μετὰ ζήλου! Ἴσως, ἐὰν ἐκεῖνοι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ σώσωσι τὴν ἀρχαίαν, προφθάσωμεν ἡμεῖς νὰ σώσωμεν τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, ἀρωγοὺς μάλιστα ἔχοντες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν τυπογραφίαν!

Οἱ ἀληθῶς σοφοὶ ἱατροὶ τὴν πρόληψιν τῶν ἀσθενειῶν διὰ τῶν ὑγιεινῶν αὐτῶν παραγγελημάτων ἰδίως προτίθενται, οὐχὶ δὲ τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν, ἀλλὰ τὴν ριζικὴν αὐτῶν αἰτίαν

(1) Χωρὶς τῆς ἰδίας διοικήσεως ἐν ταῖς πόλεσιν ὀρθῆς γιγνομένης, μάτην ἂν τὰ κοινὰ τις οἴοιτο ἔξαι τινὰ βεβαιότητα θέσεως. (Πλάτων Νομ. ζ').

προσπαθοῦσι νὰ θεραπεύωσι, καὶ μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς οὐδέποτε ἐγκαταλείπουσι τὸν ἀσθενοῦντα. Τοιοῦτον δὲ καὶ τῆς παιδαγωγίας τὸ ἔργον!

Διὰ τῆς παιδαγωγίας οἱ ἄγριοι καὶ βάρβαροι λαοὶ ἐξημεροῦνται καὶ πολιτίζονται.

Διὰ τῆς παιδαγωγίας μορφοῦνται οἱ ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι χαρακτῆρες, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ εὐδαιμονία τῆς τε οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτείας.

Διὰ τῆς παιδαγωγίας ξέονται καὶ διαπλάττονται καὶ ἐξωραΐζονται αἱ ἄμορφοι καὶ ἀκατέργαστοι ψυχαὶ, καὶ εἰκόνας πισταὶ τῆς Θεότητος ἐπὶ τῆς γῆς ἀναφαίνονται, καθὼς διὰ τῆς γλυπτικῆς ξεόμενα ὑπὸ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους τὰ ἄμορφα καὶ ἀκατέργαστα μάρμαρα τῆς Πάρου καὶ τοῦ Πεντελικοῦ θαυμασίως μετεβάλλοντο εἰς ἀμίμητα καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα.

Διὰ τῆς παιδαγωγίας ἀναπτύσσονται καὶ ἐνσαρκοῦνται αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀρετῆς, τῆς εὐσεβείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγαθοποιίας, δι' ὧν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἀναδεικνύεται πλάσμα οὐράνιον, τὰ δὲ ἔθνη καθοδηγοῦνται εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῶν εὐδαιμονίαν.

Ὁρθότατα ἐπομένως ἔλεγεν ὁ μέγας τῆς Γερμανίας φιλόσοφος Λεϊβνίτιος ὅτι «*ἐκ τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν κρέμαται ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους*» (1).

Ἡ σημερινὴ δόξα καὶ ὑπεροχὴ τῆς Γερμανίας βεβαίως εἰς τοὺς παιδαγωγικοὺς ἀγῶνας τῶν Γερμανῶν ἰδίως ὀφείλεται. Ἡ φιλοπονία, ἡ λιτότης, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ ἀρετὴ, ἡ πειθαρχία, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ φιλοπατρία, ἅπαντα προϊόντα ἀγλαὰ χρηστῆς παιδαγωγίας, καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ ἐπεκτεινομένης, εἶναι ἀναντιρρήτως τὰ ἀληθῆ αἷτια τῆς Γερμανικῆς ἀνυψώσεως. Καὶ ἰδοὺ ἡ Γερμανία ἐπιβεβαιούσα σήμερον διὰ τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους τοῦ μεγάλου αὐτῆς Φιλοσόφου!

---

(1) J'ai toujours pensé qu' on reformerait le genre humain, si l'on reformait l'éducation de la jeunesse. (Leibnitz, Lettres à Placius).

Ἀλλὰ τίνες θέλουσι παιδαγωγῆσαι τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἐκ τοῦ μαρμασμοῦ ἐξερχομένη αὕτη, καὶ εὐδαιμονοῦσα, καὶ ἐν τῇ ὑπολήψει τῶν ἐθνῶν ἀνυψουμένη, τὴν οἰκείαν αὐτῆς θέσιν ἀναλάβῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ;

Παιδαγωγοὶ τῶν ἐθνῶν εἶναι βεβαίως οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, οἱ ἱερεῖς, οἱ διδάσκαλοι, οἱ γονεῖς, καὶ ἰδίως αἱ μητέρες.

Ἐκ τούτων δὲ ἀναντιρρήτως ἡ φύσις εἰς τὰς μητέρας ἀπένειμε τὴν πρώτην θέσιν. Τοῦτο κατανοήσας ὁ μεγαλοφυῆς Ναπολέων ὁ Ἄ. θερμῶς παρεκάλει τὴν ἔξοχον παιδαγωγὸν Κυρίαν Καμπὰν «*τὰ προετοιμάση μητέρας ἱκανὰς ν' ἀναθρέψωσι προσηκόντως τὰ τέκνα αὐτῶν*», πεισθεὶς, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ ἀληθὴς καὶ διαρκὴς εὐδαιμονία καὶ δόξα τῶν ἐθνῶν κυρίως ἐξήρτηται, οὐχὶ ἐκ τῶν κατακτήσεων καὶ τῶν καταστρεπτικῶν πολέμων καὶ τῶν μυριονέκρων νικῶν, οὐδὲ ἐκ τῶν σοφῶν Κωδίκων, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑγιοῦς ἀνατροφῆς, ἣν αἱ μητέρες ὀφείλουσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν.

Δικαίως δὲ καὶ ἕτερος μεγαλοφυῆς ἀνὴρ ἔλεγεν «*ἐὰν θέλητε ν' ἀναφανῶσιν ἐν τῇ Πατρίδι ὑμῶν ἄνδρες ἐνάρετοι καὶ μεγάλοι, διδάξατε τὰς γυναῖκας τί εἶναι ἀρετὴ καὶ ἀληθὲς μεγαλειον, διότι οἱ ἄνδρες ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε ἦσαν καὶ θέλουσιν εἶσθαι ὅποιοι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐμορφώθησαν ὑπὸ τῶν μητέρων αὐτῶν.*»

Τῷ ὄντι ἡ Θεία Πρόνοια τὰς μητέρας ἠθέλησεν ὡς τὰς πρώτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους παιδαγωγούς, καὶ δι' αὐτὸ διὰ τῶν εἰδικῶν προτερημάτων τῆς παιδαγωγοῦ ἐπροίκισεν ἰδίως τὰς μητέρας, χάρισσα εἰς αὐτὰς τὴν ὑπομονήν, καὶ ἐν αὐταῖς ἐμφυσήσασα τὸ οὐράνιον αἶσθημα τῆς μητρικῆς στοργῆς.

Βρέφη γυμνά καὶ ἀδύνατα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατὰ πρῶτον εἰσερχόμενα, εἰς τὰς μητρικὰς ἀγκάλας παραδίδει ἡμᾶς ἡ φύσις. Ἡ δὲ μήτηρ διὰ βλέμματος τρυφεροῦ, διὰ φωνῆς γλυκυτάτης, καὶ διὰ τῆς ἀφάτου αὐτῆς στοργῆς, οὐχὶ εἰς τὴν διάνοικιν,

ἀλλ' εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐμιλοῦσα, ἀναπτύσσει ἐν αὐτῇ τὰ πρῶτα σωτήρια αἰσθήματα τῆς ἀγάπης, τῆς εὐγνωμοσύνης, καὶ τῆς εὐσεβείας, ἅτινα, ἀνεξάλειπτα διαμένοντα, διέπουσιν ἀκο-
λούθως ὁλόκληρον τὸν βίον ἡμῶν.

Ἄς προσφέρωμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν φόρον τῆς βαθυτάτης ἡμῶν εὐγνωμοσύνης εἰς τοὺς ἰδρύσαντας, διοικοῦντας, εὐεργε-
τοῦντας καὶ προάγοντας τὴν ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικὴν Ἐται-
ρίαν, ἥτις εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ γυναικείου φύλου διὰ τῆς μορ-
φώσεως ἀγαθῶν μητέρων, παιδαγωγῶν, καὶ διδασκαλισσῶν ἀφο-
σιωθείσα, κατενόησε τὴν μεγαλητέραν καὶ οὐσιωδεστέραν ἀνάγκη-
κην τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ συγχρόνως ἅς εὐχηθῶμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ὅπως ἡ εὐεργετικὴ ἐνέργεια τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας ἐπε-
κταθῆ καὶ πολλαπλασιασθῆ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυ-
λὴν καὶ ἡ μὲν Κυβέρνησις μετὰ πάσης θυσίας προάγῃ καὶ ἐπι-
σχύῃ τὸν μέγαν αὐτὸν παιδαγωγικὸν τοῦ ἔθνους μοχλὸν, ἐκ-
παιδεύουσα ἐν τῷ Ἀρσακείῳ, οὐχὶ τῶν εὐνοουμένων τὰ θυγάτρια,
ἀλλὰ τῶν πτωχῶν δῆμων καὶ κωμοπόλεων τὰς μελλούσας δι-
δασκαλίσσας, ἀπανταχοῦ δὲ τὴν σύστασιν Σχολείων κορασιῶν
προκαλοῦσα καὶ ἐνεργοῦσα· πᾶς δὲ δῆμος τοῦ Βασιλείου καὶ
πᾶσα Κοινότης τῶν ἔξω Ἑλλήνων διαρκῶς ἐν τῷ Ἀρσακείῳ δια-
πλάττωσι διδασκαλίσσας ἀξίας νὰ παιδαγωγῶσι τὰ τέκνα τῆς
Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀπανταχοῦ δὲ φιλοτίμως διατηρῶσι Παρθε-
ναγωγεῖα καὶ κορασιῶν Σχολεῖα.

Ἄς εὐχηθῶμεν προσέτι ἐξ ὅλης ψυχῆς ὅπως ἡ ἐν τοῖς Παρ-
θεναγωγεῖοις ἡμῶν ἐκπαίδευσις κατασταθῆ ὅσον ἔνεστιν ἐμβρι-
θεστέρα καὶ παιδαγωγικωτέρα, ἥττον δὲ ἐπιδεικτικὴ καὶ ἐπι-
πόλαιος, ὅπερ βεβαίως θέλει κατορθωθῆ διὰ τῆς συντάξεως καὶ
εἰσαγωγῆς καταλλήλων διδακτικῶν βιβλίων, ἀπάντων ὑπὸ πνεύ-
ματος παιδαγωγικοῦ ἐμφορουμένων, διὰ τῆς ἐκλογῆς διδασκά-
λων σεμνῶν, ἐμβριθῶν καὶ συνενούντων τὴν παιδείαν μετὰ τῆς
παιδαγωγίας, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἐναρέτου, χριστιανικῆς,

σεμνῆς, λιτῆς, καὶ ἐμβριθοῦς διευθύνσεως. Καὶ ταῦτα ὅπως αἱ ἐν αὐτοῖς παιδαγωγούμεναι Ἑλληνίδες οὐχὶ μόνον ἐκπαιδεύονται ἀλλὰ καὶ παιδαγωγῶνται, καὶ τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς παιδαγωγίας ἐνστερνίζονται, ἐξερχόμεναι δὲ τῶν Παρθεναγωγείων μὴ ἀποβάλλωσιν αὐτὰς ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ ρεύματος τῆς πολυτελείας, τῆς ἐπιδείξεως, τῆς ἐπιπολαιότητος, καὶ τῆς διαφθορᾶς παρασυρόμεναι, ἀλλ' ἀνεξαλείπτους διατηρῶσι, καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀδιαλείπτως αὐτὰς ἐγχαράττωσι διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος.

Συνομολογοῦμεν ὅτι μυρίας δυσκολίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέλουσιν ἀπαντήσῃ, καὶ ὅτι, ὅπως τὰς δυσκολίας ταύτας ὑπερνικήσωσι, μεγάλους ἀγῶνας θέλουσιν ἀναγκασθῆ νὰ καταβάλωσιν. Ἀλλ' ἀνευ ἀγῶνων καὶ κόπων οὐδεὶς δοξάζεται, οὐδὲ ἡ Πικτρὶς εὐτυχεῖ!

Τὸ μέγα ἐν τούτοις κοινωνικὸν εὐεργέτημα, ὅπερ ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἐταιρία προσήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ ἐν Ἀθήναις σύστασις προτύπου *Νηπιαγωγείου*, ἡ ἐν αὐτῷ μόρφωσις ἀξίων Διευθυντριῶν *Νηπιαγωγείων*, καὶ ἡ ἐκδοσις τῶν ἀπαιτούμενων ἐν τοῖς *Νηπιαγωγείοις* βιβλίων (1).

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ μητέρες, ὅπως ἀξίαι τοῦ γλυκυτάτου τούτου ὀνόματος ᾧσιν, ὀφείλουσι νὰ ἦναι αἱ πρῶται παιδαγωγοὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων· ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπανταχοῦ, καὶ ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, οὔτε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν, οὔτε τὴν ἀπαιτούμενην ἰκανότητα ἔχουσιν ἅπασαι αἱ μητέρες ὅπως τὰ τέκνα

(1) Ἐξεδόθησαν ἄχρι τοῦδε ἐπιμελείᾳ τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας τὰ Παιδαγωγικὰ ἄσμάτια, τὰ Παιδαγωγικὰ διηγήματα, τὰ Μαθήματα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, τὰ Πρακτικὰ μαθήματα τῆς Κυρίας Carpentier, καὶ αἱ σοφαὶ αὐτῆς Συμβουλαὶ καὶ ὁδηγαὶ περὶ διευθύνσεως Σχολείων καὶ *Νηπιαγωγείων*, ἃς θερμῶς συνιστῶμεν εἰς πᾶσαν διδασκάλισσαν καὶ παιδαγωγὸν, εἰς πάντα διδάσκαλον, καὶ εἰς πᾶσαν μητέρα.

αὐτῶν προσηκόντως παιδαγωγῶσι. Καὶ ἰδοὺ ἡ μεγίστη κοινω-
νικὴ ἀνάγκη τῶν Νηπιαγωγείων καὶ τῶν Διευθυντριῶν αὐτῶν
πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως τῶν μητρικῶν φροντίδων.

Τὴν σωτήριον ἰδέαν τῶν Νηπιαγωγείων πρῶτος ὁ δαιμόνιος
ἡμῶν Πλάτων συνέλαβε καὶ διτύπωσε ἐν τοῖς Νόμοις αὐ-
τοῦ (1). Τὴν ἰδέαν δὲ ταύτην τοῦ ἡμετέρου Πλάτωνος ἠσπασθη-
σαν καὶ ἐπραγματοποίησαν ἤδη καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Δυτικὴν
Εὐρώπην, συστήσαντες Νηπιαγωγεῖα, ἅτινα ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ
ὠνόμασαν *σχολεῖα τῶν νηπίων* (*infant schools*), ἐν δὲ τῇ Γερ-
μανίᾳ *παιδοφυλακεῖα*, καὶ *παιδικοὺς κήπους* (*Kindergarten*),
ἐν δὲ τῇ Ἰσπανίᾳ *σχολεῖα τῶν μικρῶν* (*escuelas de parvu-
los*), ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ *Ἄσυλα* (*Salles d' asile*), καὶ ἀλλαχοῦ
σχολεῖα μητρικὰ, ὡς ἀναπληροῦντα τὰς μητρικὰς φροντίδας.
Ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις δὲ τούτοις τὰ φοιτῶντα παιδιά ἐξ ἀπα-
λῶν ὀνύχων διαπλάττονται καὶ καλλιεργοῦνται δι' ἄσματιών
καὶ διὰ καταλλήλων εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτῶν μεθόδων καὶ σω-
ματικῶς, καὶ διανοητικῶς, καὶ ἠθικῶς, καὶ θρησκευτικῶς.

Ἡεποίθαμεν δὲ ὅτι ἐὰν τὰ Νηπιαγωγεῖα ταῦτα ἤθελον ἐπε-
κταθῆ πρὸ χρόνων καθ' ὅλας τὰς πόλεις, κωμοπόλεις, καὶ χωρία
τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ ἐν αὐταῖς φοίτησις τῶν τέκνων τοῦ
λαοῦ ἤθελε νομοθετηθῆ ὑποχρεωτικῆ, βεβαίως ἡ Εὐρώπη σή-
μερον δὲν ἤθελε παρουσιάσει τὸ ἀποτρόπαιον θέαμα τῶν λη-
στῶν, τῶν ἐμπρηστῶν καὶ τῶν δολοφόνων, οἵτινες τὴν ἐπάνο-

(1) Ἐυνείναι δὲ εἰς τὰ κατὰ κόμας ἱερὰ δεῖ πάντα τὰ τηλικαῦτα
παιδιά ἀπὸ τριετοῦς μέχρι τῶν ἐξ ἑτῶν, κοινῇ τὰ τῶν κωμη-
τῶν εἰς ταυτὸν ἕκαστα· τὰς δὲ τροφὰς ἐπὶ τῶν τηλικούτων κοσμιότητος
τε καὶ ἀκολασίας ἐπιμελεῖσθαι . . . μίαν δὲ τῶν γυναικῶν τετάχθαι
κοσμοῦσαν κατ' ἐναυτὸν τῶν προειρημένων . . . ἡ δὲ καταστᾶσα ἀρχέτω
φοιτῶσα εἰς τὸ ἱερὸν ἑκάστης ἡμέρας, καὶ κολάζουσα τὸν ἀδικοῦντα . . .
μετὰ δὲ τὸν ἐξέτη καὶ τὴν ἐξέτιν διακρινέσθω μὲν ἤδη τὸ γένος ἐκατέρων·
κόροι μὲν μετὰ κόρων, παρθέναι δὲ ὡσαύτως μετ' ἀλλήλων τὴν διατριβὴν
ποιεῖσθωσαν. (Πλάτωνος Νόμοι Β. βλ. ζ'. §. 4.).

δον τῆς ἀγριωτέρας βαρβαρότητος, καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν εἰς ἀγέλας θηρίων προσέθεντο διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἐργασίας, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς συγγενείας, καὶ αὐτῆς τῆς ὀρησκείας!

Ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις τὰ μὲν τῶν εὐπόρων τέκνα ἤθελον διδαχθῆ νηπιόθεν τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἀγαθοποιίαν, τὴν μετριοφροσύνην, καὶ τὴν λιτότητα ἤθελον μάθει νὰ μὴ μεταβάλλωνται εἰς ψυχροὺς καὶ διεσθαρμένους ἐγωῖστὰς ὑπὸ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐζωίας οἰστροηλατούμενοι, νὰ βοηθῶσι δὲ καὶ περιθάλπωσι πάντοτε τοὺς ἐνδεεῖς, καὶ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἀπελπισίαν αὐτῶν μηδέποτε νὰ προκαλῶσιν.

Τὰ δὲ τέκνα τῶν ἀπόρων ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις ἐγκαίρως ἤθελον διδαχθῆ νὰ σέβωνται, ν' ἀγαπῶσι, καὶ νὰ φοβῶνται τὸν Θεόν, νὰ τηρῶσι τὰς θείας Αὐτοῦ ἐντολάς, ν' ἀγαπῶσι δὲ ἀδελφικῶς τὰ τῶν εὐπόρων τέκνα, καὶ τὴν μὲν ἐργασίαν, ὡς βάσιν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀσπασθῶσι μετὰ ζήλου, τὴν δὲ ἀρπαγὴν, τὴν ἀδικίαν, τοὺς ἐμπρησμοὺς, καὶ τοὺς φόνους νὰ βδελυχθῶσι διὰ παντός.

Ἄς συναισθανθῶμεν καὶ ἄς συνομολογήσωμεν ὅτι ἅπασαι τῶν κοινωνιῶν αἱ ἀσχημίαι εἶναι ἀποτελέσματα ἀναγκαῖα τῆς ἀκηδίας, τῆς ἀνικανότητος, ἢ τῆς κακοθεσίας τῶν γονέων, τῶν ἱερέων, τῶν διδασκάλων, τῶν δημοσιογράφων καὶ παντὸς ὀφείλοντος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του νὰ παιδαγωγῆ τὴν κοινωνίαν.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν δὲ πάντες τὸν ἀπαγόμενον εἰς τὴν ἀγχόνην κλέπτην, τὸν ἀποσπάσαντα διὰ τῶν ὀδόντων του τὸ ὠτίον τῆς παρ' αὐτῷ θρηνοῦσης μητρός του, διότι αὕτη ἐκώφευσεν ὅτε τὴν πρῶτην αὐτοῦ κλοπὴν εἶχεν ἀκούσει· καὶ ἐπομένως ἄς σπεύσωμεν πάντες εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παιδαγωγικῶν ἡμῶν καθηκόντων, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς θρηνήσωμεν καὶ πάθωμεν ὡς ἐθρήνησε καὶ ἔπαθεν ἡ μήτηρ τοῦ κλέπτου.

Ἄς ἐκφράσωμεν λοιπὸν καὶ πάλιν τὴν βαθυτάτην ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν,

ἤτις ἐν Ἑλλάδι εὐτυχῶς εἰσήγαγε τὸ τελειότερον σύστημα τῶν Νηπιαγωγείων, καὶ μετὰ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς τοῦ Πλάτωνος ἃς συνευφρανθῶμεν καὶ ἡμεῖς, βλέποντες τὴν ὑπὸ τῆς Ἐταιρίας ταύτης μόρφωσιν Διευθυντριῶν Νηπιαγωγείων ἀξίων καὶ ἱκανῶν ν' ἀνατρέφωσιν ἐν τῇ τρυφερωτέρᾳ καὶ ἐπιδεικτικωτέρᾳ διαπλάσεως ἡλικίᾳ τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, ἀναπληροῦσαι οὕτω τὴν δυστυχῶς παρ' ἡμῖν πλεονάζουσαν ἀνικανότητα καὶ ἀκηδῖαν τῶν γονέων, καὶ εἰς αὐτοὺς συγχρόνως χορηγοῦσαι τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ ἐργάζωνται καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἡσύχως, γνωρίζοντες ὅτι ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ, ὡς ἐν ἀσύλῳ, ἀσφαλῶς διάγουσι τὰ τέκνα αὐτῶν.

Τὴν ἐκ τοῦ προτύπου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας Νηπιαγωγείου ὠφέλειαν πάντες ἤδη ἐν Ἀθήναις συνησθάνθησαν καὶ συνομολογοῦσι. Τὰ νήπια ἐνθουσιῶντα ἐν αὐτῷ φοιτῶσι, καὶ ὑπὲρ τὸν πατρικὸν τῶν οἶκον ἠγάπησαν αὐτό. Οἱ δὲ γονεῖς τῶν εὐφραίνονται, καὶ τὴν Ἐταιρίαν εὐλογοῦσι, καὶ ἑαυτοὺς μακαρίζουσι, βλέποντες τὴν τε διανοητικὴν καὶ σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ τὰ γλυκύτατα αὐτῶν ἄσμάτια μετὰ συγκινήσεως καθ' ἑκάστην ἀκροῶμενοι. Πάντες δὲ οἱ φιλόκαλοι καὶ ὑπὸ τοῦ φθόνου μὴ κατατρυχόμενοι, δσάκις τὸ Νηπιαγωγεῖον ἐπισκέπτονται, ἢ εἰς τὰς δημοσίους αὐτοῦ ἐξετάσεις παρευρίσκονται, θαυμάζουσι τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ συστήματος τούτου.

Ὁ γενικὸς οὗτος θαυμασμὸς ἐπροκάλεσεν ἤδη εὐτυχῶς τὴν σύστασιν διαφόρων ἰδιωτικῶν Νηπιαγωγείων, εὐδοκίμως διευθυνομένων ἀπάντων ὑπὸ Διευθυντριῶν μορφωθεισῶν ἐν τῷ προτύπῳ Νηπιαγωγείῳ τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρίας· διότι καὶ ἐν Κερκύρᾳ δαπάναις τῆς Ἐταιρίας ταύτης συνέστη ἤδη Νηπιαγωγεῖον, καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς Κυρίας Χριστομάνου καὶ ὑπὸ τῆς Κυρίας Σουρμελῆ ἐν τοῖς Παρθεναγωγείοις αὐτῶν προσηρτήθησαν ὅμοια Νηπιαγωγεῖα, καὶ ἐν Πειραιεῖ ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου δημάρχου κατηρτίσθη Νηπιαγωγεῖον κατὰ τὸ ἐν Ἀθήναις πρό-

τυπον, καὶ ἐν Θεσσαλονίκη ὑπὸ τῆς φιλοκάλου Κοινότητος τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν Νηπιαγωγείων ὅμοιον καθιδρύθη.

Καὶ ὅμως τί ἄχρι τοῦδε περὶ Νηπιαγωγείων ἔπραξαν οἱ παρ' ἡμῖν διέποντες τὰ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως; Οὐδέν! δυστυχῶς οὐδέν!

Ἄς εὐχρηθῶμεν λοιπὸν ὅπως Ἰπουργὸς τῆς παιδείας φιλότιμος, φιλόκαλος, καὶ φιλόπατρις, οὐχὶ εἰς τὰς παύσεις καὶ τὰς μεταθέσεις ἐπαναπαυόμενος, καὶ ἐν αὐταῖς τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθανασίαν του ἀναζητῶν, ἀλλὰ τὰς ἀπείρους κοινωνικὰς ὀφειλίας τοῦ συστήματος τῶν Νηπιαγωγείων κατανοῶν, ἀσπασθῆ μετὰ ζήλου τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ πάντα τοὺς δῆμους τοῦ Βασιλείου ὑποχρεώσῃ, καὶ μετὰ πάσης θυσίας συντρέξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν σύσασιν ὅσον ἔνεστι πλείονων Νηπιαγωγείων, ἀνακρηύτων διὰ Νόμου, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σοφοῦ Πλάτωνος ὑποχρεωτικῆν τὴν ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις φοίτησιν ἀπάντων τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ, ὅπως μηδεὶς Ἑλληνόπαις, ὅποιουδήποτε γένους καὶ ὁποιασδήποτε κατάστασεως, εἴτε ὀρφανός, εἴτε ἀπάτωρ, εἴτε ἀμήτωρ, διαμένῃ τοῦ λοιποῦ ἀνάγωγος εἴτε κατ' οἶκον εἴτε ἐν ταῖς ἀγυαῖς, εἰς μυρίους σωματικούς καὶ ψυχικούς κινδύνους καθ' ἐκάστην ἐκτιθέμενος, πρὸς βλάβην αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς Πατρίδος αὐτοῦ (1).

Ἐστὼ δὲ βέβαιος ὁ Ἰπουργὸς οὗτος ὅτι, ἐὰν τυχὸν ἡ παρούσα γενεὰ, εἴτε ἐκ φθόνου, εἴτε ἐξ ἀβελτηρίας, δὲν ἐκτιμήσῃ τὸ ἔργον του, ἢ ἐπερχομένη ὁμως θέλει μακχρίσει αὐτὸν, ἢ δὲ Πατρις καὶ ὁ Ἰψιστος θέλουσιν εὐλογεῖ αἰωνίως τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

(1) Οὐχὶ μόνον ὁ Πλάτων, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἀπαιτεῖ «πάντα τὰ παιδία ξυνιέναι εἰς τὰ ἱερά,» ἀλλὰ καὶ ὁ πολυμαθέστατος Πλούταρχος ὁμιλῶν περὶ ἀγωγῆς λέγει: «Ἐγὼ μάλιστα ἂν βουλόμην πᾶσι κοινῇ χρῆσιμον εἶναι τὴν ἀγωγὴν... Πειρατέον μὲν οὖν εἰς δύναμιν τὴν κρατίστην ἀγωγὴν ποιῆσθαι τῶν παίδων, καὶ τοῖς πένησιν.» (Πλουτάρχ. περὶ παίδων ἀγωγῆς. XI.)

Ἄλλ' ἡ εὐεργετικὴ ἐνέργεια τοῦ φιλοτίμου καὶ φιλοπάτριδος Ἰπουργοῦ δὲν θέλει βεβαίως περιορισθῆ μέχρι τῶν Νηπιαγωγείων, διότι οὔτε ἡ ἀγωγή τῶν Ἑλληνοπαίδων πρέπει ποτὲ νὰ παύσῃ ὅτε ἐξαετῆ ἢ ἐπταετῆ ἐκ τῶν Νηπιαγωγείων ἐξέρχονται. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀγωγή αὐτῶν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ προβαίνουσα καὶ ἐν τοῖς δημοτικῶν Σχολείοις, ὅπως αἱ ὑγιεῖς ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς φιλανθρώπου θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ, αἱ ἐν τῷ Νηπιαγωγείῳ σπαρεῖσαι, λάβωσι καιρὸν διὰ τῆς περαιτέρω καλλιέργειας νὰ ριζωθῶσιν, ἀναπτυχθῶσιν, καὶ ἐνισχυθῶσιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν παίδων, καὶ οὕτω ἡ ἀρετὴ κατασταθῆ ἐν αὐτοῖς ἐξῆς ἀνεξάλειπτος, καὶ ἀναπόσπαστος τοῦ βίου των ἐφόδιον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας. Τότε δὲ καὶ τὰ ἀνώτερα ἡμῶν Σχολεῖα, καὶ μετ' αὐτὰ τὸ Πανεπιστήμιον θέλουσιν ἀποκτήσει μαθητὰς νοήμονας, χρηστοὺς, σεμνοὺς, καὶ πειθαρχοῦντας, ἡ δὲ Πατρίς πολίτας ἀγαθοὺς καὶ ἐνχρέτους· τὰ δὲ πλήρη οἰήσεως καὶ ἀσεβείας ἀλαλάζοντα σήμερον κύμβαλα εὐτυχῶς τότε θέλουσι παύσει τὴν κοινωνίαν ἡμῶν συνταράσσοντα.

Ἄλλὰ δυστυχῶς, ὡς ἐκ τῆς ἄχρι τοῦδε ἐλλείψεως Νηπιαγωγείων, καὶ πάσης ἐπομένως προκαταρτικῆς διανοητικῆς, ἠθικῆς καὶ χριστιανικῆς καλλιέργειας καὶ προπαρασκευῆς, τυφλὰ τὴν διάνοιαν καὶ πεπωρωμένα τὴν καρδίαν εἰσέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ τέκνα ἡμῶν ἐν τοῖς δημοτικῶν Σχολείοις· ἐν αὐτοῖς δὲ τυφλὰ ὑπὸ τυφλῶν πρωτοσχόλων μηχανικῶς μόνον καθοδηγούμενα, οὐδεμιᾶς διανοητικῆς ἀναπτύξεως, οὐδεμιᾶς ἠθικῆς καὶ χριστιανικῆς διαπλάσεως τυγχάνουσι· καθιερωθέντος δὲ ἀπανταχοῦ τοῦ ὀλεθρίου συστήματος τοῦ ψιττακισμοῦ, ἧτοι τῆς κατὰ λέξιν ἀποστηθίσεως, οὐδὲ τὸ ἀντιληπτικὸν καὶ ἡ κρίσις τῶν παίδων ἐξασκεῖται, οὐδὲ ὠφέλιμός τις πρακτικὴ καὶ βιωτικὴ γνῶσις διδάσκειται, οὐδὲ εὐγενὲς καὶ σωτήριόν τι αἴσθημα καλλιεργεῖται καὶ ἐνισχύεται ἐν αὐτοῖς, ὥστε πλήρης ἡ ἀποχέρσωσις καὶ ἡ ἀποκλήνωσις τῆς τε διανοίας καὶ τῆς καρδίας ἀναφαίνεται ἐν τῇ παρούσῃ οἰκτρᾷ καταστάσει τῶν δημο-

τικῶν ἡμῶν Σχολείων! Ὅθεν δικαίως τὴν ἀναδιοργάνωσιν αὐτῶν θερμῶς καθικετεύομεν παρὰ τοῦ φιλοτίμου καὶ φιλοπάτριδος Ἰπουργοῦ τῆς Παιδείας, πρὶν ἢ δυστυχῶς προβῶμεν εἰς τὴν πλήρη ἡμῶν ἀποσύνθεσιν.

Βεβαίως οὔτε ἀδύνατον οὔτε δύσκολον εἶναι νὰ βελτιώσωμεν, καὶ ἠθοποιᾶ καταστήσωμεν τὰ δημοτικὰ ἡμῶν Σχολεῖα. Ἀδύνατον καὶ ματαιοπονία τῷ ὄντι ἤθελεν εἶσθαι τὸ νὰ ζητῶμεν νὰ μεταβάλωμεν διὰ μιᾶς τὴν παροῦσαν ἡμῶν καχεκτικὴν κατάστασιν εἰς ἀνθηρὰν καὶ ἀκμαίαν. Μόνον ἡ θαυματουργὸς βράβδος τοῦ Μωϋσέως, ἡ πατάξασα τὴν πέτραν τῆς ἐρήμου καὶ ὕδωρ ἐξ αὐτῆς ἀναβλύσασα, ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Δύσκολον καὶ ἀδύνατον τῷ ὄντι εἶναι ἄνθρωποι, ἐν τῇ βραδιουργίᾳ, τῇ ἰδιοτελείᾳ καὶ τῇ φιλοπρωτίᾳ, ἢ ἐν τῇ ἀπάτῃ καὶ τῇ κακοηθείᾳ, ἢ ἐν τῷ ἐγωϊσμῷ καὶ τῷ φθόνῳ, ἢ ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ ταῖς καταχρήσεσι ζήσαντες καὶ γηράσαντες, νὰ μεταβληθῶσιν ἀμέσως εἰς ἄνδρας ἀγαθοὺς, ἐναρέτους καὶ φιλοπάτριδας. Οὔτε ὁ κηπουρὸς δύναταί ποτε νὰ ἰσάσῃ τὸ γεγηρακὸς στρεβλόκορμον δένδρον του, οὔτε οἱ θεσμοὶ καὶ τὰ πολιτεύματα, οὔτε οἱ νόμοι καὶ τὰ διατάγματα δύνανταί ποτε νὰ ἐκρίζωσωσιν ἀμέσως ἕξεις βαθέως ἐξ αὐτῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας ριζωθείσας, καθ' ὅλον δὲ τὸν βίον διατραφείσας καὶ ἐνισχυθείσας, καὶ δευτέραν ἤδη φύσιν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἀποτελούσας. Δύνανται ἴσως νὰ πραϋνθῶσιν οἱ πόνοι, καὶ τὰ συμπτώματα νὰ βελτιωθῶσι, καὶ ἐπιπόλαιός τις καὶ πρόσκαιρος θεραπεία νὰ ἐπέλθῃ ἄλλὰ ριζικὴν, μόνιμον καὶ διαρκῆ θεραπείαν εἰς μάτην ζητοῦμεν, ἐὰν δὲν ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν μόνην ἐπιδεκτικὴν διαπλάσεως, τὴν ὡς τὸν κηρὸν εὐπλαστον, τὴν τρυφερὰν καὶ παρθένον αὐτὴν ἡλικίαν, τὴν διέπουσαν ὀλόκληρον τὸν βίον ἡμῶν, καὶ ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ μὲν σωτήριοι σπόροι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θρησκείας εὐκόλως ἀναβλαστάνουσι καὶ εὐδοκιμοῦσιν, αἱ δὲ ρίζαι τῆς κακίας δὲν ἔλαβον εἰσέτι καιρὸν νὰ εἰσδύσωσιν.

Ὅθεν θαρρόντως καὶ πλήρεις ἐλπίδων ἐπικαλούμεθα τὴν φιλότιμον καὶ φιλοπάτριδα ἀρωγὴν τοῦ Ἰπουργοῦ τῆς Παιδείας οὐχὶ μόνον πρὸς σύστασιν καὶ διάδοσιν τῶν Νηπιαγωγείων, ἀλλὰ καὶ πρὸς βελτίωσιν τῶν δημοτικῶν ἡμῶν Σχολείων.

Καὶ πρῶτον εὐχόμεθα, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡ ριζικὴ καὶ δριστηκὴ ἀναμόρφωσις τῶν παρ' ἡμῖν δημοτικῶν Σχολείων, ἥτις βεβαίως καὶ χρόνου καὶ κόπων χρήζει, νὰ διαταχθῇ ἡ ἄμεσος ἐγκέντρισις αὐτῶν διὰ τοῦ ἠθοποιῦ συστήματος τοῦ ἐν Ἀθήναις προτύπου Νηπιαγωγείου, ἀπαραλλάκτως ὡς διατάσσεται ὁ διὰ τῆς δαμαλίδος ἐμβολιασμός, ὁσάκις ἡ θανατηφόρος ἀσθένεια τῆς εὐλογίας ἐπίκειται καθόσον ὁ κίνδυνος τῆς ἐν τοῖς δημοτικῶν Σχολείοις ἀποκτηνώσεως τῆς διανοίας καὶ ἀποχερσώσεως τῆς καρδίας εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερος τοῦ κινδύνου τῆς εὐλογίας. Ἄς πεισθῶμεν δὲ πάντες ὅτι, καθὼς ἡ δαμαλὶς, εἰσερχομένη ἐν τῷ αἵματι ἡμῶν, μᾶς σώζει, οὕτω καὶ διὰ τῆς εἰς τὰ δημοτικὰ Σχολεῖα ἀμέσου εἰσαγωγῆς τοῦ ἠθοποιῦ συστήματος τῶν νηπιαγωγείων θέλουσι διασωθῆ καὶ τοῦ λαοῦ τὰ τέκνα καὶ τῆς πατρίδος τὸ μέλλον.

Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον ἄς σταλῶσιν ἀμέσως ἐπιμελεία τοῦ Ἰπουργείου πρὸς ἅπαντας τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς δημοδιδασκαλίσας τοῦ Κράτους αἱ πολῦτιμοι καὶ σοφαὶ » Συμβουλαὶ καὶ ὁδηγίαι περὶ διευθύνσεως Σχολείων καὶ Νηπιαγωγείων « τῆς Κυρίας Carpentier, ἃς ἡ Φιλελευθερευτικὴ Ἐταιρεία ἐσχάτως ἐξέδωκεν. Ὅπως δὲ ἀναγκασθῶσι νὰ μελετήσωσιν αὐτάς καὶ ἐξ αὐτῶν ὠφεληθῶσιν ἐπ' ἀγαθῶ τῶν διδασκομένων, ἄς διαταχθῶσι συγχρόνως καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι ν' ἀντιγράψωσιν αὐτάς, συντόμους οὖσας, τὰ δὲ ἀντίγραφα αὐτῶν ν' ἀποστείλωσιν ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας πρὸς τὸ Ἰπουργεῖον. Συγχρόνως δὲ ἄς τεθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἰπουργείου διάφοροι ἐρωτήσεις ἐκ τῶν Ὁδηγιῶν καὶ Συμβουλῶν τούτων, ὅπως πάντες καὶ πᾶσαι ἀπαντήσωσιν εἰς κῦτάς ἐγγράφως, καὶ οὕτω τὸ Ἰπουργεῖον ἔτι μᾶλλον βεβαιωθῇ

ἔτι τῶ ὄντι ἐμελέτησαν καὶ κατενόησαν τὸ πολύτιμον αὐτὸ πονημάτιον. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐκ τῶν ἐνόητων θέλουσι μορφωθῆ καὶ καθοδηγηθῆ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν διδασκαλικῶν καὶ παιδαγωγικῶν αὐτῶν καθηκόντων οἱ ἐν ἐνεργείᾳ διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι τῶν τε δημοτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν Σχολείων ἐπ' ἀγαθῶ τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ.

Συγχρόνως δὲ ἄς προμηθευθῶσιν ἐπιμελείᾳ τοῦ Ἰπουργείου ἅπαντες οἱ διδάσκαλοι καὶ ἅπασαι αἱ διδασκάλισσαι τῶν δημοτικῶν Σχολείων ἀνά ἓν ἀντίτυπον τῶν Παιδαγωγικῶν ἁσματίων, τῶν Παιδαγωγικῶν διηγημάτων, τῶν Πρακτικῶν μαθημάτων, καὶ τῶν Μαθημάτων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, τῶν ἐκδοθέντων ἤδη ἐπιμελείᾳ τῆς Φίλεικπαιδευτικῆς Ἐταιρίας, καὶ ἄς διαταχθῶσι καθ' ἐκάστην ἡμέραν μεταξὺ τῶν μαθημάτων τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς νὰ ἀπαγγέλλωσι, νὰ ἐξηγῶσι, καὶ νὰ διδάσκωσι πρὸς ἅπαντα ὁμοῦ τὰ παιδιά τῆς Σχολῆς των, ἐπὶ τῶν θρανίων καθήμενα, ἀνά ἓν τῶν ἀνωτέρω ἠθοποιῶν μαθημάτων, ἀποτείνοντες ἐκάστοτε τὰς ἀναγκαίας ἐρωτήσεις, ὅπως βεβαίωvται ὅτι τὰ παιδιά κατέβαλον τὴν δέουσαν προσοχὴν, καὶ ὅτι ἐνόησαν καὶ ἐχώνευσαν τὰ διδασκόμενα.

Ἄς συνταχθῶσι προσέτι ἐπιμελείᾳ τοῦ Ἰπουργείου εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν γλῶσσαν εὐληπτοὶ τινες καὶ καθαροὶ καὶ σύντομοι δεήσεις, ἐπικαλούμεναι τὴν θεῖαν ἀρωγὴν πρὸς ἀποκτιησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν χριστιανικῶν καθηκόντων, ὅπως καθ' ἐκάστην πρωΐαν μετὰ τὴν κανονικὴν προσευχὴν διαταχθῶσι καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ διδασκάλισσαι ἅπάντων τῶν δημοτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν Σχολείων μετὰ μικρὰν εἰσαγωγὴν ἢ ἀπαγγέλλωσι μετὰ κατανύξεως καὶ εὐκρινείας, παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν παιδων, ἀνά μίαν τῶν δεήσεων τούτων, δι' ὧν καὶ εἰς τὸν Θεὸν θέλουσι συνειθίσει ἢ ἀνυψῶνται τὰ μικρὰ παιδιά, καὶ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν θέλουσι βαθμηδὸν διδαχθῆ καὶ ἐνστερνισθῆ.

Ἄς διαταχθῶσιν ἐπὶ τέλους ἅπαντες οἱ διδάσκαλοι καὶ αἱ

διδασκάλισσαι τῶν δημοτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν Σχολείων νὰ συγκεντρώνωσιν ἐν τῇ Σχολῇ των καθ' ἑκάστην Κυριακὴν τὰ παιδία, ὅπως αὐτοπροσώπως καθοδηγῶσιν αὐτὰ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἰψίστου πρὸς ἀκρόασιν τοῦ θεοῦ Λόγου.

Ἴδου τὰ πρόχειρα μέσα, δι' ὧν ἄνευ χρονοτριβῆς, ἄνευ δυσκολίας τινος ἢ προσκόμματος, ἢ βουλευτικῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἢ μεγάλης τινὸς καὶ ἐκτάκτου δαπάνης δύνανται ἀμέσως, διὰ μιᾶς καὶ μόνης ἐγκυκλίου, ν' ἀναμορφωθῶσιν ἅπαντα τὰ δημοτικά καὶ ἰδιωτικά Σχολεῖα τοῦ Κράτους, καὶ ἡθοποιὰ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Ἔστω δὲ βέβαιος ὁ ἐκδόσων τὴν τοιαύτην ἐγκύκλιον Ἰπουργὸς ὅτι, ἐὰν διὰ τῶν παύσεων καὶ ἀενάων μεταθέσεων τῶν δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλιστῶν δὲν προκαλῆ εἰμὴ τὰς κατάρτας τῶν περιπλανωμένων τούτων Ἰουδαίων, διὰ τῆς ἡθοποιήσεως τῶν δημοτικῶν Σχολείων τὰς ὁμοφώνους εὐχὰς καὶ εὐλογίας ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους θέλει βεβαίως προκαλέσει.

Ἄλλὰ τὸ ἔργον τοῦ φιλοτίμου καὶ φιλοπάτριδος Ἰπουργοῦ δὲν θέλει παύσει ἐνταῦθα. Τὸ μέγα ἔργον, δι' οὗ θέλει θέσει τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς ἡμῶν ἀναμορφώσεως θέλει εἶσθαι:

α) Ἡ ἀνακέρυξις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως ἀπάντων τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ ἐν τοῖς δημοτικῶν Σχολείοις.

β) Ἡ ἐπέκτασις τῶν δημοτικῶν Σχολείων καθ' ὅλους τοὺς δήμους, τὰς κωμοπόλεις, καὶ τὰ χωρία τοῦ Κράτους.

γ) Ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις καὶ διοργάνωσις αὐτῶν ὅπως καὶ τὴν διάνοιαν τῶν παιδῶν προσηκόντως ἀναπτύσσωσι καὶ ὑγιῶς καὶ ὠφελίμως διαφωτίζωσι, καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν αὐτῶν διάπλασιν δραστηρίως συντελῶσι, καὶ τὴν προσήκουσαν σωμασκήαν αὐτῶν μηδέποτε παραμελῶσιν.

δ) Ἡ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν δι' εἰδικῶν καὶ καταλλήλων ἀπεσταλμένων ἐπίσκεψις, σπουδῆ, καὶ μελέτη τῶν τε Διδασκαλείων καὶ δημοτικῶν Σχολείων τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως τῆς Σαξωνίας καὶ Βυρτεμβέργης.

έ) Ἡ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀπεσταλμένων τούτων ὑπ' αὐτῶν σύστασις Δημοδιδασκαλείου, οὐχὶ κατὰ μίμησιν τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει, ἀλλὰ κατὰ τὸ σύστημα τῶν καλλιτέρων Διδασκαλείων τῆς σοφῆς Γερμανίας, ὅπως ἐν αὐτῷ μορφώνονται τοῦ λοιποῦ χρηστοί, σεμνοί, καὶ ἄξιοι διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοί, οὐχὶ μόνον τὰς ἀναγκαίας γνώσεις καὶ τὴν μέθοδον διδασκόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς τε σωματικῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς παιδαγωγίας κατέχοντες, καὶ περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν ἀποχρώντως ἐξησχημένοι (1).

ς') Ἡ μετάφρασις ἢ σύνταξις καὶ ἔκδοσις ἑλλης τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγκαιῶν διδακτικῶν ἔντε τῷ Διδασκαλείῳ καὶ τοῖς δημοτικοῖς Σχολείοις βιβλίων, πινάκων, εἰκονογραφιῶν, παιδαγωγικῶς καὶ ὑπὸ ἠθοποιὸν σκοπὸν ἀπάντων συντεταγμένων.

Ἐὰν δὲ τὴν χρηματικὴν ἡμῶν ἔνδειάν τινες ἀντιτάξωσιν, ὅπως ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ἐκπαίδευσις ἀναγώγως καὶ ὑπὸ ἀναγῶγων ἐξἄκολουθήσῃ ἐνεργουμένη, θέλομεν ἀπαντήσῃ ὅτι ἐν ταῦτα πρόκειται περὶ τοῦ ἂν πρέπη νὰ ζήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ ἠθικῶς ἡ Ἑλλάς, καὶ ἐπομένως ὅτι ἐνώπιον τοιούτου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου ζητήματος πᾶν χρηματικὸν ζήτημα μηδενίζεται καὶ ἐκλείπει.

Καὶ ταῦτα περὶ Νηπιαγωγείων καὶ τῶν δημοτικῶν Σχολείων. Ἀκολουθῶς δὲ σκεπτέον καὶ περὶ τῶν ἀνωτέρων.

Ἄλλ' ὅπως τὰ ἔθνη ἠθικῶς ἀναγεννηθῶσι, καὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν ἐξασφαλίσωσιν, δὲν ἀρκοῦσιν αἱ μη-

---

(1) Τὰ δύο ἀπρογωναῖα μαθήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνοπαίδων ἦσαν ἡ γυμναστικὴ καὶ ἡ μουσικὴ ἢ ἀλλὰ παρ' ἡμῖν καὶ ταῦτα δυστυχῶς ἐξέλειπον. Διὰ τῆς γυμναστικῆς τῶν τε ἀρρένων καὶ θηλέων, κραταιουμένης τῆς ὑγείας, καὶ ὁ πληθυσμὸς τοῦ Κράτους αὐξάνει, καὶ οἱ πολῖται ἄξιοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν καθίστανται· διὰ δὲ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ᾠδικῆς ἐνισχύονται καὶ ἀνυψοῦνται πάντα τὰ εὐγενῆ πρὸς τὸν Θεὸν, τὴν Πατρίδα, καὶ τὸν πλησίον αἰσθήματα, δι' ὧν καὶ τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωναὶ ἐξευγενίζονται καὶ εὐήμεροῦσιν.

τέρες, οί γονεῖς, καὶ οἱ διδάσκαλοι, ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἱερά φωνὴ τῆς θρησκείας, ἐξ ἱερῶν χειλέων ἐξερχομένη καὶ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ οἴκου ἐνώπιον τοῦ Ἰψίστου ἀνερχομένη, εἰς τὰς ἀπαλὰς καρδίας τῶν παιδῶν σωτηριώδης νὰ ἀντηχήσῃ.

Ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι τῷ ὄντι ἡ τελευταία καὶ τελειότερα ἀπαγγελία, ἐξ ὧσων ἡ θρησκεία ἀπήγγειλε καὶ θέλει ποτὲ ἀπαγγεῖλει ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως ὀμολογεῖται ἀποκάλυψις θεία.

Αἱ τρεῖς δὲ μεγάλαι ἰδέαι, ἡ τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ, ἡ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ τῆς μελλούσης κρίσεως, ἐφ' ὧν ὡς ἐπὶ τρίποδος στηρίζεται ἡ θρησκεία, δὲν εἶναι βεβαίως οὔτε χίμαιραι οὔτε ὄνειροπολήματα. Εἶναι ἀνάγκαι πραγματικαὶ καὶ ἀναπόσπαστοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰς ὁποίας, ὡς τοιαύτας, ἀφ' ἧς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξεν ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε συνησθάνθη τὸ ἀνθρώπινον γένος. Τὰς ἀνάγκας δὲ ταύτας ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅπως ἠθικῶς ζῆσῃ, καθὼς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ὕδατος ὡς ὄρους ἀναποδράστους τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Καθὼς δὲ ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῶν φυσικῶν τούτων ἀναγκῶν συνεπάγει ἀναγκαίως τὸν φυσικὸν θάνατον, τοιοιουτρόπως καὶ ὅσοι ἐξ ὀποιωνδήποτε σατανικῶν προθέσεων κατὰ τῆς θρησκείας ἀντιστρατεύονται, αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δυστυχῶς διαστρέφουσι, καὶ τὸν ἠθικὸν βίον καθιστῶσιν ἀδύνατον, καὶ τὸν ἠθικὸν θάνατον ἀναγκαίως προκαλοῦσι, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐκφυλίζοντες εἰς κτήνος μεταβάλλουσιν αὐτὸν, διότι τῷ ὄντι μόνον τὰ κτήνη οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς θρησκείας αἰσθάνονται, οὔτε ἰδέαν θρησκευτικὴν δύνανται ποτε νὰ συλλάβωσιν.

Ἄλλὰ τίς ἄχρι τοῦδε ἐθεράπευσε παρ' ἡμῖν τὰς ἠθικὰς ἀνάγκας τῆς καρδίας ἡμῶν, ὅπως ἠθικῶς δυναθῶμεν νὰ ζήσωμεν; Τίς ἐνίσχυσε καὶ ἐκαλλιέργησε τὰς τρεῖς μεγάλας ἰδέας, ἐφ' ὧν καὶ μόνων ἡ θρησκεία καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ εὐδαιμονία δύνανται νὰ στηριχθῶσι; Τίς παρ' ἡμῖν ἐδίδαξε τὴν θείαν

τοῦ Εὐαγγελίου ἠθικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας καὶ ὁ πολιτισμὸς ψευδὴς καὶ φροῦδος ἀναδεικνύεται, καὶ ἡ κακία θριαμβεῖ, καὶ ἡ κακουργία ὀργανίζεται, ἐξαπλοῦται, καὶ κορυφοῦται, καὶ τοὺς μὲν ἐμπρησμοὺς διαδέχεται ἡ ληστεία, τὴν δὲ ληστείαν οἱ φόνοι, τοὺς δὲ ἐμπρησμοὺς, τὰς ληστείας καὶ τοὺς φόνους διαδέχονται οἱ χεῖρονες τούτων τῆς κακουργίας πανηγυρισταί, οἵτινες ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς κοινωνίας λησμονοῦσιν ὅτι οὐδέποτε ὁ σκοπὸς, ὅσον ἅγιος καὶ ἂν ἦναι, δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὰ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ ἀνήθικα μέσα; Τίς παρ' ἡμῖν ἐγκαίρως ἐδίδαξε τὰ θεῖα χριστιανικὰ παραγγέλματα, ἄνευ τῶν ὁποίων καὶ τὰ δεσμοτήρια πλημμυροῦσι, καὶ τῆς λαιμητόμου ὁ πέλεκυς ἀκαταπαύστως ἐργάζεται, καὶ μυριόνεκροι πόλεμοι καταστρέφουσι τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ τοῦ μὲν πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων ἡ περιφανὴς ἐστία ἀναδεικνύεται ἔδρα τῆς κακουργίας, τὸ δὲ νεαρὸν τῆς Ἑλλάδος Βασίλειον, ἀντὶ προτύπου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καχεκτικὸν ἐμφανίζεται;

Τίς, τίς ἐδίδαξε καὶ διδάσκει τὰ τέκνα ἡμῶν ἐγκαίρως τὴν θεῖαν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, ὅπως μὴ τὸν ἠθικὸν θάνατον οἰκτρῶς ἀποθάνωσιν; Οὐδεῖς! κατὰ δυστυχίαν οὐδεῖς! Πικρὰ, πικροτάτη ἀλήθεια, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀλήθεια ἀναντίρρητος! Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὁμολογηθεῖσαν ὑπὸ ἱερῶν χειλέων, πανδήμως, ἐνώπιον τοῦ Πανελληνίου, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰψίστου, ἐνώπιον τοῦ Παντεπόπτου Θεοῦ, ἐνώπιον τοῦ φιλολάου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Σεπτῆς ἡμῶν Ἀνάσσης, ἐνώπιον τῶν Ἰπουργῶν καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ πλήθους Ἀρχιερέων καὶ Κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, δὲν διστάζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἡμεῖς, ὅπως τὴν θεραπείαν μετὰ ζήλου ἐπιζητήσωμεν (1).

(1) Ἐν τῷ πανηγυρικῷ λόγῳ, ὃν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου Κύριος Ἀλέξανδρος ἐξεφώνησεν εἰς τὴν πεντηκονταετηρίδα τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν τὴν 25 Ἀπριλίου 1871, ἀφοῦ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ καλὴ ἢ κακὴ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις εἶναι καρπὸς φυσικὸς τῆς καλῆς ἢ κακῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους,

Δικαίως δὲ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σύρου ἐπὶ τῶν Ἀρχιερέων καὶ τοῦ Κλήρου ἐπέβριψε τὴν τε μομφὴν τῆς ἐλλείψεως θρησκευτικῆς διδασκαλίας, καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ ν' ἀπολέσωμεν τὰ ἀγνὰ ἡμῶν ἦθη, ἃν ἤδη δὲν ἀπωλέσαμεν αὐτά! Διότι τίς ἄλλος παρὰ τοὺς Ἐπισκόπους καὶ τὸν Κλήρον κατὰ τὰς ῥητὰς τῶν Ἀποστόλων παραγγελίας, τίς ἄλλος παρὰ τὸν ἱερέα τοῦ Ἰψίστου ὀφείλει ἐντὸς μὲν τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ θείου λόγου, ἐκτὸς δὲ τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ χριστιανικοῦ παραδείγματος νὰ διδάσκῃ καὶ τὸν λαὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ;

Ἄλλ' ἐὰν ὁ ἱερὸς ἡμῶν Κληρὸς, περιορισθεὶς ἄχρι τοῦδε εἰς τὰς ἱεροτελεστίας τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, παρημέλησε τὴν διδασκαλίαν, ἥτις εἶναι ἡ βᾶσις καὶ ἡ ψυχὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ οὕτω νεκρὰν καὶ ἄψυχον κατήντησε παρ' ἡμῶν τὴν θεῖαν καὶ ζῶσαν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ, ἃς ἐλπίζωμεν ὅτι ταχέως θέλει ἀναφανῆ ἄξιος τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ μεγάλης καὶ ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς.

Ναί! ὡς Χριστιανοί, ἃς μὴ παύσωμεν ἐλπίζοντες!

Εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὀφείλει τὴν διάσωσιν καὶ τῆς ὠραίας γλώσσης τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἐθνικότητος.

Μετὰ τῆς θρησκείας τοῦ συνταυτίζει τὴν ὑπαρξίν του. Εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ στηρίζει τὴν γλυκυτάτην ἐλπίδα τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεώς του. Ἐξ αὐτῆς ἐλπίζει τὴν εὐδαιμονίαν τῶν τέκνων του· ἐξ αὐτῆς καὶ τὸν μετὰ τῶν ὁμοφύλων του ἀδελφικὸν

ἀκολούθως ἠυχήθη ὅπως ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ οἱ Συνοδικοὶ καὶ ἅπαντες οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ ἅπας ὁ Κληρὸς ἐμπνευσθῶσι τὸν ἔνθεον ζῆλον, διὰ νὰ ἔδῃ τέλος πάντων καὶ ἡ Ἑλλάς ὅ,τι ἀπὸ τῆς εἰς Κράτος ἐλεύθερον συστάσεώς της μάτην ἐπιζητεῖ, ἥτοι ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ, ΟΣΤΙΣ, ΑΣΙΑΚΤΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΣ ΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΤΟΣ ΣΧΕΔΟΝ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΕΙΣ, ΚΙΝΔΥΝΕΥΕΙ Ν' ΑΠΟΛΕΣΗ ΤΑ ΑΓΝΑ ΑΥΤΟΥ ΗΘΗ!

ἀσπασμὸν προσδοκᾷ. Ὅθεν δὲν δύναται εἰμὴ θερμῶς τὴν θρησκείαν του ν' ἀγαπᾷ, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς δραστηρίως ἀείποτε νὰ μεριμνᾷ.

Ἄς ἀναλογισθῶσι δὲ πάντες οἱ τὰ τῆς Ἐκκλησίας διέποντες ὅτι εἰς μάτην ὁ Παπισμὸς ἤλπισε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ, ἐξευτελίζων τὸν κατώτερον Κλήρον, καὶ ἀποκτηνόνων Ἰησουϊτικῶς τοὺς λαοὺς διὰ τῆς στερήσεως τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· διότι ὁ μὲν ἀποκτηνωθεὶς ὄχλος ἐν τῷ σεβασμίῳ προσώπῳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων τὸν Παπισμὸν ἀγρίως ἠθέλησε νὰ φονεύσῃ· ὁ δὲ ἐξευτελισθεὶς Κλήρος τὸν Παπισμὸν ἤδη ἀπανταχοῦ ἀποπτύει, καὶ ὁ Παπισμὸς ἀπανταχοῦ οἰκτρῶς καταρρέει.

Ἄς ἀναλογισθῶσι δὲ καὶ οἱ τὰ τῆς Πολιτείας διέποντες ὅτι καὶ ἡ Αὐτοκρατορία Ναπολέοντος τοῦ τρίτου, μετὰ τοῦ ἀποκτηνωτικῆς Κλήρου τοῦ Πάπα ὑποκριτικῶς συμμαχοῦσα, καὶ τὰ δημόσια ἤθη διὰ τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς πολυτελείας διαφθείρουσα, καὶ ἀφ' ἑνὸς τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν ὑποκρισίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀθείαν καὶ τὴν ἀσέβειαν ὑποθάλλουσα, εἰς μάτην ἤλπισε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς, διότι οἱ ὑποκριταὶ, οἱ ἄθεοι, οἱ διεφθαρμένοι καταστρέφουσιν, ἀλλ' οὐδέποτε σώζουσιν, οὐδὲ σώζονται! Καὶ ἰδοὺ οἰκτρῶς ἡ Γαλλία κατέπεσεν, οἰκτρότερον δὲ ἡ Αὐτοκρατορία κατεκρημνίσθη!

Ἄς σωφρονισθῶμεν λοιπὸν ἐκ τῶν οἰκτρῶν πάθημάτων τῶν ἄλλων. Ἄς θεραπεύσωμεν ὅσον τάχιον τὴν μεγάλην καὶ κατεπίγουσαν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀνάγκην, ἣν πάντες μετὰ πόνου συναισθανόμεθα καὶ ἀνακηρύττομεν. Ἄς ἀνορθώσωμεν τὸν ἱερόν ἡμῶν Κλήρον καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς καὶ ὕλικῶς, ὅπως ἄξιός τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποστολῆς ἐπὶ τέλους ἀναδειχθῆ, ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, τὰ Εὐαγγελικὰ παραγγέλματα καὶ αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταὶ ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος σωτηριῶδῶς ἀντηλήσωσιν εἰς τὰς καρδίας ἀπάντων τῶν τέκνων αὐτῆς.

Ἄς παύσῃ λοιπὸν ἡ ἄχρι τοῦδε ἀκηδία τοῦτε ἀνωτέρου καὶ

κατωτέρου ἡμῶν Κλήρου, καὶ ἐκ τοῦ ὀλεθρίου διὰ τε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν ληθάργου αὐτῶν ἄς ἐγερθῶσι πάντες οἱ Κληρικοὶ ἡμῶν περιβαλλόμενοι δὲ τὴν ἀγάπην, τὴν γλυκύτητα, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν ἀγνότητα, τὴν ἀφιλοχρηματίαν καὶ τὴν λιτότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὡς ἀληθεῖς Αὐτοῦ ἱερεῖς καὶ ὄπαδοι, ἄς ἀρχίσωσι πάντες τὸ μέγα καὶ ἱερὸν αὐτῶν καθῆκον τῆς διδασκαλίας ἐκπληροῦντες, καὶ τὸν λαὸν, οὐχὶ μόνον διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν χριστιανικῶς ἠθοποιοῦντες.

Ἄς παύσωσιν οἱ μὲν ἀνώτεροι σατραπικῶς καὶ περιφρονητικῶς πρὸς τοὺς κατωτέρους φερόμενοι, οἱ δὲ κατώτεροι ἀνδράποδα καὶ εὐτελεῖς δοῦλοι τῶν ἀνωτέρων γινόμενοι. Ἄς ἐμπνευσθῶσι δὲ πάντες ὑπὸ τῆς θείας ἀγάπης, ἥτις συνήκονε τὸν Σωτῆρα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἄς ἐνθυμηθῶσι τὸν Θεάνθρωπον, νίπτοντα καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἄς τιμηθῶσιν ἀμοιβαίως ἄς σεβασθῶσιν ἀλλήλους, ὅπως καὶ αὐτοὶ σεβαστοὶ εἰς πάντας ἀναδειχθῶσιν.

Διὰ τῆς ἀγάπης, διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς διδασκαλίας ἄς ἀνυψωθῶσιν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ κοινῇ ἀγάπῃ καὶ ὑπολήψει, ὅπως καὶ τὸ μαραινόμενον ἤδη θρησκευτικὸν ἡμῶν αἴσθημα ἀνυψωθῆ, καὶ παύσωμεν ἐπὶ τέλους φρονοῦντες ὅτι ἡ θεία θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ θρησκεία τοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος, τῆς ψυχῆς, ἡ θρησκεία τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν καλῶν ἔργων, δὲν εἶναι εἰμὴ θρησκεία ἐξωτερικῶν ἱεροτελεστιῶν, καὶ μέσον εὐτελεῶς οἰκτρᾶς χρηματολογίας!

Ἄς παύσωμεν παραδίδοντες τὸν ἱερὸν ἡμῶν Κλήρον εἰς τὴν ἐπαιτείαν, ἐξευτελίζοντες οὕτω μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν ἱεράν ἡμῶν θρησκείαν ἄς προνοήσωμεν δὲ δεόντως καὶ μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ εὐημερίας, ὅπως καὶ ἡ θρησκεία ἡμῶν παύσῃ παρὰ πάντων περιφρονομένη (1).

(1) Ὁρθότατα ἢ ἐν Ἀθήναις » Ὁρθόδοξος Ἐπιθεώρησις « πολῦτιμον περιοδικὸν Σύγγραμμα, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου Καθηγη-

Ἄς παύσωσιν αἱ κοῦφαι καὶ ἐπιδεικτικαὶ κηδεῖαι, καὶ αἱ ἐπι-
 δεκτικαὶ βαπτίσεις, καὶ οἱ ἐπιδεκτικώτεροι γάμοι, καὶ τὰ ἐπι-
 δεκτικώτερα μνημόσυνα· πάντες δὲ οἱ φίλοι τῆς ἐπιδείξεως ἃς
 ἐπιδεικνύωμεν τοῦ λοιποῦ τὰ πλούτη, καὶ τὰ μεγαλεῖα, καὶ τὸν
 ἔνθερον ἠθρησκευτικὸν ἡμῶν ζῆλον διὰ τῶν γενναίων ἡμῶν συνει-
 σφορῶν εἰς τὰ ὑπὲρ τῶν Ἐφημερίων συστηθέντα ἢ συστηθησό-
 μενα Ταμεῖα.

Ἄς παύσωμεν ἐγκαταλείποντες ἅπαντας τοὺς μοναστηρια-
 κοὺς θησαυροὺς εἰς χεῖρας ὀλίγων ἀχρήστων καλογήρων, οἵτινες
 τὴν κοινωνίαν ἀποστραφέντες καὶ ἀπαρνηθέντες, ἐκτὸς αὐτῆς
 ἐτάχθησαν, ὅπως, οὐχὶ διὰ θησαυρῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς νηστείας
 καὶ τῆς προσευχῆς σώσωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Ἄς βεβαιωθῶμεν
 δὲ πάντες ὅτι ὅποιοιδήποτε Κληρικοὶ ἢ πολιτικοὶ καὶ ἂν ὦσιν,
 οἱ ἀντενεργοῦντες εἰς τὴν πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ
 Κλήρου χρῆσιν τῶν μοναστηριακῶν προσόδων, ἐξ ἰδιοτελείας
 ἀντενεργοῦσι, μέρος τῶν προσόδων τούτων μετὰ τῶν Καλογή-
 ρων καταβροχθίζοντες.

Ἄς παύσωσιν ἐπὶ τέλους πρὸς δόξαν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ Ἐλ-
 ληνικοῦ Κλήρου, καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος ἡμῶν αἱ τῶν
 ἀγραμμάτων καὶ ἀναγῶγων σκανδαλώδεις καὶ ὑπεράριθμοι χει-
 ροτονίαι. Ἄς κανονισθῶσιν ὑπὸ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πο-
 λιτείας οἱ ὄροι τῆς χειροτονίας, καὶ τὰ προσόντα τῶν χειροτο-
 νουμένων ἢ δὲ αὐστηρὰ τήρησις τῶν κανονισμῶν τούτων αὐ-
 στηρῶς ἃς ἐπιτηρῆται. Πρὸ πάσης δὲ χειροτονίας ἃς ἀναγινώ-
 σκωσι μετ' ἐπιστάσις οἱ Ἐπίσκοποι ἡμῶν καὶ τὴν πρὸς Τίτον
 Ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ αὐτὰς τὰς εὐχὰς τῆς

τοῦ τῆς Θεολογίας Κ. Α. Διομ. Κυριακοῦ, τοῦ διακρινομένου διὰ τε τὴν
 ὀρθοφροσύνην καὶ παρρησίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς κεφαλίδος αὐτῆς ὡς πρωτί-
 στας ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας ἀνέγραψε 1. τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μισθοδο-
 σίαν τοῦ Κλήρου· 2. τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ 3. τὴν κόσμησιν τῆς
 λατρείας, καὶ ἰδίως τὴν βελτίωσιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

χειροτονίας, ὅπως ὑπενθυμίζονται ὅτι ἡ διδασκαλία εἶναι τὸ πρῶτιστον καθήκον τοῦ χειροτονουμένου ἱερέως, καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν χειροτονοῦσιν, ὅπως οἱ χειροτονούμενοι βαπτίζωσι μόνον, καὶ μυρόνωσι, καὶ θάπτωσιν, ἀλλ' ὅπως ἐνταυτῷ κάτοχοι ἀφ' ἐνὸς τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν, ἤτοι φιλάγαθοι, σώφρονες, δίκαιοι, καὶ ἐγκρατεῖς ὄντες, οὐχὶ δὲ αὐθάδεις, ἀνάγωγοι, αἰσχροκερδεῖς καὶ δωροδόκοι, καὶ ἀφ' ἑτέρου κάτοχοι τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ὡς ὁ Ἀπόστολος παραγγέλλει, δυνατοὶ ὧσι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαίνουσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν (1).

Ἄς σπεύσωσι συγχρόνως οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλοπάτριδες σύμβουλοι τῆς Ριζαρίου Σχολῆς νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως τὰς ἀναγκαίας τροπολογίας ἐπιφέρωσιν εἰς τὸν κανονισμόν τῆς Σχολῆς, ἵνα οἱ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμενοι οὐχὶ διδάσκαλοι, καὶ προξενικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ γραμματεῖς Εἰρηνοδικεῶν καὶ Ἐφημεριδογράφοι τοῦ λοιποῦ γίνωνται, ἀλλὰ τὴν ἱερωσύνην πάντες ἀσπάζονται κατὰ τὴν ἱεράν καὶ ἐθνωφελεστάτην πρόθεσιν τοῦ ἀοιδίμου ἰδρυτοῦ. Τότε δὲ μόνον ἡ τεθλιμμένη διὰ τὴν ἄχρι τοῦδε ἀποτυχίαν τῆς Σχολῆς μακαρία ψυχὴ τοῦ Ριζάρη, ἀπὸ χαρὰν ἐν τοῖς οὐρανοῖς θέλει βεβαίως σκιρτήσει!

Ἄς φροντίσωσι δὲ συγχρόνως καὶ οἱ Κυβερνῶντες ἡμᾶς καὶ οἱ σοφοὶ ἡμῶν Καθηγηταὶ ὅπως καὶ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς Ἱερατικῶν Σχολείοις παρασκευάζωνται καὶ καταρτίζωνται οὐχὶ μόνον σοφοὶ Θεολόγοι, καὶ σοφώτεροι Ἱεροκήρυκες, εἰς τὰ ὕψη καὶ εἰς τὰ σκότη χάριν ἐπιδείξεως ἀεροβατοῦντες, οὐδαμῶς δὲ τοὺς ἀκρωμένους αὐτῶν ὠφελοῦντες, οὐδὲ ἱερεῖς τὰς ἐξωτερικὰς μόνον ἱεροτελεστίας ἱκανοὶ νὰ τελῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἱερεῖς χριστιανοὶ, τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς περιβεβλημένοι, καὶ ἄξιοι διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν νὰ μεταδώσωσιν αὐτὰς εἰς τὰ

(1) Παύλου πρὸς Τίτον Ἐπιστολὴ Α' §. 6—10.

μέλλοντα ποιμένα των καθόσον ὁ Θεάνθρωπος, ὡς ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ ῥητῶς ἀπεφάνθη, ὅπως ἀνοίξῃ εἰς ἡμᾶς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, δὲν θέλει ἀπαιτήσῃ παρ' ἡμῶν οὔτε τῶν δογματῶν τὰς ἀποδείξεις, οὔτε τῶν μυστηρίων τὰς ἐξηγήσεις, οὔτε τῶν θεολογικῶν ζητημάτων τὰς λύσεις, ἀλλὰ ἔργα ἀγάπης, ἔργα καλὰ (1).

Ἄς ἐπικαλεσθῶμεν δὲ ἐπὶ τέλους ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας τὴν εὐεργετικὴν καὶ ἐθνωφελεστάτην τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου ἐνέργειαν, ὅπως ἴδωμεν ἅπαντα τὰ τέχνα τοῦ λαοῦ, εἴτε ἄρρενα εἴτε θήλεα, εἴτε πλούσια, εἴτε πτωχὰ, εἴτε ὄρφανὰ, εἴτε ἀπаторὰ ἢ ἀμήτορα ὦσι, διδασκόμενα τακτικῶς ἐν τοῖς ναοῖς καθ' ὅλας τὰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία τοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Ἐφημερίων αὐτῶν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ σωτήρια τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα.

Ἄς πεισθῶμεν δὲ πάντες ὅτι καθὼς οἱ διάφοροι σπόροι τῶν ὠραίων ἀνθῶν, ὅπως ριζώσωσι, βλαστήσωσι καὶ ἀνθήσωσι, ἀπαιτεῖται καθ' ὠρισμένην ὥραν τοῦ ἔτους νὰ σπαρῶσιν, οὕτω καὶ οἱ θεοὶ καὶ σωτήριοι σπόροι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἠθικῆς, ὅπως εὐδοκιμήσωσι καὶ τοὺς ἀγλαοὺς αὐτῶν καρποὺς ἐν τῇ κοινῶνίᾳ φέρωσιν, ἀπαιτεῖται νὰ σπαρῶσιν ἐγκαίρως ἐν ταῖς ἀπαλαῖς καρδίαις τῶν μικρῶν παιδίων, ἅτινα διὰ τοῦτο ἰδίως ἠγάπησε καὶ ἠύλόγησεν ὁ Θεάνθρωπος (2). Ὅθεν ἐὰν ἡ θρησκεία δὲν ἀρχίσῃ παιδιόθεν τὴν καλλιέργειαν τῆς καρδίας, δυσκόλως ἐν τῇ νεανικῇ καὶ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ ἐπενεργεῖ. Διὰ τοῦτο μηδαμινὴ σχεδὸν ἀναφαίνεται παρ' ἡμῶν ἢ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἱεροκηρύκων ὠφέλεια, ἀποτεينوμένη δυστυχῶς εἰς ἄτομα, μηδέποτε ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων θρησκευτικῶς καλλιερῆ-

(1) Ματθ. κέ. §. 34 κ. ε.

(2) » Ἄφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ, τιθεὶς τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὰ, ἠυλόγει αὐτά. (Μάρκου ι. § 13—16).

θέντα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ μετὰ πόθου ἐπιζητοῦμεν τὴν ἐν τοῖς ναοῖς ὑπὸ τῶν Ἐφημερίων ἔγκαιρον χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἀπάντων τῶν τέκνων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἄλλ' ἐνταῦθα προβλέπομεν τὰς ἐνστάσεις εὐαρίθμων τινῶν φίλων τοῦ σκότους, οἵτινες ὡς ἄλλοι Αἰγύπτιοι ἱερεῖς καὶ Μανδαρίνοι τῆς Κίνας, μηδαμῶς ὑπὸ τῶν τραυμάτων τοῦ καταρρέοντος Παπισμοῦ σωφρονιζόμενοι, μονοπωλεῖον καὶ ἀποκλειστικὸν προνόμιον θέλουσι τὰ τῆς θρησκείας, ὅπως διὰ τῆς ἀποκτηνώσεως τοῦ λαοῦ ἀφ' ἐνός, καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ τοῦ κατωτέρου Κλήρου ἀφ' ἑτέρου περιθάλλωσι τὴν φιλαρχίαν, τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν ἀντιχριστιανικὴν αὐτῶν διαγωγὴν.

Πῶς θέλετε, λέγουσιν οἱ τοιοῦτοι, νὰ διδάσκωσιν οἱ Ἐφημέριοι τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ Ἰψίστου, καὶ μάλιστα τὰς Κυριακάς, ἐνῶ τοῦτο πράττουσιν οἱ Διαμαρτυρόμενοι; Διαμαρτυρόμενοι λοιπὸν θέλετε νὰ γίνωμεν ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι;

Πῶς ἀπαιτεῖτε οἱ Ἐφημέριοι νὰ διδάσκωσιν, ἐνῶ οἱ πλείστοι τούτων, ὄντες πρὸς τοῦτο ἀνίκανοι, δύνανται ἐν τῇ ἀμαθείᾳ αὐτῶν καὶ κατὰ τῆς θρησκείας νὰ βλασφημῶσιν;

Ἴδου οἱ οὐσιωδέστεροι λόγοι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν αἰ εὐλογοφανέστεραι προφάσεις, αἱ κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἐφημερίων ἐν τοῖς ναοῖς ἀντιτασσόμεναι. Δὲν μνημονεύομεν δὲ τὴν τρίτην καὶ ψευδεστέραν πασῶν τῶν ἄλλων προφάσεων, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία τῶν Ἐφημερίων ἤθελεν εἶσθαι δῆθεν *Ἀντικανονική!* διότι οὐδεὶς Ἀποστολικὸς ἢ Συνοδικὸς Κανὼν, ἀπαγορεύων τὴν διδασκαλίαν, παρουσιάσθη ποτὲ, καθόσον οὐδέποτε τοιοῦτος ἀποτρόπαιος Κανὼν ἔλαβε χώραν ἀπεναντίας δὲ ῥητοὶ Ἀποστολικοὶ Κανόνες ἐπὶ ποινῇ ἐπιβάλλουσι τὴν διδασκαλίαν εἰς ἅπαντα τὸν Κλήρον (1).

(1) Ἐπίσκοπος ἢ Πρεσβύτερος ἀμελῶν τοῦ Κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ »παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέθειαν ἀφοριζέσθω ἐπιμένων δὲ τῇ ἀμελείᾳ »καὶ ῥαθυμίᾳ καθαιρείσθω.«

(Κανὼν ΝΗ'. τῶν Ἀγίων Ἀποστολικῶν).

Διαμαρτυρήσεως ὄζουσι τὰ ἐν τοῖς ναοῖς Σχολεῖα τῶν Ἐφημερίων ἀνακράζουσι οἱ παρ' ἡμῖν εὐάριθμοι ὑποκριταί οὕτως ὡς ἀλλοδοξίας ὄζουσαν κατεδίκασάν τινες ἐσχάτως καὶ τὴν νεωτέραν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τὴν ῥινοπρόφερτον ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ αὐτῶν προτιμήσαντες. Παράδοξος τῷ ὄντι ἡ εὐαισθησία τῆς ὁσφρήσεώς των, καὶ μέγας ὁ φιλορθόδοξος ζήλος των!

Ἄλλ' ἐν τοῖς Σχολείοις τῶν Ἐφημερίων οὐδεὶς ἀπαιτεῖ διδασκαλίαν δογμάτων, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων δογμάτων. Δὲν ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτῶν εἰμὴ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν ὁποίαν, ἂν οἱ Φαρισαῖοι τρομάζουσι καὶ ἀποστρέφονται, διακαῶς ὅμως ποθοῦσι πάντες οἱ ἀληθῶς ὀρθόδοξοι Χριστιανοί.

Ἐὰν δὲ, ἐπειδὴ οἱ διαμαρτυρόμενοι ἔχουσι Κυριακὰ Σχολεῖα, φρονῶσί τινες ὅτι ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν τοιαῦτα, ὅπως μὴ διαμαρτυρόμενοι οὕτω γίνωμεν, τότε ἵνα συνεπείς ὧσιν, ἅς ζητήσωσι καὶ τὴν κατάργησιν τῶν ναῶν, τῶν πτωχοκομείων, τῶν ὀρφανοτροφείων, καὶ αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἡμῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, διότι ταῦτα πάντα κοινὰ μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἔχομεν.

Ἄλλὰ λησμονοῦσιν οἱ ἄθλιοι ὅτι, πρὶν ἢ ἐπὶ τῆς γῆς διαμαρτυρόμενοι ἀναφανῶσιν, οἱ ναοὶ τῶν ὀρθοδόξων πατέρων ἡμῶν εἶχον τοὺς νάρθηκάς των, ἐν οἷς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἰησοῦ ὁ λαὸς καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐδιδάσκοντο.

Ἐν τῇ παραφορᾷ δὲ τῶν παθῶν των δὲν αἰσθάνονται οἱ ζηλωταὶ τῆς ὀρθοδοξίας ὅτι τὰ ἐν τοῖς ναοῖς σχολεῖα τῶν ὀρθοδόξων Ἐφημερίων παρακωλύοντες, ἀνοικτὰ δὲ καὶ ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ τὰ ἐν Ἀθήναις τῶν ὁμογλώσσων διαμαρτυρομένων ἀφίνοντες, ἐν αὐτοῖς συνωθοῦσι πλεῖστα τῶν ὀρθοδόξων τέκνα, ὅπως ἐκεῖ ποτισθῶσι τὰ δηλητηριώδη νάματα τῆς αἰρέσεως! Καὶ οὕτω τὴν ὀρθοδοξίαν οἱ ζηλωταὶ αὐτῆς ὑπηρετοῦσιν!

Ἄλλ' ὅταν τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀνικανότητα τῶν παρ' ἡμῖν

Ἐφημερίων προβάλλωσι, καὶ βλασφημίας κατὰ τῆς θρησκείας λέγωσιν ὅτι φοβοῦνται, ἅς μᾶς ἐπιτρέψωσι νὰ παρατηρήσωμεν

1) Ὅτι εἶναι ἀνοίχειον καὶ ἀπρεπές αὐτοί, οἱ τοὺς Ἐφημερίους χειροτονοῦντες, ν' ἀνακηρύττωσι καὶ νὰ ὁμολογῶσιν ὅτι οἱ παρ' αὐτῶν χειροτονούμενοι εἶναι ἀνίκανοι ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας τῶν νὰ διδάσκωσι καὶ αὐτὰ τὰ ὅλως εὐληπτα χριστιανικὰ παραγγέλματα εἰς τὰ μικρὰ παιδία, ἐνῶ διὰ τῆς χειροτονίας πανδήμως ἀνεκέρυξαν τοὺς Ἐφημερίους ἀξίους καὶ τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ ἅπαντα τὰ θεῖα μυστήρια νὰ τελῶσι, καὶ τὰς Ἑλληνιστὶ γεγραμμένας ἀκολουθίας καὶ προσευχὰς ν' ἀναγινώσκωσι, καὶ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον ν' ἀπαγγέλλωσι, καὶ χριστιανικῶς τὸν λαὸν νὰ οἰκοδομῶσι διὰ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῆς διδασκαλίας. Λησμονοῦσιν ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας τῶν καταδικάζουσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὡς παραβάτας τῶν ὑψίστων καὶ ἱερωτέρων αὐτῶν καθηκόντων, καὶ ἄξιοι ἀφορισμῶν καὶ καθαιρέσεων ἀνακηρύττονται οἷ, τε χειροτονοῦντες καὶ οἱ χειροτονούμενοι!

2) Ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι Ἐφημέριοι, φιλοτίμως καὶ προσηκόντως προπαρασκευαζόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰψίστου, τοῦ ἀναδείξαντος πανσόφους τοὺς ἀλειτουργοὺς, ἐνισχυόμενοι καὶ εὐλογούμενοι, πλήρεις ζήλου ἐπὶ πέντε ὀλοκλήρους μῆνας ἐπιτυχέστατα καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς βλασφημίας ἐδίδαξαν ἤδη τὰ τέκνα ἡμῶν ἐν ταῖς Κυριακαῖς Σχολαίαις τῶν Ἀθηνῶν, ἅτινα, ἐξ ὑπερβάλλοντος ζήλου ἀποτόμως ἴσως συζηθέντα, σκανδαλωδῶς κατηργήθησαν, οὐχὶ ὅπως κανονικῶς ἀναστηθῶσιν, ἀλλ' ὅπως δυστυχῶς ταφῶσι διὰ παντός.

3) Ὅτι καθὼς οἱ ἀντιγράφοντες ἀναγινώσκουσι δις τὰ ἀντιγραφόμενα, οὕτω καὶ οἱ Ἐφημέριοι διδάσκοντες θέλουσι διδασχθῆ δις, καὶ οὕτως ἀνώτεροι ἑαυτῶν θέλουσιν ἀναφανῆ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἠθικὴν, καὶ τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην ἅπάντων θέλουσι προκαλέσει.

Ἄς εὐχηθῶμεν λοιπὸν πάντες ὁμοφώνως καὶ ἐν ἀδελφικῇ

ἀγάπη ὅπως ἡ Ἱερά ἡμῶν Σύνοδος, τὴν ὑψηλὴν ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἀποστολὴν αὐτῆς συναισθανομένη καὶ ἐκπληροῦσα, πρὸς δόξαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, πρὸς παρηγορίαν καὶ ἀναγέννησιν τῆς τεθλιμμένης ἡμῶν Πατρίδος, καὶ πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κλήρου ἐνεργήσῃ καὶ διατάξῃ τὴν ἐν ἅπασιν τοῖς ναοῖς τοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Ἐφημερίων χριστιανικὴν διδασκαλίαν τῶν τέκνων ἡμῶν.

Τὸ ἔργον θέλει εἶσθαι μέγα, θέλει εἶσθαι σωτήριον, θέλει τιμήσει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν Κλῆρον, θέλει εὐφράνει τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, θέλει ἐπισύρει τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰψίστου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, θέλει δὲ προετοιμάσει βασιλείαν εὐδαίμονα εἰς τὸν σεπτὸν ἡμῶν Κωνσταντῖνον, καὶ μέλλον εὐτυχέστερον τοῦ παρόντος εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν.

Εὐτυχῶς δὲ οὐδεμίαν σπουδαίαν δυσκολίαν πρὸς ἄμεσον πραγματοποιήσιν αὐτοῦ παρουσιάζει τὸ ἐθνωφελές καὶ ἅγιον αὐτὸ ἔργον.

Ἐπιμελεῖα τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Συνόδου δι' ἐπιτροπῆς καταλλήλου δύνανται ἀμέσως νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς γλῶσσαν καθαρὰν, ἀφελῆ καὶ εἰς ἅπαντας εὐληπτον, ἄνευ μακρῶν περιόδων, καὶ φράσεων στριφνῶν, καὶ λέξεων δυσνοήτων, τὰ ἀναγκαῖα πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκόντων Ἐφημερίων μαθήματα, ὅπως, προμελετῶντες καὶ μανθάνοντες αὐτὰ, διδάσκωσιν αὐτὰ ἐν τοῖς ναοῖς.

Τοιαῦτα δὲ δύνανται νὰ ὀρισθῶσι:

1) Σύντομοι καὶ εὐληπτοι καὶ πρακτικαὶ παραινετικαὶ ὁμιλίαι, καταλήγουσαι εἰς σύντομον, εὐληπτον καὶ κατανυκτικὴν προσευχὴν, ἀπαγγελλομένην ὑπὸ τοῦ Ἐφημερίου, παρακολουθουμένου ὑπὸ τῶν παιδῶν.

2) Ἐρμηνεῖαι τῶν Κυριακῶν Εὐαγγελίων καθαραὶ, εὐληπτοι, σύντομοι, τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου τὴν ῥύθμισιν, οὐχὶ δὲ τὴν δογματικὴν Θεολογίαν προτιθέμεναι, ἃς

οἱ Ἐφημέριοι, οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς Σχολείοις αὐτῶν πρὸς τοὺς παῖδας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὸν λαὸν θέλουσιν ἀναγινώσκει.

3) Μαθήματα εὐληπτα, καθαρὰ, σύντομα καὶ ψυχοφελῆ ἐκ τῆς Νέας καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης ἐρανισμένα, ἰδίως δὲ τὸν θεῖον βίον καὶ τὴν θείαν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἀφελῶς διδάσκοντα.

Ἄφοῦ δὲ ταῦτα πάντα ἐγκρίσει τῆς Ἱεραῆς ἡμῶν Συνόδου καὶ ἐπιμελείᾳ τῆς Βασιλικῆς ἡμῶν Κυβερνήσεως δημοσιευθῶσιν, ἡ Ἱερά Σύνοδος δύναται ἀμέσως δι' ἐγκυκλίου, ὡς ἤδη προσεκάλεσεν ἅπαντας τοὺς Ἐφημέριους τοῦ Κράτους ν' ἀναγινώσκωσιν ἐν τοῖς ναοῖς τὰ Κυριακοδρομία τοῦ αἰοιδίμου Θεοτόκη, ἅτινα δυστυχῶς ὡς ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἀρχαίζοντος ὕψους των, ὡς ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν οὔτε οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὰ συνήθως ἐννοοῦσιν, οὔτε οἱ ἀκροαζόμενοι αὐτὰ καταλαμβάνουσι, νὰ προσκαλέσῃ ἅπαντας τοὺς Ἐφημέριους νὰ συγκαλῶσιν ἐν τοῖς ναοῖς καθ' ὠρισμένην ὥραν ἐκάστης Κυριακῆς ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ παιδία τῆς ἐνορίας των, ἀρρένά τε καὶ θήλεα μετὰ τῶν γονέων αὐτῶν καὶ τῶν δημοτικῶν Ἀρχῶν, ὅπως εἰς αὐτὰ προφορικῶς μεταδίδωσι τὰ ἀνωτέρω μαθήματα, ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον τῶν ὁποίων ἕκαστος τῶν Ἐφημερίων ὑπὸ τῆς Ἱεραῆς Συνόδου θέλει συγχρόνως προμηθευθῆ.

Ἄς βεβαιωθῶμεν δὲ πάντες, ὅτι καθ' ἣν ὥραν ἅπαντα τὰ ἀθῶα τέκνα τῆς Ἑλλάδος, συνηγμένα εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Ἰψίστου, ὁμοθυμαδὸν τὴν ἐξ ὕψους εὐλογίαν μετὰ τῶν ἱερέων ἡμῶν θέλουσιν ἐπικαλεῖσθαι, ὁ ὠραῖος οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος ἔτι μᾶλλον θέλει ἐξωραΐζεσθαι, διότι ἐνῶ αἱ δεήσεις τῶν ἀθῶων ἡμῶν τέκνων θέλουσι δι' αὐτοῦ ἀνέρχεσθαι εἰς τὸν Πλάστην, ἡ εὐλογία τοῦ Πλάστου θέλει βεβαίως κατέρχεσθαι ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῆς Πατρίδος ἡμῶν!

Ἄλλ' οὔτε ἡ παιδαγωγῆσις τῶν Ἑλληνίδων, οὔτε ἡ μόρφωσις ἐναρέτων μητέρων καὶ ἀξίων παιδαγωγῶν, οὔτε τῶν Νηπια-

γωγείων ἢ σύστασις καὶ διάδοσις, οὔτε τῶν δημοτικῶν Σχολείων ἢ ἠθοποιὸς ἀναδιοργάνωσις, οὔτε τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν ἢ παιδωγικὴ μόρφωσις, οὔτε τοῦ Κλήρου ἢ ἠθικὴ ἀνύψωσις, οὔτε ἢ ἐν τοῖς ναοῖς χριστιανικὴ αὐτοῦ διδασκαλία θέλουσι συμπληρώσει τὸ μέγα καὶ σωτήριον ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀναγεννήσεως καὶ εὐημερίας, ἐὰν συγχρόνως καὶ οἱ δημοσιογράφοι ἀφ' ἑνὸς διὰ τῶν φώτων, τῆς ἀρετῆς, τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας των εἰς τὴν ἀρετὴν δὲν καθοδηγῶσι τὸ ἔθνος, ἐνισχύοντες πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐπικρίνοντες εὐσχήμως πᾶν κακὸν, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν ἀπαντῶσιν αὐτὰ, καὶ οἱ ἄρχοντες ἀφ' ἑτέρου, ἀπεκδυόμενοι τὰ πάθη καὶ τὰς κακὰς αὐτῶν ἕξεις, δὲν διδάξωσι τὸν λαὸν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀρετὴν, τὴν εὐθύτητα, τὴν ἀμεροληψίαν, καὶ ἰδίως τὸν σεβασμὸν τοῦ Νόμου καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος.

Ὁρθότατα οἱ σοφοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἔλεγον ὅτι φιλεῖ τὸ ὑπήκοον τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ μιμεῖσθαι. Ὁρθότατα δὲ καὶ παραιμία τις κοινὴ παρ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐπαναλαμβάνει.

Ὅταν οἱ ἄρχοντες ἦναι ἰδιοτελεῖς, κακοήθεις, πολυτελεῖς, ἄσωτοι, καταχρασταὶ, ἀπατεῶνες καὶ ἄδικοι, τοιοῦτοι βεβαίως καὶ οἱ ἀρχόμενοι γίνονται.

Ὅταν οἱ ἄρχοντες παύωσι τοὺς ἱκανοὺς καὶ τιμίους, ὅπως τοὺς ἀνικάνους καὶ κακοήθεις οἰκείους αὐτῶν διορίσωσι, τί ἄλλο διδάσκουσιν εἰμὴ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν κακοήθειαν; Τί δὲ ἄλλο διὰ τῆς οὕτω γινομένης παραλυσίας τῶν κοινῶν προκαλοῦσιν, εἰμὴ τὴν γενικὴν κακοδαιμονίαν καὶ τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν;

Ὅταν οἱ ἄρχοντες χάριν ἑαυτῶν ἢ τῶν οἰκείων αὐτῶν ἀδίκως καὶ παρανόμως τὸν δημόσιον πλοῦτον κατασπαταλῶσι, τί ἄλλο διδάσκουσιν εἰμὴ τὴν κλοπὴν, τὴν ἀρπαγὴν, τὴν ληστείαν, τὸ ἔγκλημα;

Ὅταν οἱ ἄρχοντες ἐμπαθεῖς τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν ἀντιπάλους διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν ὑβρίζωσι, καὶ συκοφαντῶσι, καὶ

ῥαδιουργῶσι καὶ ἀπηνῶς καταδιώκωσι, τί ἄλλο διδάσκουσι τὸν λαὸν εἰμὴ τὴν κακοήθειαν, τὴν ὕβριν, τὴν συκοφαντίαν, τὸ μῖσος καὶ τὰ αἰσχρότερα πάθη;

Ὅταν οἱ ἄρχοντες ἐξ ἰδιοτελείας, ἐξ ἀμαθείας, ἢ ἐκ πάθους τοὺς ἀρχομένους ὀπωσθήποτε ἀδικῶσι, τί ἄλλο διδάσκουσιν αὐτοὺς εἰμὴ τὴν ἀδικίαν, τὴν πρὸς τοὺς νόμους ἀσέβειαν, καὶ ἐπομένως τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὸ χάος;

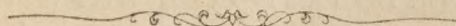
Ὅθεν δικαίως πάντες οἱ ἀγαθοὶ καὶ φιλοπάτριδες ηὐχθήθησαν καὶ εὐχονται πάντοτε ὅπως οἱ νοημονέστεροι καὶ ἐναρετώτεροι τὰ τῆς πολιτείας διέπωσιν. Ἄλλ' ἄνευ παιδαγωγίας πῶς θέλει ἀποκτήσει ἡ Πατρίς νοήμονα καὶ ἐνάρετα τέκνα, ὅπως τὰ τῆς πολιτείας διέπωσιν;

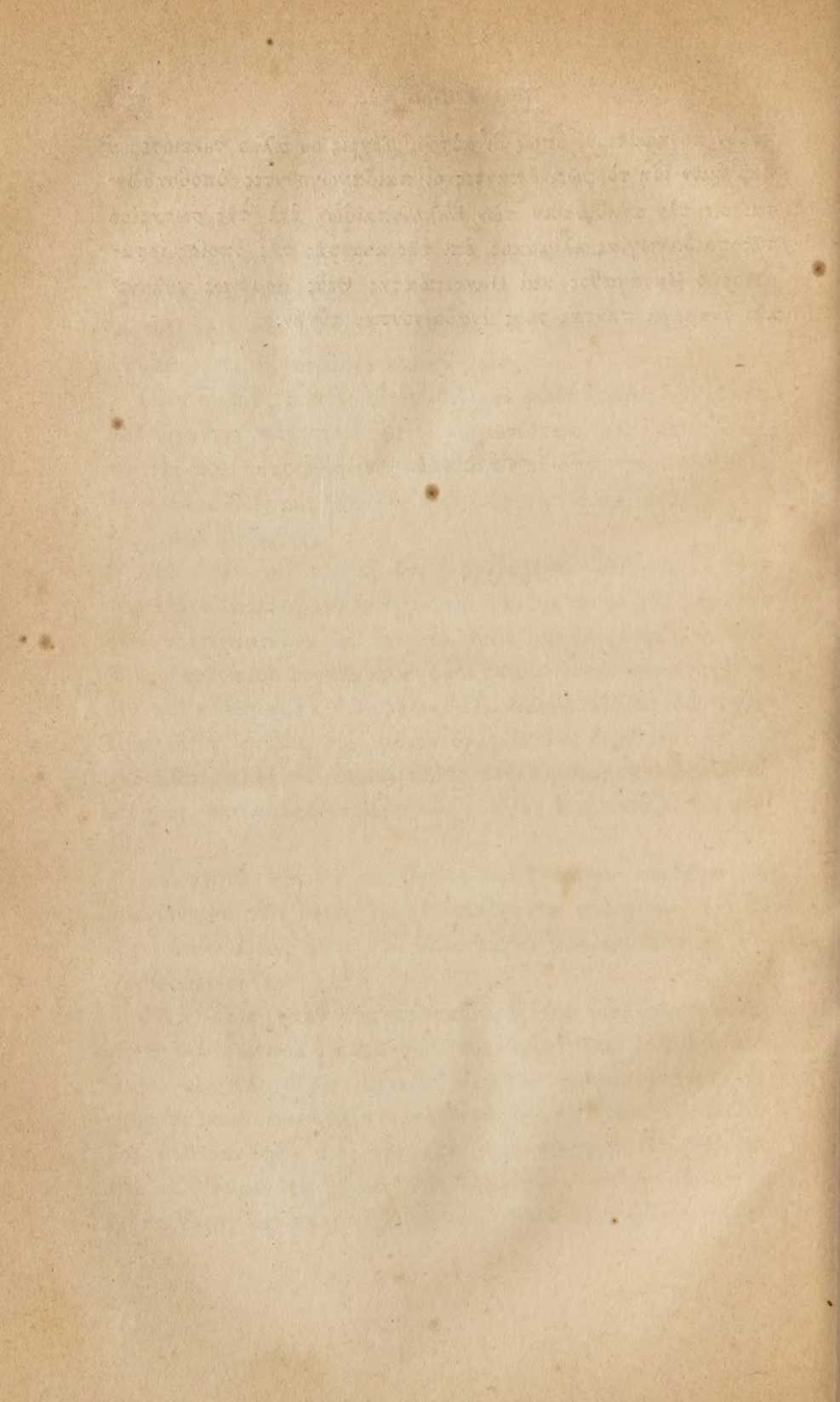
Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ὀχλοκρατία ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου πολιτεύματος ἐγγυᾶται τὴν εἰς τὰ κοινὰ ἐμφάνισιν τῶν νοημονεστέρων καὶ ἐναρετωτέρων καὶ ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου πολιτικοῦ συστήματος ὑπόσχεται τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ εὐδαιμονίαν τῶν λαῶν, ἀλλ' ἐπίσης ἀληθές δυστυχῶς εἶναι ὅτι ἡ ἱστορία, οὐχὶ μόνον ὀχλοκρατίας διεφθαρμένας καὶ κακοήθεις, ἀλλὰ καὶ δημοκρατίας ἐκλελυμένας, καὶ βασιλείας αἰσχρὰς, καὶ αὐτοκρατορίας αἰσχροτέρας παρουσιάζει ἐνώπιον ἡμῶν.

Διὰ ταῦτα τὴν διὰ τῆς ὑγιοῦς καὶ ἐγκαίρου παιδαγωγίας ἀναγέννησιν τῶν λαῶν, ὑπὸ ὁποιονδήποτε πολίτευμα καὶ ἂν οὗτοι διατελῶσιν, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ηὐχθήθημεν καὶ θέλομεν εὐχεσθαι πάντοτε.

Ὅπως δὲ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς διακαοῦς ταύτης εὐχῆς συντελέσωμεν, ἀφοῦ διὰ τοῦ Γεροστάθου, τοῦ Χριστοφόρου καὶ τῶν Χριστιανικῶν Δεήσεων προσεπαθήσαμεν νὰ προπαρασκευάσωμεν εἰς τὴν παιδαγωγίαν τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, καθήκον ἱερὸν πρὸς τὴν φίλην ἡμῶν Πατρίδα ἐθεωρήσαμεν ἤδη νὰ θέσωμεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλληνίδων, τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, καὶ παντὸς ἄλλου τῆς κοινωνίας παιδαγωγοῦ τὸ

παρὸν πονημάτιον, ὅπως δι' αὐτοῦ, μέχρις οὗ ἄλλο τελειότερον παρ' ἡμῖν ἴδῃ τὸ φῶς, ἅπαντες οἱ παιδαγωγοῦντες ὑποβοηθῶνται εἰς τὴν ἀναβίβασιν τῶν Ἑλληνοπαίδων ἐπὶ τῆς σωτηρίου τῆς παιδαγωγίας κλίμακος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ὁποίας ἰστάμενος ὁ Πανάγαθος καὶ Παντεπόπτης Θεὸς ἀσμένως εὐλογεῖ καὶ ἀναμένει πάντας τοὺς ἀναβαίνοντας αὐτήν.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Α΄.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ.

§. 1. *Τί διδάσκει ἡ Παιδαγωγία;*—Ἡ Παιδαγωγία διδάσκει τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς κανόνας, δι' ὧν τελειοποιῦνται αἰσθηματικαὶ καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις τῶν παιδῶν, ὅπως οὗτοι τελειοποιούμενοι κατασταθῶσιν εὐδαίμονες ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μακάριοι ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ.

Διὰ τῆς Παιδαγωγίας λοιπὸν ἐκπληροῦται τὸ μέγα καθῆκον τῆς τελειοποιήσεως, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἐπιγείου ἡμῶν ὑπάρξεως.

§. 2. *Τίς ἐδίδαξε τὸ καθῆκον τῆς τελειοποιήσεως;*—Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰπὼν ἐπὶ τοῦ ὄρους »ἐσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν«, ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὅτι οφείλομεν ἐκάστοτε νὰ τελειοποιώμεν ἡμᾶς αὐτούς. Διὰ τοῦτο καὶ κατ' ἐξαιρέσιν ἀπάντων τῶν ἄλλων ἐπιγείων πλασμάτων ἐπιδεκτικὸν τελειοποιήσεως ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, προικίσας αὐτὸν διὰ λογικῆς καὶ ἀθανάτου ψυχῆς.

§. 3. *Πῶς ὠνόμασαν τὴν Παιδαγωγίαν;*—Τὴν Παιδαγωγίαν ὠνόμασαν »ἐπιστήμην διευθύνουσαν τὸν ἀνθρώπινον βίον«, διότι καθ' ἣν ἀγωγὴν λάβωμεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων κατ' αὐτὴν διευθύνεται καὶ κανονίζεται ὁλόκληρος ὁ βίος ἡμῶν.

ὠνόμασαν προσέτι τὴν Παιδαγωγίαν »ἐπιστήμην τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας«, διότι ἄνευ τῆς χρηστῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς, οὔτε τὰ ἄτομα οὔτε αἱ κοινωνίαι δύνανται ποτε νὰ εὐδαιμονήσωσιν. Ἡμεῖς δὲ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν Παιδαγωγίαν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ὀδηγούμενοι, »ἐπιστήμην τοὺς παῖδας ἄγουσαν πρὸς τὴν δυνατὴν τελειότητα αὐτῶν« (1).

§. 4. Πῶς διαιρεῖται ἡ Παιδαγωγία;—Ἡ Παιδαγωγία διαιρεῖται εἰς Σωματικὴν, Διανοητικὴν καὶ Ἠθικὴν, διότι καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τελειοποιήσῃ ἡ Παιδαγωγία εἰς τρεῖς γενικὰς κατηγορίας κατατάττονται, ἤτοι εἰς σωματικὰς, διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς.

Ὅτι δὲ καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ καρδία τῶν παίδων πρέπει νὰ ἦναι τὰ ἀντικείμενα τῆς Παιδαγωγίας ἐμφαίνεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἀναφέροντος ὅτι ὁ Ἰησοῦς, παῖς ἔτι ὢν, προέκοπτε σοφία (ἤτοι κατὰ τὴν διάνοιαν), ἡλικία (ἤτοι κατὰ τὸ σῶμα), καὶ χάριτι παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (ἤτοι κατὰ τὴν καρδίαν).

§. 5. Ἡ ἐκπαίδευσις διαφέρει τῆς Παιδαγωγίας.—Διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀποκτῶμεν γνώσεις· διὰ δὲ τῆς Παιδαγωγίας καλλιεργοῦμεν καὶ τελειοποιοῦμεν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν. Ὁ ἐκπαιδευθεὶς, ἀλλὰ μὴ παιδαγωγηθεὶς, ἔχει μὲν γνώσεις, ἀλλὰ συγχρόνως, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς προσηκούσης παιδαγωγίας, δύναται νὰ ἔχη καὶ σῶμα ἀσθενὲς καὶ πάσχον, καὶ διάνοιαν χωλαίνουσαν, καὶ πλῆθος ἠθικῶν ἑλαττωμάτων.

Ἄς φροντίζωμεν λοιπὸν οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως

---

(1) Τὴν τελειότητα ὡς σκοπὸν τῆς Παιδαγωγίας ἀνακηρύττει καὶ ὁ σοφὸς Πλάτων, λέγων ἐν τῷ πρώτῳ Βιβλίῳ τῶν Νόμων αὐτοῦ ὅτι ἡ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεία ποιεῖ ἐπιθυμητὴν καὶ ἐραστὴν τοῦ γενέσθαι ΠΟΛΙΤΗΝ ΤΕΛΕΟΝ.

τῶν παίδων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ἤτοι περὶ τῆς ὑγείας τῶν τε σωματικῶν, διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῶν δυνάμεων· διότι καθὼς, ὅπως εὐδοκιμήσῃ κῆπός τις, ἀπαιτεῖ ἐκτὸς τοῦ ὕδατος καὶ καλλιέργειαν τῶν ἀγαθῶν σπόρων, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εὐδοκιμήσῃ, ἔχει ἀνάγκην οὐχὶ μόνον παιδείας ἀλλὰ καὶ ἀγωγῆς χρηστῆς.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ Παιδαγωγία ἀλληλοβοηθοῦνται, διότι καὶ ὁ ἐκπαιδευόμενος εὐκολώτερον ἐκπαιδεύεται ἂν παιδαγωγῆται, καὶ ὁ παιδαγωγούμενος εὐκολώτερον παιδαγωγεῖται ἂν ἐκπαιδευῆται.

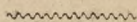
Ὅθεν ἀντὶ τῆς ξηραῆς καὶ μονομεροῦς ἐκπαιδύσεως τοῦ νοῦς, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βλάβην ἀντὶ ὠφελείας προξενεῖ, ὀφείλομεν ν' ἀσπασθῶμεν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις ἡμῶν τὸ σωτήριον σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς ἐκπαιδύσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται οὐχὶ μόνον τὰ διδακτικὰ βιβλία παιδαγωγικῶς νὰ συνταχθῶσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ διδάσκαλοι νὰ καταρτισθῶσι διὰ τῶν ἀναγκαίων παιδαγωγικῶν γνώσεων, ὅπως δύνωνται παιδαγωγικῶς νὰ ἐκπαιδύωσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, οὐχὶ μόνον γνώσεις μεταδίδοντες εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος αὐτῶν, καὶ περὶ τῆς καλλιέργειας καὶ ἀναπτύξεως τῶν διανοητικῶν αὐτῶν δυνάμεων, καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν τελειοποιήσεως συγχρόνως μεριμνῶντες.

§. 6. *Διὰ ποίους λόγους ἐθεώρησάν τινες τὴν Παιδαγωγίαν περιττήν;* — Τινὲς ἐθεώρησαν τὴν Παιδαγωγίαν περιττήν, διότι ἐνίοτε ἀποτυγχάνει, καὶ οἱ παιδαγωγηθέντες δὲν ὠφελοῦνται ἐξ αὐτῆς· ἀλλὰ ἂν καὶ ἡ Ἱατρικὴ πολλάκις ἀποτυγχάνῃ, καὶ οἱ ἀσθενεῖς πολλάκις δὲν θεραπεύονται, οὐχ ἥττον ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμος παρὰ πάντων ἡ Ἱατρικὴ ὁμολογεῖται.

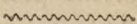
Ἄλλοι ἐθεώρησαν περιττήν τὴν Παιδαγωγίαν, διότι πολλοὶ καὶ ἄνευ Παιδαγωγίας ἀναφαίνονται χρηστοὶ καὶ ἐνάρετοι, ὡς ἐκ τῆς ἀγαθῆς φύσεως αὐτῶν· ἀλλ' οὗτοι διὰ τῆς Παιδαγωγίας βεβαίως ἤθελον ἀναφανῆ χρηστότεροι καὶ ἐναρτώτεροι·

οἱ δὲ κακὴν φύσιν ἔχοντες, παιδαγωγούμενοι ἐγκαίρως, ἢ διορθοῦνται, ἢ ἤττον κακοὶ ἀποβαίνουσιν. Οὐδεὶς δὲ ἤθελε καταδικάσει τὴν κηπουρικὴν ὡς περιττὴν, ἐπὶ λόγῳ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἀγροῖς ὠραῖά τινα αὐτοφυῆ ἄνθη.

Ἄλλοι δὲ περιττὴν ἐθεώρησαν τὴν Παιδαγωγίαν, προτιμῶντες τὴν αὐτοπαιδαγωγίαν, δηλαδὴ τὴν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἐξ ἰδίας πείρας διόρθωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν παιδῶν· ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι λίαν ἐπικίνδυνον, διότι εὐκόλως πίπτομεν, ἀλλὰ δυσκόλως ἀνεγειρόμεθα· ἐκτὸς δὲ τούτου ἀτελεστάτη καὶ βραδεῖα καθίσταται ἡ βελτίωσις τοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ παιδαγωγουμένου, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς πείρας καὶ τῶν ἀναγκαίων γνώσεων.

Β.) ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥΝΤΩΝ.

§. 7. Ποῖα τὰ προσόντα τῶν παιδαγωγούντων;—Οἱ παιδαγωγοῦντες, ὅπως εὐδοκιμήσωσιν, ὀφείλουσι 1) ν' ἀγαπῶσι τὰ παρ' αὐτῶν παιδαγωγούμενα παιδιά, 2) νὰ ἔχωσι ζῆλον περὶ τὸ ἔργον των, 3) γλυκύτητα καὶ μετριοφροσύνην, 4) ὑπομονὴν, 5) ἐπιμονὴν καὶ σταθερὰν θέλησιν, 6) πειθὴ καὶ ἐξουσίαν, 7) τὰς κυριωτέρας ιδιότητας τοῦ ἱατροῦ, καὶ 8) νὰ παιδαγωγηθῶσι προσηκόντως, ὅπως παιδαγωγῶσιν ἐπιτυχῶς.

§. 8. Διατί ἀπαιτεῖται ν' ἀγαπῶμεν τὰ παιδιά;—Ἐὰν δὲν ἀγαπῶμεν θερμῶς τὰ παρ' ἡμῶν παιδαγωγούμενα παιδιά, καὶ ἐπομένως ἐὰν δὲν αἰσθανώμεθα ζῶηράν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀναφανῶμεν ὠφέλιμοι εἰς αὐτὰ, βεβαίως δὲν θέλομεν δυνηθῆ νὰ ἐκπληρώσωμεν εὐδοκίμως τὴν παιδαγωγικὴν ἡμῶν ἀποστολήν. Ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας, πρέπει νὰ ἦναι καὶ ὁ θεμέλιος λίθος τῆς Παιδαγωγίας. »*Αφετε τὰ παιδιά ἐλθεῖν πρὸς με*», εἶπεν ὁ θεῖος Παιδαγωγός.

Ἄς ἀγαπήσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὰ παιδιά, διότι διὰ τῆς ἀγάπης ἡμῶν θέλομεν προκαλέσει τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτῶν, ἥτις εἶναι ἀναγκαιοτάτη ὅπως παιδαγωγοῦντες εὐδοκιμήσωμεν.

§. 9. *Διατί ἀπαιτεῖται ζήλος περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παιδαγωγικῶν ἔργων;*— Οὐδεὶς ἄνευ ζήλου δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ περὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἄνευ ζήλου οὐδὲ οἱ παιδαγωγοῦντες δύνανται ποτε νὰ κατασταθῶσιν ἐπιμελεῖς, ἄγρυπνοι, δραστήριοι καὶ ἄοκνοι ἐπ' ἀγαθῶ τῶν παιδαγωγουμένων. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν νὰ ἡμεθα τῷ πνεύματι ζέοντες, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. Ἀλλ' ὅπως ἀποκτήσωμεν ζήλον, ἀπαιτεῖται ν' ἀγαπήσωμεν τὸ παιδαγωγικὸν ἡμῶν ἔργον. Θέλομεν δὲ ἀγαπήσει βεβαίως αὐτὸ, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἔργον ἐξόχως χριστιανικὸν καὶ κοινωφελέστατον τῷ ὄντι εἶναι τὸ ν' ἀναδειξώμεν διὰ τῆς Παιδαγωγίας τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν ζώσας εἰκόνας τοῦ Παναγίου Θεοῦ.

Ἀλλὰ τὰ ἄδικα παράπονα, αἱ παράλογοι ἀπαιτήσεις, ἡ ἀγνωμοσύνη, ὁ φθόνος, ἡ δυστροπία, ἡ συκοφαντία δύνανται νὰ ψυχράνωσι τὸν ζήλον τῶν παιδαγωγούντων. Ὅθεν πρὸς διατήρησιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ ζήλου ἡμῶν ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Παντεπόπτης Θεὸς, πρὸς δόξαν τοῦ ὁποίου ἐργαζόμεθα, καὶ βλέπει καὶ εὐλογεῖ τοὺς φιλανθρώπους ἡμῶν ἀγῶνας.

§. 10. *Διατί ἀπαιτεῖται γλυκύτης καὶ μετριοφροσύνης;*— Διὰ τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ διὰ τῆς μετριοφροσύνης ἡμῶν εὐκόλως εἰσδύομεν εἰς τὰς τρυφεράς καρδίας τῶν παιδῶν, καὶ διαπλάττομεν αὐτάς· ἐνῶ διὰ τῆς αὐστηρότητος, διὰ τῆς σκληρότητος, διὰ τοῦ ἀποτόμου χαρακτῆρος, καὶ διὰ τῆς οἰήσεως ἀποκρούομεν τὰ παιδιά μακρὰν ἡμῶν, καὶ οὕτω τὸ ἔργον τῆς Παιδαγωγίας βεβαίως ἀποτυγχάνει (1). Καὶ ὁ

(1) Οὐδὲ τοὺς πατέρας ἔγωγε ἀξιῶ τελῶς σκληροὺς καὶ τρυφεροὺς εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ πολλοῦ καὶ συγχωρῆσαι τινὰ τῶ νεωτέρῳ τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ ἑαυτοὺς ἀναμιμνήσκειν ὅτι ἐγένοντο νέοι. (Πλουτάρ. περὶ παιδῶν ἀγωγῆς XVIII).

θεῖος Παιδαγωγὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους γλυκύτατος καὶ εὐπροσήμερος ἦτο πρὸς πάντας, καὶ ταπεινῶς τὸν βίον διήλθε, καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐδίδαξεν ἡμᾶς, εἰπὼν » ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψώθησεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται.«

§. 11. Διὰ τί ἀπαιτεῖται ὑπομονή;—Διὰ τῆς ὑπομονῆς θέλομεν κανονίζει τὸν ζῆλον ἡμῶν· διότι ἄνευ ὑπομονῆς ὁ ζῆλος δύναται νὰ καταστήσῃ εἰς παραφορὰν· ἄνευ δὲ ζήλου ἡ ἄκρα ὑπομονὴ δύναται νὰ καταστήσῃ εἰς νάρκωσιν καὶ ἀπάθειαν. Ἀλλ' ἡ Παιδαγωγία οὔτε διὰ τῆς παραφορᾶς, οὔτε διὰ τῆς ἀπαθείας δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ ζήλου θέλομεν παλαίει κατὰ τῶν δυσκολιῶν, διὰ δὲ τῆς ὑπομονῆς θέλομεν καταστέλλει πᾶσαν ἔξαψιν καὶ παραφορὰν. Τὴν ὑπομονὴν μᾶς ἐδίδαξεν ὡς ἀναγκαίαν καὶ ὁ Ἰησοῦς διὰ τε τοῦ θεοῦ αὐτοῦ παραδείγματος καὶ διὰ τῶν θείων αὐτοῦ λόγων, εἰπὼν » ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται«. Εἶναι δὲ ἀναντίρρητον ὅτι πάντα τὰ μεγάλα καὶ δύσκολα ἔργα διὰ τῆς ὑπομονῆς κατορθοῦνται. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ τῆς Παιδαγωγίας!

§. 12. Διὰ τί ἀπαιτεῖται ἐπιμονὴ καὶ σταθερὰ θέλησις;—Τὰ φυσικὰ, διανοητικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα τῶν παιδίων, καὶ αἱ κακὰ ἔξεις τῶν τε οἰκογενειῶν καὶ τῆς κοινωνίας πολλὰ προσκόμματα συνήθως παρεμβάλλουσιν εἰς τὸ ἔργον τῆς Παιδαγωγίας. Ὅπως λοιπὸν ὑπερνικήσωμεν τὰ προσκόμματα καὶ τὰς δυσκολίας αὐτὰς, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχωμεν ἐπιμονὴν καὶ σταθερὰν θέλησιν· διὰ τῶν προσόντων τούτων οἱ παιδαγωγοῦντες, οἵτινες εἶναι οἱ ἀληθεῖς ἀπόστολοι τοῦ πολιτισμοῦ, δύνανται ν' ἀναφανῶσιν ἄξιοι τῆς μεγάλης ἀποστολῆς των.

Παιδαγωγοῦντες λοιπὸν ἅς ἀντλῶμεν ὑπομονὴν, θάρρος καὶ δύναμιν ἐκ τῆς παντοδυνάμου διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. Ἄς περιβληθῶμεν δι' αὐτῆς τὰς τρεῖς σωτηρίου ἀρετὰς, τὴν Πίστιν, τὴν Ἀγάπην, καὶ τὴν Ἐλπίδα· ἅς γίνωμεν ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀληθεῖς Χριστιανοὶ, καὶ τότε ὁ Θεὸς θέλει εὐλογῆσαι τοὺς παιδαγωγικούς ἡμῶν ἀγῶνας, ὁ δὲ θρίαμβος ἡμῶν θέλει εἶσθαι βέβαιος.

§. 13. *Διατί απαιτεῖται πειθὼ καὶ ἐξουσία;*—Ὅπως τὰ παιδιά παραδέχωνται τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν, καὶ προθύμως συμμορφώνωσι τὰς θελήσεις αὐτῶν μὲ τὰς θελήσεις ἡμῶν, ἀπαιτεῖται βεβαίως νὰ ἐξασκῶμεν ἐπ' αὐτῶν πειθὼ καὶ ἐξουσίαν καθόσον, ἵνα παραχθῶσι τὰ ἀγαθὰ προϊόντα τῆς Παιδαγωγίας, ἀναγκαῖα εἶναι ἡ συνδρομὴ δύω θελήσεων, ἥτοι τῆς τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τῆς τοῦ παιδαγωγουμένου, ὅστις βεβαίως δὲν εἶναι πηλὸς ἄψυχος, ὑπέικων εἰς τὰς θελήσεις τοῦ γλύπτου, ἀλλ' ἔχει θέλησιν, καὶ πολλάκις θέλησιν ἰσχυράν, ἥτις μόνον διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ παιδαγωγοῦ δύναται νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

§. 14. *Πῶς ἀποκτᾶται ἡ πειθὼ καὶ ἐξουσία;*—Τὴν ἐπὶ τῶν παίδων ἐξουσίαν καὶ πειθὼ ἀποκτῶμεν διὰ τῆς παιδείας, τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς σταθερότητος τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν. Διὰ τῆς παιδείας ἡμῶν προκαλοῦμεν τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸ σέβας τῶν παίδων. Διὰ τῆς ἀγάπης ἡμῶν ἀποκτῶμεν τὴν ἀγάπην αὐτῶν καὶ διὰ τῆς σταθερότητος τοῦ χαρακτῆρος προκαλοῦμεν τὸν σωτήριον αὐτῶν φόβον. Ὅταν δὲ τὰ παιδιά ὑπολήπτωνται, σέβωνται, ἀγαπῶσι καὶ φοβῶνται ἡμᾶς, εὐκολώτατα καὶ προθυμότατα θέλουσι παραδέχεσθαι καὶ ἐκτελεῖ τὰς συμβουλὰς καὶ παραγγελίας ἡμῶν τότε δὲ τὸ παιδαγωγικὸν ἡμῶν ἔργον θέλει διευκολυνθῆ καὶ εὐδοκιμήσει.

§. 15. *Διατί απαιτοῦνται αἱ κυριώτεραι ἰδιότητες τοῦ ἱατροῦ;*—Καθὼς ὁ ἱατρὸς θεραπεύει τὰς ἀσθενείας τοῦ σώματος, οὕτω καὶ οἱ παιδαγωγοὶντες πρόκειται νὰ θεραπεύωσι τὰς ἠθικὰς ἀσθενείας τῆς ψυχῆς ἐπομένως ὅπως εὐδοκιμήσωσιν ὀφείλουσι 1) νὰ ἔχωσι καὶ αὐτοὶ, ὡς οἱ ἱατροὶ, βλέμμα διορατικὸν πρὸς ἀκριβῆ διάγνωσιν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παίδων, καὶ τῶν διαφόρων ψυχικῶν ἀσθενειῶν καὶ ἐλαττωμάτων αὐτῶν, 2) ν' ἀνερευνῶσι καὶ αὐτοὶ, ὡς οἱ ἱατροὶ, τὸ παρελθὸν τῶν παίδων, ὅπως ἐξ αὐτοῦ ὀδηγῶνται εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν, καὶ 3) νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβῶς τὰ διάφορα

θεραπευτικὰ μέσα τῶν ἡθικῶν νοσημάτων, ὡς οἱ ἰατροὶ ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσι τὰ διάφορα φάρμακα τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν.

§ 16. *Διατὶ οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ παιδαγωγηθῶσιν;* — Ἡ διὰ τοῦ ζῶντος παραδείγματος διδασκαλία, ἀποτεινομένη εἰς τὰ αἰσθητήρια, εἶναι ἀσυγκρίτως ἐπωφελεστέρα καὶ ἀποτελεσματικωτέρα παρά τὴν διὰ τοῦ λόγου ἀφηρημένην διδασκαλίαν· ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι, παιδαγωγηθέντες ἐγκαίρως, βελτιούμενοι δὲ καὶ τελειοποιούμενοι καθ' ἐκάστην, νὰ κατασταθῶσιν εἰς τὰ παιδαγωγούμενα παρ' αὐτῶν παιδιὰ *παραδείγματα ἄξια μιμήσεως* (1).

Διὰ τοῦτο ὁ μὲν σοφὸς Σωκράτης ἔλεγεν ὅτι «*ἐκείνων μάλιστα ὁ λόγος ἰσχύει, ὧν ἢ πράξις συνακολουθεῖ τῷ λόγῳ*». Ὁ δὲ ἀγαθὸς Πλούταρχος ἀπῆτει ὥστε οἱ διδάσκαλοι νὰ ἦναι οὐχὶ μόνον πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ καὶ ἀμέμπτου διαγωγῆς, ὅπως διὰ τοῦ παραδείγματός των ρυθμίζωσι καὶ ἡθοποιῶσι τοὺς νέους (2). Ὁ δὲ θεῖος Παιδαγωγὸς δὲν ἀπεκάλεσε *μεγάλους* τοὺς διδάσκοντας μόνον, ἀλλὰ *τοὺς ποιοῦντας καὶ τοὺς διδάσκοντας*, διὸ καὶ τὴν θεῖαν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπεκύρωσε καὶ ἐνίσχυσε διὰ τε τῶν θεῶν του ἔργων καὶ δι' ἀπάσης τῆς ἐπιγείου αὐτοῦ διαγωγῆς. Ἐπομένως καὶ οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ παιδαγωγηθῶσι πρεπόντως, ὅπως αἰσθάνωνται καὶ ἐξασκῶσιν ὅσα αἰσθήματα καὶ ἀρετὰς πρόκειται εἰς τὰ παιδιὰ νὰ μεταδόσωσι· διότι οὐδεὶς δύναται νὰ μεταδόσῃ ὅ,τι αὐτὸς δὲν ἔχει. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι ἀπηλλαγμένοι ὅλων τῶν ἐλαττω-

(1) Πρὸ πάντων γὰρ δεῖ τοὺς πατέρας τῷ μηδὲν ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ πάντα, ἃ δεῖ, πράττειν, ἐναργῆς ἑαυτοὺς παράδειγμα τοῖς τέκνοις παρέχειν, ἵνα πρὸς τὸν τούτων βίον ὡσπερ κάτοπτρον ἀποβλέποντες ἀποτρέπωνται τῶν αἰσχυρῶν ἔργων καὶ λόγων. (Πλούταρχ. περὶ παίδων ἀγωγῆς XX.)

(2) Διδασκάλους γὰρ ζητητέον τοῖς τέκνοις, οἳ καὶ τοῖς βίοις εἰσὶν ἀδιάβλητοι, καὶ τοῖς τρόποις ἀνεπίληπτοι, καὶ ταῖς ἐμπειρίαις ἄριστοι. (Πλούταρχ. περὶ παίδων ἀγωγῆς VII.)

μάτων, ἐξ ὧν πρόκειται ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς παρ' αὐτῶν παιδαγωγουμένους, ὅπως διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος ἐνισχύωσι καὶ μὴ ἀνατρέπωσι τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν.

Γ.) ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ.

§. 17. Ποῖαι εἶναι αἱ κυριώτεραι τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν;—Παιδαγωγοῦντες ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀρχάς τινας, ὅπως ὑπ' αὐτῶν ὀδηγούμενοι εὐδοκιμήσωμεν. Αἱ κυριώτεραι τῶν ἀρχῶν τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Ὅτι ἡ Παιδαγωγία πρέπει ν' ἀρχίζη ἐγκαίρως, ἤτοι ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας.

2) Ὅτι ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ βαίνει βαθμηδόν, ἤτοι οὔτε πολὺ ταχέως οὔτε πολὺ βραδέως.

3) Ὅτι ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ᾔηται συνεχῆς καὶ οὐχὶ διακεκομμένη.

4) Ὅτι ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ᾔηται γενικὴ καὶ οὐχὶ μορομερής.

5) Ὅτι ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ οὐχὶ τὴν ἑτεροκλήτητον, ἀλλὰ τὴν αὐθόρμητον ἀνάπτυξιν τῶν παιδῶν, καὶ

6) Ὅτι τῆς Παιδαγωγίας ἅπασαι αἱ ἐνέργειαι πρέπει νὰ τείνωσιν ἰδίως εἰς τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν τῶν παιδῶν.

§. 18. Διατί ἡ Παιδαγωγία πρέπει ν' ἀρχίζη ἀπὸ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας;—Ἡ πρώτη παιδικὴ ἡλικία εἶναι πολὺτιμος εἰς τοὺς παιδαγωγοῦντας, διότι αὕτη παρουσιάζει εὐκολίας, αἵτινες ἐκλείπουσιν ὅταν τὰ παιδιά ἡλικιωθῶσι, καὶ ἡ καρδία των σκληρυνθῇ, διάφορα δὲ ἐλαττώματα καὶ κακαὶ ἕξεις λάβωσι καιρὸν νὰ ριζωθῶσιν ἐν αὐτοῖς.

Ὅταν ἡ ἡλικία τοῦ δένδρου προχωρήσῃ, τὸ δένδρον σκληρύνεται, δυσκόλως δὲ ὑπέκει τότε εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ κηπου-

ροῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Πλάτων ἔλεγεν ὅτι τὸ οὐσιωδέστερον παντὸς ἔργου εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὅταν πρόκηται περὶ ἀγωγῆς· διότι μόνον εἰς τὰς ἀπαλὰς καρδίας τῶν μικρῶν παιδῶν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἐγχαράξωμεν τὸν τύπον, ὃν θέλομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς τὰ μικρὰ παιδιά ἰδίως ἠγάπα καὶ ἠλόγει.

Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν παιδικὴν ἡλικίαν λαμβάνομεν, εἶναι αἱ διαρκέστεραι, καὶ αἱ βαθύτερον ριζονόμεναι· κατ' αὐτὰς δὲ διέπεται ὁλόκληρος ὁ βίος ἡμῶν. Ὅθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς μητρὸς πρέπει νὰ ἄρχωνται αἱ πρῶται παιδαγωγικαὶ φροντίδες, καθόσον τὰ παιδιά καὶ πρὶν εἰσέτι ὁμιλήσωσι, καὶ πρὶν εἰσέτι δώσωσιν ἐξωτερικὰ δείγματα νοημοσύνης, εἶναι ἐπιδεκτικὰ παιδαγωγίας. Εὐτυχῆ λοιπὸν ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων αἱ μητέρες, παιδαγωγηθεῖσαι προσηκόντως, δύνανται καὶ θέλουσι νὰ παιδαγωγήσωσιν αὐτὰ ἐγκαίρως, ἐκπληροῦσαι οὕτω τὸ ἱερώτερον καθήκον, ὅπερ πᾶσα μήτηρ καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἰψίστου καὶ ἐνώπιον τῆς Πατρίδος τῆς ἔχει. Ἐπὶ τῆς παιδαγωγικῆς ταύτης ἀρχῆς ζηριζόμενος ὁ σοφὸς Πλάτων ἐπροκάλεσε τὴν σύστασιν τῶν Νηπιαγωγείων, ἅτινα εἶθε νὰ συστηθῶσι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς!

§. 19. Διὰ τί ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ βαδίῃ βαθμηδόν;—Ἐὰν παιδαγωγοῦντες δὲν βαδίζομεν βαθμηδὸν καὶ ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς, ἀντὶ ν' ἀναπτύξωμεν, θέλομεν κουράσει καὶ ἐξαντλήσει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ οὕτω θέλομεν καταστρέψει τὸ μέλλον αὐτοῦ. Τὴν καταστροφὴν ταύτην ἐπιφέρουσιν ὅσοι βιαίως καὶ διὰ μιᾶς προσπαθοῦσι ν' ἀναπτύξωσι καὶ προοδεύσωσι τὰ παιδιά, εἴτε προβιβάζοντες αὐτὰ πρόωρως, εἴτε κατατάττοντες αὐτὰ εἰς τάξεις ἀνωτέρας τῶν δυνάμεων των, εἴτε ἐπιφορτίζοντες καὶ κουράζοντες αὐτὰ δι' ὑπερβολικῆς ἢ ἀνωτέρας τῶν δυνάμεων των διανοητικῆς ἢ σωματικῆς ἐργασίας. Παιδαγωγοῦντες λοιπὸν ἅς μὴ βαδίζομεν

ταχέως καὶ ἀνυπομόνως. Ἄς μὴ σχίζωμεν προῶρως τὴν κάλυκα, ὅπως ἴδωμεν ταχέως τὸ ἐν αὐτῇ κρυπτόμενον ἄνθος· ἀλλὰ, μεθ' ὑπομονῆς καλλιεργοῦντες, ἄς περιμένωμεν τὴν ὥραν, καθ' ἣν τὸ ἄνθος θέλει ἐξέλθει αὐθόρμητον ἐκ τῆς κάλυκος (1).

Ἐπίσης δὲν πρέπει παιδαγωγοῦντες νὰ βαδίζωμεν πολὺ βραδέως· διότι καὶ οὕτως ἡ ἀνάπτυξις ἀποτυγχάνει. Ἐὰν ἐνασχολῶμεν τὰ παιδιά ἐπὶ πολὺ εἰς πράγματα ἤδη γνωστὰ καὶ εὐκόλα, κουράζωμεν καὶ ἀηδιάζωμεν αὐτά. Ἄς ἀποφεύγωμεν λοιπὸν τὰς συχνὰς καὶ ἀηδεῖς ἐπαναλήψεις, ἐκ τῶν γνωστῶν δὲ ἄς μεταβαίνωμεν εἰς τὰ ἄγνωστα, καὶ ἐκ τῶν εὐκόλων εἰς τὰ δυσκολώτερα, ὅπως διὰ τῆς βαθμιαίας ταύτης προόδου διατηρῶμεν πάντοτε εἰς ἐνέργειαν, ἐξύπνους, καὶ ζωηρὰς τὰς διαφοροὺς δυνάμεις τῶν παίδων.

§. 20. *Διατὶ ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ἦναι συνεχής;*—Ὅσον ἀναγκαῖα εἶναι τὰ μικρὰ διαλείμματα πρὸς ἀναψυχὴν τῶν παίδων, τόσον αἱ μακρὰ διακοπαὶ καὶ αἱ συχναὶ ἀργαίαι ἐμποδίζουσι τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν· διότι καὶ οἱ κόποι ἐπαισητότεροι καὶ ἀπεχθέστεροι καθίστανται μετὰ τὴν μακρὰν διακοπὴν, καὶ ἡ προαποκτηθεῖσα ὠφέλεια ἐξαλείφεται διαρκούσης τῆς διακοπῆς. Ἄς ἐπασχολῶμεν λοιπὸν τὰ παιδιά ὠφελίμως καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, ἐνθυμούμενοι ἀφ' ἐνὸς τὸ τοῦ Πλούταρχου ὅτι « ἡ ἀνάπαυσις τῶν πόνων ἄρτυμά ἐστι », καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ τοῦ Εὐαγγελίου « ἔξῃστι καὶ τοῖς Σάββασι καλῶς ποιεῖν ».

§. 21. *Διατὶ ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ἦναι γενική;*—Μόνον ἡ γενικὴ Παιδαγωγία, ἡ καλλιεργοῦσα καὶ ἀναπτύσσουσα συγχρόνως ὅλας τὰς δυνάμεις τῶν παίδων, παράγει τὴν ἁρμονίαν

(1) « Σπεύδοντες, λέγει ὁ Πλούταρχος, τοὺς παῖδας ἐν πᾶσι τάχῃον πρω-
» τεῦσαι, πόνους αὐτοῖς ὑπερμέτρους ἐπιβάλλουσι, οἷς ἀπαυδῶντες, ἐκπί-
» πτουσι, καὶ ἄλλως βαρυνόμενοι τῆς κακοπαθείας οὐ δέχονται τὴν μάθησιν
» εὐηθίως. (Πλουτ. περὶ παίδων ἀγωγῆς §. XIII).

καὶ ἰσορροπίαν αὐτῶν. Ἡ δὲ μερική ἢ μονομερὴς παιδαγωγία, ἢ ἀσχολουμένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν μόνον δυνάμεων τινῶν, καὶ παραμελοῦσα τὰς ἄλλας, καταστρέφει τὴν ἰσορροπίαν, καὶ ἀντὶ ὠφελίμου ἐπιβλαβῆς καθίσταται.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐν ὅλον ἀδιαίρετον· αἱ δὲ διάφοροι σωματικαὶ καὶ διανοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις εἶναι στενὰ συνδεδεμέναι πρὸς ἀλλήλας· ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ παραμεληθῶσι τινὲς ἐξ αὐτῶν, καὶ νὰ μὴ παραβλαφθῶσιν ἐκ τούτου αἱ ἄλλαι, καὶ νὰ μὴ διαταραχθῇ ἡ ποθητὴ ἄρμονία τοῦ ὅλου. Ἐὰν χορδαί τινες τοῦ κυμβάλου παραμεληθῶσιν, ἄρμονία βεβαίως ἐξ αὐτοῦ δὲν ἐξέρχεται. Παιδαγωγοῦντες λοιπὸν ἅς φροντίζωμεν περὶ τῆς καλλιέργειας τῶν τε σωματικῶν, διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ὅπως ἅπασαι ἀναπτύσσωνται καὶ ἐν καλῇ καταστάσει διατελῶσι· τοιοῦτοτρόπως μόνον θέλομεν πλησιάσει τὴν τελειότητα, ἣν ἡ Παιδαγωγία προτίθεται, καὶ ἐπιτύχει τὴν ὡραίαν ἐκείνην ἄρμονίαν, ἣν ὁ Πανάγαθος καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ ἠθέλησεν.

Ἐπομένως καὶ γονεῖς καὶ διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ ἅς φροντίζωμεν οὐχὶ μόνον, περὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν παιδῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ σώματος καὶ περὶ τῆς καρδίας αὐτῶν. Ἄς διαδεχθῇ λοιπὸν ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν Σχολείοις τὴν ἤδη μονότονον καὶ μονομερῆ τοῦ νοῦ διδασκαλίαν ἢ παιδαγωγικὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ τότε ἀντὶ τῆς κακοφωνίας, ἣτις ἐξέρχεται σήμερον ἐξ αὐτῶν, θέλει ἐξέλθει μελωδία ἄρμονικὴ, ὑμνοῦσα τὸν Ἰψιστον, καὶ εὐφραίνουσα τὴν Πατρίδα!

§ 22. *Διατί ἡ Παιδαγωγία ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν αὐθόρμητον ἀνάπτυξιν;*—Ἐὰν μεταχειριζώμεθα τὸ παιδίον ὡς ἀπλῆν μηχανήν, ὡς ἀπλοῦν ὄργανον, ὡς ὃν ἑτεροκίνητον, ἐὰν ἡμεῖς σκεπτώμεθα καὶ ἐργαζώμεθα ἀντ' αὐτοῦ, ἀπαλλάττοντες ἐξ ἀνοήτου φιλοτιμίας ἢ κακῶς ἐννοουμένης στοργῆς αὐτὸ ἀπὸ παντὸς διανοητικοῦ καὶ σωματικοῦ κόπου, βεβαίως θέλομεν καταστρέψει καὶ μηδενίσει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνεργητικότητα, καὶ

καταστήσει αὐτὸ νωθρὸν κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Ἀπαιτεῖται τὸ παιδίον, παλαιὸν πάντοτε κατὰ δυσκολιῶν ἀναλόγων τῶν δυνάμεών του, καὶ οὕτω κοπιᾶζον καὶ ἐργαζόμενον, νὰ ἐξασκῆ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐνεργητικότητα, ὅπως ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ ἀναπτύξῃ βαθμηδὸν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἄς προκαλῶμεν λοιπὸν διὰ τῶν ἀποριῶν καὶ ἐρωτήσεων ἡμῶν τὰς παρατηρήσεις, τὰς συγκρίσεις, τὰς σκέψεις, τὰς κρίσεις καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν παιδῶν. Ἄς συνειθίζωμεν αὐτὰ εἰς τὴν ἀγάπην καὶ ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, τῆς βελτιώσεως, τῆς ἀρετῆς. Ἄς συνειθίζωμεν αὐτὰ εἰς κόπους, ἀναλόγους πάντοτε τῶν δυνάμεών των· « τὰ καλὰ κόπῳ κτῶνται » ἔλεγον οἱ πρόγονοι ἡμῶν. Ποτὲ δὲ ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι, καθὼς ἐκ τοῦ φυτοῦ αὐθορμήτως γεννᾶται τὸ ἄνθος καὶ ὁ καρπός, οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ παιδίου αὐθορμήτως πρέπει νὰ προκύψῃ ἡ ἀνάπτυξις τῶν τε σωματικῶν, διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεών του, καὶ ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν μόνον νὰ ὑποβοηθῶμεν καὶ διευκολύνωμεν τὴν αὐθόρμητον ταύτην ἀνάπτυξιν, καθὼς ὁ κηπουρὸς διὰ τῶν φροντίδων του ὑποβοηθεῖ τὴν αὐθόρμητον ἀνάπτυξιν τοῦ ἄνθους καὶ τοῦ καρποῦ.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ θερμαίνηται τὸ παιδίον ὑπὸ τοῦ πυρὸς τοῦ παιδαγωγοῦντος αὐτό· διότι οὕτως, ἅμα ἀπομακρυνθῆ τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου πυρὸς, θέλει ψυχρανθῆ. Ἀπαιτεῖται νὰ φροντίσωμεν ὅπως καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ παιδὸς γεννηθῆ ἴδιον πῦρ, πῦρ ἱερὸν καὶ σωτήριο, ἵνα δι' αὐτοῦ θερμαίνηται καὶ ζωογονηται ὁλόκληρος ὁ βίος αὐτοῦ.

§. 25. *Διατί ἡ Παιδαγωγία πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἰδίως τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν;* — Ἡ ἀθανασία καὶ ἡ αἰωνιότης εἶναι ὁ ἀληθὴς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐφήμερος δὲ καὶ διαβατικὸς εἶναι ὁ ἐπίγειος βίος αὐτοῦ· ὅθεν διὰ τὸν μέλλοντα ὀριστικὸν καὶ αἰώνιον αὐτοῦ βίον ἰδίως ὀφείλει ἕκαστος νὰ προπαρασκευάζεται διὰ τῆς Παιδαγωγίας. Ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἠθικῆς τελειοποιήσεως δύναται νὰ συνδεθῆ ἡ παροῦσα μετὰ τῆς μελλού-

σης ζωῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ Πλάστου αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τελειοποίησις τῶν παιδῶν ἔστω ὁ κύριος καὶ τελικὸς σκοπὸς τῶν παιδαγωγούντων.

Ἐὰν δὲ καὶ περὶ τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς υγείας καὶ τελειοποιήσεως τῶν παιδῶν ὀφείλωμεν συγχρόνως νὰ φροντίζωμεν, τοῦτο πράττομεν ἰδίως, διότι καὶ ἡ σωματικὴ καὶ ἡ διανοητικὴ τελειοποίησις συντελοῦσι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ ἡμῶν σκοποῦ, ἥτοι τῆς ἠθικῆς τελειοποιήσεως.

Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ τούτου σκοποῦ ὀφείλωμεν καὶ ἡμεῖς χριστιανικῶς νὰ διάγωμεν ἐν τῷ καθημερινῷ ἡμῶν βίῳ, καὶ τὰς θείας ἀληθείας καὶ ἐντολάς τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ ἐξηγῶμεν καὶ νὰ διδάσκωμεν εἰς τὰ παιδαγωγούμενα παρ' ἡμῶν παιδιά, καὶ τὴν ἐξάσκησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν ἐν τῷ πρακτικῷ αὐτῶν βίῳ ν' ἀπαιτῶμεν ἐκάστοτε παρ' αὐτῶν.

Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐμπεδοῦται ἡ ἠθικὴ! Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναπτύσσεται καὶ ἐνισχύεται τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, ἡ ἀφοσίωσις, ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρος, τὸ ἀκαταδάμαστον τῆς συνειδήσεως, ἡ καλοκαγαθία, ἡ γλυκύτης, ἡ πραότης, ἡ ὑπομονή, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ εὐσπλαγχνία, ἡ ἀνεξικακία καὶ ἡ ἀγάπη, ἥτις εἶναι ἡ βᾶσις ὅλων τῶν ἀρετῶν, καὶ ἡ πηγὴ τῆς τε ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐδαιμονίας!

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ ἄνω τῆς ὕλης διὰ τῆς πίστεως, παρηγορεῖ δὲ καὶ ἐνισχύει τοὺς δυστυχοῦντας διὰ τῆς ἐλπίδος, εὐδαίμονας δὲ μᾶς καθιστᾷ διὰ τῆς ἀγάπης. Ὁ Χριστιανισμὸς κατευνάζει τὰ πάθη, ἐξαγιάζει τὴν ψυχὴν, καὶ εἰς τὴν μακαριότητα τῆς μελλούσης ζωῆς καθοδηγεῖ αὐτήν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν λοιπὸν παιδαγωγοῦντες ὅτι ὅσον ἀναγκαῖος εἶναι ὁ ἄρτος εἰς τὸ σῶμα τῶν παιδῶν, τοσοῦτον ἀναγκαῖα εἶναι καὶ ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, διότι καθὼς ἄνευ ἄρτου τὰ σώματα μαραίνονται, πάσχουσι καὶ καταστρέφονται, οὕτω καὶ τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωνίαι ἄνευ

τοῦ ζωογόνου ἄρτου τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας φθείρονται καὶ καταρρέουσιν.

Ἀλλ' ὅπως ἡ χριστιανικὴ ἡμῶν διδασκαλία τελεσφορήσῃ, ἀπαιτεῖται, ὡς εἶπομεν, καὶ ἡμεῖς χριστιανικῶς νὰ διάγωμεν, ἵνα τὰ παιδιά, ἀπομιμούμενα τὴν διαγωγὴν ἡμῶν, ἐφαρμόζωσι καὶ ἐκτελῶσιν ἐκάστοτε ἐν τῷ πρακτικῷ αὐτῶν βίῳ τὰ παραγγέλματα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Δ'. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΜΕΣΑ.

§. 24. Ποῖα εἶναι τὰ κυριώτερα παιδαγωγικὰ μέσα;—Τὰ κυριώτερα μέσα, δι' ὧν οἱ παιδαγοῦντες δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῶν τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων τῶν παιδῶν εἶναι 1) ἡ διεύθυνσις, 2) ἡ ἀσκησις, καὶ 3) ἡ ἐξις.

§. 25. Διατί εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διεύθυνσις;—Εἶναι ἀληθές ὅτι διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖται ἐλευθερία, ἀπαιτεῖται ἔλλειψις προσκομμάτων, ἔλλειψις πιέσεως, παρακωλυούσης τὴν ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ἀναντίρρητον ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐλευθερία ἀπόλυτος, ἄνευ διευθύνσεως καταλλήλου, ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, οὐσιωδῶς δύναται νὰ βλάψῃ. Ἐλευθερία καὶ ἔλλειψις προσκομμάτων βεβαίως ἀπαιτεῖται, ὅπως ρεύσῃσι μεγαλοπρεπῶς τὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἐὰν δὲν διευθύνωμεν τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων, ἐὰν δὲν θέσωμεν τοὺς ἀναγκαίους φραγμοὺς, καταστρεπτικαὶ πλημμύραι δύνανται νὰ ἐπισυμβῶσιν. Ἐλευθερίαν ἐπίσης ἀπαιτεῖ τὸ δένδρον, ὅπως ἀκωλύτως αὐξήσῃ καὶ ὑψωθῇ· ἀλλ' ἐὰν ἐγκαίρως δὲν διευθύνωμεν αὐτὸ διὰ τῶν ἀναγκαίων στυλωμάτων, οὐχὶ εὐθὺ, ἀλλὰ σρεβλὸν ἀνυψοῦται. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξις τῶν παιδῶν ἔχει ἀνάγκην καταλλήλου διευθύνσεως, ὅπως εὐδοκιμήσῃ.

§. 26. Ὅποια πρέπει γὰρ ἦναι ἡ διεύθυνσις;—Ὅπως ἡ διεύθυνσις τῶν παιδῶν ἀποβῆ ἀποτελεσματικὴ καὶ ὠφέλιμος ἀπαιτεῖται

1) Ν' ἀφίνη εἰς τὸ παιδίον τὴν ἀναγκαίαν πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, ἐνόσω αὕτη συμβιβάζεται μετὰ τὴν ἀσφάλειαν, τὴν τάξιν, καὶ τὴν ἐπιδιωκομένην πρόδον.

2) Νὰ μετριάξῃ ἢ καὶ νὰ ἐμποδίξῃ τὰς ὁρμὰς καὶ παρεκτροπὰς τῶν παιδῶν διὰ τῶν καταλλήλων συμβουλῶν, παραδειγμάτων, ἐπιπλήξεων, ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν.

3) Νὰ ἦναι φιλάγαθος, φιλόστοργος καὶ ἄγρυπνος, ἀλλὰ συγχρόνως σταθερὰ καὶ ἰσχυρά καὶ

4) Νὰ κανονίζῃ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν, τὰς δυνάμεις, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδαγωγουμένων.

§. 27. Διὰ τί εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀσκήσις;—Διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀναπτύσσονται ἅπασαι αἱ δυνάμεις ἡμῶν ὅλας δὲ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας ἀποτελέσματα τῆς ἀσκήσεως ἐθεώρει ὁ σοφὸς Σωκράτης, ὀρθότατα λέγων » Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχρὰ ἀσκητὰ εἶναι «.

Καθὼς διὰ τῆς σωμαστικῆς ἐξασκούμενα τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος ἐνισχύονται, ἀναπτύσσονται καὶ τελειοποιῦνται, ἐξασθενοῦσι δὲ καὶ μαραίνονται, ἐὰν ἄνευ ἀσκήσεως μείνωσιν, οὕτω καὶ ἅπασαι αἱ διανοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ὅπως ἀναπτυχθῶσι καὶ τελειοποιηθῶσιν, ἔχουσιν ἀνάγκην ἀσκήσεως, ἐνεργείας, καὶ κόπων· δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἀκρόασις, ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἐξάσκησις τῶν διδασκόμενων, ὅπως ταῦτα κατασταθῶσι κτήματα ἀναφαίρετα τῶν παιδῶν (1).

§. 28. Ὅποια πρέπει γὰρ ἦναι ἡ ἀσκήσις;—Ἡ ἀσκήσις τῶν

(1. Οὐδὲν ἐν τῷ βίῳ ἄνευ ἀσκήσεως κατορθοῦσθαι, ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος Διογένης, δυνατὴν δὲ ταύτην πᾶν ἐκνικῆσαι. (Διογ. Λαερτ. ἐν βίῳ Διογένοους VI §. 71).

τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι κα-
 νονική, τακτική, καὶ ἀνάλογος πάντοτε τῶν δυνάμεων τῶν
 παιδῶν· καθόσον οἱ μεγάλοι, οἱ ἄτακτοι, καὶ οἱ ὑπέρμετροι
 κόποι ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν, ἐξαντλοῦσι καὶ καταστρέφουσι καὶ
 τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις. Ὅθεν παιδαγωγούν-
 τες ἄς μὴ λησμονῶμεν τὰ σοφὰ παραγγέλματα τῶν προγόνων
 ἡμῶν »Μηδὲν ἄγαν,« »Πᾶν μέτρον ἄριστον«, καὶ τοὺς σο-
 φοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοτέλους »τά τε ὑπερβάλλοντα γυμνάσια
 καὶ τὰ ἐλλείποντα φθείρει τὴν ἰσχὺν.«

§. 29. Διὰ τί εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐξίς;—Ἡ Παιδαγωγία, ὅπως
 συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς, καὶ καταστήσῃ αὐτὸ διαρκές, καὶ
 οὕτω μετὰ πεποιθήσεως χειραφετήσῃ τὰ παιδαγωγηθέντα παι-
 δία, ἀπαιτεῖται νὰ καταστήσῃ ἐν αὐτοῖς ἐξίς τὰ διδαχθέντα,
 ὅπως τὸ σωτήριον πῦρ τῆς παιδαγωγίας, διατηρούμενον πάν-
 τοτε ἄσβεστον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ζωογονῇ καὶ προάγῃ
 αὐτὰ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου.

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν ἡ διέθυνσις, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀσκησις, ὅπως
 πλήρης καὶ διαρκὴς ἀποβῆ ἡ ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν καὶ ψυχι-
 κῶν δυνάμεων τῶν παιδῶν· ἀπαιτεῖται προσέτι ἡ ἀσκησις νὰ
 μεταβληθῇ εἰς ἐξίς, ὅπως οἱ παῖδες ἐξοικειωθῶσιν, ἐνστερني-
 σθῶσι καὶ ἀγαπήσωσι τὰ διδαχθέντα, συνειθίσωσι δὲ νὰ ἐκτε-
 λῶσιν αὐτὰ ἄνευ δυσκολίας καὶ κόπων, ἀλλ' αὐθορμήτως καὶ
 φυσικῶς· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἐρθότατα ἀπεκά-
 λεσε τὴν ἐξίς δευτέραν φύσιν, ὁ δὲ Πλάτων εἶπε »τό γε ἔθος
 οὐ μικρόν (1).

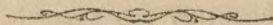
§. 30. Κατὰ τί διαφέρει ἡ ἐξίς τῶν ἐντυπώσεων, ἀπὸ τὴν
 ἐξίς τῆς ἐνεργείας;—Αἱ ἐξῶθεν προσβάλλουσαι ἡμᾶς ἐντυπώ-
 σεις, εἴτε εὐάρεστοι, εἴτε δυσάρεστοι εἶναι, διὰ τῆς ἐξέως ἐξα-
 σθενοῦσι. Διὰ τοῦτο αἱ ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ζωηρὰς κατ' ἀρ-
 χὰς αἰσθανόμεθα ἐκ τοῦ πλούτου, τῶν στολισμῶν, τῶν φα-

(1) Ἴδε Διογ. Λαερτ. ἐν βίῳ Πλάτωνος XXVI.

γητῶν, καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἡδονῶν, βαθμηδὸν διὰ τῆς ἕξεως ἐξασθενοῦσι καὶ ἐξαλείφονται, καὶ οὕτως ἡ ματαιότης τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν προδήλως καταφαίνεται.

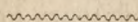
Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια, ἐπομένως καὶ ἡ ἐξάσκησις τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς καλίας διὰ τῆς ἕξεως αὐξάνει καὶ ἐνισχύεται. Ἡ ἕξις τῆς αὐθαδείας, αὐθαδεστέρους καθ' ἐκάστην μᾶς καθιστᾷ· ἡ δὲ ἕξις τῆς ἀγαθοποιίας εὐεργετικώτερος καθ' ἐκάστην μᾶς ἀναδεικνύει.

Ἄς προσπαθῶμεν λοιπὸν νὰ ἐμποδίζωμεν πᾶσαν ἐπανάληψιν κακῆς ἐνεργείας ἢ πράξεως πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κακῶν ἕξεων· συγχρόνως δὲ ἄς φροντίζωμεν ὅπως οἱ παῖδες διὰ τῆς ἐπανελημμένης ἐνεργείας τῶν ἀγαθῶν ἀποκτήσωσιν ἕξεις ἀγαθὰς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ.

§. 1. Τί διδάσκει ἡ Σωματικὴ Παιδαγωγία ;

Ἡ Σωματικὴ Παιδαγωγία διδάσκει τὰ μέσα, δι' ὧν ἐνισχύονται καὶ τελειοποιοῦνται αἱ σωματικαὶ ἢ φυσικαὶ δυνάμεις, ὅπως τὸ σῶμα, ὅπερ εἶναι ὁ ὑπηρετὴς τῆς ψυχῆς, κατασταθῆ καὶ διατηρῆται ὑγιὲς καὶ εὐρωστον.

§. 2. Διατί εἶναι ἀναγκαία ἡ Σωματικὴ Παιδαγωγία ;

Ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εἶναι εἰμὴ ψυχὴ ἀθάνατος ὑπὸ θνητοῦ σώματος ὑπηρετουμένη. Ὅπως δὲ τὸ σῶμα ἐκτελεῖ προσηκόντως τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς βουλήσεις τῆς ψυχῆς, ἀπαιτεῖται βεβαίως νὰ ᾔηται ἰσχυρὸν καὶ ὑγιὲς· καὶ ἰδοὺ ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τελειοποιήσεως τῶν σωματικῶν δυνάμεων, καὶ ἐπομένως τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας.

Συνενώσας δὲ ὁ Ἰψίστος τὸ σῶμα μετὰ τῆς ψυχῆς, προφανῶς μᾶς ἐπέβαλε τὸ καθῆκον τοῦ νὰ φροντίζωμεν συγχρόνως περὶ τε τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων· ὅθεν παραμελοῦντες τὴν Παιδαγωγίαν τοῦ σώματος ἀμαρτάνομεν ἐνώπιον τοῦ Ἰψίστου, βλάπτομεν δὲ συγχρόνως καὶ ἡμᾶς αὐτούς· διότι ὅταν τὸ σῶμα πάσχη, συμπάσχει καὶ ἡ ψυχὴ, ἀσθενεῖς δὲ τότε καθίστανται αἶ,τε σωματικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἡμῶν ἐργασίαι· ἐνῶ διὰ τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ ἐργασίας ὁ ἄνθρωπος ζῆ, προοδεύει, καὶ εὐτυχεῖ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τῆς σωματικῆς δὲ καὶ διανοητικῆς ἐργασίας τελειοποιούμενοι, δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν καὶ τὸ μέγα καθῆκον, ὅπερ πάντες ἔχομεν τοῦ νὰ κατασταθῶμεν ὠφέλιμοι εἰς τε τὴν οἰκογένειαν

ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐν τῷ μέσω τῆς ὁποίας διάγομεν.

Ὅθεν, παραμελοῦντες τὴν Σωματικὴν Παιδαγωγίαν, καὶ ἐπομένως γινόμενοι φιλάσθενοι καὶ πάσχοντες, ἀντὶ νὰ ὠφελήσωμεν, βλάπτομεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν οἰκογένειαν ἡμῶν, καὶ τὴν φίλην Πατρίδα. Ἐνῶ διὰ τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας, προπαρασκευαζομένων ὑγιῶν καὶ εὐρώστων τῶν παιδῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων, θέλομεν ἔχει καὶ μητέρας καὶ τροφούς ὑγιεῖς, εὐρώστους καὶ ἐργατικὰς, καὶ πολίτας σφριγιῶντας καὶ ἱκανοὺς ν' ἀναπτύξωσι τὸν πλοῦτον, τὸ μεγαλειον, καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς Πατρίδος ἡμῶν καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἐν καιρῷ πολέμου.

Καὶ ἡ Πατρίς λοιπὸν, καὶ ἡ οἰκογένεια, καὶ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, καὶ αὐτὸς ὁ Ἴψιστος, ὁ συνενώσας τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος, ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας.

Ὅρθως λοιπὸν ὁ ἀρχαῖος Σοφὸς Κλεόβουλος συνεβούλευσεν εὖ ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, διότι ἐκ τῆς διπλῆς ταύτης εὐεξίας ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου· ἐρθότατα δὲ καὶ ὁ Λυκοῦργος νομοθετικῶς ἐπρονόησε περὶ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς τῶν τε νέων καὶ νεανίδων τῆς Σπάρτης.

§. 3. Ποῖα τὰ ἀντικείμενα τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας;
Ἡ Σωματικὴ Παιδαγωγία διαλαμβάνει

1) Ἵγιεινὰ παραγγέλματα, δι' ὧν αἱ σωματικαὶ δυνάμεις διατηροῦνται ὑγιεῖς καὶ ἀκμαῖαι·

2) Πρόχειρά τινα θεραπευτικὰ μέσα, ὧν ἡ χρῆσις καθίσταται πολλάκις ἀναγκαῖα πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἱατροῦ· καὶ

3) Νοσηλευτικὰς τινὰς συμβουλάς ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἀσθενούντων.

Ὅθεν εἰς τρία κεφάλαια θέλομεν ὑποδιαίρεσει τὸ μέρος τοῦτο τῆς Παιδαγωγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΥΓΙΕΙΝΑ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ.

§. 4. Ποιά τινά ἔχουσι ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος;

Ἐπὶ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἰδίως τὰ ἑξῆς:

α) ἡ τροφή, β) ἡ ἀδηλος διαπνοή, γ) ὁ ἀήρ, δ) τὸ φῶς, ε) τὰ ἐνδύματα, ς) ὁ ὕπνος, καὶ ζ) ἡ σωμασκία.

Ἐνταῦθα λοιπὸν θέλομεν ἐκθέσει τὰ οὐσιωδέστερα περὶ ἐκάστου τούτων παραγγέλματα τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας.

Α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΟΦΗΣ.

§. 5. Ποῖα τὰ περὶ τροφῆς ὑγιεινὰ παραγγέλματα;

Ὅσον ἀναγκαῖα εἶναι ἡ τροφή πρὸς συντήρησιν τῆς ζωικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, τοσοῦτον ἐπιβλαβῆς εἰς τὴν ὑγείαν καθίσταται, ὡς ἂν δὲν γνωρίζωμεν καὶ δὲν ἐκτελῶμεν τὰ περὶ αὐτῆς παραγγέλματα τῆς Σωματικῆς Παιδαγωγίας, ὣν τὰ οὐσιωδέστερα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ἐπειδὴ ἡ πολυφαγία καὶ ἡ λαιμαργία βλάπτουσι τὰ παιδιά οὐχὶ μόνον σωματικῶς, ἐπιφέρουσι δυσπεψίας, κακοχυμίαν, καὶ ἀσθενείας ἐπικινδύνους, ἀλλὰ καὶ διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς, ἀμβλύνουσαι τὴν διάνοιάν των, καὶ διαφθείρουσαι τὰ ἔθη των, πρέπει νὰ προσέχωμεν καὶ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῆς τροφῆς αὐτῶν.

Ἡ ὑπερβολικὴ ὄρεξις τῶν παιδῶν δὲν εἶναι πάντοτε σημεῖον ὑγείας· πολλάκις δυστυχῶς εἶναι σύμπτωμα νοσερόν· ὅθεν ἂς μὴ ἀπατώμεθα ὑπ' αὐτῆς· μηδέποτε δὲ ἂς ἐπιτρέπωμεν εἰς τὰ παιδιά νὰ φορτόνωσι τὸν στόμαχόν των κατὰ κόρον, ὅσον ἀθῶον καὶ ἂν ἦναι τὸ παρακείμενον φαγητὸν, ἐνθυμούμενοι πάντοτε τὸν Καρδινάλιον, ὅστις, φαγὼν κατὰ κόρον νερόβραζον δρύζιον, ὅπως κορέσῃ τὴν πολυφαγίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τέλους διερβάγη.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ ποιόν, ἃς προτιμῶμεν τὰς θρεπτικωτέρας καὶ ἐλαφροτέρας τροφάς, ἀναμιγνύοντες τὴν ζωϊκὴν μετὰ τῆς φυτικῆς τροφῆς, καθόσον ἢ ἀνάμιξις αὕτη ἀνεφάνη ἀναγκαία καὶ ὠφέλιμος εἰς τὴν ὑγείαν· διὸ καὶ αὐτοὶ οἱ ὀδόντες τοῦ ἀνθρώπου κατεσκευάσθησαν ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἦναι καὶ φυτοφάγος, καὶ σαρκοφάγος. Ἄς ἀποφεύγωμεν δὲ τὰ διερεθίζοντα τὴν ὄρεξιν φαγητὰ, τὰ ὁποῖα καὶ πολυφαγίαν προκαλοῦσι, καὶ βλαπτικῆς φύσεως εἶναι συνήθως.

Τοιαῦτα δὲ εἶναι

ἀ) τὰ γλυκύσματα, ἅτινα φθείρουσι καὶ τοὺς ὀδόντας καὶ τὸν στόμαχον.

β) τὰ ἀλμυρὰ καὶ παχέα φαγητὰ, ἅτινα γεννῶσι συνήθως κακοχυμίας.

γ) Οἱ ἄωροι καρποὶ καὶ τὰ ζυμαρικά, ἅτινα καὶ δυσπεψίας καὶ ἄλλας ἀσθενείας προξενοῦσιν.

2) Ἐπειδὴ ἢ συνεχῶς καὶ ἀτάκτως λαμβανομένη τροφή, κουράζουσα τὸν στόμαχον, προξενεῖ ἀσθενείας χρονίους, ἃς συνειθίζωμεν τὰ παιδιά νὰ τρέφονται καθ' ὠρισμένης ὥρας, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τέσσαρες ὥραι ἀπαιτοῦνται συνήθως διὰ τὴν χώνευσιν, καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ στομάχου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαιτεῖται ἀ) καὶ αἱ μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ ἀπὸ τῆς πρώτης βρεφικῆς ἡλικίας νὰ γαλακτοτροφῶσι τὰ νήπιά των καθ' ὠρισμένης ὥρας, οὐδαμῶς προκαλούμεναι ὑπὸ τῶν κλαυθμῶν αὐτῶν, οἵτινες οὐχὶ πάντοτε ἐκ πείνης, ἀλλ' ἐξ ἄλλων σωματικῶν ἐνοχλήσεων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέρχονται, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐκ τῆς πολυφαγίας, ἀντὶ νὰ παύσωσιν, ἔτι μᾶλλον αὐξάνουσι· β) νὰ ἐνασχολῶμεν τὰ παιδιά καὶ εἰς σωματικὰς καὶ εἰς διανοητικὰς ἐργασίας, ὅπως μὴ, ἀηδιάζοντα ὡς ἐκ τῆς ἀργίας, ἀναγκάζωνται νὰ καταφεύγωσιν ἢ εἰς τὸ φαγητὸν πρὸ τῆς ὥρας αὐτοῦ, ἢ εἰς ἄλλας ἐπιβλαβεῖς παρεκτροπὰς.

3) Ἐπειδὴ δὲ ἢ χώνευσις εὐκολύνεται διὰ τῆς καλῆς μασήσεως τῶν φαγητῶν, πρέπει νὰ συμβουλευόμεν τὰ παιδιά καὶ

ν' απαιτῶμεν παρ' αὐτῶν νὰ μασῶσι καλῶς τὰ φαγητά των, καθόσον μάλιστα διὰ τῆς μασήσεως ἀναμιγνύεται ὁ σιέλος μετὰ τοῦ φαγητοῦ, ἡ δὲ ἀνάμιξις αὕτη διευκολύνει τὴν ἐν τῷ στομάχῳ χώνευσιν.

4) Πρέπει νὰ ἐμποδίζωμεν τὴν λήψιν φαγητῶν ἢ ποτῶν *λίαν* θερμῶν, διότι παρατηρήθη ὅτι καὶ τὸν στόμαχον βλάπτουσι, καὶ τὴν χώνευσιν δυσκολεύουσι, καὶ ἀποφορὰν δυσάρεστον εἰς τὴν ἀναπνοὴν προξενούσι, καὶ τοὺς ὀδόντας φθείρουσι τὰ λίαν θερμὰ φαγητὰ ἢ ποτά.

Οἱ περιηγηταὶ ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ Ἄραβες, οἱ Ἰνδοὶ, οἱ Μαῦροι τῆς Ἀφρικῆς, καὶ οἱ ἄγριοι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τρώγοντες πάντοτε ψυχρὰ φαγητὰ, ἔχουσιν ὠραιότατους ὀδόντας· ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς γῆς τοῦ Πυρὸς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ, τρώγοντες πάντοτε κοχλίας ἐψημένους καὶ καίοντας, ἔχουσιν ὀδόντας λίαν ἐφθαρμένους.

Καὶ παρ' ἡμῖν οἱ χωρικοὶ, τρώγοντες σπανίως θερμὰ φαγητὰ, ἔχουσιν ὀδόντας ἀσυγκρίτως ὑγιεστεροῦς τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐνδiciaitwμένων.

5) Πρέπει προσέτι νὰ φροντίζωμεν ὥστε τὰ παιδιά νὰ πλύνωσι μετὰ τὸ φαγητὸν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν, διότι ἡ ἀκαθαρσία φθείρει αὐτούς· οἱ δὲ ἐφθαρμένοι ὀδόντες καὶ κακίστην ὄσμην ἐκ τοῦ στόματος ἀποπέμπουσι, καὶ ὀδονταλγίας ὀδυνηρὰς προξενούσι, καὶ τὴν μάσησιν δυσκολεύουσι, καὶ τὴν χώνευσιν ἐπομένως ἐμποδίζουσι, καὶ τὸν στόμαχον βλάπτουσι διὰ τοῦ κατερχομένου ἐν αὐτῷ μεμολυσμένου ὑπὸ τῶν σεσηπῶτων ὀδόντων σιέλου.

6) Ἐπὶ τέλος διὰ τῆς σταθερᾶς ἡμῶν θελήσεως ὀφείλομεν νὰ συνειθίζωμεν τοὺς παῖδας νὰ μὴ ἔχωσιν *ιδιοτροπίας* περὶ τὴν τροφήν, καὶ νὰ μὴ ἐξαρτῶσι τὴν εὐτυχίαν των ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φαγητοῦ· ἀλλὰ γευόμενα ἀδιαφόρως ἐκ παντὸς παρακειμένου φαγητοῦ νὰ δοξάζωσι καὶ εὐχαριστῶσι τὸν Ἰψιστον, ἐνθυμούμενα ὅτι δὲν ζῶσι διὰ νὰ τρώγωσιν, ἀλλὰ τρώ-

γούσι διὰ τὰ ζῶσι, καὶ ὅτι ὑπάρχουσιν ἄλλα παιδιὰ στερούμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου.

§. 6. Ποία ἢ ἐκ τῆς τροφῆς ἠθικὴ διδασκαλία;

Λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς τροφῆς καὶ ἠθικῶς δυνάμεθα τὰ ὠφελήσωμεν τοὺς παῖδας, ἐξηγοῦντες εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Ἰψιστος ἐν τῇ ἀπειρῷ Αὐτοῦ ἀγαθότητι καὶ παντοδυναμίᾳ τοῖς χορηγεῖ πᾶσαν τροφήν, ἐπομένως καὶ τὴν ζωὴν· καὶ ὅτι ἅμα γεννώμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, εὐρίσκουσιν ἀμέσως προπαρασκευασμένον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας τὸ μητρικὸν γάλα, ὅπερ εἶναι ἡ ὑγιεινοτέρα καὶ καταλληλοτέρα τροφή τῆς βρεφικῆς ἡλικίας, διότι καὶ ἐλαφρὰ, καὶ θρεπτικὴ, καὶ γλυκεῖα, καὶ ὑπόθερμος εἶναι· καὶ ὅτι πρὶν ὁ Θεὸς πλάσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, προητοίμασεν αὐτῷ τρεῖς μεγάλας καὶ ἀνεξαντλήτους ἀποθήκας πλήρεις τροφῶν, ἤτοι τὴν γῆν πλήρη φυτῶν, καρπῶν, καὶ ζώων, τὴν θάλασσαν πλήρη ἰχθύων καὶ ὄστρακοδέρμων, καὶ τὸν οὐρανὸν πλήρη πτηνῶν! Βεβαίως οἱ παῖδες θέλουσιν ἐκ τῶν ἐξηγήσεων τούτων συναισθανθῆ καὶ θαυμάσει τὴν παντοδυναμίαν, τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα, καὶ τὴν ὑπερτάτην Πρόνοιαν τοῦ Ἰψιστου, θέλουσι δὲ ἀγαπήσει Αὐτὸν, καὶ θέλουσιν αἰσθανθῆ εὐγνωμοσύνην ἄπειρον πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτὸν εὐεργέτην των, καὶ τὴν σωτήριον ἀνάγκην τοῦ τὰ εὐαρεστῶσι τὸν Ἰψιστον, ἐκπληροῦντες πάντοτε τὰς Θείας Αὐτοῦ ἐντολάς.

Ἐὰν δὲ ἐκθέτωμεν εἰς τὰ παιδιὰ ὅτι, διὰ τὰ φάγωσιν ἐν τεμάχιον ἄρτου, πολλοὶ εἰργάσθησαν καὶ ἐκοπίασαν καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ σίτου, καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀρότρου, καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῆς γῆς ἐξαγωγήν τοῦ ἀναγκαίου διὰ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα σιδήρου, καὶ διὰ τὸν θερισμὸν τοῦ σίτου, καὶ διὰ τὴν ἀλώνισιν καὶ ἄλεσιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀλευρομύλου, καὶ διὰ τὴν ζύμωσιν, καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ κλιβάνου (φούρνου), καὶ διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων χρημάτων πρὸς ἀγορὰν τοῦ διὰ τοσοῦτων κόπων καὶ ἐργασιῶν προπαρασκευασθέντος ἄρτου—ἐὰν ταῦτα

πάντα ἐκθέτουμεν, βεβαίως τὰ παιδιά καὶ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας θέλουσιν ἐννοήσει, καὶ τοὺς κοπιάζοντας ὅπως τοῖς προμηθεύουσι τὸν ἐπιούσιον ἄρτον θέλουσιν ἀγαπήσει μετ' εὐγνωμοσύνης, καὶ τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν ἐργασίαν προθύμως θέλουσιν ἀσπασθῆ ὡς ἀναπόφευκτον ὄρον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν.

§. 7. Ποῖα τὰ περὶ ποτῶν ὑγιεινὰ παραγγέλματα;

α.) Ὑδωρ. Ἐνθυμούμενοι τὸ τοῦ Πινδάρου ἄριστον μὲν ὕδωρ, ἃς μὴ ἐπιτρέπουμεν εἰς τὰ παιδιά ἄλλα ποτὰ, ἐκτὸς τοῦ καθαροῦ ὕδατος, ὅπερ καὶ χωνευτικώτερον καὶ ὑγιεινότερον παντὸς ἄλλου εἶναι, καθόσον οἱ ὑδροπόται καὶ εἰς γαστρικὰς ἀσθενείας σπανίως ὑπόκεινται, καὶ τοὺς ὀδόντας ὑγιεινότερους διατηροῦσι, καὶ μακροβιώτεροι τῶν ὄσων πίνουσιν οἶνον καὶ ἄλλα πνευματώδη ποτὰ καθίστανται.

Ἀλλὰ τὸ βρασμένον καὶ ἀπεσταλαγμένον ὕδωρ, ἐξ οὗ ἐξήληθε διὰ τῆς θερμότητος ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ, δὲν εἶναι ὑγιεινόν, καθὼς καὶ τὸ ἐκ χιόνος, χαλάζης, ἢ πάγου προερχόμενον ὕδωρ.

Ἐπίσης τὸ ὕδωρ, ὅπερ δὲν διαλύει τὸ σαπώνιον, καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν βράζουσι τὰ ὄσπρια, ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλυμένων ἀλάτων, καὶ τὸ ὁποῖον γλυφόν κοινῶς ὀνομάζομεν, βλάπτει τὴν ὑγίαν, ὡς ἐκ τῶν δυσπέπτων ὑλῶν, τὰς ὁποίας περιέχει. Τοιοῦτον εἶναι συνήθως τὸ ὕδωρ τῶν φρεάτων.

Τὸ ἐλαφρότερον καὶ ὑγιεινότερον ὕδωρ εἶναι τὸ τῶν πηγῶν, ὅταν δὲν περιέχουσιν ἄλατα, καὶ ἰδίως τὸ ἐπὶ ἀμμόδους κοίτης ῥέον ὕδωρ τῶν ῥυακίων καὶ ποταμῶν.

β.) Οἶνος. Ὁ Πλάτων ἀπηγόρευσε τὸν οἶνον ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς μὴ συμπληρώσαντας τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ὅθεν μόνον, ὅταν ὁ ἰατρὸς διατάξῃ τὸν οἶνον ὡς ἀναγκαῖον θεραπευτικὸν μέσον, ἃς ἐπιτρέπουμεν αὐτὸν εἰς τὰ παιδιά.

γ.) Πνευματώδη ποτὰ. Τὰ πνευματώδη ἐν γένει ποτὰ ἃς

θεωρῶμεν ὡς ὑγρὸν πῦρ, κατακαίον τὰ τρυφερὰ ἐντόσθια τῶν παιδῶν. Αὐτὰ καὶ φλογώσεις προξενούσι, καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα καταστρέφουσι, καὶ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις παραλύουσι, καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου βραχύνουσιν. Ὅθεν αὐστηρῶς ἄς ἀπαγορεύωμεν τὴν χρῆσιν αὐτῶν.

δ.) *Καφές καὶ Τεΐον.* Καὶ ταῦτα θεωροῦνται ἐπίσης ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν τρυφεράν ἡλικίαν, καὶ μάλιστα εἰς τὰ θερμὰ καὶ ξηρὰ κλίματα, ὁσάκις συχνὰ καὶ εἰς δυνατὰς δόσεις χορηγῶνται.

ε.) *Γάλα.* Τὸ ἄδολον καὶ νεωπὸν γάλα θεωρεῖται ἐν γένει ποτὸν θρεπτικώτατον καὶ ὑγιεινότατον. Ἀλλ' ὑπάρχουσι κράσεις τινές, εἰς ἃς ἀντὶ ὠφελείας προξενεῖ βλάβην, καὶ ἐπομένως εἰς παιδάς, ἔχοντας τοιαύτην κρᾶσιν, δὲν πρέπει νὰ χορηγῶμεν γάλα.

Β'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΔΗΛΟΥ ΔΙΑΠΝΟΗΣ.

§. 8. *Ποῖα τὰ περὶ τῆς ἀδήλου διαπνοῆς ὑγιεινὰ παραγέματα;*

Ἡ ἀδηλος διαπνοὴ ἐνεργεῖται διὰ τῶν ἀφανῶν πόρων τῆς ἐπιδερμίδος, ἣτις καλύπτει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· διὰ τῆς ἀδήλου δὲ ταύτης διαπνοῆς ἐξέρχεται ἐκ τοῦ σώματος μέγα μέρος τῶν ὅσων τρώγομεν καὶ πίνομεν, ὡς περιττὰ καὶ μάλιστα ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ὑγείαν. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν πόρων τῆς ἐπιδερμίδος βεβαιούμεθα ἐκ τοῦ ἰδρώτος, τοῦ ἐξερχομένου δι' αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ ῥύπου, τοῦ ἐπικαθημένου εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἐνδύματα.

Ἐὰν οἱ πόροι τῆς ἐπιδερμίδος συσταλῶσι καὶ κλείσωσι, καὶ οὕτω παύσῃ ἡ ἀδηλος διαπνοή, αἱ ἐσωτερικαὶ ἀναθυμιάσεις, αἵτινες ἤθελον ἐξέλθει διὰ τῆς ἀδήλου διαπνοῆς, κλειόμεναι ἐντὸς τοῦ σώματος, βλάπτουσι τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, καὶ διαφόρους ἀσθενείας προξενούσιν, ἰδίως δὲ στηθικὰς, γαστρικὰς, καὶ ρευματικὰς.

Χάριν λοιπόν τῆς υγείας τῶν παιδίων ὀφείλομεν νὰ διατηρῶμεν πάντοτε ἐλευθέραν τὴν ἄδηλον διαπνοήν, καὶ ἐπομένως ἀνοικτοὺς τοὺς πόρους τῆς ἐπιδερμίδος αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ πόροι κλείουσι, καὶ ἡ ἄδηλος διαπνοὴ παύει α) ὅταν ἀπὸ θερμῆν κατάστασιν μεταβαίνωμεν ἀμέσως εἰς ψυχράν, καὶ β) ὅταν ἀκαθαρσία, ἐπικαθίσῃ ἐπὶ τῶν πόρων τῆς ἐπιδερμίδος, ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν τὰ ἐξῆς ὑγιεινὰ παραγέλυματα.

1) Νὰ προσέχωμεν ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ μὴ ἐκθέτῶνται εἰς ρεύματα ἀέρος· νὰ μὴ πίνωσι ψυχρὸν ὕδωρ· ἐνῶ εἶναι ἰδρωμένα, θερμὰ, ἢ κουρασμένα· καὶ ἐν γένει νὰ μὴ μεταβαίνωσι ποτὲ ἀποτόμως ἀπὸ θερμῆν εἰς ψυχράν κατάστασιν.

2) Ὅσάκις ἐκ τοιαύτης ἀποτόμου μεταβάσεως ἀπὸ θερμῆν εἰς ψυχράν κατάστασιν κλεισθῶσιν οἱ πόροι, καὶ παύσῃ ἡ ἄδηλος διαπνοή, κεφαλαλγία δὲ ἢ ἄλλαι σωματικαὶ ἐνοχλήσεις προκύψωσιν, ἅς προσπαθῶμεν διὰ τῆς τριβῆς, διὰ θερμῶν ποτῶν καὶ λουτρῶν, ἢ καὶ δι' ἐνὸς καλοῦ περιπάτου νὰ ἐπαναφέρωμεν θερμότητα εἰς τὸ σῶμα, ἥτις θέλει διαστείλει καὶ ἀνοίξει τοὺς πόρους τῆς ἐπιδερμίδος· διότι ἡ θερμότης ἐκτείνει τὰ σώματα, ἡ δὲ ἔλλειψις αὐτῆς συστέλλει αὐτά· ἀνοιγομένων δὲ οὕτω τῶν πόρων, ἡ ἄδηλος διαπνοὴ θέλει ἐπανέλθει, ὁ ἰδρῶς θέλει ρεύσει, ἡ δὲ κεφαλαλγία καὶ αἱ ἄλλαι ἐνοχλήσεις θέλουσι παρέλθει.

3) Ἐπειδὴ ἡ ἀκαθαρσία τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐνδυμάτων κλείει μηχανικῶς τοὺς πόρους τῆς ἐπιδερμίδος, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐξανθήματα καὶ ἄλλαι ἀσθένειαι προκύπτουσιν, ὀφείλομεν νὰ φροντίζωμεν ἐπιμελῶς περὶ τῆς καθαριότητος τοῦ τε σώματος τῶν παιδίων, καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἰδίως ἐνδυμάτων αὐτῶν.

Ἄς λούωμεν λοιπόν συνεχῶς ὀλόκληρον τὸ σῶμα αὐτῶν διὰ χλιαροῦ ὕδατος, καὶ βαθμηδὸν διὰ ψυχροῦ, ὅπερ ἰσχυροποιεῖ τὸ σῶμα, ἐνῶ τὰ θερμὰ λουτρά ἐξασθενοῦσι καὶ ἐκνευρίζουσιν

αυτό. Ἄλλ' ἄς μὴ ἐπιτρέπωμεν νὰ λούωνται ποτε τὰ παιδιά ἐνῶς ἔχουσι φορτωμένον τὸν στόμαχον, διότι τοῦτο δύναται νὰ ἐπιφέρῃ δεινὰς συνεπειάς.

Ἄς φροντίζωμεν προσέτι ν' ἀλλάσσωσι συχνάκις τὰ ἐσωτερικά των ἐνδύματα, καὶ νὰ φορῶσι πάντοτε ἐνδύματα καθαρὰ.

4) Πρὸς διατήρησιν τῆς ἀδήλου διαπνοῆς ἄς φροντίζωμεν προσέτι ὥστε τὰ παιδιά διὰ τοῦ περιπάτου, διὰ τοῦ χοροῦ, καὶ ἐν γένει διὰ τῆς σωμαστίας καὶ τῆς κινήσεως νὰ προκαλῶσι πάντοτε θερμότητα ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος αὐτῶν, ὅπως οἱ πόροι αὐτῆς ὡς διεσταλμένοι, καὶ ἐπομένως ἐλευθέρα ἡ ἀδηλος διαπνοή.

Γ'.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΙΚΟΥ ΑΕΡΟΣ.

§. 9. Ποῖα τὰ περὶ ἀέρος ὑγιεινὰ παραγγέλματα;

Ὁ ἀήρ ἔχει μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος, διότι αὐτὸς εἶναι ἡ πρωτίστη καὶ ἀναπόφευκτος τροφή τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῶων· δι' αὐτοῦ τὸ αἷμα, ὀξυδούμενον καὶ γινόμενον κόκκινον, ζωογονεῖται, καὶ οὕτω διατρέφει καὶ διατηρεῖ τὸ σῶμα εἰς τὴν ζωὴν· ὅθεν ὁ πρώτιστος ὄρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας εἶναι ἡ ἀναπνοὴ ἀέρος καθαροῦ.

Ἴδου δὲ τὰ περὶ ἀέρος ὑγιεινὰ παραγγέλματα·

1) Ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ σύγκειται ἐκ δύο ἀερίων, ἐξ ὧν τὸ μὲν ὀνομάζεται *ἄζωτον*, τὸ δὲ *ὀξυγόνον*· εἰς 100 μέρη ἀτμοσφαιρικῶ ἀέρος ὑπάρχουσιν 79 μέρη *ἄζωτου* καὶ 21 μέρη *ὀξυγόνου*. Ἄλλ' ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ περιέχει συνήθως καὶ ὑδατῶδεις ἀτμούς, καὶ μικρὰν ποσότητα *ἀνθρακικοῦ ὀξέος*, ὅπερ εἶναι ἀέριον συγκεείμενον ἐξ *ὀξυγόνου* καὶ *ἀνθρακος*.

Σημειωτέον ὅτι τὸ *ἄζωτον* καὶ τὸ *ἀνθρακικὸν ὀξύ*, εἰσπνεόμενα μόνα, εἶναι ἐπιβλαβέστατα καὶ *θανατηφόρα*· μόνον δὲ τὸ ἐν τῷ ἀέρι *ὀξυγόνον*, *ὀξυδόνον* τὸ αἷμα, χρησιμεύει εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῶων· ὅθεν ὅσον ἐλαττοῦται ἢ ἐν αὐτῷ ποσότης τοῦ *ὀξυγόνου*, τοσοῦτῳ ἐπιβλαβέστερος καθίσταται ὁ εἰσπνεόμενος ἀήρ, ὅστις, ἐὰν εἰς 100 μέρη αὐτοῦ, ἀντὶ τῶν 21,

ἔχει μόνον 7 ἢ 8 μέρη ὀξυγόνου, βεβαίως φέρει ἀσφυξίαν καὶ θάνατον.

Ἄλλ' εἰσπνέοντες ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, καταναλίσκομεν τὸ ἐν αὐτῷ ὀξυγόνον, διότι εἰς τοὺς πνεύμονας τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ εἰσπνεομένου ὀξυγόνου συνεννοῦται μετὰ τοῦ αἵματος, μέρος δὲ αὐτοῦ, συνεννούμενον μετὰ τοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν ἀνθρακος, μεταβάλλεται εἰς ἀνθρακικὸν ὀξύ.

Ἐπομένως ὁ μετὰ τὴν εἰσπνοὴν ἐκπνεόμενος ἀήρ δὲν περιέχει εἰμὴ ἄζωτον καὶ τὸ γεννηθὲν εἰς τοὺς πνεύμονας ἀνθρακικὸν ὀξύ, καταναλωθέντος τοῦ ὀξυγόνου πρὸς ὀξυδῶσιν καὶ ζωογόνησιν τοῦ αἵματος, καὶ πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος.

Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ἀναπνοῆς, ἐλαττουμένης τῆς ἐν τῷ ἀτμοσφαιρικῷ ἀέρι ἀναγκαίας ποσότητος τοῦ ὀξυγόνου, καὶ αὐξανομένης τῆς ἐν αὐτῷ ποσότητος τοῦ ἄζώτου καὶ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ἀλλοιοῦται ἡ ἀναγκαία διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγίαν φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀέρος· τοιοῦτος δὲ ἀήρ καθίσταται ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ὑγίαν καὶ θανατηφόρος, διότι ἡ ἀναπνοὴ τοιοῦτου ἀέρος προξενεῖ κακουχίαν, κεφαλαλγίαν, ἀσθένειαν τῶν πνευμόνων, ἀσφυξίαν, καὶ πολλάκις θάνατον.

Ἄς ἀνανεώνωμεν λοιπὸν συνεχῶς τὸν ἀέρα τῶν κοιτώνων, τῶν παραδόσεων, καὶ ἐν γένει παντὸς δωματίου ἢ αἰθούσης, ὅπου συνδιαιτῶνται πολλὰ ἄτομα, ὅπως, ἀντὶ τοῦ φθαρέντος διὰ τῆς ἀναπνοῆς ἀέρος, εἰσέλθῃ ἄλλος καθαρὸς, ἔχων τὸ ἀναγκαῖον εἰς τὴν ζωὴν ὀξυγόνον.

2) Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ φῶτα ἀπορρόφῶσι καὶ καταναλίσκουσι τὸ ἐν τῷ ἀέρι ὀξυγόνον, διότι καύσις ἄνευ ὀξυγόνου δὲν γίνεται, ἄς μὴ ἀφίνωμεν φῶτα ἢ ἀναμμένας θερμάστρας ἐντὸς τῶν κοιτώνων, ἐν οἷς τὰ παιδιά κοιμῶνται, ὅπως μὴ ἀφαιρῶσι τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ζωὴν ὀξυγόνον.

Ἄς ἀποφεύγωμεν ἐπίσης τὰ θέατρα καὶ τοὺς χοροὺς, ὅπου ἡ ἀναπνοὴ πολλῶν καὶ τὰ πολλὰ φῶτα ἐλαττόνουσι τὸ ὀξυγό-

νον, αὐξάνουσι δὲ τὸ ἀνθρακικὸν ὄξι, καὶ οὕτως ἐπιβλαβέστατον καθιστῶσι τὸν ἐν αὐτοῖς ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα.

3) Ἐπειδὴ δὲ τὰ φυτὰ, ἐνόσω φωτίζονται ὑπὸ τοῦ ἡλίου, εἰσπνέουσι διὰ τῶν φύλλων αὐτῶν τὸ ἐν τῷ ἀτμοσφαιρικῷ ἀέρι ἀνθρακικὸν ὄξι, ἐξ αὐτοῦ δὲ κρατοῦντα ἐν ἑαυτοῖς τὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν αὐξησίν των ἄνθρακα, ἐκπνέουσι τὸ ὀξυγόνον· τὴν δὲ νύκτα, μὴ φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἐκπνέουσι ἀνθρακικὸν ὄξι, ἀναγκαιότατον καθίσταται χάριν τῆς ὑγείας τῶν παιδῶν

α') Νὰ ἐκθέτωμεν αὐτὰ εἰς τὸν ὀξυγονωμένον ἀέρα τῶν κήπων καὶ τῶν συνδέδρων περιπάτων καὶ ἐξοχῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας.

β') Νὰ προτιμῶμεν τὰς οἰκίας καὶ τὰ σχολεῖα, πέριξ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι κήποι καὶ δένδρα.

γ') Νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν ποτὲ ἐντὸς τῶν κοιτῶνων τοῦ ὕπνου ἄνθη καὶ ἄλλα, φθείροντα τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκπνοῆς ἀνθρακικοῦ ὀξέος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός.

δ') Νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν ποτὲ εἰς τὰ παιδία νὰ κοιμῶνται τὴν νύκτα ὑπὸ δένδρα, διότι ἀποπέμπουσιν ἀνθρακικὸν ὄξι· καὶ

ε') Νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν εἰς αὐτὰ νὰ κοιμῶνται τὴν νύκτα, ἀφίνοντα τὰ παράθυρα τοῦ κοιτῶνος ἀνοικτὰ, ὅπως μὴ εἰσέρχεται δι' αὐτῶν τὸ ὑπὸ τῶν πέριξ φυτῶν ἐξερχόμενον ἀνθρακικὸν ὄξι.

4) Ἐπειδὴ παρατηρήθη ὅτι τὸ ἀνθρακικὸν ὄξι, ὄν βαρύτερον τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος κατακάθεται· ὡς ἐν τῷ παρὰ τῇ Νεαπόλει σπηλαίῳ τοῦ Κυνὸς συμβαίνει,

α') Ἄς μὴ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὰ παιδία νὰ κοιμῶνται κατὰ γῆς, ὅπου τὸ ἀνθρακικὸν ὄξι κατακάθεται· ἀλλ' ἄς κατακλίνωμεν αὐτὰ ἐπὶ ὑψηλοτέρων τοῦ ἐδάφους κλινῶν, ὅπως μὴ ἀναπνέωσι τὸ κατακαθήμενον ἀνθρακικὸν ὄξι·

β') Ἄς προτιμῶμεν ὡς ὑγιεινότερα τὰ ἀνώγεια δωμάτια, καὶ ἄς ἀποφεύγωμεν τὰ ὑπόγεια καὶ τὰ πρόσγεια, ὅπου τὸ ἀνθρακικὸν ὄξι, ὡς βαρύτερον τοῦ ἀέρος, πλεονάζει.

5) Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τῶν διαφόρων κακῶν ἀναθυμιάσεων, μiasμάτων, καὶ ἀκαθαρσιῶν μολύνεται καὶ ἐπιβλαβέστατος εἰς τὴν ὑγίαν καθίσταται ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ,

α') Ἄς φροντίζωμεν ὥστε καὶ αἱ οἰκίαι καὶ τὰ σχολεῖα νὰ μὴ ἔχωσι μῆτε ἔξωθεν αὐτῶν, μῆτε ἔσωθεν ἀναθυμιάσεις καὶ μιάσματα ἐπιβλαβῆ, ἅτινα γεννῶνται ἐκ τῶν λιμναζόντων ὑδάτων, ἐκ τῶν ἀκαθαρσιῶν, ἐκ τῶν ὑπονόμων, καὶ ἐκ τῶν σηπομένων ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν οὐσιῶν.

β') Ἄς φροντίζωμεν ὥστε τό τε σῶμα καὶ τὰ ἐσωτερικά καὶ ἐξωτερικά ἐνδύματα τῶν παιδῶν νὰ ἦναι πάντοτε καθαρὰ, καθόσον καὶ τὰ ἀκάθαρτα σώματα καὶ ἐνδύματα, ἀποπέμποντα ἀναθυμιάσεις ἐπιβλαβεῖς, μολύνουσι τὸν περίξ αὐτῶν ἀέρα.

γ') Ἄς ἀερίζωμεν προσέτι καθ' ἑκάστην καὶ τὰς κλινοστρωμνάς τῶν παιδῶν, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς πολλαὶ ἀναθυμιάσεις τοῦ σώματος ἐν αὐταῖς σωρεῦνται.

6) Ἐπειδὴ δὲ τὰ μιάσματα, ἅτινα, εἰσερχόμενα διὰ τοῦ εἰσπνεομένου ἀέρος εἰς τὸ σῶμα, βλάπτουσιν αὐτὸ καὶ διαφόρους ἀσθενείας προξενοῦσι, συνήθως ἐπὶ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῶν ἀκαθαρσιῶν ἐπικαθῆνται, ἄς φροντίζωμεν περὶ τῆς ὅσον ἔνεστι μεγαλύτερας καθαριότητος καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν σχολείων, ὅπως μετὰ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῶν ἀκαθαρσιῶν συναποβάλλωμεν ἑκάστοτε καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἐπικαθήμενα ἐπικίνδυνα μιάσματα.

7) Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάσασις καὶ ἡ θερμοκρασία τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος συχνάκις μεταβάλλεται, καὶ ποτὲ μὲν εἶναι θερμὸς, ποτὲ δὲ ψυχρὸς, ὑγρὸς, ἢ ξηρὸς, πρέπει νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά εἰς ὅλας αὐτάς τὰς μεταβολάς, διότι ἄλλως ἡ ὑγία των εὐκόλως θέλει προσβάλλεσθαι ὡς ἐκ τῶν μεταβολῶν τούτων.

Ὅθεν ὀφείλομεν νὰ ἐκθέτωμεν αὐτὰ καθ' ἡμέραν εἰς τὸν ἀνοικτὸν ἀέρα· διότι διὰ τῶν πολλῶν προφυλάξεων ἐξασθενεῖ τὸ σῶμα, καὶ εἰς πολλὰς νόσους οὕτως ἐκτίθεται.

§. 10. Ποία ἢ ἐκ τοῦ ἀέρος ἠθικὴ διδασκαλία;

Ἐξηγοῦντες εἰς τὰ παιδιά πόσον ἀναγκαῖος καὶ ἀναπόφευ-

κτος εἶναι ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀήρ εἰς τε τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, καὶ τὸν ἄνθρωπον, θέλομεν βεβαίως προκαλέσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τὸν πανάγαθον καὶ πάνσοφον Δημιουργὸν τοῦ παντός.

Παρατηροῦντες δὲ ὅτι τὸ μὲν ἀνθρακικὸν ὀξυῦ, τὸ τοσοῦτον ἀναγκαῖον εἰς τὴν αὐξησιν καὶ τὴν ζωὴν τῶν φυτῶν, διὰ τῶν ζῶων καὶ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἐκπνεόντων αὐτὸ, χορηγεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰψίστου εἰς τὰ φυτὰ, τὸ δὲ ἔξυγόνον, τὸ τοσοῦτον ἀναγκαῖον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῶων ὑπὸ τῶν φυτῶν ἐκπέμπεται, καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως τό, τε φυτικὸν καὶ ζωικὸν βασίλειον ἀλληλοσυντηροῦνται, βεβαίως θέλομεν διδάξει τὰ παιδία νὰ θαυμάζωσιν ἀφ' ἐνὸς τὴν Θεῖαν Οἰκονομίαν, τὴν Ἰπερτάτην Σοφίαν καὶ Πρόνοιαν, καὶ νὰ συναισθάνωνται, ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ὑπηρεσιῶν.

Δ.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ.

§. 11. Ποῖα τὰ περὶ φωτός ὑγιεινὰ παραγγέλματα ;

Τὸ φῶς, τὸ τοσοῦτον ἀναγκαῖον εἰς τὸν ἄνθρωπον, πολλακίς δύναται νὰ βλάβῃ οὐσιωδῶς τὴν ὄρασιν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι ἡ εὐγενεσττέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα τῶν πέντε αἰσθήσεων. Ὅθεν πρὸς διατήρησιν καὶ προφύλαξιν τῆς αἰσθήσεως ταύτης ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν τὰ ἐξῆς παραγγέλματα.

1) Ὅφείλομεν νὰ ἐμποδίζωμεν τὴν αἰφνίδιον μετάβασιν ἀπὸ σκοτεινοῦ εἰς φωτεινὸν μέρος, διότι ἡ τοιαύτη μετάβασις ἐξασθενεῖ καὶ προσβάλλει οὐσιωδῶς τὴν ὄρασιν.

2) Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὀφείλομεν νὰ προνοῶμεν ὥστε τὰ παιδία, ἀνοίγοντα τὴν αὐγὴν ἐπὶ τῆς κλίνης των τοὺς ὀφθαλμοὺς, νὰ μὴ προσβάλλωνται αἰφνιδίως ὑπὸ ἀφθόνου ἡλιακοῦ φωτός. Τοῦτο δὲ θέλομεν κατορθῶσαι διὰ τῶν ἀναγκαίων παραπετασμάτων, καὶ διὰ τῆς καταλλήλου ἐν τῷ δωματίῳ τοποθετήσεως τῆς κλίνης.

3) Ὅφείλομεν προσέτι νὰ ἐμποδίζωμεν τὰ παιδία ἐργαζό-

μενα νὰ φωτίζονται ὑπὸ φωτὸς λίαν ζωηροῦ, ἢ λίαν ἀμυδροῦ, ἢ ἀστάτου καὶ κυματιζομένου, ἢ πολὺ πλησίον τῶν ὀφθαλμῶν τῶν κειμένου, διότι παρατηρήθη ὅτι τὰ τοιαῦτα φῶτα κουράζουσιν, ἐξασθενοῦσι, καὶ βλάπτουσι τὴν ὄρασιν.

4) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ προσέχωμεν ὥστε τὸ φωτίζον τὰ ἐργαζόμενα παιδιά φῶς νὰ κατέρχηται ἄνωθεν, διότι τὸ κάτωθεν ἢ ὀριζοντίως ἐρχόμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς φῶς κουράζει καὶ βλάπτει τὴν ὄρασιν.

5) Ἐπὶ τέλος ὀφείλομεν νὰ ἐμποδίζωμεν ἐκάστοτε τὰ παιδιά τοῦ νὰ πλησιάζωσι πολὺ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐργοχείρου, ἢ ἐπὶ τοῦ βιβλίου, ἢ ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐφ' οὗ γράφουσι· διότι ἡ κακίστη αὕτη ἔξις οὐχὶ μόνον τοὺς πνεύμονας στενοχωρεῖ καὶ βλάπτει, καὶ τὴν σπονδυλικὴν στήλην κυρτάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄρασιν ἐξασθενεῖ, καὶ τὴν μυωπίαν προκαλεῖ.

§. 12. Ποία ἡ ἐκ τοῦ φωτὸς ἠθικὴ διδασκαλία;

Ἐξηγοῦντες εἰς τοὺς παῖδας ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶναι ἀναγκασιότατον εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν φυτῶν, διότι καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ζῶντα ἐν τῷ σκότει μαραίνονται, πολλὰ δὲ τῶν φυτῶν ἐκτάκτως ἀνυψοῦνται καὶ μεγαλύνονται, ὅπως εὖρωσι φῶς καὶ ὑπ' αὐτοῦ ζωογονηθῶσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ σκότει διαβιοῦντες ἄνθρωποι κατάχλωμοι, λυμφατικοὶ καὶ φιλάσθενοι καθίστανται, ἐνῶ τὸ ἡλιακὸν φῶς τό,τε σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ζωογονεῖ καὶ ἀναπτύσσει, καὶ τὸ χρῶμα τῆς ὑγείας χορηγεῖ, καὶ τὰς χοιραδικὰς διαθέσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας κατασρέφει, βεβαίως θέλομεν προκαλέσει τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τῶν παίδων πρὸς τὸν πανάγαθον Δημιουργόν, ὅστις κατὰ τὴν ὑψηλὴν ἔκφρασιν τῆς Γραφῆς εἶπε «γενεθῆτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς!

Ε΄.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ.

§. 13. Ποία τὰ περὶ ἐνδυμασίας ὑγιεινὰ παραγγέλματα; Τὰ ἐνδύματα ἔχουσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ὑγείας, κα-

θόσον μάλιστα μᾶς προφυλάττουσιν ἀπὸ καταρροῶς, βρευματισμούς, φθίσεις, καὶ ἐρεθισμούς τοῦ στομάχου καὶ τῶν ἄλλων ἐντοσθίων· αἱ ἀσθένειαι αὗται παρατηρήθη ὅτι εἶναι συνεχέστεραι καὶ καταστρεπτικώτεραι μεταξὺ τῶν γυμνῶν καὶ ἡμιγύμων ἀγρίων, παρά μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων καὶ ἐνδεδυμένων κατοίκων τῆς γῆς.

Ἴδου δὲ τὰ περὶ ἐνδυμασίας ὑγιεινὰ παραγγέλματα, ἅτινα ὀφείλομεν ἢ ἀκολουθῶμεν χάριν τῆς ὑγείας τῶν παιδίων.

1). Ἐν γενεῖ δὲν πρέπει νὰ φορτώνωμεν τὰ παιδία μὲ πολλά καὶ βαρέα ἐνδύματα, διότι κουράζομεν αὐτὰ, καὶ εἰς κρυολογήματα τὰ ἐκθέτομεν.

2). Ἐπειδὴ τὰ θερμότερα τῶν ὑφασμάτων εἶναι α') τὰ ἔχοντα σκοτεινὰ χρώματα, ὡς ἀπορροφῶντα τὰς ἡλιακὰς ἀκτίννας, καὶ β') τὰ κατεσκευασμένα ἐξ ὑλῶν, αἵτινες εἶναι κακοὶ ἀγωγοὶ τοῦ θερμαντικοῦ, ὅποιαι τὸ βαμβάκιον, τὸ μαλλίον, ἢ μέταξα, τὰ γουναρικά, ἃς ἐνδύωμεν διὰ τοιούτων ὑφασμάτων τὰ παιδία διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος.

3). Ὀφείλομεν περὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν παιδίων ἢ ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐλευθέραν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, καὶ πᾶσαν κίνησιν, ἐνέργειαν, καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ σώματος. Ἄς ἀποφεύγωμεν λοιπὸν τὰ στενά καὶ σφιγκτὰ ἐνδύματα ὡς ἐπιβλαβέστατα εἰς τὴν ὑγίαν τῶν παιδίων.

α') Ὁ σφιγκτὸς λαιμοδέτης, συσφίγκων τὰς φλέβας καὶ τὰς ἀρτηρίας, αἵτινες ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μεταφέρουσι τὸ αἷμα εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ἀπὸ τῆς καρδίας εἰς τὴν κεφαλὴν, προξενεῖ κεφαλαλγίαν, συμφορήσεις αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, καὶ ἀποπληξίαν.

β') Οἱ σφιγκτοὶ στηθόδεσμοι εἶναι ἐπίσης ἐπικίνδυνοι, διότι παραμορφώνουσι τὸ σχῆμα τοῦ θώρακος, ἐμποδίζουσι τὴν ἐλευθέραν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, προκαλοῦσιν ἀσθενείας τῆς καρδίας, ἐμποδίζουσι τὴν τακτικὴν ἐνέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν

τῶν σπλάγγνων, καὶ ἰδίως τῆς καρδίας καὶ τῶν πνευμόνων, καὶ θανατηφόρα στηθικά πάθη ἐπιφέρουσιν. Ἄς παρατηρῶμεν προσέτι εἰς τὰς νεάνιδας ὅτι διὰ τοῦ στηθοδέσμου οὐχὶ μόνον τὴν ὑγείαν τῶν καταστρέφουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς σφῆκας μεταβάλλονται, ἐνῶ ὁ Πλάστης, ὅτε γυναῖκας καὶ οὐχὶ σφῆκας ἔπλασεν αὐτάς, ταῖς ἐχάρισε σῶμα ἔχον σχῆμα ἀνάλογον καὶ ὠραῖον, ὁποῖον ἔχει καὶ ἡ ἄνευ στηθοδέσμου Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους.

γ.) Τὰ στενὰ ὑποδήματα εἶναι ἐπίσης ἐπιβλαβῆ, διότι ἀποδιώκουσι τὸ αἷμα ἀπὸ τοὺς πόδας, καὶ τὴν κυκλοφορίαν αὐτοῦ ἐμποδίζουσιν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι εἰς διαφόρους ἀσθeneίας προσέτι ὑποκύπτωμεν, ὅταν δὲν διατηρῶμεν τοὺς πόδας θερμούς, καὶ δὲν προφυλάττωμεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν.

δ.) Οἱ σφιγκτοὶ κεφαλόδεσμοι, καὶ τὰ σφιγκτὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς προξενοῦσι συμφορήσεις αἵματος, κεφαλαλγίας, καὶ θανατηφόρους ἀσθeneίας.

Ἐπίσης τὰ θερμὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς ὡς καὶ τὰ θερμὰ προσκέφαλα ἐκ πτερῶν ἢ βάμβακος προξενοῦσι συμφορήσεις, καὶ εἰς κρυολογήματα μιᾶς ἐκθέτουσιν. Ὅθεν ἄς φροντίζωμεν, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ μεγάλου ἱατροῦ Βοερχαβίου, νὰ κρατῶμεν τὴν μὲν κεφαλὴν τῶν παιδῶν δροσεράν, τοὺς πόδας τῶν θερμούς, καὶ τὸν στόμαχόν τῶν ἐλαφρόν, ὅπως ὧσι πάντοτε ὑγιεῖς.

§. 14. Ποία ἡ περὶ ἐνδυμασίας ἠθικὴ διδασκαλία;

Λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐνδυμασίας, ὀφείλομεν ν' ἀποτρέπωμεν τὰ παιδιά, καὶ ἰδίως τὰ κοράσια, ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν, τοὺς καλλωπισμούς, καὶ τὴν μανίαν τῶν συρμῶν (modes). Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν τὰ ἐξῆς:

α) Ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Γάλλοι, οἵτινες εἶναι οἱ ἀρμοδιώτεροι νὰ κρίνωσι περὶ συρμῶν, διότι δυστυχῶς ἡ Γαλλία εἶναι ἡ πηγὴ τούτων, λέγουσιν ὅτι πρῶτοι οἱ μωροὶ ἀσπάζονται τοὺς νέους συρμούς, οἵτινες οὔτε τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οὔτε τῆς οἰκονομίας, οὔτε τῆς ὑγιεινῆς ἀποτελέσματα συνήθως εἶναι.

β') Ὅτι διὰ τῶν νέων συρμῶν, τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, καὶ τῶν ἐκτάκτων καλλωπισμῶν οὐδὲν ἄλλο πράττομεν εἰμὴ νὰ ἐπισύρωμεν ἐφ' ἡμᾶς τὰ βλέμματα καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ βεβαίως οὔτε σεμνόν, οὔτε φρόνιμον, οὔτε χριστιανικὸν εἶναι· διότι ἡ τοιαύτη προσπάθεια δὲν ἀποδεικνύει εἰμὴ κουφόνειαν καὶ φιλαρέσκειαν, ἥτις συνήθως εἰς τὴν κακοήθειαν ἄγει.

γ') Ὅτι εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, ὅτε τὰ ἥθη ἦσαν σεμνά, μόνον εἰς τὰς κακοήθεις γυναῖκας ἐπετρέπετο, κατὰ τοὺς σοφοὺς Νόμους τοῦ Σόλωνος, νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὸ κοινὸν λαμπρῶς κεκοσμημέναι. Ὁ δὲ Ἀρχίδαμος, ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ὅτε τῷ ἐστάλησαν ἐκ Σικελίας λαμπρὰ ἐνδύματα διὰ τὰς θυγατέρας του, ἀπέβαλεν αὐτὰ, εἰπὼν ὅτι δὲν θέλει, ἐνδυόμεναι αὐτὰ αἱ θυγατέρες του, νὰ φανῶσιν αἰσχραὶ καὶ κακοήθεις.

δ') Ὅτι ἡ μανία τῶν συρμῶν καὶ τῶν καλλωπισμῶν προκαλεῖ ἐξοδα, καὶ ὑποθάλλει τὴν πολυτέλειαν, ἥτις μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν πτωχίαν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸ ἐγκλημα καὶ τὴν ἀτιμίαν.

ε') Ὅτι οἱ θεώμενοι ὅσας διὰ τῶν συρμῶν, τῶν ζωηρῶν χρωματισμῶν, καὶ τῶν ἐκτάκτων καλλωπισμῶν τῶν ἐπισύρουσι τὰ βλέμματα τῶν πέριξ αὐτῶν, ἢ εἶναι ἄνθρωποι νουνεχεῖς καὶ ἐνάρετοι, καὶ ἐπομένως θέλουσιν ἀποστραφῆ καὶ περιφρονήσει ὡς ματαιίας, πολυεξόδους, φιλαρέσκους, ὑπόπτους, καὶ ἐπικινδύνους τὰς τοιαύτας γυναῖκας· ἢ εἶναι ἄφρονες καὶ κοῦφοι, καὶ τότε βεβαίως ὁ θαυμασμὸς καὶ τὰ βλέμματα αὐτῶν οὐδεμίαν τιμὴν δύνανται νὰ περιποιήσωσιν εἰς ὅσας διὰ τῶν καλλωπισμῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἐπέσυρον τὴν προσοχὴν αὐτῶν.

ς') Ὅτι, ἐὰν διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους δὲν ἦναι φρόνιμον ν' ἀσπαζώμεθα τοὺς νέους συρμούς, ἅμα ἐμφανιζομένους ὑπὸ τῶν ἀφρόνων, ἐπίσης δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ μὴ ἀκολουθῶμεν αὐτοὺς, ὅταν μετὰ παρέλευσιν καιροῦ τινος κατασταθῶσι κοινοί, διότι ἐπιμένοντες ἡμεῖς μόνοι εἰς τὸν παλαιὸν συρμὸν, θέλομεν ἐπισύρει διὰ τῆς τοιαύτης ἡμῶν ἰδιοτροπίας τὰ βλέμματα καὶ

τὴν περιέργειαν τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ πρέπει πάντοτε ν' ἀποφεύγωμεν, ἐνδύόμενοι σεμνῶς, κοσμίως, καὶ μηδαμῶς τὰ βλέμματα καὶ τὴν προσοχὴν τῶν πέριξ διὰ τῆς ἐνδυμασίας ἡμῶν προκαλοῦντες.

Παρατηροῦντες δὲ εἰς τοὺς παῖδας 1) ὅτι ὄλαι αἱ ὕλαι, ἐξ ὧν τὰ ἐνδύματα κατασκευάζονται, ὅπως καλύπτωσι τὴν γυμνότητα ἡμῶν καὶ κατὰ τοῦ ψυχῆος μᾶς προφυλάττωσιν, ὑπὸ τοῦ παναγάθου Θεοῦ χορηγοῦνται, καὶ 2) ὅτι ἄπειρος καὶ ποικίλη ἐργασία ἀπαιτεῖται, ὅπως αἱ πρῶται αὗται ὕλαι εἰς ἐνδύματα μεταβληθῶσι, θέλομεν διδάσκει αὐτοὺς καὶ τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὸν Ἰψιστον εὐγνωμοσύνην καὶ ἀφοσίωσιν, καὶ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἐργασίας, ἅνευ τῆς ὁποίας οὔτε νὰ τραφῶμεν, οὔτε νὰ ἐνδυθῶμεν δυνάμεθα, καὶ ἥτις ἐπομένως καθίσταται ὄρος ἀναπόφευκτος τῆς ἐπιγείου ἡμῶν ὑπάρξεως.

ΣΤ'.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ὕΠΝΟΥ.

§. 15. Ποῖα τὰ περὶ τοῦ ὕπνου ὑγιεινὰ παραγγέλματα; Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὕπνον ἡ ὑγιεινὴ μᾶς παραγγέλλει τὰ ἑξῆς.

1) Ὅσω τρυφερωτέρα εἶναι ἡ ἡλικία, τόσω περισσοτέραν ἀνάγκην ὕπνου ἔχει ὁ ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ νεογέννητα βρέφη διατελοῦσιν εἰς διηλεκτὴ σχεδὸν κατάστασιν ὕπνου. Ἀλλὰ καθ' ὅσον τὰ παιδία προβαίνουν εἰς τὴν ἡλικίαν, ὀφείλομεν νὰ ἐλαττώνωμεν βαθμηδὸν τὰς ὥρας τοῦ ὕπνου των, αὐξάνοντες οὕτω τὰς ὥρας τῆς ἀσχολίας των.

2) Χάριν τῆς ὑγείας τῶν παιδίων ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν τακτικὰς καὶ ὠρισμένας τὰς ὥρας τοῦ ὕπνου των, ὡς καὶ τὰς ὥρας τοῦ φαγητοῦ των.

3) Ὀφείλομεν νὰ συνειθίσωμεν τὰ παιδία νὰ ἐγείρωνται ἐνωρίς τὴν αὐγὴν, ἡ δὲ συνήθεια αὕτη καὶ ὑγιέστερα καὶ μακροβιώτερα θέλει καταστήσει αὐτὰ, καὶ ἐπομένως ἐπωφελέστερα καὶ εἰς ἑαυτὰ καὶ εἰς τοὺς πέριξ αὐτῶν.

4) Πρέπει ν' απαιτῶμεν ὅπως τὰ παιδιά, ἅμα ἐξυπνοῦντα τὴν αὐγὴν, ἐγείρωνται ἀμέσως ἐκ τῆς κλίνης τῶν, διότι μένοντα ἐντὸς αὐτῆς ἐξυπνα, βλάπτονται οὐσιωδῶς ὑπὸ τῆς ἐν τῇ κλίνῃ μεμολυσμένης ἀτμοσφαιρας τῶν νυκτερινῶν ἀναθυμιάσεων τοῦ σώματος, ἐξασθενοῦσι, καὶ εἰς ὀλέθρια πάθη ἐκτίθενται.

5) Πρέπει νὰ ἐμποδίζωμεν ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν ὑγείαν τὸν ὕπνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας· ἐπίσης δὲ καὶ τὰς νυκτερινὰς ἀγρυπνίας, αἵτινες καὶ φιλάσθενον καὶ βραχυχρόνιον καθιστῶσι τὸν βίον.

6) Πρέπει νὰ ἐμποδίζωμεν τὰ μαλθακὰ καὶ θερμὰ προσκέφαλα καὶ στρώματα, καθὼς καὶ τὰ βαρέα ἐφαπλώματα, διότι ταῦτα πάντα ἐξασθενοῦσι τὸ σῶμα.

7) Πρέπει νὰ κλειῶμεν τὰ παράθυρα τῶν κοιτῶνων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, ὅπως μὴ εἰσέρχηται ἀτμοσφαιρικὸς ἀήρ ψυχρὸς καὶ πλήρης ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ὕπερ τὴν νύκτα ἐκπνέουσι τὰ φυτά.

8) Πρέπει ἐπίσης νὰ φροντίζωμεν ὥστε ὁ ὕπνος τῶν παίδων νὰ μὴ ἦναι διακεκομμένος, διότι καὶ καρθηβαρίαν, καὶ κακὴν γεῦσιν, καὶ ἀνορεξίαν, καὶ ἐξασθένησιν τοῦ σώματος προξενεῖ ὁ τοιοῦτος ὕπνος. Ὅπως δὲ ὁ ὕπνος ἦναι διαρκῆς, βαθὺς, ἡσυχος, καὶ ἐπομένως ὠφέλιμος εἰς τὴν ὑγείαν, ὀφείλομεν

α) Νὰ ἐξασκῶμεν τὰ παιδιά εἰς τὸν κόπον διὰ τῆς σωματικῆς ἐργασίας, διὰ τοῦ περιπάτου, καὶ διὰ τῆς γυμναστικῆς.

β') Ν' ἀπαγορεύωμεν εἰς αὐτὰ φαγητὰ καὶ ποτὰ διερεθίζοντα τὸ νευρικὸν σύστημα, καὶ νὰ προτιμῶμεν τὰ εὐκόλως χωνευόμενα διὰ τε τὴν ὀλίγην ποσότητά των καὶ τὴν ἐλαφρὰν ποιότητά των.

γ') Νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὰ παιδιά νὰ κοιμῶνται εἰμὴ μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας, ἀφ' ἧς ἔλαβον τὴν ἑσπερινὴν τροφήν των, διότι, ἐὰν κοιμῶνται ἔχοντα τὸν στόμαχον πλήρη, ὁ ὕπνος των θέλει εἶσθαι ἀνήσυχος, ἢ χώνευσις θέλει γίνεσθαι

ς'.) Νὰ ἐμποδίζωμεν τὰς συχνὰς καὶ πολυχρονίους κατα-
 θυθίσεις, ὡς ἐπικινδύνους εἰς τὴν ὑγιάν ἔνεκεν τῆς ἐξ αὐτῶν
 προξενουμένης ὀρμητικῆς συρροῆς αἵματος εἰς τὸν ἐγκέφαλον.

ζ'.) Νὰ ἐμποδίζωμεν τὰ θαλάσσια λουτρά εἰς παιδία, πά-
 σχοντα ὑπὸ ὀργανικῶν ἀσθενειῶν τῆς καρδίας ἢ τῶν πνευμόνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΡΟΧΕΙΡΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΜΕΣΑ.

§. 19. Ποία ἡ ἀνάγκη τῶν προχείρων θεραπευτικῶν μέσων;

Οἱ παιδαγωγοῦντες βεβαίως ὀφείλουσιν, ὁσάκις ἡ ὑγεία τῶν
 παίδων ὑποφέρῃ, νὰ προσκαλῶσιν ἀμέσως ἰατρόν. Ἀλλὰ πολλά-
 κίς ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς, μέχρι οὗ φθάσῃ ὁ προσκλη-
 θείς ἰατρὸς, ἀπαιτεῖται νὰ ἐνεργήσωμεν ἡμεῖς ταχέως καὶ προ-
 χείρως τι ὑπὲρ τοῦ πάσχοντος, διότι ἄλλως ὁ ἰατρὸς δύναται
 νὰ φθάσῃ πολὺ ἄργά, καὶ ἡ θεραπεία νὰ κατασταθῇ δυσχερὴς
 ἢ ἀδύνατος. Ἰδοὺ ἡ ἀνάγκη τῶν προχείρων θεραπευτικῶν μέσων,
 ἅτινα ὀφείλουσι νὰ γνωρίζωσιν οἱ παιδαγωγοῦντες, ὅπως ἐφαρ-
 μόζωσιν αὐτὰ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἰατροῦ.

Αἱ συνηθέστεραι περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἀνάγκη τῶν προχεί-
 ρων θεραπευτικῶν μέσων ἰδίως ἀναφαίνεται, εἶναι 1) αἱ πλη-
 γαί, 2) τὰ διαστρέμματα, 3) τὰ ἐπικαύματα, 4) τὰ τραύμα-
 τα, 5) τὰ δῆγματα, καὶ 6) ἡ ἀσφυξία.

Α'.) ΠΛΗΓΑΙ (κτυπήματα).

§. 20. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα ἐπὶ πληγῶν
 (coups);

Ἐὰν μέρος τι τοῦ σώματος κτυπηθῇ σπουδαίως, ὀφείλομεν
 νὰ ἐπιθέτωμεν πανία λινᾶ βρεγμένα ἐντὸς ψυχροῦ ὕδατος, ἀνα-
 νεούμενα συνεχῶς, ὅπως ἐμποδίσωμεν τὴν συρροὴν τοῦ αἵματος
 καὶ ἐπομένως τὴν φλόγωσιν.

Ἐάν δὲ ἐκτυπήθη ἡ κεφαλὴ, ἐκτὸς τῶν ἐπ' αὐτῆς τεθησομένων βρεγμένων πανίων, ὀφείλομεν νὰ θέσωμεν καὶ τοὺς πόδας ἐντὸς θερμοῦ ὕδατος, ὅπως δραστηριώτερον ἀποσύρωμεν τὸ αἷμα ἐκ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ κάτω.

Ἐάν δὲ ἡ πληγὴ ἦτο σφοδρὰ καὶ σπουδαία, καὶ οἱ πόνοι ἐξακολουθῶσιν, ὀφείλομεν νὰ προσκαλέσωμεν ἰατρὸν, ὅπως διατάξῃ ἀφαίμαξιν ἢ ὅ,τι ἄλλο ἐγκρίνη.

Β'.) ΔΙΑΣΤΡΕΜΜΑΤΑ (στραγγουλίσματα).

§. 21. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα ἐπὶ διαστρεμμάτων (στραγγουλισμάτων);

Ἐάν συμβῆ διάστρεμμα, ὀφείλομεν νὰ βυθίσωμεν ἀμέσως τὸ προσβληθὲν ἄρθρον (κλείδωσιν) ἐντὸς ψυχροῦ ὕδατος, ἀνανεουμένου τοῦλάχιστον ἐπὶ μίαν ὥραν, ὅπως ἐξακολουθῆ διατηρούμενον ψυχρὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῆς φλογώσεως ἀκολουθῶς περιδένομεν τὸ μέρος, καὶ κρατοῦμεν τὸ παιδίον ἤσυχον καὶ ἀκίνητον ἐντὸς τῆς κλίνης, μέχρις οὗ φθάσῃ ὁ ἰατρὸς καὶ διατάξῃ τὰ εἰκότα.

Γ'.) ΕΠΙΚΑΥΜΑΤΑ.

§. 22. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα τῶν ἐπικαυμάτων;

Ἐάν μέρος τι τοῦ σώματος καῆ, τὸ ἀπλούστερον καὶ ὠφελιμώτερον θεραπευτικὸν μέσον εἶναι ἐπίσης τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου χύνομεν καὶ ὀλίγην μελάνην ἢ ὄξος. Ἐντὸς τοῦ ὕδατος τούτου βρέχομεν πανία λινᾶ, ἅτινα θέτομεν ἐπὶ τοῦ ἐπικαύματος, ἀνανεοῦντες καὶ αὐτὰ καὶ τὸ ὕδωρ συνεχῶς, ὅπως διατηρῆται ἡ ψυχρότης πρὸς ἀφαίρεσιν τῆς φλογώσεως.

Ἄλλ' ἔάν τὸ ἐπικαύμα ἦναι σπουδαῖον, ὀφείλομεν συγχρόνως νὰ προσκαλέσωμεν ἰατρὸν.

Δ'.) ΤΡΑΥΜΑΤΑ.

§. 23. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα ἐπὶ τραυμάτων;

Ἐάν ἐκ τῆς πληγῆς συμβῆ τραῦμα, ἦτοι ἡ ἐπιδερμὶς καὶ τὰ

ὑπ' αὐτὴν διαρραγῶσιν, ὀφείλομεν νὰ πλύνωμεν τὸ τραυματισθὲν μέρος διὰ ψυχροῦ ὕδατος, ὅπως ἐμποδίσωμεν τὴν ὀρμητικὴν φλόγωσιν, καὶ ἀφαιρέσωμεν τὰς τυχόν εἰσελθούσας ἐντὸς τοῦ τραύματος ξένας ὕλας· ἀκολουθῶς δὲ συμπλησιάζοντες τὰ ἄκρα τοῦ τραύματος, ἐπιθέτομεν κολλητικόν τι ὕφασμα, ἀγγλικὸν ταφετᾶν, ἥτοι κηρωτὴν.

Ἐὰν ἐκ τοῦ τραύματος ἐξέρχεται ὀρμητικῶς αἷμα, ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἂν αὐτὸ ἦναι χρώματος κοκκίνου ἀνοικτοῦ, ἢ μαυροκόκκινον. Καὶ ἐὰν μὲν ἦναι μαυροκόκκινον, σημεῖον ὅτι ἐκόπη φλέψ, διότι διὰ τῶν φλεβῶν τὸ μαυροκόκκινον αἷμα ἐπανερχεται ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ σώματος εἰς τὴν καρδίαν. Ὅθεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὀφείλομεν νὰ πιέσωμεν τὴν φλέβα σφιγκτὰ κάτωθεν τοῦ τραύματος, ἥτοι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄκρου, ὅθεν ἔρχεται τὸ αἷμα, ὅπως σταματήσωμεν τὴν ῥοὴν αὐτοῦ, δένομεν δὲ συγχρόνως καὶ τὸ τραῦμα σφιγκτὰ.

Ἄλλ' ἐὰν τὸ ῥέον ἐκ τοῦ τραύματος αἷμα ἦναι χρώματος κοκκίνου ἀνοικτοῦ, σημεῖον ὅτι ἐκόπη ἀρτηρία, διότι διὰ τῶν ἀρτηριῶν ἐκ τῆς καρδίας ῥέει εἰς τὰ ἄκρα τοῦ σώματος τὸ κόκκινον αἷμα, τὸ ὀξυγονωθὲν εἰς τοὺς πνεύμονας, ὅπως διαθρέψῃ τὸ σῶμα. Ὅθεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὀφείλομεν, διὰ νὰ σταματήσωμεν τὴν ῥοὴν τοῦ αἵματος, νὰ πιέσωμεν τὴν ἀρτηρίαν μεταξὺ τοῦ τραύματος καὶ τῆς καρδίας, ἐξ ἧς ῥέει τὸ κόκκινον αἷμα, καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν πίεσιν μέχρις οὗ φθάσῃ ὁ ἰατρὸς, ὃν ὀφείλομεν ἀμέσως νὰ καλέσωμεν, ὅπως διὰ χειρουργικῆς τινος ἐργασίας θεραπεύσῃ τὸ τραῦμα τῆς ἀρτηρίας, ὅπερ δυστυχῶς δὲν συνουλοῦται εὐκόλως, ὡς τὸ τῆς φλεβός.

Ε'.) ΔΗΓΜΑΤΑ.

§. 24. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα ἐπὶ δηγμάτων κυρῶν ἢ ὄψεων;

Ἐὰν κύων λυσσῶν, ἢ ὃν ὑποπτεύομεν λυσσῶντα, ἐδάγκασε παιδίον τι, ὀφείλομεν ἀμέσως 1) νὰ θλίψωμεν καλῶς ὅλα τὰ

πέριξ τοῦ δῆγματος μέρη, ὅπως ἀφθόνως ρεύσῃ τὸ αἷμα, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐξέλθῃ ὁ σίελος τοῦ κυνός, δι' οὗ μεταδίδεται τὸ μίasma τῆς λύσσης.

2) νὰ πλύνωμεν τὸ δῆγμα καλῶς δι' ὕδατος περιέχοντος σαπῶνιον ἀναλελυμένον, ἢ θάλασσαν, ἢ λεμονόζωμον, ἢ στάκτην.

3) νὰ καυτηριάσωμεν ἀμέσως τὸ δῆγμα, ἀφοῦ θλίψωμεν καὶ πλύνωμεν καλῶς αὐτὸ, διὰ σιδήρου πεφυρακτωμένου, ἀλλὰ μὴ ἐρυθροῦ, προσαρμόζοντες αὐτὸ βαθέως ἐντὸς τοῦ δῆγματος.

4) νὰ ὑποβάλωμεν τὸν παθόντα εἰς θερμὸν τουρκικὸν λουτρὸν, ὅπως διὰ τοῦ ἀφθόνου ἰδρωτός ἐξέλθῃ τὸ μίasma.

Σημειωτέον ὅτι οἱ λυσσῶντες κύνες διακρίνονται ἐκ τῆς τεταπεινωμένης οὐρᾶς των, ἐκ τῶν αἱματηρῶν ὀφθαλμῶν των, ἐκ τοῦ ἀφρίζοντος στόματός των, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀλλοιωμένης ὕλακῆς αὐτῶν.

Ἐὰν δὲ ὄφις ἐδάγκασε παιδίον τι, ὀφείλομεν

1) νὰ δέσωμεν σφιγκτὰ τὸ μέρος ἄνωθεν τοῦ δῆγματος, ὅπως μὴ ἀνέλθῃ εἰς τὸν ὄργανισμὸν ὁ ἴος ἥτοι τὸ δηλητήριον τοῦ ὄφους.

2) ν' ἀνοιξώμεν καὶ πλατύνωμεν τὸ δῆγμα διὰ τινος μαχαίριου, ὅπως ρεύσῃ ἀφθόνως αἷμα ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐξέλθῃ τὸ δηλητήριον.

3) νὰ καυτηριάσωμεν τὸ δῆγμα διὰ πτητικοῦ ἀλκαλίου (alcali volatil), τοὔτέστιν ἀμμωνίας, καὶ νὰ καλέσωμεν ἀμέσως ἰατρόν.

Σημειωτέον ὅτι δὲν εἶναι δηλητηριώδη τὰ δῆγματα ἀπάντων τῶν ὄφρων.

ΣΤ'.) ΔΣΦΥΞΙΑ.

§. 25. Ποῖα τὰ πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα ἐπὶ ἀσφυξίας;

Ἐὰν παιδίον τι, διαμείναν ὑπὸ τὸ ὕδωρ, ὑπέκυψεν εἰς ἀσφυξίαν, καὶ ἀνεσύρθη ἀναίσθητον, δὲν πρέπει ν' ἀπελπίζωμεθα εὐκόλως περὶ τῆς ἀναζήσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ὀφείλομεν ἀμέσως καὶ

πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ ἰατρός, ὃν πρέπει κατὰ πᾶσαν τοιαύτην περίστασιν νὰ προσκαλῶμεν,

1) νὰ μετακομίσωμεν ἡσυχῶς τὸ πνιγὲν παιδίον ἐντὸς κοιτῶνος, νὰ ἐκδύσωμεν αὐτὸ τὰ βρεγμένα ἐνδύματά του, νὰ τὸ ἐξαπλώσωμεν ἐντὸς θερμῆς κλίνης ὀλίγον πλαγίως πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος, ὅπως ἡ καρδιά του, ἥτις εἶναι πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ σώματος, μὴ πιεζομένη, εὐκολώτερον ἀναλάβῃ τὰς κινήσεις αὐτῆς,

2) νὰ ἐλευθερώσωμεν τὸ στόμα καὶ τοὺς ῥώθωνας αὐτοῦ ἀπὸ τὴν βλένναν καὶ τὰς τυχόν συσσωρευθείσας ξένας ὕλας, ὅπως διευκολύνωμεν τὴν ἀναπνοήν,

3) νὰ ραντίσωμεν διὰ ψυχροῦ ὕδατος καὶ ὄξους τό,τε πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ,

4) νὰ τρίψωμεν τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ ψήκτρας ὀλίγον σκληρᾶς, ἢ διὰ μαλλίνου ὑφάσματος βρεγμένου ἐντὸς οἴνοπνεύματος καμφοροῦχου, ἢ ἐντὸς ὕδατος τῆς Κολωνίας,

5) νὰ πλησιάσωμεν εἰς τὴν ὄσφρησιν αὐτοῦ διαφόρους ὀσμάς δυνατάς, π. χ. ὄξος, ἀμμωνίαν, θείον καιόμενον κτλ.

6) νὰ γαργαλίσωμεν τοὺς ῥώθωνάς του διὰ τινος πτεροῦ,

7) νὰ τῷ ἐμφυσήσωμεν ἀέρα ἀτμοσφαιρικὸν εἰς τοὺς πνεύμονας,

8) νὰ τῷ μεταδώσωμεν θερμότητα διὰ θερμῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἢ διὰ φιάλης πλήρους θερμοῦ ὕδατος.

Ἐὰν δὲ βραδύνη ἢ εἰς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος, ἃς μὴ ἀπελπισθῶμεν, ἀλλ' ἃς ἐξακολουθήσωμεν τὰς προσπαθείας ἡμῶν ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πλείονας ὥρας ἃς καύσωμεν δὲ καὶ ὀλίγην ὕσκαν, ἢ χαρτίον ἐπὶ τοῦ στομάχου, ἐπὶ τῶν χειρῶν, καὶ ἐπὶ τῶν μηρῶν τοῦ πνιγέντος. Τὰ περαιτέρω θέλει διατάξῃ ὁ προσκληθεὶς ἰατρός.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ συνήθεια τοῦ νὰ κρεμῶσιν ἐκ τῶν ποδῶν τὸν πνιγέντα, ὅπως ἐξέληθ' ἀπὸ τὸν ὕδωρ ἐκ τοῦ στόμα-

τος αὐτοῦ, οὐχὶ μόνον δὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ καθίσταται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΝΟΣΗΛΕΙΑΣ.

§. 26. Ὅποιον τὸ ἔργον τῆς νοσηλείας;— Ἡ περίθαλψις τῶν ἀσθενῶν εἶναι καθήκον χριστιανικώτατον, πηγάζον ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ὀφειλομένης ἀγάπης, καὶ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀρχῆς »πᾶν ὅ,τι θέλεις γὰρ πράττωσιν οἱ ἄλλοι πρὸς σέ, πράττε καὶ σὺ πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κατατάττει τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενούντων μεταξὺ τῶν καλῶν ἔργων τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, δι' ὧν ἀναδεικνύεται ζῶσα ἐν ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἡμῶν.

Ὅθεν εἰς τὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας, ὅπου ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία δὲν περιορίζεται εἰς ἐξωτερικὰς μόνον τελετάς, καὶ εἰς μόνην τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, ἀλλὰ κατέρχεται εἰς τὴν καρδίαν, καὶ θερμαίνει αὐτὴν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, πολλαὶ καλῶς ἀνατεθραμμένα νεάνιδες πλουσίων οἰκογενειῶν ἀφιερῶνται καὶ τὴν ζωὴν των καὶ τὴν περιουσίαν των εἰς τὸ ἐξόχως χριστιανικὸν ἔργον τῆς νοσηλείας.

Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἀρμόζει ἰδίως εἰς τὸ γυναικεῖον φύλον, διότι αἱ γυναῖκες ἔχουσι περισσοτέραν παρὰ τοὺς ἄνδρας ὑπομονὴν, λεπτότητα, καὶ ἐπιτηδειότητα, ἅτινα εἶναι ἐκ τῶν προσόντων, τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκοντων τῆς νοσηλείας.

§. 27. Ποῖα τὰ προσόντα τοῦ νοσηλεύοντος;— Ὁ ἐπιμελούμενος καὶ περιθάλπων ἀσθενεῖς ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη ἰδίως τὰ ἑξῆς προσόντα:

1) ὑπομονὴν, ἣν ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει καὶ ἐμ-

πνέει, και ἥτις εἶναι ἀναγκαία ὅπως ἀγογγύστως ὑποφέρη ὁ νοσηλεύων τὰς ἰδιοτροπίας και κακουχίας τοῦ ἀσθενοῦς.

2) *αὐταπάρρησις*, ὅπως, ὑπὸ τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης τοῦ πλησίον ἐμπνεόμενος, προθύμως θυσιάζη τὰς ἰδίας αὐτοῦ εὐχαριστήσεις και ἀναπαύσεις χάριν τοῦ ἀσθενοῦς.

3) *ἐνεργητικότητα ἀνευ ταραχῆς*, ὅπως, ὑπηρετῶν δραστηρίως τὸν ἀσθενῆ, μὴ συνταράσση και ἀνησυχῆ αὐτόν.

4) *γενναιοψυχία*, ὅπως ἀντέχη γενναίως εἰς τὰ δεινὰ τοῦ ἀσθενοῦντος, και μὴ καταβάλληται ὑπ' αὐτῶν.

5) *ἄκραν καθαριότητα* και ἐπὶ τοῦ σώματος και ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, ὅπως μὴ μολύνη τὴν ἀτμοσφαῖραν τοῦ ἀσθενοῦς, και συγχρόνως ἀηδιάζη τὴν ὄρασιν ἢ τὴν ὄσφρησιν αὐτοῦ.

6) *ροημοσύνην, προσοχήν, ἐπιμέλειαν, και ἀγρυπνίαν*, ὅπως και τὰς διαταγὰς τοῦ ἱατροῦ ἀκριβῶς ἐκτελῆ, και τὸν ἀσθενῆ προσηκόντως περιθάλλη.

7) *σταθερότητα μετὰ γλυκύτητος*, ὅπως μετὰ γλυκύτητος ἀνθίσταται εἰς τὰς ἐπικινδύνους θελήσεις και ἰδιοτροπίας τοῦ ἀσθενοῦς.

8) *λεπτότητα και ἐπιτηδεύματα* περὶ τὰς κινήσεις, ὅπως μὴ δυσαρεστῆ και συνταράσση τὸν ἀσθενῆ δι' ἀποτόμων, βιαίων, και ἀνεπιτηδεύων κινήσεων.

§. 28. Ποῖα τὰ καθήκοντα τοῦ νοσηλεύοντος;

1) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει νὰ φροντίζη περὶ τῆς ἄκρας καθαριότητος τοῦ ἀσθενοῦς, τῶν ἐνδυμάτων αὐτοῦ, τῆς κλίνης, τοῦ κοιτῶνος, τῶν ἐν τῷ κοιτῶνι ἐπίπλων και ἀγγείων, και ἀπάσης τῆς οἰκίας· και ταῦτα ὅπως ὁ ἀσθενῆς ἀναπνέη πάντοτε ἀέρα καθαρὸν, ὅστις εἶναι ἡ βᾶσις τῆς ὑγείας και πάσης θεραπείας. Ἐπομένως ὁ νοσηλεύων ὀφείλει ν' ἀνανεῶν τὸν μεμολυσμένον ἀέρα τοῦ κοιτῶνος διὰ καθαροῦ ἀέρος ἐξωτερικοῦ, λαμβάνων τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις, ὅπως μὴ κρυώσῃ ὁ ἀσθενῆς. Ὁ μεμολυσμένος ἀὴρ οὐχὶ μόνον τὴν ἀσθενεῖαν καθιστᾷ δεινότεραν, και ἐμποδίζει τὴν θεραπείαν και τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ ἀσθε-

νοῦς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν νοσηλεύοντα δύναται νὰ βλάβῃ οὐσιωδῶς.

2) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει νὰ φροντίζῃ ὅπως αἱ διαταγαὶ τοῦ ἱατροῦ περὶ τῶν ἱατρικῶν καὶ τῆς τροφῆς τοῦ ἀσθενοῦς ἐκτελῶνται ἀκριβέστατα καὶ κατὰ τὰ χρονικὰ διαστήματα, καὶ κατὰ τὰς δόσεις, καὶ κατὰ τὸ εἶδος, καὶ τὴν ποιότητα, ἅτινα ὁ ἱατρὸς παρήγγειλε. Πρὸς τοῦτο ὀφείλει νὰ κρατῇ πρὸς ὀδηγίαν τοῦ ἐγγράφου σημειώσεις τῶν παράγγελιων τοῦ ἱατροῦ. Ἐὰν δὲ ὁ ἀσθενὴς ἀνθίσταται, ὁ νοσηλεύων ὀφείλει διὰ τῆς σταθερότητος, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς γλυκύτητός του, καὶ διὰ καταλλήλων μέσων νὰ ὑπερνικᾷ τὴν ἀντίστασιν.

3) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει νὰ προνοῇ καὶ προμηθεύηται ἀφ' ἐσπέρας, ὅπως ἔχη πρόχειρα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, πᾶν ὅ,τι ἤθελεν εἶσθαι ἀναγκαῖον διὰ τὸν ἀσθενῆ καὶ δι' ἑαυτὸν, ἰδίως δὲ τὸ ἀναγκαῖον φῶς, τὸ ἀναγκαῖον πῦρ, τὰ ἀναγκαῖα φάρμακα, ἄγγεα κτλ. Συγχρόνως δὲ ὀφείλει νὰ προμηθεύηται δι' ἑαυτὸν ἐνασχόλησιν τινα, δυναμένην νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν ἄγρυπνον, ἀλλὰ μηδαμῶς ὀχληρὸν εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸν ὕπνον τοῦ ἀσθενοῦς.

4) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ἐμποδίζῃ οὐχὶ μόνον κατὰ τὰς νύκτας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας πάντα θόρυβον καὶ πάντα κρότον, δυνάμενον νὰ διαταράξῃ τὸν ἀσθενῆ. Συγχρόνως δὲ ν' ἀπαγορεύῃ τὰς ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ τὰς ἐκτὸς αὐτοῦ κρυφὰς ὀμιλίαις καὶ τοὺς ψιθυρισμοὺς, οἵτινες, προκαλοῦντες τὴν προσοχὴν τοῦ ἀσθενοῦς, κουράζουσι καὶ βλάπτουσιν αὐτόν.

5) Ὁ νοσηλεύων προσέτι ὀφείλει, ἐὰν ὁ ἀσθενὴς πρόκηται νὰ διαμείνῃ ἐπὶ πολλὸν χρόνον κλινῆρης, νὰ προμηθευθῇ ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος δύο κλινὰς καθ' ὅλα ὁμοίως ἐστρωμέναις, ὅπως ὁ ἀσθενὴς διαμείνῃ ἀνὰ δώδεκα ὥρας εἰς ἐκάστην τῶν δύο τούτων κλινῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῶν δώδεκα τούτων ὥρῶν πρέπει νὰ ἀερίζωνται εἰς τὸν ἀνοικτὸν ἀέρα τὰ σινδόνια, τὰ στρώμα-

τα, τὰ ἐφαπλώματα καὶ τὰ προσκέφαλα τῆς ἄλλης κλίνης, ὅπως καθαρίζονται ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων καὶ μiasμάτων τοῦ ἀσθενοῦς.

6) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει προσέτι νὰ προτιμᾷ διὰ τὸν ἀσθενοῦντα τὰ ἐκ τριχὸς στρώματα καὶ προσκέφαλα ὡς ὑγιεινότερα τῶν ἐκ μαλλίου ἢ πτερῶν, καὶ τὰ μάλλινα ἐφαπλώματα (φλάνελας), ἅτινα καὶ τὸν ἀσθενῆ δὲν στενοχωροῦσιν ὡς ἐλαφρότερα τῶν ἐκ βάμβακος ἐβάμμενων, καὶ τὰς ἐντὸς τῆς κλίνης ἀναθυμιάσεις τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦς ἐπιτρέπουσι νὰ ἐξέρχωνται εὐκολώτερον διὰ τῶν πόρων αὐτῶν, ὅπερ πολὺ συμβάλλει εἰς τὴν ὑγίαν.

7) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει βαθμηδὸν, ἡσυχως, καὶ ἐκ διαλειμμάτων νὰ διασκεδάζῃ τὸν ἀσθενῆ, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν περιόδον τῆς ἀναρρώσεως, δι' εἰκονογραφιῶν, ἀνθῶν, καὶ ἄλλων εὐαρέστων ἀντικειμένων ἢ διηγημάτων, προσέχων πάντοτε μήπως διὰ τῆς παρατάσεως κουράση, καὶ ἐπομένως βλάβῃ τὸν ἀσθενῆ, ἐνῶ διὰ τῆς μετρίας καὶ καταλλήλου διασκεδάσεως δύναται νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀναρώσιν αὐτοῦ.

8) Ὁ νοσηλεύων ὀφείλει προσέτι, ἐνῶ περιποιεῖται τὸ σῶμα τοῦ ἀσθενοῦς, νὰ μὴ παραμελῇ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐνθυμούμενος πάντοτε ὅτι τὸ ἠθικὸν ἔχει μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ. Ὅθεν διὰ ψυχῶφελους τινος ἀναγνώσεως, καὶ διὰ κατανυκτικῆς τινος προσευχῆς δύναται ν' ἀνεγείρῃ τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ θάρρος τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ νὰ τῷ ἐμπνέῃ παρηγορίαν καὶ εὐρίνην. «Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως, εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος . . . Εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε» (Ἰάκωβος ε. §. 15. 16).

9) Ὁ νοσηλεύων ἐπὶ τέλους πρὸς ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῆς φιλανθρωποῦ ἀποστολῆς του ὀφείλει νὰ διδαχθῇ παρὰ τῶν ἰατρῶν τὰ διάφορα εἰδικὰ ἔργα αὐτοῦ, ὡς τὴν ἐπίθεσιν τῶν βδελλῶν, τὰ μέσα, δι' ὧν παρατείνεται ἡ σταματᾷ ἢ ἐξ αὐτῶν ροὴ τοῦ αἵματος, τὴν παρασκευὴν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν καταπλασμάτων,

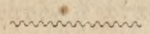
σιναπισμῶν, ἐκδορίων, λουτρῶν, πυριαμάτων (φουμέντων), κλυσμάτων, κτλ.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κεφαλαίου τούτου εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας νὰ ἴδωμεν μεταφρασμένον εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὸ ὠραιότατον περὶ νοσηλείας σύγγραμμα τῆς φιλανθρώπου Ἀγγλίδος Φλωρεντίας Ναϊτιγγέλλης, ὅπως αἱ ἡμέτεραι Ἑλληνίδες ἀποκτήσωσι καὶ τὰ χριστιανικὰ αἰσθήματα καὶ τὰς περὶ νοσηλείας γνώσεις τῆς ἐξόχου ταύτης γυναικός.

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν ὄσων περὶ Σωματικῆς Παιδαγωγίας ἐναυθὰ ἐξεθέσαμεν ὀφείλομεν θερμῶς νὰ συστήσωμεν εἰς τε τὰς Διοικητικὰς καὶ Δημοτικὰς τοῦ Βασιλείου Ἀρχὰς νὰ συμβουλευόνται καὶ καθοδηγῶνται ἐκάστοτε ὑπὸ ἰατρῶν, ἰδίως περὶ τὴν Ἰγιεινὴν ἀσχοληθέντων καὶ ἀσχολουμένων, ὅπως καὶ περὶ τῆς καθαριότητος τῶν ἀγυῶν, τῶν ἀγορῶν, τῶν ὑδραγωγείων, τῶν ὑπονόμων, τῶν ἀποπάτων καὶ τῶν περιχώρων τῶν πόλεων, κωμοπόλεων, καὶ χωρίων δραστηρίως φροντίζωσι, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν πρὸς πώλησιν ἐδωδύμων ἐκάστοτε ἐπιβλέπωσι, καὶ περὶ τὴν δενδροφυτείαν, τὴν διατήρησιν τῶν δασῶν, τὴν ἀποξήρανσιν τῶν τελμάτων, τὴν κατασκευὴν ὑπονόμων, καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων ἀδιαλείπτως ἀσχολῶνται, καὶ ἐν γένει τὰ τῆς δημοσίας Ἰγιεινῆς παραγγέλματα ἐκτελῶσιν, ἵνα ἅπας ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὑγιαίνῃ, αὐξάνῃ καὶ πληθύνῃται ἐπ' ἀγαθῷ τῆς φίλης Πατρίδος!

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΗΘΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ.

§. 1. Σκοπός τῆς Ἠθικῆς Παιδαγωγίας. — Ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία προτίθεται τὴν ἠθικὴν διάπλασιν καὶ καλλιέργειαν τῆς ψυχῆς τῶν παιδῶν, ὅπως ἠθικὸς καὶ ἐνάρετος ἀποβῆ ἅπας ὁ βίος αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικὴ καὶ ἐνάρετος διαγωγή, ἂν ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία ἐπιδιώκει, οὐχὶ μόνον τὸν ἐπίγειον βίον καθιστᾷ εὐδαίμονα, ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσαν καὶ αἰώνιον μακαριότητα προπαρσκευάζει, δικαίως ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία θεωρεῖται ἀσυγκρίτως ὠφελιμωτέρα καὶ οὐσιωδεστέρα τῆς τε Σωματικῆς καὶ Διανοητικῆς, ἂν καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι καὶ αὗται τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν ἐμμέσως προτίθενται, διότι καὶ ἡ ὑγεία τοῦ σώματος εἰς τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς συντελεῖ, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, διαφωτίζουσα τὴν ψυχὴν, διευκολύνει τὴν ἠθικὴν αὐτῆς διάπλασιν καὶ τελειοποίησιν.

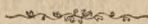
§. 2. Ἀντικείμενα τῆς Ἠθικῆς Παιδαγωγίας. — Τὴν διαγωγὴν ἐκάστου ἀποτελοῦσιν αἱ πράξεις αὐτοῦ· ἀλλ' αἱ πράξεις εἶναι συνέπειαι τῆς θέλησεως. Ὅθεν ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία ὀφείλει νὰ μορφώσῃ ἀγαθὴν τὴν θέλησιν τῶν παιδῶν, ὅπως ἀγαθαὶ ᾧσι καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν. Εἰς τὸ πρῶτον λοιπὸν κεφάλαιον τοῦ μέρους τούτου θέλομεν διαλάβει περὶ τῆς θέλησεως ἐν γένει.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας ἐπηρεάζουσι τὴν θέ-

λησιν καὶ ἐπομένως τὴν διαγωγὴν, ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν παίδων τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα καὶ περὶ τῆς καλλιμεργείας τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων θέλει διαλάβει τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ μέρους τούτου.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ φθοροποιὰ πάθη ἐπηρεάζουσι τὴν θέλησιν καὶ ἐπομένως τὴν διαγωγὴν, ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία ὀφείλει προσέτι νὰ προλάβῃ καὶ θεραπείῃ τὰ διάφορα ἠθικὰ ἐλαττώματα ἢ νοσήματα τῶν παίδων καὶ περὶ τῆς προλήψεως καὶ θεραπείας τῶν ἠθικῶν νοσημάτων θέλει διαλάβει τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ μέρους τούτου.

Ἐπίσης ἡ γνῶσις τῶν διαφορῶν καθηκόντων ἐπηρεάζει καὶ διαφωτίζει τὴν θέλησιν καὶ ἐπομένως τὴν διαγωγὴν, ὅθεν ὀφείλομεν, ἀνατρέφοντες ἠθικῶς τὰ παιδιά, νὰ διδάξωμεν αὐτὰ καὶ τὰ διάφορα καθήκοντα αὐτῶν καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν διαφορῶν καθηκόντων, θέλει διαλάβει τὸ τέταρτον κεφάλαιον τοῦ μέρους τούτου τῆς Παιδαγωγίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΛΗΣΕΩΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ.

§. 3. *Τί ἐστὶν ἡ θέλησις;*—Ἡ θέλησις εἶναι ἡ ἠθικὴ δύναμις, δι' ἧς ἀποφασίζομεν νὰ πράξωμεν ἢ νὰ μὴ πράξωμεν τι. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ μήτηρ τῶν πράξεων. Αὐτὴ ὀδηγεῖ, κανονίζει, καὶ παράγει τὴν διαγωγὴν. Αὐτὴ εἶναι τὸ πηδάλιον τοῦ βίου. Αὐτὴ μᾶς ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς ἐπιγείου καὶ οὐρανοῦ εὐδαιμονίας ἢ κακοδαιμονίας.

§. 4. *Ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως γεννᾷ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων.*—Ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι ἐλευθέρη, καθόσον δυνάμεθα ἐλευθέρως νὰ ἐκλέξωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, καὶ νὰ πράξωμεν ἢ νὰ μὴ πράξωμεν τι. Διὰ τοῦτο εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὰς ἐκούσας ἡμῶν πράξεις καὶ παραλείψεις, ἥτοι ἀξιέπαινοι διὰ τὰς ἀγα-

θας, καὶ ἀξιόμμεμπτοι καὶ ἀξιόποιοι διὰ τὰς κακὰς καὶ ἐπιζημίους.

Ἀλλὰ ὁσάκις φυσικὴ βία, ἢ ἠθικὴ βία ἦτοι φόβος σπουδαῖος, καταστρέφῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως ἡμῶν, αἱ δὲ πράξεις ἡμῶν δὲν ἦναι ἀπόρροια τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν θελήσεως, δὲν εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὰς πράξεις αὐτάς.

§. 5. Ποῖα τὰ ἐπηρεάζοντα τὴν θέλησιν; — Ἄν καὶ ἐλευθερία ἢ θέλησις, οὐχ ἥττον ἐπηρεάζεται καὶ καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Ὅθεν ὀφείλομεν, ὅπως αἱ ἀποφάσεις τῆς θελήσεως ὦσιν ὀρθαὶ καὶ ἀγαθαί, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν παιδῶν νὰ διαφωτίζωμεν καὶ ἐνισχύωμεν διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας, καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν νὰ καλλιεργῶμεν διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας.

Περὶ τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἠθικῶν νοσημάτων, καὶ τῆς γνώσεως τῶν καθηκόντων, ἅτινα, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐπηρεάζουσι τὴν θέλησιν, θέλομεν διαλάβει ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις.

Ἐνταῦθα θέλομεν περιορισθῆ νὰ προσθέσωμεν ὅτι τρεῖς μεγάλοι ἰδέαι, τὰς ὁποίας ὡς τρεῖς μεγάλας ἀληθείας ἅπαντες οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι καὶ οἱ ὑψηλότεροι νόες τοῦ τε ἀρχαίου καὶ νεωτέρου κόσμου συνωμολόγησαν, ἅπαντα δὲ αἱ θρησκείαι ἀνεκήρυξαν, ἐπηρεάζουσιν ἰδίως ἐπ' ἀγαθῶ τὴν θέλησιν ἡμῶν, καὶ ἐπομένως τὰς πράξεις, τὴν διαγωγὴν, καὶ ἐν γένει ἅπαντα τὸν βίον ἡμῶν. Αἱ τρεῖς αὗται ἰδέαι, αἱ τρεῖς αὗται μεγάλοι καὶ σωτήριοι ἀλήθειαι εἶναι αἱ ἐξῆς 1) ἡ ὕπαρξις ἐνός παραγάθου, καρδιογνώστου, δικαίου, καὶ παρτοδυνάμου Θεοῦ, 2) ἡ ἀθαρσία τῆς ψυχῆς ἡμῶν, καὶ 3) ἡ μέλλουσα κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις. Παιδαγωγοῦντες λοιπὸν ἠθικῶς τοὺς παῖδας, ὀφείλομεν νὰ καλλιεργήσωμεν καὶ καθιερώσωμεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὰς τρεῖς ταύτας ἀληθείας, ὅπως, ὑπ' αὐτῶν ἐπηρεαζόμενοι εἰς πᾶν βῆμα καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου των, ἀγαθοὶ γίνωσι καὶ εὐδαίμονες ζήσωσιν.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπηρεάζουσι προσέτι τὴν θέλησιν
1) τὸ παράδειγμα καὶ 2) αἱ ἐξεις.

Περὶ τῶν δύο δὲ τούτων μοχλῶν τῆς ἠθικῆς Παιδαγωγίας
θέλομεν διαλάβει ἀμέσως.

Α'.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.

§. 6. Ὅποια ἡ ἐπιρροή τοῦ παραδείγματος; — Μεγίστη
εἶναι ἡ ἐπιρροή τοῦ παραδείγματος ἐπὶ τῆς θελήσεως, καὶ ἐπο-
μένως ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν παιδῶν. Ἡ ψυχὴ των ὁμοιάζει
καθρέπτην, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀντανακλάται ὁ κόσμος, ἐντὸς τοῦ
ὁποίου ζῶσι. Καθὼς ὁ ἀήρ, ὃν ἀναπνεύουσιν, ἐπηρεάζει τὴν υἰγιάν
τοῦ σώματός των, καὶ ἂν μὲν ἦναι μεμολυσμένος βλάπτει αὐ-
τὴν, ἐὰν δὲ καθαρὸς ὠφελεῖ αὐτὴν, οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ ἀτμο-
σφαῖρα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶσιν, ἐπηρεάζει τὴν υἰγιάν τῆς ψυχῆς
αὐτῶν. Καθὼς δὲ ἐκ τῶν ἀνθέων ἐξέρχεται ὀσμὴ τις, ἥτις εὐα-
ρестεῖ ἢ δυσαρестεῖ τὴν ὄσφρησιν, οὕτω καὶ ἐκ τῶν πράξεων τῶν
πέριξ ἡμῶν ἐξέρχεται ἠθικὴ τις ἢ κακοήθης ἀναθυμίασις, ἡθο-
ποιοῦσα ἢ διαφθείρουσα τοὺς ἀναπνέοντας αὐτὴν.

Πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἰδίως ὅμως τὰ μικρὰ παιδιά, ἅτινα
εἰσέτι δὲν ἐσχημάτισαν τὴν ἰδίαν αὐτῶν κρίσιν, τὸν ἴδιον αὐ-
τῶν χαρακτῆρα, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀτομικότητα, εἶναι ὄντα μι-
μητικὰ, καὶ ἐπομένως εὐκόλως ὑποχωροῦσιν εἰς τὰς ἐξωτερικὰς
ἐντυπώσεις, διαπλαττόμενα κατὰ τοὺς τύπους, οἵτινες ἐνώπιον
αὐτῶν παρουσιάζονται, καὶ μάλιστα ὁσάκις τὰ παραδείγματα
τοῖς δίδονται ὑπὸ προσώπων, μεθ' ὧν συνδέονται διὰ δεσμῶν
συγγενείας, ἀγάπης, καὶ σεβασμοῦ, ὅποια εἶναι οἱ γονεῖς, οἱ
παιδαγωγοί, οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ ἄρχοντες.

Τὸ παράδειγμα δίδει ζῶην, ὑπαρξιν, καὶ σάρκα εἰς τὴν ἀφη-
ρημένην συμβουλὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν διδασκαλίαν, καὶ ἐπο-
μένως ὁμιλεῖ εὐγλωττότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον εἰς τὴν
καρδίαν τῶν παιδῶν.

Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ δὲν ἐδίδαξε μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ

καὶ θεῖον καὶ τέλειον παράδειγμα ἀγαθοῦ βίου πρὸς ἀπομίμη-
σιν μᾶς ἔδωκεν, ἐπισφραγίσας διὰ τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου
ἐπὶ τῆς γῆς διαγωγῆς του τὴν θείαν αὐτοῦ διδασκαλίαν. Διὰ
τοῦτο καὶ μεγάλους ἀνεκήρυξεν οὐχὶ τοὺς διδάσκοντας μόνον,
ἀλλὰ τοὺς ποιῶντας καὶ τοὺς διδάσκοντας, εἰπὼν »*Ὅς δ' ἂν
ποιήσῃ καὶ διδάξῃ οὗτος μέγας κληθήσεται*».

§. 7. Ὅποια καθήκοντα ἐπιβάλλει εἰς τοὺς παιδαγωγοῦν-
τας ἢ ἐπιβρόχῃ τοῦ παραδείγματος;—Ἐπειδὴ, ὡς εἴπομεν, με-
γίστη εἶναι ἢ ἐπιβρόχῃ τοῦ παραδείγματος ἐπὶ τῆς ἠθικῆς δια-
πλάσεως τῶν παιδῶν, οἱ παιδαγωγοῦντες

1) Ὀφείλουσι νὰ προσηλόνωσι συχνάκις τὰ βλέμματα τῆς
ψυχῆς τῶν παιδῶν ἐπὶ τοῦ θείου καὶ τελείου παραδείγματος
τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ, ὅπως ἐκ τοῦ ἐπιγείου βίου αὐτοῦ διδά-
σκονται τὴν ἀγάπην, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα, τὴν ταπεινο-
φροσύνην, τὴν ὑπομονὴν, τὴν ἀνεξικακίαν, τὴν ἀγαθοποιίαν,
καὶ ἐν γένει ἀπάσας τὰς Χριστιανικὰς ἀρετὰς, ἄνευ τῶν ὁποίων
οὔτε τὰ ἄτομα οὔτε αἱ κοινωναὶ δύνανται ποτε νὰ εὐδαιμο-
νήσωσιν.

2) Ὀφείλουσιν οἱ παιδαγωγοῦντες ν' ἀγρυπνώσιν ὅπως μὴ
συναναστρέφωσιν τὰ παιδιά μετ' ἄλλων παιδῶν χαρακτῆρος
δυσφθαρμένου, βαναύσου, ὑπόπτου, ἢ ἀγνώστου· διότι ἡ δια-
φθορὰ δυστυχῶς μεταδίδεται ὡς τὸ κολλητικώτερον μόλυσμα.
Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατ' ἀρχὰς τὰ σεμνὰ καὶ ἀθῶα καὶ
ἀγνὰ παιδιά θέλουσιν ἐρυθριάσει τὸ ὠραῖον ἐρύθημα τῆς αἰδοῦς,
ἀκούοντα λόγους ἀσέμνους καὶ κακοήθεις, ἢ βλέποντα πράξεις
ἀπρεπεῖς καὶ αἰσχροῦς, ἀλλὰ βαθμηδὸν θέλουσιν ἐξοικειωθῆ μετ'
τὴν κακίαν, τὸ δὲ σεμνὸν ἐρύθημα καὶ ἡ κατὰ πρῶτον γεννηθεῖ-
σα ἀποστροφή θέλουσιν ἐκλείψει, καὶ τὸ μόλυσμα τῆς διαφθορᾶς
θέλει ἐμφωλεύσει ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν. Ὅθεν οἱ ἔμφορονες γονεῖς,
διδάσκαλοι, καὶ παιδαγωγοὶ, οἱ συναισθανόμενοι τὴν μεγάλην
εὐθύνην, ἣν ἔχουσι καὶ ἐνώπιον τῆς Πατρίδος καὶ ἐνώπιον τοῦ
Ἰψίστου, ὀφείλουσιν οὐχὶ μόνον νὰ διασπῶσιν ἀμέσως τὰς ἐπι-

κινδύνους συναναστροφάς και σχέσεις τῶν παιδίων, ἀλλὰ και νὰ προλαμβάνωσιν αὐτάς (1).

3) Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι προσέτι, εἴτε γονεῖς, εἴτε διδάσκαλοι, εἴτε παιδαγωγοὶ εἶναι, νὰ γίνωνται ζῶντα ἀγαθὰ παραδείγματα τῶν παιδαγωγουμένων. Ἄπασα ἡ διαγωγή, ἅπας ὁ βίος αὐτῶν πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς τύπος, καθ' ὃν τὰ παιδιά θέλουσι κανονίσει τὴν ἰδίαν αὐτῶν διαγωγήν και ἅπαντα τὸν βίον αὐτῶν. Εἰς μάτην και οἱ γονεῖς και οἱ διδάσκαλοι και οἱ παιδαγωγοὶ θέλουσι συμβουλεύει τὰ παιδιά νὰ μεταβληθῶσι και βελτιωθῶσιν, ἂν πρότερον δὲν μεταβληθῶσι και βελτιωθῶσιν αὐτοί. Εἰς μάτην θέλουσι ἀποτρέπει αὐτὰ ἀπὸ κακίας και ἐλαττώματα, τὰ ὅποια δυστυχῶς αὐτοὶ πρῶτοι ἔχουσιν. Εἰς μάτην θέλουσι προτρέπει αὐτὰ ν' ἀποκτήσωσι προτερήματα και ἀρετάς, τὰς ὁποίας αὐτοὶ πρότερον δὲν ἀπέκτησαν.

Ὅθεν ὀρθότατα ὁ σοφὸς Vinet συμβουλεύει τοὺς παιδαγωγούς, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωσι νὰ παιδαγωγήσωσιν ἄλλους, νὰ παιδαγωγήσωσιν ἑαυτούς, διότι μόνον, ἀφοῦ ἐξαγνίσωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν ψυχάς, θέλουσι δυναθῆ νὰ ἐξαγνίσωσι και τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων, τὰ ὅποια ὁ Θεὸς και ἡ κοινωνία ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὴν φροντίδα αὐτῶν.

4) Ὄφείλουσι προσέτι οἱ παιδαγωγοῦντες νὰ παρουσιάζωσιν εἰς τοὺς παῖδας ἐκτὸς τοῦ ἰδίου αὐτῶν παραδείγματος και ἄλλα σύγχρονα ζῶντα ἀγαθὰ παραδείγματα νὰ διηγῶνται δὲ ἢ ν' ἀναγινώσκωσιν εἰς αὐτούς και ἱστορικὰ παραδείγματα, ὡς ἔπραττεν ὁ ἀγαθὸς Γεροστάθης.

5) Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν ἐπὶ τέλους, ἐὰν ἡ κοινωνία, ἐντὸς τῆς ὁποίας διάγουσιν, ἦναι δυστυχῶς διεσφραμμένη,

---

(1) Καὶ καθόλου δὲ ἀπειργεῖν προσήκει τοὺς παῖδας τῆς πρὸς τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους συνουσίας· ἀποφέρονται γάρτι τῆς τούτων κακίας· τοῦτο δὲ παρήγγειλε και Πυθαγόρας.

(Πλουταρχ. περὶ παιδίων ἀγωγῆς XVII).

καὶ ἐν αὐτῇ βασιλεύη ἢ πρὸς τὰ θεῖα ἀδιαφορία, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ πολυτέλεια, ἡ ὀκνηρία, ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ κακολογία, ὁ φθόβος, ἡ αὐθάδεια, ἡ χαμέρπεια, ἡ φιλοχρηματία, ἡ ἰδιοτέλεια, ν' ἀποχωρίζωσι καὶ ὅσον ἔνεστι μακρὰν τῆς τοιαύτης μεμολυσμένης κοινωνίας νὰ κρατῶσι τοὺς παῖδας, ὅπως οἱ εὐγενεῖς καὶ φιλόανθρωποι ὑπὲρ αὐτῶν ἀγώνες τῶν μὴ ματαιωθῶσιν, ἀλλ' αἱ ὑγιεῖς αὐτῶν ἀρχαὶ λάβωσι καιρὸν νὰ ριζωθῶσι καὶ βλαστήσωσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν παίδων.

Β'.) ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΞΕΩΝ.

§. 8. *Τί ἐστὶν ἔξις;*—Ἐξὶν ὀνομάζομεν τὴν διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως πράξεώς τινος ἀποκτηθεῖσαν διάθεσιν καὶ εὐκολίαν τοῦ νὰ πράττωμεν τὴν πράξιν ταύτην.

§. 9. *Ὅποια ἡ δύναμις τῶν ἔξεων;*—Μεγίστη εἶναι ἡ δύναμις τῶν ἔξεων, διότι, καθὼς ὀρθότατα εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, αὐταὶ καθίστανται ἐν ἡμῖν δευτέρα φύσις, καὶ σχηματίζουσι τὸν χαρακτῆρα ἡμῶν, ἐπηρεάζουσαι τὴν θέλησιν, καὶ δραστηρίως ἐπενεργοῦσαι ἐπὶ τε τῆς φυσικῆς, διανοητικῆς, καὶ ἠθικῆς ἡμῶν καταστάσεως, καθόσον καὶ σωματικαί, καὶ διανοητικαί, καὶ ἠθικαὶ ἔξεις ὑπάρχουσιν.

§. 10. *Καθῆκον τῶν παιδαγωγούντων.*—Ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἔξεις ἀγαθαὶ καὶ ὠφέλιμοι, καὶ ἔξεις κακαὶ καὶ ἐπιβλαβεῖς, οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ μορφώνωσι καὶ ἐνισχύωσι τὰς ἀγαθὰς καὶ ὠφελίμους, καὶ ἀφ' ἑτέρου γὰρ προλαμβάνωσι καὶ καταστρέφωσι τὰς κακὰς καὶ ἐπιβλαβεῖς.

Ἐπειδὴ δὲ ὅσω μικρότερα εἶναι τὰ παιδιά τόσω εὐπλαστότερα εἶναι, διότι αἱ μὲν ἀγαθαὶ ἔξεις εὐκολώτερον ριζοῦνται ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ κακαὶ δὲν ἔλαβον εἰσέτι καιρὸν νὰ μορφωθῶσι καὶ ἐνισχυθῶσι, δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι ὅσω ἐνωρίτερον ἀρχίσωσιν οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοῦντες τὴν μόρφωσιν τῶν ἀγαθῶν ἔξεων καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν κακῶν, τόσω βεβαιότερα θέλει εἶσθαι ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν.

Ὅσοι δὲ γονεῖς, διδάσκαλοι, καὶ παιδαγωγοὶ εἴτε ἐξ ἀκηδίας καὶ ἀβελτηρίας, εἴτε ἐξ ὑπερβαλλούσης φιλοσοργίας καὶ ἀδυναμίας χαρακτῆρος δὲν φροντίσωσι τὴν ἐξ ἀπαλῶν δυνάμεων μόρφωσιν τῶν παιδῶν, προξυδοκῶντες ὅτι, προβαινούσης τῆς ἡλικίας, θέλουσιν ἀποκτήσει τὰς ἀγαθὰς καὶ θέλουσιν ἀποβάλει τὰς κακὰς αὐτῶν ἕξεις, πικρῶς θέλουσι μετανοήσει, καὶ τὸ μέλλον τῶν παιδῶν θέλουσι καταστρέψει.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ποτὲ ὅτι μόνον οἱ ἀγαθοὶ σπόροι, τοὺς ὁποίους διαρκούσης τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας σπείρομεν, εὐδοκιμοῦσιν, ὀριμάζουσι, καὶ καρποφοροῦσι· καὶ ὅτι αἱ κακαὶ ἕξεις, αἵτινες κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἡλικίαν ἤθελον ῥιζωθῆν εἰς τὰ μικρὰ παιδιά, θέλουσι προσκολληθῆν ἐν αὐτοῖς μ' ὅσην δύναμιν προσκολλήθη εἰς τὰς σάρκας τοῦ Ἡρακλέους ὁ φαρμακευμένος χιτῶν τῆς Διανείρας, ὅστις ἐπέφερε τὸν ὀδυνηρὸν αὐτοῦ θάνατον.

§. 11. Ποῖαι αἱ ἀγαθαὶ σωματικαὶ ἕξεις; — Αἱ κυριώτεραι καὶ οὐσιωδέστεραι τῶν ἀγαθῶν σωματικῶν ἕξεων εἶναι αἱ ἐξῆς:

1) Ἡ πρωτὴν ἐκ τῆς κλίνης ἐξέγερσις, ἥτις καὶ σωματικῶς καὶ διανοητικῶς ὠφελεῖ τὰ παιδιά, καὶ τὸν ἐνεργητικὸν βίον αὐτῶν προμακρύνει, καὶ ὠφελιμώτερα ἐπομένως ἀναδεικνύει αὐτά. Ὅθεν ἄς ὑποχρεόνωμεν καθ' ἐκάστην τὰ παιδιά, ἀφ' ἧς φθάσωσι τὸ 6^{ον} ἢ 7^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας των, νὰ ἐγείρωνται τὴν αὐγὴν ἐνωρὶς ἐκ τῆς κλίνης των. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν θέλουσι δυσαρρεστεῖσθαι καὶ δυσκολεύεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἂν ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἢ ἐβδομάδας, θέλουσιν ἀποκτήσει τὴν σωτήριον καὶ ὠφελίμον ταύτην ἕξιν.

2) Ἡ ἕξις τῆς καθαριότητος περὶ τε τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐνδύματα, ἥτις καὶ τὴν ὑγίαν, ὡς εἶδομεν, ὠφελεῖ, καὶ τὴν καθαριότητα τῆς ψυχῆς ἐμφαίνει, καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν πέριξ ἡμῶν προκαλεῖ. Ὅθεν καὶ οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ ἐμπνέωσιν εἰς τὰ παιδιά τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἕξιν τῆς καθαριότητος, νὰ ἐπιτηρῶσιν ἐκάστοτε αὐτά,

καὶ νὰ τὰ συμβουλευώσιν, ἐπιπλήττωσι, καὶ ἀναγκάζωσιν ὅπως ὡσι πάντοτε καθαρὰ καὶ κόσμια.

3) Ἡ ἐξίς τῆς τάξεως, δι' ἧς οἰκονομεῖται ὁ πολύτιμος χρόνος, ὅστις εἶναι τὸ πολυτιμότερον νόμισμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄς συνειθίζωμεν λοιπὸν τὰ μικρὰ παιδιά εἰς τὴν τακτοποίησιν καὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τῶν βιβλίων, καὶ τῶν παιγνιδίων αὐτῶν, ὅπως ἔχωσι πᾶν πρᾶγμα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, καὶ πράττωσι τὰ πάντα ἐν τῷ οἰκείῳ χρόνῳ.

4) Ἡ ἐξίς τῆς λιτότητος περὶ τὴν τροφὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, ἥτις καὶ τὴν ὑγίαν ὠφελεῖ, καὶ τὴν κακοήθειαν προλαμβάνει.

5) Ἡ ἐξίς τῆς ἐργασίας, ἥτις καὶ τὴν ὑγίαν ὠφελεῖ, καὶ ἀπὸ τὴν κακοήθειαν μᾶς σώζει, καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν μᾶς προάγει. Ἄς μὴ ἐπιτρέπωμεν ἐπομένως τὰ παιδιά νὰ διάγωσιν ἐν ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ· ἀλλ' ἄς φροντίζωμεν νὰ ἔχωμεν αὐτὰ πάντοτε ἐνησχολημένα εἴτε σωματικῶς εἴτε διανοητικῶς, ὅπως ἀποκτήσωσι τὴν σωτήριον ἕξιν τῆς ἐργασίας, καὶ μὴ ὑποφέρωσι νὰ μένωσιν μὴδὲ μίαν στιγμὴν μὲ ἐσταυρωμένας χεῖρας ἄνευ ἐργασίας.

§. 11. Ποῖαι αἱ ἀγαθαὶ διανοητικαὶ ἐξεῖς;—Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι προσέτι νὰ φροντίσωσιν ἐγκαίρως ὅπως οἱ παῖδες ἀποκτήσωσι τὰς ἀκολούθους διανοητικὰς ἐξεῖς, 1) τὴν ἕξιν τῆς προσοχῆς, 2) τὴν ἕξιν τῆς ἐρεῦνης, 3) τὴν ἕξιν τῆς ἀκριβείας, καὶ 4) τὴν ἕξιν τῆς μελέτης, ὅπως διὰ τῶν ἐξέων τούτων προαχθῶσι καὶ διαφωτισθῶσι διανοητικῶς, καὶ μὴ γίνωσιν ἀπρόσεκτοι, ἐπιπόλαιοι, κοῦφοι, καὶ ἀμαθεῖς, ἢ ψιττακοὶ ἄνευ ἰδεῶν, ἢ ἔχοντες ἰδέας οὐχὶ ἀκριβεῖς καὶ ὀρθὰς, ἀλλὰ συγκεχυμένας καὶ ἐσφαλμένας. Ἄς ἀποτεινώμεν λοιπὸν πάντοτε ἐρωτήσεις εἰς τὰ παιδιά, ὅπως βλέπωμεν ἐὰν ἐπρόσεξαν, καὶ ἂν ἐνόησαν ἀκριβῶς ὅσα ἀναγινώσκουσιν, ἀκούουσι, γράφουσιν ἢ λέγουσιν. Ἄς διεγείρωμεν δὲ καὶ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἐρευναν αὐτῶν. Ἄς ἐπιτηρῶμεν δὲ καὶ τὰς μελέτας αὐτῶν.

§. 13. Ποῖαι αἱ ἀγαθαὶ ἠθικαὶ ἕξεις;

Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν οὐχὶ μόνον νὰ διδάξωσι τοὺς παῖδας ἀπάσας τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς, ἀλλὰ διὰ τῆς συντόνου ἐπιτηρήσεώς των, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματός των, καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς καὶ πρακτικῆς ἐξασκήσεως τῶν ἀρετῶν τούτων νὰ καταστήσωσιν αὐτὰς ἕξεις τῶν παιδῶν. Τότε μόνον συμπληροῦται τὸ ἔργον τῆς Παιδαγωγίας. Τότε μόνον οἱ παιδαγωγηθέντες δύνανται ἀρόβως νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στάδιον τοῦ βίου, καὶ ἀσφαλῶς νὰ διατρέξωσιν αὐτό.

Ἰδίως δὲ ἡ Παιδαγωγία ὀφείλει νὰ ἐξασκήσῃ τοὺς παῖδας ὅπως ἀποκτήσωσι τὰς ἐξῆς ἠθικὰς ἕξεις:

1) Τὰς *θηρησκευτικὰς ἕξεις*, αἵτινες καὶ ἐπὶ τῆς γῆς μᾶς καθιστῶσιν εὐτυχεῖς, καὶ τὴν πύλην τῆς μελλούσης εὐδαιμονίας ἀνοίγουσιν ἐνώπιον ἡμῶν. Ὅθεν ἂς ἀπαιτῶμεν παρὰ τῶν παιδῶν τὴν καθημερινὴν καὶ τακτικὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, καὶ ἰδίως τῆς ἐγκαρδίου προσευχῆς, ὅπως οὕτω μορφωθῶσι καὶ ἐνισχυθῶσιν ἐν αὐτοῖς αἱ σωτήριοι θρησκευτικαὶ ἕξεις.

2) Τὴν *ἔξιν τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνωτέρων*, καὶ ἐπομένως τῆς εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς, καθόσον ἐὰν δὲν συνειθίσωμεν τοὺς παῖδας νὰ σέβωνται παιδιόθεν τοὺς γονεῖς, τοὺς διδασκάλους καὶ ἐν γένει τοὺς ἀνωτέρους αὐτῶν, καὶ προθύμως νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτούς, θέλουσι συνειθίσει μῆτε τοὺς ἄρχοντας τῆς Πολιτείας νὰ σέβωνται, μῆτε εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, τῆς θρησκείας, τῆς Πατρίδος, καὶ τῶν Νόμων αὐτῆς νὰ ὑπακούωσιν.

3) Τὴν *ἔξιν τῆς ὑπομονῆς*, δι' ἧς τὰ δεινὰ τοῦ βίου μετριάζονται, καὶ τὴν *ἔξιν τῆς ἐπιμονῆς*, δι' ἧς τὰ μεγάλα καὶ δύσκολα ἔργα κατορθοῦνται.

4) Τὰς *ἕξεις τῆς δικαιοσύνης*, τῆς ἀγαθοποιίας, καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως, ὅπως διὰ τῶν ἕξεων τούτων οἱ παῖδες, συνειθίζοντες νὰ ὑποκύπτωσιν εὐχαρίστως εἰς στερήσεις καὶ εἰς θυ-

σίας χάριν τῶν πέριξ αὐτῶν, ἀναφανῶσι μίαν ἡμέραν τέκνα ἀγαθὰ καὶ ὠφέλιμα τῆς Πατρίδος, καὶ οὕτως αἰσθανθῶσι τὴν μεγίστην τῶν ἐπιγείων εὐτυχιῶν, ἥτοι τὴν ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος γλυκυτάτην ἡδονήν.

5) Ἐπὶ τέλους οἱ παῖδες ὀφείλουσι ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἔξιν τοῦ νὰ εὐαρεστῶσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν συνείδησιν καὶ τὸν παντεπόπτην Θεόν, ὅπως οὐχὶ μόνον ἐνώπιον τῶν γονέων, τῶν διδασκάλων, καὶ τῶν προϊσταμένων αὐτῶν ἐκπληρῶσι τὰ καθήκοντά των, ἵνα εὐαρεστῶσιν αὐτούς, ἀλλ' ὅπως, καὶ μακρὰν αὐτῶν καὶ μακρὰν παντὸς ἀνθρωπίνου ὀφθαλμοῦ ὅταν ᾖναι, συναισθάνωνται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ εὐαρεστῶσι τὴν ἄγρυπνον αὐτῶν συνείδησιν καὶ τὸν καρδιογνώστην Θεόν. Ὅθεν συχνάκις ἄς ὑπενθυμίζωμεν εἰς τοὺς παῖδας καὶ τὸν παντεπόπτην Θεόν, καὶ τὴν θείαν φωνὴν τοῦ Ἰψίστου, ἥτις διὰ τῆς συνειδήσεως ὁμιλεῖ ἐν αὐτοῖς.

§. 14. *Πῶς προλαμβάνονται καὶ καταστρέφονται αἱ κακαὶ ἔξεις;*—Ἐπειδὴ ἡ ὁδὸς τῆς κακίας εἶναι λίαν κατωφερῆς, ὥστε ἅμα εἰσέληθαι εἰς αὐτὴν μετ' ἀκαθέκτου ταχύτητος εἰς τὸν ἄλθερόν του προβαίνει, οἱ παιδαγωγοῦντες, ἄγρυπνοι πάντοτε ὄντες,

1) Ὀφείλουσιν, ἅμα παρατηρήσωσι τὰ πρῶτα σημεῖα κακῆς τινος ἔξεως ἢ διαθέσεως, νὰ ἐπιφέρωσιν ἀμέσως τὴν προσήκουσαν θεραπείαν, καὶ νὰ ἐμποδίζωσι τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς διὰ συμβουλῶν, ἐπιπλήξεων, ποινῶν, καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἰσχυρᾶς φωνῆς τῆς θρησκείας.

2) Ὀφείλουσιν οἱ παιδαγωγοῦντες ν' ἀπεκδυθῶσι τὴν ἀξιοκατάκριτον ἀδυναμίαν, ἀνοχὴν, ἀκηδίαν, καὶ ἐπιείκειαν ἀφρόνων τινων γονέων, οἵτινες καταστρέφουσι τὸ μέλλον τῶν τέκνων των ὅπως μὴ λυπήσωσι πρὸς ὄραν αὐτά.

3) Ὀφείλουσιν ἀφ' ἑτέρου ν' ἀποφεύγωσι τὴν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα, καὶ τὸν δεσποτικὸν καὶ βίαιον τρόπον, τὸν ὁμοιάζοντα τὸν σφοδρὸν καὶ βίαιον ἄνεμον, ὅστις κατακλίνει μὲν πρὸς

ώραν τὰ σπαρτὰ, ἀλλ' ἅμα παύση, τὰ σπαρτὰ ἀνυψοῦσι τὰς κορυφάς των, καὶ ἐπανέρχονται εἰς τὴν προτέραν των θέσιν. Ἡ ὑπερβολικὴ αὐστηρότης καταστέλλει, ἀλλ' ἐρεθίζει· συσφίγγει δὲ τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, καὶ διὰ παντὸς ἀποξενώνει αὐτὴν ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν τοῦ παιδαγωγοῦντος.

Ἄς βαδίζωμεν λοιπὸν τὴν μέσην ὁδὸν, συνενοῦντες πάντοτε τὴν ἐπιείκειαν μετὰ τῆς σταθερᾶς θελήσεως, ὅπως ἐπιτυχῶς ἐκπληρώσωμεν τὰ ὑψηλὰ τῆς Παιδαγωγίας καθήκοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ.

§. 15. *Ἀνάγκη τῆς καλλιέργειας τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων*;—Τινὲς διατείνονται ὅτι τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα αὐτοφυῆ γεννῶνται ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ περιττὴ ἐπομένως ἡ καλλιέργεια αὐτῶν· ἀλλὰ λησμονοῦσιν ὅτι, ἂν καὶ εἰς τὰς ἀκαλλιεργήτους γαίας ἀνευρίσκωμεν ἐνίοτε ὠραία αὐτοφυῆ ἄνθη, συνήθως ὅμως ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐν αὐταῖς ἀπαντῶμεν, ἐνῶ ἐντὸς τῶν ἐπιμελῶς καλλιεργημένων κήπων, οὐχὶ μόνον τὰ ἄνθη εἶναι καὶ ὠραιότερα καὶ ἀφθονώτερα, ἀλλὰ καὶ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐν αὐτοῖς δὲν βλέπομεν.

Τὰ αἰσθήματα ἐπηρεάζουσιν, ὡς εἶδομεν, τὴν θέλησιν, καὶ ἐπομένως τὰς πράξεις, τὴν διαγωγὴν, καὶ ἅπαντα τὸν βίον· ἀναγκαιοτάτη λοιπὸν καθίσταται ἡ καλλιέργεια τῆς καρδίας, ἥτις κοινῶς θεωρεῖται ὡς ἡ ἕδρα τῶν αἰσθημάτων.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν εἶπεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ » Πάση φυλακῇ τήρει τὴν καρδίαν, ἐκ γὰρ τούτων ἐξοδοὶ ζωῆς«. Ἐκ τῆς καρδίας, ἦτοι ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ αἰσθημάτων, ἀπορρέει ἅπας ὁ βίος ἡμῶν. Ἄς καλλιεργῶμεν λοιπὸν καὶ ἄς ἐξευγενίζωμεν τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, καθαρίζοντες αὐτὴν ἀπὸ

πάσαν κακοήθη διάθεσιν, και αναπτύσσοντες εν αυτῇ πάντα τὰ ευγενῆ και ὠραῖα αἰσθήματα, ὅπως προετοιμάσωμεν εὐδαίμονα τὸν ἐπίγειον βίον και μακαρίαν τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ὑπαρξιν.

Καθὼς δὲ ὁ Μωϋσῆς διὰ τῆς θαυματουργοῦ βακτηρίας αὐτοῦ ἐκτύπησε τὴν πέτραν τῆς ἐρήμου, και ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθε τὸ ὕδωρ, ὕπερ ἐδρόσισε τοὺς διψῶντας Ἰσραηλίτας, οὕτω και ἡμεῖς διὰ τῆς ευεργετικῆς βακτηρίας τῆς Χριστιανικῆς Παιδαγωγίας ἀς ψαύωμεν τὰς καρδίας τῶν παιδῶν, ὅπως ἐξ αὐτῶν ἐξέλθωσι τὰ ἀγαθὰ και σωτήρια αἰσθήματα ἐπ' ἀγαθῶ και αὐτῶν και ἀπάσης τῆς κοινωνίας.

§. 16. Ἐξωτερικὴ και ἐσωτερικὴ ἀνατροφή. — Ἀναγκαῖα και ὠφέλιμος βεβαίως εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ἀνατροφή τῶν παιδῶν, ὅπως και τὸ σῶμά των εὐρωστον, ὑγιὲς, και καθαρὸν ἔχωσι, και περὶ τοὺς τρόπους και τὴν συμπεριφορὰν των εὐγενεῖς ᾧσι, και πρὸς τοὺς ἀνωτέρους των μετὰ σεβασμοῦ φέρωνται, και κοσμίως περιπατῶσι και κάθηνται, και εὐπροσηγόρως ὁμιλῶσι, και εὐπρεπῶς γέωνται, και εὐγενῶς ἐν ταῖς συναναστροφαῖς διάγωσιν.

Ἄλλ' ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆ ἀνατροφή ἄνευ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνατροφῆς τοῦ νοῦς και τῆς καρδίας ὁμοιάζει νόμισμα κίβδηλον, ἐξωθεν μὲν κεχρυσωμένον διὰ λεπτοῦ φύλλου χρυσοῦ, ἔσωθεν δὲ μέταλλον εὐτελές, ἄνευ ἀξίας, ἄνευ τιμῆς· ὁμοιάζει τάφον, τὸν ὁποῖον ἐξωθεν μὲν λαμπρύνει τὸ μάρμαρον και ὁ χρυσὸς, ἔσωθεν δὲ ἀσχημίζει ἡ σῆψις και ἡ δυσωδία· ὁμοιάζει πρόσωπον δυσειδὲς αἰσχροῦς γυναικὸς, ἣτις εἰς τὰς ἐξωτερικὰς βαφὰς ματαίως καταφεύγει.

Διὰ τοῦτο ὅπου δυστυχῶς ἡ ἐσωτερικὴ ἀνατροφή τῶν παιδῶν, και ἰδίως ἡ ἐν αὐτοῖς ἔγκαιρος καλλιέργεια τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων παραμελεῖται ὑπὸ τε τῶν γονέων, διδασκάλων, παιδαγωγῶν και ἱερέων, ἐκεῖ ὁ ἐγωῖσμός, ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ οἴησις, ἡ ἀναίδεια, ἡ αἰσχροκέρδεια, ἡ μανία τῶν στολισμῶν και ἐπιδείξεων, ὁ φθόνος, ἡ ψευδολογία, ἡ ὕβρις και ἡ κακοή-

θεια βασιλεύουσιν, ἐκεῖ ἡ εὐσέβεια, ἡ χρηστότης, ἡ αἰδώς, ἡ φιλοπονία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγαθοποιία ἐκλείπουσιν, ἐκεῖ σῆψις, ἐκεῖ δυσωδία!

§. 17. Πότε πρέπει νὰ ἀρχίζωμεν τὴν καλλιέργειαν τῆς καρδίας; — Ἡ καλλιέργεια τῆς καρδίας πρέπει νὰ ἀρχηται ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας, καθ' ἣν εὐκολώτερον γίνονται αἱ ἐντυπώσεις, εὐκολώτερον ἀναπτύσσονται τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα, εὐκολώτερον διαπλάττονται οἱ χαρακτῆρες, τὰ δὲ κακὰ αἰσθήματα δὲν ἔλαβον εἰσέτι καιρὸν νὰ ριζωθῶσι καὶ ἐνισχυθῶσιν.

Ὅθεν ἡ πρώτη παιδαγωγὸς τῆς καρδίας πρέπει νὰ ἦναι ἡ μήτηρ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἰψιστος τὰς μητέρας ἰδίως ἐπροίκισε διὰ τῶν ἀναγκαιοτάτων προσόντων τῆς παιδαγωγίας, ἥτοι τῆς φιλοστοργίας καὶ τῆς ὑπομοιῆς. Αἱ μητέρες τῶ ὄντι ὀφείλουσι πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰ τέκνα των τὴν πρώτην ζωογόνον πνοὴν τῆς ἀγάπης, τῆς εὐσεβείας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγαθοποιίας· αὐταὶ ἰδίως ὀφείλουσι νὰ τὰ περιθάλψωσι, νὰ τὰ ὑποστηρίξωσι, νὰ τὰ παρηγορήσωσι, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ κατήκοντος νὰ τὰ καθοδηγήσωσιν· οὐδεὶς ἄλλος, ὡς αὐταὶ, δύναται ποτε ν' ἀγαπήσῃ τὰ τέκνα αὐτῶν· μόναι δὲ αὐταὶ δύνανται διὰ τοῦ ἐξόχως διορατικοῦ μητρικοῦ βλέμματός των, εἰσδύουσαι εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας αὐτῶν, νὰ γνωρίζωσι τοὺς χαρακτῆράς των, καὶ διὰ μὲν τῆς γλυκυτάτης φωνῆς των νὰ ὁμιλῶσιν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν, διὰ τῆς θερμῆς δὲ ἀγάπης των ν' ἀναπτύσωσι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν σπέρματα τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων, ὡς ὁ θερμογόνος ἥλιος διὰ τῶν ζωογόνων ἀκτίων του ἀναπτύσσει τοὺς ἐντὸς τῆς γῆς κεκρυμμένους σπόρους τῶν ὠραίων ἀνθῶν.

§. 18. Ποῖα τὰ κυριώτερα τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ὀφείλομεν νὰ καλλιερῶμεν; — Τὰ κυριώτερα τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων, ἅτινα οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν ἐγκαίρως νὰ καλλιερῆσωσιν εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδῶν, πρὶν αὐταὶ πω-

ρωθῶσι καὶ καταντήσωσιν ἀνεπίδεκτοι καλλιεργείας, εἶναι τὰ ἐξῆς 1) τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, 2) τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, 3) τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, 4) τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, 5) τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ.

Α΄.) ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΑἶΣΘΗΜΑ.

§. 19. Ὅποιον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα;—Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶναι ἡ βᾶσις τῆς Ἠθικῆς Παιδαγωγίας, καὶ ἐπομένως τὸ θεμέλιον τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅταν πιστεύωμεν καὶ ἐλπίζωμεν εἰς ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, δίκαιον, πάνσοφον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου τὸ μέλλον δὲν ἔχει μυστήρια, οὐδὲ ἡ καρδιά ἡμῶν ἀπόκρυφα· ὅταν ἀγαπῶμεν καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς λατρεύωμεν τὸν οὐράνιον καὶ πανάγαθον ἡμῶν Πατέρα, καὶ διὰ τῶν καλῶν ἡμῶν ἔργων προσπαθῶμεν ἐκάστοτε καὶ νὰ εὐχαριστῶμεν Αὐτὸν, καὶ τὴν πρὸς Αὐτὸν ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην ἡμῶν νὰ δεικνύωμεν, ὁ ἠθικὸς ἡμῶν βίος ἐξασφαλιζεται, ἡ εὐδαιμονία ἡμῶν ἐμπεδοῦται, καὶ πλήρες ἐλπίδων καθίσταται τὸ μέλλον ἡμῶν.

Ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὡς ἀπὸ κέντρου φωτοβόλου, ἀποπέμπονται ἀκτῖνες, ζωογονοῦσαι πάντα τὰ ἄλλα εὐγενῆ καὶ ἀγαθὰ αἰσθήματα, καὶ ἅπασαν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν.

Ἡ θρησκεία, ὡς ὠραιότατα εἶπεν ὁ Λαμαρτίνος, εἶναι τὸ κέντρον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς, εἶναι τὸ στήριγμα τοῦ ἀδυνάτου, καὶ τὸ βραβεῖον τοῦ δικαίου· ἐν αὐτῇ ἡ ζωὴ ἀνευρίσκει τὸν δικαστὴν τῆς, ἡ δυστυχία τὸ καταφύγιόν τῆς, καὶ ἡ θλίψις τὴν παρηγορίαν τῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἄνευ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος διαμένει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνευ στηρίγματος, ἄνευ ἐλπίδος, ἄνευ παρηγορίας, ἄνευ ὁδηγοῦ· ἄσκοπον δὲ παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν τὸ παρὸν, καὶ ἄβυσσος σκοτεινὴ τὸ μέλλον του.

Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶναι παγκόσμιον, εἶναι ἀνάγκη

ἔμφυτος τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, εἶναι νόμος ἀναπόδραστος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἄπαντες οἱ λαοί, καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγριοι, καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, καὶ καθ' ὅλους τοὺς τόπους συνέλαβον ἰδέαν τινὰ τῆς Θεότητος. Μόνον τὰ ἄλογα ζῶα, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς προσηλωμένα, δὲν δύνανται ν' ἀνυψωθῶσιν ὑπεράνω ἑαυτῶν. Ἄλλ' ὁ ἀνθρωπος, περιστρέφων τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνυψῶν αὐτὸ, διορᾷ τὸ ὑπέρτατον Ὄν, τὸν Δημιουργὸν τοῦ Παντός, τὸν οὐράνιον Πλάστην του, καὶ μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης κλίνει γόνυ ἐνώπιον Αὐτοῦ· συναισθανόμενος δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποταγῆς, τὴν ἀνάγκην τοῦ συμμορφόνειν πᾶς ἰδίας αὐτοῦ θελήσεις μὲ τὰς θελήσεις τοῦ Πλάστου του, ἄρχεται ἀνερευῶν τὰς θείας θελήσεις, τὰς θείας ἐντολάς, ἤτοι τοὺς ἠθικοὺς νόμους, δι' ὧν ὁ Θεὸς διέπει τὸν ἠθικὸν κόσμον, καθὼς διὰ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ νόμων διέπει τὸν φυσικόν· καὶ ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἀρχὴ καὶ βᾶσις τοῦ ἠθικοῦ ἡμῶν βίου!

Ἀλλὰ καθὼς ὑπάρχουσιν ἀνθρωποὶ τινες δυστυχεῖς, τυφλοὶ ἐκ γενετῆς, ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν τοῦ φωτός, οὕτως ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι δυστυχέστεροι τούτων, τετυφλωμένοι τὴν ψυχὴν, ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅμως οὔτε ἡ ὑπαρξις τοῦ φωτός διὰ τῆς ἀρνήσεως τῶν μὲν ἐξέλιπεν, οὔτε ἡ παρουσία καὶ ἡ ὑπαρξις τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἄλλων ἔπαυσεν ἐμφαινομένη ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε.

§. 20. *Πότε πρέπει ν' ἀρχίζωμεν τὴν καλλιέργειαν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος;*

Ἡ καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος πρέπει νὰ ἀρχηται ἐκ τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας, διότι ὁ ἠθικὸς ἡμῶν βίος ἠξήρηται ἐκ τῶν πρώτων ἠθικῶν ἐντυπώσεων καὶ ἔξεων τῆς πρώτης ἡμῶν ἡλικίας. Ἡ ἡλικία αὕτη εἶναι ὁ σπόρος, ἐξ οὗ ἐξέρχεται καὶ ἀναπτύσσεται δλόκληρος ὁ βίος ἡμῶν. Ἐὰν λοιπὸν παραμελήσωμεν τὸν σπόρον αὐτὸν ἀκαλλιέργητον, οὐδὲν ἀγαθὸν θέλει ἐξέλθει ἐξ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν

εἶπεν » ἐγκαιρισμὸς νέου κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καλεγε ὅταν γηράση, οὐκ ἀποστήσεται ἀπ' αὐτοῦ«, ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος »ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ γουθειᾷ Κυρίου«.

Τινὲς, περὶ τὴν Παιδαγωγίαν ἀσχοληθέντες, διατεινόμενοι ὅτι τὰ μικρὰ παιδία εἶναι ἀνεπίδεκτα ἀφρημένων ἰδεῶν, καὶ μάλιστα τῆς ἰδέας τοῦ ἀπείρου, τοῦ αὐλοῦ, καὶ τῆς αἰωνιότητος, ἰσχυρίσθησαν ὅτι εἶναι καὶ ἀνεπίδεκτα ἐπιτυχοῦς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, καὶ ἐπομένως ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ἄρχηται ὅταν τὰ παιδία ἡλικιωθῶσι καὶ τὸ λογικὸν αὐτῶν ὠριμάση.

Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὡς δυσκατόρθωτον, διότι εἶναι δυσκολώτατον νὰ κρατῶμεν τοὺς παῖδας ἀπομεμονωμένους καὶ μακρὰν τοῦ ναοῦ, τῆς προσευχῆς, καὶ πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας μέχρις οὗ ἡλικιωθῶσι, καὶ ὡς ἐπικίνδυνον, διότι τὰ παιδία, ἐγκαταλειπόμενα ἄνευ θρησκευτικοῦ ὁδηγοῦ, δύνανται νὰ παρεκτραπῶσι (1), νὰ δια-

---

(1) Διηγοῦνται ὅτι Κύριός τις, Σεντενὶς καλούμενος, ἀφοῦ ἔχασε νέαν τὴν σύζυγόν του, ἀπεσύρθη μετὰ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του εἰς ἀπομεμονωμένην τινὰ ἐξοχὴν, ἀναμένων νὰ ἡλικιωθῆ καὶ ὠριμάση τὸ τέκνον του, ὅπως τότε μόνον, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Rousseau, τῷ ὁμιλήσῃ περὶ Θεοῦ καὶ θρησκευτικῶς ἀναθρέψῃ αὐτό. Τὸ τέκνον του ἐγένετο δεκαετής, ἀλλ' οὐδέποτε περὶ Θεοῦ εἶχεν ἀκούσει, οὐδέποτε εἶχε προσευχηθῆ, οὐδέποτε εἰς ναὸν Ὑψίστου εἶχεν εἰσέλθει. Καὶ ὅμως ἡ καρδία του εἶχεν ἀρχίσει νὰ αἰσθάνηται τὸ ἔμφυτον αἶσθημα τῆς θρησκείας, καὶ νὰ ζητῆ τὸ ἄγνωστον ὄν, ὅπερ ὁ πατήρ του μετὰ πολλῆς φροντίδος ἐπροσπάθει νὰ τῷ ἀποκρύψῃ. Ἐπὶ τέλους τὸ δυστυχὲς παιδίον ἐνόμισεν ὅτι ἀνεῦρε τὸν Θεόν, ὄν πρὸ πολλοῦ ἡ καρδία καὶ ὁ νοῦς του ἀνεζήτησαν. Ὁ πατήρ του παρετήρησεν ὅτι τὸ τέκνον του πρὸ τινος καιροῦ καθ' ἑκάστην αὐγὴν ἐγίνετο ἄφαντον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους εὔρεν αὐτὸ κεκρυμμένον εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ κήπου, γουυπετὲς, μὲ χεῖρας ὑψωμένας εἰς τὸν οὐρανόν, ἀτενίζον καὶ μετὰ σεβασμοῦ λατρεῦον τὸν Ἥλιον, ὅστις κατὰ τὴν ὥραν ἐκεῖνην μεγαλοπρεπῶς ἀνυψοῦτο εἰς τὸν ὄριζοντα. Ὅτε δὲ ὁ πατήρ εἶδε τὸ τέκνον του ἡλιολάτρην γενόμενον, ἐπέισθη ὅτι ἡ ἔλλειψις τῆς ἐγκαίρου καὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων θρησκευτικῆς ἀγωγῆς οἰκτρῶς δύναται ν' ἀποπλανήσῃ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν.

φθαρῶσι, καὶ ἀνεπίδεκτα θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καὶ ἠθικῆς ἀναγεννήσεως νὰ κατασταθῶσιν εἰς τὸ μέλλον.

Καθὼς ὁ σπόρος, διὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ, πρέπει ἐγκαίρως νὰ σπαρῆ, καθὼς ὁ ἐγκεντρισμὸς τοῦ δένδρου, ὅπως ἐπιτύχῃ, πρέπει νὰ γίνῃ κατὰ τὴν προσήκουσαν ὥραν τοῦ ἔτους, οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα κατὰ τὴν προσήκουσαν ἡλικίαν πρέπει νὰ καλλιεργηθῆ, ὅπως εὐδοκιμήσῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπιτύχωμεν τὴν ἐξάγνισιν ὀλοκλήρου τοῦ βίου· ἡ δὲ προσήκουσα ὥρα αὐτοῦ ἀναντιρρήτως εἶναι ἡ πρώτη παιδικὴ ἡλικία, καὶ διὰ τοῦτο »*Ἄφετε τὰ παιδιά καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ εἰσεῖν πρός με εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*«.

§. 21. *Τίς ἡ πρώτη παιδαγωγὸς τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος;*— Ἐπειδὴ, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἡ καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος πρέπει νὰ ἀρχηται ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ἀναγκαίως ἐπεταὶ ὅτι πρώτη ἡ μήτηρ ὀφείλει ν' ἀρχίσῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ σωτηρίου τούτου αἰσθήματος.

Οὐδεὶς ἄλλος βεβαίως ἀγαπᾷ τὸ μικρὸν παιδίον ὅσον ἡ μήτηρ αὐτοῦ· αὐτὴν δὲ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἀγαπᾷ τὸ τρυφερὸν τέκνον αὐτῆς. Διὰ τῆς ἀμοιβαίας δὲ ταύτης ἀγάπης εὐκόλως θέλει ἐμπνευσθῆ τὸ μικρὸν παιδίον καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην, ὅπως δι' αὐτῆς τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θείας Προνοίας.

Ὅταν λοιπὸν ἡ μήτηρ, ἐναγκαλιζομένη καὶ καταφιλοῦσα περιπαθῶς τὸ τρυφερὸν τέκνον τῆς, τῷ λέγῃ »*ὅτι καὶ αὐτὴ καὶ ὁ πατήρ σου ἐγκαρδίως τὸ ἀγαπῶσιν*«, ἃς προσέθη »*ἀλλ' ἔχεις, τέκνον μου, καὶ ἕνα ἄλλον Πατέρα, ὅστις σε ἀγαπᾷ πολὺ περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς.*« Ὅταν δὲ τὸ τέκνον τῇ ἐρωτήσῃ »*καὶ τίς εἶναι ὁ πατήρ σου αὐτός;*« ἃς ἀπαντήσῃ ἡ μήτηρ »*εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἐχάρισε σε εἰς ἡμᾶς, καὶ ἡμᾶς εἰς σε, ἐκεῖνος, ὅστις μᾶς δίδει καὶ τὴν τροφήν, καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, καὶ τὴν κατοικίαν, καὶ πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν ἔχομεν, ἐκεῖνος ὅστις μᾶς προστατεύει καὶ μᾶς διαφυλάττει εἰς τὴν ζωὴν*«.

Ὅταν δὲ τὸ τέκνον ἐρωτήσῃ «καὶ πῶς ὀνομάζεται αὐτὸς ὁ καλὸς πατήρ μου»; «Θεός!» ἃς ἀπαντήσῃ ἡ μήτηρ, τὸν ὁποῖον πρέπει ν' ἀγαπᾷ καὶ νὰ σέβηται. — «Καὶ ποῦ εἶναι ὁ Θεός;» περίεργον θέλει ἐρωτήσῃ τότε τὸ μικρὸν παιδίον· ἡ δὲ μήτηρ, ἀνυψοῦσα βλέμμα πλήρες εὐσεβείας, «Εἰς τὸν οὐρανόν», θέλει ἀπαντήσῃ, «καὶ ἐκεῖθεν μᾶς βλέπει, ἐκεῖθεν μᾶς ἀγαπᾷ, ἐκεῖθεν μᾶς βοηθεῖ καὶ μᾶς προστατεύει!» Βεβαίως δὲ τότε τὸ τέκνον, στρέφον τὸ ἀθῶον βλέμμα του εἰς τὸν οὐρανόν, θέλει προσθέσῃ «Καὶ ἐγὼ, μητέρα μου, θ' ἀγαπῶ τὸν Θεόν!» Καὶ ἰδοὺ ἡ πρώτη ἀνάπτυξις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματός! Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὸν ἠθικὸν βίον!

§. 22. Πῶς ἐνισχύεται τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα; — Καθὼς τὸ παιδίον βαθμηδὸν προβαίνει εἰς τὴν ἡλικίαν, οὕτω καὶ ἡ ἐν αὐτῷ καλλιέργεια τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος πρέπει νὰ γίνηται βαθμηδόν, καὶ ἀναλόγως πάντοτε τῆς ἡλικίας καὶ τῶν διανοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων.

Μετὰ τὰ πρῶτα θρησκευτικὰ μαθήματα, ἅτινα, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ὀφείλει ἡ μήτηρ νὰ δώσῃ εἰς τὸ τέκνον της, ὀφείλουσι καὶ οἱ παιδαγωγοῦντες αὐτὸ νὰ ἐνισχύωσιν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα διὰ τῶν ἐξῆς μέσων.

1) Ὀφείλομεν πρὸ πάντων νὰ προσηλόνωμεν τὴν προσοχὴν τῶν παίδων εἰς τὰ θαυμάσια ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὅπως, ἐκ τῶν πλασμάτων ἀνυψούμενοι οἱ παῖδες εἰς τὸν Πλάστην, πείθονται καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως, καὶ περὶ τῆς παντοδυναμίας, καὶ περὶ τῆς υπερτάτης σοφίας, προνοίας, καὶ ἀγαθότητος τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ· καθόσον ταῦτα πάντα καὶ οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις στεντορεῖως κηρύττουσι.

Καθὼς, ὅταν ἀπαντῶμεν νὰν μεγαλοπρεπῆ, ἀμέσως ἐννοοῦμεν καὶ πειθόμεθα ὅτι ἀρχιτέκτων ἀνήγειρεν αὐτόν· καθὼς ὅταν, περιπλανώμενοι ἐν τῷ σκότει, ἴδωμεν μακρόθεν φῶς, παρηγορούμεθα, ἀναλογιζόμενοι ὅτι βεβαίως ἀνθρώπινος χεὶρ ἦναψε τὸ φῶς ἐκεῖνο· τοιοῦτοτρόπως καὶ τὰ παιδιά, παρατηροῦντα τὰ

περίξ αὐτῶν θαυμάσια ἔργα τῆς φύσεως, εὐκόλως θέλουσιν ἐννοήσαι ὅτι οὔτε ἡ τύχη, οὔτε ἡ ἀνθρώπινος δύναμις παρήγαγεν αὐτὰ, καὶ ἐπομένως εὐκόλως θέλουσι πεισθῆ περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν θείων προσόντων τοῦ Ἰψίστου Ἀρχιτέκτονος, ὅστις ἐδημιούργησε τὸν μέγαν τοῦτον ναὸν τοῦ Παντός, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ παντοδύναμος χεὶρ ἤναψε τὸ ἄσβεστον φῶς τοῦ ἡλίου καὶ ἀπάντων τῶν φωτοβόλων ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ.

Τότε δὲ βεβαίως τὰ παιδία θέλουσιν αἰσθανθῆ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐνισχυόμενον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, θέλουσι δὲ ἀγαπήσει καὶ σεβασθῆ καὶ λατρεύσει τὸν οὐράνιον αὐτῶν Πατέρα, καὶ θέλουσιν ἐννοήσαι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ εὐαρεστώσιν Αὐτὸν διὰ τῆς χρηστῆς διαγωγῆς καὶ τῶν καλῶν αὐτῶν ἔργων.

2) Ἐνῶ δὲ συνειθίζομεν τὰ παιδία εἰς πᾶν βῆμα τοῦ βίου νὰ θαυμάζωσι τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν ἀπειρον ἀγαθότητα τοῦ Ἰψίστου ἐν τοῖς ἔργοις Αὐτοῦ, ὀφείλομεν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ των αἰσθήματος νὰ διεγείρωμεν προσέτι ἐν αὐτοῖς καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς προσευχῆς, δι' ἧς, συνδεόμενα μετὰ τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ, εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀρετῆς θέλουσι καθοδηγηθῆ.

Καὶ πάλιν ἡ μήτηρ πρώτη ἅς μεταδώσῃ ἐγκαίρως εἰς τὰ τέκνα της τὴν σωτήριον ἔξιν τῆς προσευχῆς, καὶ καθ' ἑσπέραν, πρὶν ἢ θέσῃ αὐτὰ ἐπὶ τῆς κλίνης των, ἅς διασταυρόνῃ ἐπὶ τοῦ στήθους τὰς χεῖράς των, ἅς ὑπενθυμίζῃ δὲ εἰς αὐτὰ ὅσα καλὰ ἠξιώθησαν παρὰ τοῦ οὐρανοῦ Πατρός των κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἐπομένως ἅς τὰ διδάσκῃ νὰ λέγωσι μετὰ κατανώξεως — *Σ' εὐχαριστοῦμεν πανάγαθε Πάτερ!* ἅς ὑπενθυμίζῃ δὲ συγχρόνως εἰς αὐτὰ τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπέκυψαν, καὶ ἅς προτρέπῃ αὐτὰ, ὅπως τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανοῦ Πατρός των μὴ ἀπολέσωσι, νὰ ζητῶσι μετὰ συγκινήσεως συγγνώμην ἐγκάρδιον, ὑποσχόμενα ὅτι θέλουσι προσπαθήσει νὰ μὴ ὑποπέσωσι τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέκυψαν σφάλματα.

Ἄς ἐξηγῶμεν δὲ βαθμηδὸν εἰς τοὺς παῖδας, ὅπως ἀγαπήσωσι τὴν προσευχὴν καὶ ἐξ αὐτῆς ὠφεληθῶσι, τὰ ἐξῆς·

α.) Ὅτι ἡ προσευχὴ θέλει εἶσθαι ἡ *παρηγορία* των εἰς τὰς θλίψεις τοῦ βίου των, ἡ *δύναμις* των ἐν ὥρᾳ κινδύνου, καὶ ἡ *ἀσπίς* των κατὰ παντὸς πειρασμοῦ.

β.) Ὅτι, προσερχόμενοι διὰ τῆς προσευχῆς εἰς τοὺς πόδας τοῦ οὐρανοῦ Πατρός των, ὀφείλουσι νὰ κανονίζωσι τὴν διαγωγὴν των κατὰ τὰς θείας θελήσεις Αὐτοῦ, ὅπως αἱ προσευχαὶ καὶ δεήσεις των εὐπρόσδεκτοι γίνωνται. Καὶ ἰδοὺ ἡ προσευχὴ ἐμπνέουσα τὴν ἀρετὴν, ἀποκρούουσα τὴν κακίαν, καὶ σωφρονίζουσα τὸν ἄνθρωπον!

γ.) Ὅτι ἡ προσευχὴ, ὅπως εὐπρόσδεκτος παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ψυχοφελὴς παρὰ τῷ προσευχομένῳ γίνηται, ἀπαιτεῖται νὰ ἐξέρχεται οὐχὶ ἐκ τῶν χειλέων, ἀλλὰ ἐκ τῆς καρδίας, νὰ στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος, καὶ νὰ ἐμπνέται ὑπὸ τῆς ἀγάπης.

Ἡ τοιαύτη προσευχὴ, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον, εἶναι δρόσος οὐράνιος, δι' ἧς ποτιζομένη ἡ ψυχὴ ἐξαγιαάζεται, καὶ τοὺς πολυτίμους καρποὺς τῆς εὐσεβείας παράγει.

δ.) Ὅτι τὸ ἐκπληκτικὸν μεγαλεῖον τῆς περικυκλούσης ἡμᾶς φύσεως προκαλεῖ ἐκ τῶν σπλάγχων τοῦ ἀνθρώπου αὐθόρμητον τὴν προσευχὴν καὶ τὴν *δοξολογίαν*· ἡ δὲ συναίσθησις τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν ἐνώπιον τῆς *παντοδυναμίας* τοῦ Πλάστου ἐπιβάλλει ἡμῖν τὴν ἀνάγκην τῆς προσευχῆς καὶ τῆς *ικεσίας*· αἱ δὲ ἄπειροι πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίαι τοῦ Ὑψίστου τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν προκαλοῦσι, καὶ τὰς διὰ τῆς προσευχῆς ἐγκαρδίους ἡμῶν *εὐχαριστίας*. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία καὶ οἱ περιηγηταὶ μᾶς λέγουσιν ὅτι, ὅπου ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, προσευχομένους καὶ προσκυνοῦντας εὖρον αὐτοὺς εἴτε ἐντὸς ναῶν, σπηλαίων καὶ δασῶν, εἴτε ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, εἴτε περὶ τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης, εἴτε ἐνώπιον εἰδώλων, δένδρων, ἢ ζώων, εἴτε ἐνώπιον τοῦ φωτοβόλου Ἡλίου.

ε.) Ὅτι τὴν ἀνάγκην τῆς προσευχῆς συναισθάνεται ἰδίως ὁ ἄνθρωπος ἐν ὥραις κινδύνων ἢ θλίψεων. Ὅσακις μάλιστα σκεπτόμεθα ὅτι ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν δυνάμεθα ν' ἀφῶμεν τὴν γῆν, ὅπως ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου Κριτοῦ ἐμφανισθῶμεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῶμεν ὅτι ὀφείλομεν διὰ καταναυκτικῆς προσευχῆς καὶ τὴν συγχώρησιν τοῦ παρελθόντος ἐκάστοτε νὰ ζητῶμεν, καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν νὰ ἐξαγνίζωμεν, ἵνα ὅσον ἔνεστι τελειότεροι καὶ ἀγνότεροι παρουσιασθῶμεν ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο »Προσεύχεσθε ἵνα μὴ γίνηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος«, »Γρηγορεῖτε ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ὥρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται« μᾶς εἶπεν ὁ φιλόανθρωπος Ἰησοῦς.

ς.) Ὅτι τὴν ἀνάγκην τῆς προσευχῆς πρὸς ἐξαγνίσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν, καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ παρηγορίαν ἡμῶν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Ἰησοῦς, οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἀνωτέρω λόγων Αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ θεοῦ Αὐτοῦ παραδείγματος, πολλάκις ἐπὶ τῆς γῆς προσευχηθεῖς. Καὶ, ἵνα μὴ βαττολογῶμεν προσευχόμενοι, τὴν ὡραίαν Κυριακὴν προσευχὴν (»Πάτερ ἡμῶν«) διὰ τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου του ἔδωκεν ἡμῖν.

ζ.) Ὅτι ἀνοίγοντες οἱ παῖδες διὰ τῆς προσευχῆς τὴν καρδίαν των ἐνώπιον τοῦ καρδιογνώστου καὶ πολυεσπλάγγνου Θεοῦ, καὶ τοὺς πόνους καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτῶν ἐνώπιον Αὐτοῦ διὰ τῆς προσευχῆς των ἐκθέτοντες, ὀφείλουσι, πεποιθότες εἰς τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Ὑψίστου, εἰς Αὐτὸν ν' ἀναθέτωσιν τὴν χορήγησιν τῶν καταλλήλων φαρμάκων, ἐνθυμούμενοι πάντοτε τὸ »γενηθήτω τὸ θέλημά Σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς«. Καθὼς οὔτε ὁ ἔμφρων πατήρ, οὔτε ὁ ἔμφρων ἰατρός χορηγεῖ εἰς τὰ παιδιά ἢ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ μωρίᾳ καὶ ἀπειρίᾳ των ζητῶσιν, οὕτω καὶ ὁ οὐράνιος ἡμῶν Πατήρ, ὁ θεῖος τῶν ψυχῶν Ἰατρός, δὲν χορηγεῖ πᾶν ὅ,τι παρ' αὐτοῦ δεώμεθα, ἀλλ' ὅ,τι ἐν τῇ ὑπερτάτῃ σοφίᾳ καὶ τῇ ἀπειρῷ ἀγάπῃ του κρίνη δίκαιον καὶ ὀρθόν.

η.) Ὅτι οἱ παῖδες ὀφείλουσι νὰ προσεύχωνται οὐχὶ μόνον

μετὰ πίστεως, κατανύξεως καὶ μετανοίας εἰλικρινοῦς, ἀλλὰ καὶ ἄνευ τινὸς ἐπιδείξεως, διότι ὁ Θεάνθρωπος τὰς πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, ἤτοι τὰς χάριν ἐπιδείξεως γινομένης νηστείας, ἐλεημοσύνας καὶ προσευχὰς κατεδίδακται ὡς ἀνωφελεῖς, ματαίαις, καὶ ὑποκριτικαῖς.

θ'.) Ὅτι οὐχὶ μόνον κατὰ τὰς ὠρισμένας ὥρας καὶ ἡμέρας, οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῶν ναῶν, καὶ διὰ τῶν κανονικῶν προσευχῶν ὀφείλομεν νὰ προσευχώμεθα, ἀλλὰ καὶ δι' ἐνὸς δακρύου συντετριμμένης καρδίας, καὶ δι' ἐνὸς στεναγμοῦ τεθλιμμένης ψυχῆς, καὶ δι' ἐνὸς βλέμματος εὐσεβῶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνυψομένου, καὶ ἀπανταχοῦ, καὶ πάντοτε, δυνάμεθα νὰ προσευχώμεθα ἵνα δοξολογῶμεν, καθικετεύωμεν καὶ εὐχαριστῶμεν τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα, καθόσον ἅπαντα ἢ φύσις εἶναι ναὸς μεγαλοπρεπῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν καὶ δυνάμεθα νὰ δοξολογῶμεν καὶ νὰ καθικετεύωμεν καὶ νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν Θεόν.

ι.) Ὅτι προσευχόμενα τὰ παιδιά ὀφείλουσι νὰ καθικετεύωσι τὸν πανάγαθον Θεὸν οὐχὶ μόνον ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν γονέων, τῶν συγγενῶν καὶ τῶν εὐεργετῶν αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ ὅλων τῶν πασχόντων ἐπὶ τῆς γῆς ἀδελφῶν των, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν των, ἀπεκδυόμενα οὕτω τὸν δυσειδῆ χιτῶνα τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ περιβαλλόμενα τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς τῆς ἀγάπης, τῆς εὐγνωμοσύνης, τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀνεξικακίας.

3) Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος δὲν ἀρκεῖ νὰ καταστήσωμεν τὴν προσευχὴν μίαν τῶν καθημερινῶν εὐαρέτων ἔξεων τῶν παίδων, ἀλλὰ προσέτι ὀφείλομεν νὰ ἐπιτηρῶμεν ὅπως τακτικῶς ἐκπληρῶσιν οὗτοι καὶ ἅπαντα τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα, ἵνα οὕτως ἀποκτήσωσι τὰς θρησκευτικὰς ἔξεις, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος, συνδεόμενος μετὰ τοῦ Ἰψίστου, ἀνυψοῖ καὶ ἐξευγενίζει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐκπληρώσεως τῶν παρὰ τῆς θρησκείας διατεταγμένων, καὶ αὐταὶ αἱ ἐξωτερικαὶ τῆς θρησκείας ἐντυπώσεις ἐνισχύουσι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα.

Ὅταν τὰ παιδιά, ὀδηγούμενα τακτικῶς ἐντὸς ναοῦ φωτοβο-

λοῦντος τὴν δόξαν τοῦ Ἰψίστου, βλέπωσιν ἐν αὐτῷ ὀλόκληρον λαὸν προσευχόμενον μετὰ κατανύξεως· ὅταν μελωδικὴ ψαλμωδία ἀνυφοῖ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν· ὅταν ἱερεὺς σεβάσμιος καὶ πρᾶος μετ' εὐσεβείας καὶ εὐπρεπείας παρουσιάζηται ἱερουργῶν, καὶ διδάσκων αὐτὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀδύνατον αἱ ἐντυπώσεις αὐταὶ νὰ μὴ συγκινήσωσι τὴν καρδίαν των, καὶ νὰ μὴ ἐνισχύσωσιν ἐν αὐτῇ τὸ σωτήριο ἰηρσκευτικὸν αἶσθημα.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐνισχύωμεν τὸ ἰηρσκευτικὸν αἶσθημα διὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν εὐσεβοῦς καὶ χριστιανικῆς διαγωγῆς, διότι τὸ παράδειγμα, ὡς εἶδομεν, μεγίστην ἐπιρροὴν ἔχει ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τῶν μικρῶν παιδιῶν.

Ὅταν τὸ παιδίον ζῆ καὶ ἀναπνέη ἐντὸς εὐσεβοῦς καὶ χριστιανικῆς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποίαν πέριξ αὐτοῦ σχηματίζει ἡ εὐσεβῆς διαγωγή τῶν γονέων καὶ τῶν διδασκάλων του, ὅταν καθ' ἡμέραν δὲν βλέπῃ πέριξ αὐτοῦ εἰμὴ εὐσέβειαν, ἀγάπην, πραότητα, ὑπομονήν, γλυκύτητα, φιλοπονίαν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθῆκον, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῇ τὸ θεῖον ἄρωμα τῆς ἀτμοσφαιρας ταύτης, νὰ μὴ συμμερισθῇ τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς, αἵτινες πέριξ αὐτοῦ σταθερῶς ἐξασκοῦνται, καὶ νὰ μὴ ἀφοσιωθῇ ἐγκαρδίως εἰς τὴν φιλόανθρωπον ἰηρσκευίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἥτις τόσον φιλάγαθον καὶ ἀξιαγάπητον ἐμόρφωσε τὴν μητέρα του, τὸν διδάσκαλόν του, τὸν παιδαγωγόν του.

5) Ἐπὶ τέλος ὀφείλομεν νὰ ἐνισχύωμεν τὸ ἰηρσκευτικὸν αἶσθημα εἰς τὰς καρδίας τῶν παίδων διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱερῶν μαθημάτων, ἰδίως ὑπὸ σεβασμίῳ ἱερέῳ χορηγουμένης. Ἄλλ' ἡ ἰηρσκευτικὴ διδασκαλία, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα, δὲν πρέπει νὰ ᾖ ψυχρὰ, θεωρητικὴ, ἀφηρημένη, καὶ δυσανάλογος μὲ τὴν διανοητικὴν ἰκανότητα τῶν παίδων· ἀλλὰ ζωηρὰ, εὐληπτος, πρακτικὴ καὶ πλήρης παραδειγμάτων, ἅτινα καθιστῶσι σαφεῖς, καὶ ἀνεξάλειπτους τὰς ἐντυπώσεις τῆς διδασκαλίας.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία πρέπει νὰ ἀμιλῆ οὐχὶ μόνον εἰς τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν, διότι ἡ χριστιανικὴ διάπλασις τῆς καρδίας τῶν εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας, τὸ δὲ θεῖον κάλλος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀναφαίνεται μόνον ὅταν αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταὶ ἀπὸ τῆς διανοίας κατέλθωσιν εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμεναι ἐξωραΐζωσι τὸν ἐξωτερικὸν βίον ἡμῶν.

»Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς« παρήγγειλεν ἡμᾶς ὁ Θεάνθρωπος. Ἄς μελετῶμεν λοιπὸν μετὰ ζήλου καὶ εὐσεβείας τὰς Γραφὰς, καὶ ἰδίως τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἵνα διδαχθῶμεν τί ἐπραξε καὶ τί ἐδίδαξεν ὁ Θεάνθρωπος, ὅπως καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πράττωμεν καὶ τὰ αὐτὰ διδάσκωμεν εἰς τὰ παιδαγωγούμενα παρ' ἡμῶν παιδιά πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν, πρὸς δόξαν τοῦ παναγάθου Θεοῦ, καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος ἡμῶν (1).

Β'.) ΤΟ ΑἶΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ.

§. 23. Ὅποιον τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης; — Τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης ἐνεφύσησεν ὁ Πανάγαθος εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐπιδεκτικὴν ἀγάπης ἀναδείξας αὐτὴν, πρὸς εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκ τοῦ αἰσθήματος τούτου πηγάζουσιν ἅπασαι αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταί. Μόνον ἐὰν ἀγαπῶμεν καὶ ἀνταγαπώμεθα, καθιστάμεθα εὐτυχεῖς. Διὰ τῆς δικαιοσύνης δὲ καὶ τῆς ἀγαθοποιίας, τῶν δύο τούτων θυγατέρων τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης, προάγονται καὶ εὐδαιμονοῦσιν αἱ κοινωνίαι.

§. 24. Ποῖον τὸ πρῶτον αἶσθημα τῆς ἀγάπης; — Εἰς τοῦς

---

(1) Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἄνω ἐκτεθέντων οἱ παιδαγωγοῦντες δύνανται νὰ θέτωσιν ὑπ' ὄψιν τῶν παιδῶν ἐκ μὲν τοῦ Γεροστάθου τὸ 4ον καὶ τελευταῖον Κεφάλαιον, τὰ ἐπιγραφόμενα »τὸ πρῶτον Θεμέλιον« καὶ »ἡ Δύσις«, ἐκ δὲ τοῦ Χριστοφόρου τὰ Κεφάλαια ΣΤ'. Η'. καὶ ΙΓ', ἰδίως δὲ τὰ ἐν αὐτῷ δύο χειρόγραφα ἧτοι »Τὸ θεῖον παράδειγμα«, καὶ »ἡ θεία διδασκαλία«, καθ' ἑκάστην δὲ ν' ἀπαιτῶσι τὴν ἀπαγγελίαν μιᾶς τῶν Χριστιανικῶν Δεήσεων.

κόλπους τῆς οἰκογενείας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν τρυφερῶν καὶ ἀδιαλείπτων φροντίδων καὶ περιθάλψεων τῶν φιλοστόργων γονέων του αἰσθάνεται τὸ τέκνον τὴν πρώτην πνοήν, τὸν πρώτον παλμὸν τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπομένως τὴν καρδίαν του ἀνοιγομένην κατὰ πρῶτον εἰς τὸν ἠθικὸν βίον. Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς λοιπὸν ἀγάπη τῶν τέκνων εἶναι ἡ πρώτη ἀγάπη, ἣν ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἐπὶ τῆς γῆς.

Τινὲς διατείνονται ὅτι τὸ τέκνον, καὶ πρὶν ἰδῆ καὶ ἐννοήσῃ τὰς περὶ αὐτοῦ φροντίδας τῶν γονέων του, ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἔμφυτον τὸ αἶσθημα τῆς φιλοστοργίας, διότι ὁ Ἰψιστος ἀνέδειξεν αὐτὸ ὅσοι ἕκ τοῦ ὅσοι τῶν, καὶ σάρκα ἕκ τῆς σαρκὸς τῶν. Ἀλλ' ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ ὥρα, καθ' ἣν γεννᾶται τὸ αἶσθημα τῆς φιλοστοργίας εἰς τὴν καρδίαν τοῦ τέκνου, οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ καλλιεργήσωσι καὶ ἐνισχύσωσιν ἐγκαίρως τὸ αἶσθημα τοῦτο, διότι εἶναι ἡ βᾶσις τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, ἣτις εἶναι ὁ ἀναπόδραστος ὄρος τῆς τε ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἡμῶν εὐδαιμονίας. Ὅστις, θηριωδέστερος καὶ αὐτῶν τῶν θηρίων, δὲν ἀγαπᾷ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ γονεῖς, οἵτινες καὶ γυμνὸν τὸν ἐνέδυσαν, καὶ πεινῶντα τὸν διέθρεψαν, καὶ ἀσθενοῦντα τὸν περιέθαλψαν, καὶ οἵτινες πλησιέστεροι παντὸς ἄλλου τῷ εἶναι, βεβαίως οὐδὲ τὸν πλησίον αὐτοῦ θέλει ποτὲ ἀγαπήσει, δυστυχῆς δὲ καὶ ἄθλιος θέλει διέλθει τὸν βίον αὐτοῦ.

§. 25. Πῶς ἐνισχύεται ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀγάπη;—Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ἀγάπης τῶν τέκνων

1) Ὄφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν τὴν πρὸς τὰ τέκνα ἡμῶν τυφλὴν ἀγάπην καὶ ὑπερβολικὴν τρυφερότητα, ἣτις, ἐνισχύουσα τὸν ὀλέθριον ἐγωισμόν αὐτῶν, προκαλεῖ τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς ἀδιαφορίαν καὶ περιφρόνησιν αὐτῶν, καὶ δυστυχῆς τὸ μέλλον των καθιστᾷ.

Ἄς ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα ἡμῶν, ὅπως καὶ αὐτὰ ἀγαπήσωσιν ἡμᾶς· ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ τρυφερότης καὶ ἡ τυφλὴ ἀγάπη δὲν προκαλοῦσι δυστυχῶς τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὸν ἐγωισμόν αὐτῶν.

Ἐνώ λοιπόν ἀγαπῶμεν αὐτὰ, ἅς διδάσκωμεν συγχρόνως αὐτὰ μετὰ σταθερᾶς θελήσεως νὰ ζητῶσι πάντοτε τὴν εὐτυχίαν των εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος. Μόνον τοιουτοτρόπως θέλομεν ἐμπεδώσει τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτῶν, διαρκῆ δὲ ζωηρὰν καὶ ἀκραιάαν θέλομεν καταστήσει αὐτήν.

Ἐάν, φοβούμενοι μήπως δυσαρεστήσωμεν πρὸς ὦραν τὸ τέκνον, δὲν διδάζωμεν αὐτὸ ἐγκαίρως νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος, δυστυχῆς θέλομεν καταστήσει αὐτὸ, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀποστροφὴν του θέλομεν βεβαίως καὶ δικαίως προκαλέσει· διότι εὐκόλως θέλει ἐννοήσει ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας, ἣν ὡς ἐκ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος ὑπέστη.

2) Ὀφείλομεν ν' ἀγαπῶμεν τὰ παιδιά ἄνευ διακρίσεων καὶ προτιμήσεων, ὅπως μὴ προκαλῶμεν τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν πρὸς τε τὰ εὐνοούμενα καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Ἐκ τῆς δικαίας δὲ καὶ ἀμερολήπτου πρὸς αὐτὰ διαγωγῆς ἡμῶν πρέπει τὰ παιδιά νὰ πείθωνται ὅτι καὶ οἱ ἔπαινοι καὶ αἱ τιμηφαί, καὶ αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ ἐπιπλήξεις ἡμῶν δὲν προέρχονται ἐξ ἰδιοτρόπου εὐνοίας ἢ ἀποστροφῆς, ἀλλ' ὅτι μόνην πηγὴν καὶ μόνην βᾶσιν ἔχουσι τὴν πρὸς αὐτὰ ἀγάπην ἡμῶν.

3) Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τῶν τέκνων ἡμῶν ἀφείλομεν προσέτι νὰ προσπαθῶμεν ὅλαις δυνάμεσιν ὅπως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ μεταξὺ τῶν συζύγων καὶ μεταξὺ ὄλων τῶν μελῶν αὐτῆς βασιλεύῃ πάντοτε ἡ ἀγάπη, ἡ ὁμόνοια, ἡ ἁρμονία, ἡ εἰρήνη, καὶ ἡ εὐπροσηγορία.

4) Ὀφείλουσι προσέτι καὶ οἱ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι συχνάκις νὰ ὑπενθυμίζωσιν εἰς τὰ παιδιά τοὺς κόπους, τὰς φροντίδας, τὰς στερήσεις, τὰς θυσίας καὶ τὰς θλίψεις, εἰς ἃς οἱ γονεῖς των καθ' ἑκάστην χάριν αὐτῶν ὑποβάλλονται, ὅπως, ἐάν δὲν ἔχωσι λιθίνην καὶ θηριώδη καρδίαν, αἰσθανθῶσι τοὺς γλυκυτάτους παλμοὺς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς γεννήτορας αὐτῶν.

5) Ὀφείλομεν προσέτι, παιδαγωγοῦντες, νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι καὶ ἡ ἱερά ἡμῶν θρησκεία χάριν τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν τοῖς ἐπιβάλλει τὸ σέβας, τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν, λέγουσα *»Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γίνηται«*. *»Ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν κατὰ πάντα, τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ«*.

Ἄς προσθέτωμεν δὲ ὅτι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὢν ὑποτασσόμενος τῇ μητρὶ του Μαρία, κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν μητέρα του εἰς τὸν ἐπιστήθιον φίλον του Ἰωάννην συστήσας, τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς ὑπακοὴν τῶν τέκνων ἐδίδαξε, καὶ τὴν υἱικὴν στοργὴν ὡς ἱερὸν καθῆκον τῶν τέκνων διὰ τοῦ αἱματός του ἐπεσφράγισεν.

6) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ θέτωμεν ὑπ' ὄψιν τῶν παίδων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν στοργῆς διάφορα ἱστορικὰ ἀνέκδοτα υἱικῆς ἀγάπης, ὡς τὸ τοῦ Αἰνείου, τῆς Χειλωνίδος, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Κοριοιάνου, τοῦ Βασιγκτῶνος, περὶ ὧν διαλαμβάνει ὁ Γεροστάθης ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ *»ἡ πρώτη ἀγάπη«*.

7) Ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν παραδείγματος, ἥτοι διὰ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν στοργῆς καὶ φιλαγάθου διαγωγῆς, νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας ν' ἀγαπῶσι, νὰ τιμῶσι καὶ νὰ περιθάλλωσι τοὺς ἰδίους αὐτῶν γονεῖς, ὅπως οὕτως ἐπισύρωσι τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰψίστου καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων, εὐτυχεῖς δὲ καὶ μακάριοι γίνωσιν.

§. 26. Ὅποῖον τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης;—Τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον μᾶς ἐπέβαλεν ὡς καθῆκον ἱερὸν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν διὰ τῆς ἑτέρας τῶν δύο μεγάλων ἐντολῶν του *»Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν«*.

Τὸ αἶσθημα αὐτὸ εἶναι τῷ ὄντι σωτήριον, διότι, ἂν πάντες ἀμοιβαίως ἠγαπώμεθα ὡς ἀγαπῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἁρμονία ἤθελον βασιλεύει ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ φθόνος, τὸ

Ἐγκλημα, καὶ πᾶσα κακία καὶ ἀδικία ἤθελον ἐκλείψει, ἀγαθοποιοῦντες δὲ ἤθελον πάντες διέρχασθαι τὸν βίον, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἠθέλομεν ἀνεύρει τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισον. Δικαίως λοιπὸν *σύνδεσμον τῆς τελειότητος* ἀπεκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον.

Ὅθεν παιδαγωγοῦντες ὀφείλομεν ὅλαις δυνάμεσι νὰ καλλιεργῶμεν καὶ ἐνισχύωμεν τὸ σωτήριο τοῦτο αἶσθημα εἰς τὰς ἀπαλὰς καρδίας τῶν παιδῶν, ὅπως, τὰ αἰσχρὰ πάθη ἀποβάλλοντες, καὶ πάντες ὡς ἀδελφοὶ ἀγαπώμενοι καὶ ἀλληλοβοηθούμενοι, μέλλον εὐτυχέστερον τοῦ παρόντος προετοιμάσωσι καὶ εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν Πατρίδα αὐτῶν.

§. 27. *Πῶς ἀναπτύσσομεν τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης;*—Πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης

1) Ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἡ ἀγάπη τῶν δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται ἐντὸς τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνηται ἐφ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει· διότι πάντες εἴμεθα τέκνα τοῦ αὐτοῦ παναγάθου Πατρὸς, καὶ πάντες ὡς ἀδελφοὶ ὀφείλομεν ἐπομένως ν' ἀγαπώμεθα, καθόσον ἐνώπιον τοῦ Ἰψίστου ἅπαντα ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ μίαν καὶ μόνην οἰκογένειαν, ἐντὸς δὲ τῶν φιλανθρώπων κόλπων αὐτοῦ ὁ Χριστιανισμὸς συνήνωσε πάσας τὰς φυλάς καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· διὸ ὁ μὲν Ἰησοῦς εἶπε «*Πάντες ὑμεῖς ἀδελφοὶ ἐστέ*», «*ἀγαπάτε ἀλλήλους*», ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος εἶπε «*δὲν ὑπάρχει πλέον οὔτε Ἑλληνας, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Σκύθης, οὔτε δοῦλος, οὔτε ἐλεύθερος, οὔτε βάρβαρος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός*».

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἡ ἀπομόνωσις θλίβει αὐτοὺς, ἡ ἐρημία τοὺς μελαγχολεῖ, ἡ δὲ μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνία εὐφραίνει τὴν καρδίαν τῶν, καὶ ἀναπτύσσει τὸν νοῦν τῶν· καὶ ταῦτα διότι φύσει *κοινωνικὸν* ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ὅπως μετὰ τῶν ἄλλων

εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως συμβιώσωμεν, ἀπαιτεῖται ὡς ἀδελφοὶ
ν' ἀγαπώμεθα καὶ προθύμως ν' ἀλληλοβοηθώμεθα.

3) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι τὸν
θεῖον νόμον τῆς ἀγάπης ἀπεκάλυψεν ὁ Θεάνθρωπος εἰς ἡμᾶς ὡς
τὸν ἀναπόφευκτον ὅρον τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους·
διότι διὰ τῆς ἀγάπης συγκρατεῖται ἡ ἁρμονία τοῦ ἠθικοῦ κό-
σμου, καθὼς διὰ τοῦ νόμου τῆς ἐλξέως συγκρατεῖται ἡ ἁρμο-
νία τοῦ φυσικοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ἐπομένως πάντες ὀφείλουσι
νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὸν θεῖον νόμον τῆς ἀγάπης, ὅπως ἐπὶ τῆς
γῆς κατέλθῃ ἡ εὐλογία τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ, ὅστις, κατὰ τὸν
Ἀπόστολον, ἀγάπη ἐστὶ. Τότε δὲ ἡ ἐπίγειος χαρὰ καὶ εὐδαι-
μονία θέλει προαναγγέλλει τὴν μέλλουσαν καὶ αἰώνιον τῆς
ψυχῆς ἡμῶν μακαριότητα.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἡ
ἀγάπη τοῦ πλησίον δὲν πρέπει νὰ ᾖ κερὰ, ἀλλὰ ζῶσα,
ἐκδηλουμένη πάντοτε ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς δικαίας καὶ ἀνάκου
ἡμῶν διαγωγῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν ἀγαθῶν ἡμῶν ἔργων.
» Ὁ σὺ μισεῖς ἐτέρω μὴ ποιήσης«, καὶ » πᾶν ὅ,τι θέλεις νὰ
πράττωσιν οἱ ἄλλοι πρὸς σέ, πράττε καὶ σὺ πρὸς τοὺς ἄλ-
λους«, εἶναι τὰ δύο μεγάλα καθήκοντα τῆς πρὸς τὸν πλησίον
ἀγάπης. Ἄς ἀπαιτῶμεν λοιπὸν παρὰ τῶν παιδῶν τὴν ἐκπλή-
ρωσιν τῶν δύο τούτων καθήκοντων, ὅπως ζῶσα ἡ πρὸς τὸν
πλησίον αὐτῶν ἀγάπη ἀναφαίνεται.

5) Ὀφείλομεν προσέτι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αἰσθήματος τῆς πρὸς
τὸν πλησίον ἀγάπης νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας τὰς ὀλεθρίους
συνεπείας τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς ἀδικίας, τῆς ὑπερηφανίας, τῆς
δργῆς, τοῦ φθόνου, τοῦ μίσους· καὶ ἂν ποτε ἴδωμεν αὐτοὺς δι-
χονοοῦντας, ἀδικοῦντας, καὶ ἐχθρευομένους, ὀφείλομεν νὰ συμβι-
βάζωμεν, εἰρηνοποιῶμεν, καὶ συμφιλιώνωμεν αὐτοὺς, προκαλοῦν-
τες τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀμοιβαίων παρεκτροπῶν, τὴν ἀμοιβαίαν
συγγνώμην, τὸν ἀμοιβαῖον ἀδελφικὸν ἀσπασμὸν, καὶ ὑπενθυμίζον-
τες αὐτοῖς τὴν θεῖαν παραγγελίαν» ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν«.

β) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλος νὰ ἐνισχύωμεν εἰς τοὺς παῖδας τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην αὐτῶν διὰ τοῦ θείου παραδείγματος τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις εὐεργετῶν καὶ ἐπομένως ἀγαπῶν διήλθε τὸν πανάγαθον αὐτοῦ βίον· προσέτι δὲ καὶ διὰ διαφόρων ἱστορικῶν διηγημάτων, ἅτινα προχειρῶς εὐρίσκομεν ἐν τῷ Γεροστάθῃ ὑπὸ τὰ Κεφάλαια τὰ ἐπιγραφόμενα »ὁ θεῖος νόμος«, καὶ »ἡ ὑπερτάτη ἀρετή«.

Γ.) ΤΟ Αἶσθημα τῆς συμπαθείας.

§. 28. Ὅποιον τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας;—Τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας εἶναι ἀπόρροια τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀγάπης, διότι εἶναι ἀδύνατον, ὅταν ἀγαπῶμέν τινα, νὰ μὴ συμπάσχωμεν, βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα.

Διὰ τῆς συμπαθείας ἡ ψυχὴ ἡμῶν διαστέλλεται καὶ μεγαλύνεται, ἐξερχόμενοι δὲ ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ ἐγώ μας, ζῶμεν καὶ διὰ τοὺς πέραξ ἡμῶν· διὰ τῆς συμπαθείας ὁ δυστυχὴς παρηγορεῖται, καὶ τὰ δεινὰ του ἀνακουφίζονται, διότι οἱ γογγυσμοὶ καὶ οἱ στεναγμοὶ του, ἀντηχοῦντες εἰς τὰ βῆθη τῶν συμπαθητικῶν καρδιῶν, προκαλοῦσιν ἔργα φιλάνθρωπα, ἔργα χριστιανικά, ἐξ ὧν γλυκυθυμίαν ἀνέκφραστον συναισθάνονται οἱ εὐεργετοῦντες, ἀνακούφισιν δὲ οἱ εὐεργετούμενοι.

Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, ὅπως ἔχη ἀξίαν ἠθικὴν, ὅπως κατασταθῇ πολύτιμον καὶ ὠφέλιμον, δὲν πρέπει νὰ ᾔηται τυφλόν, τυχαῖον, στιγμιαῖον καὶ διαβατικόν ὡς ἡ λάμψις τῆς ἀστραπῆς· οὐδὲ ἀποτέλεσμα νευρικῆς συγκινήσεως, ἥτοι ἀπλοῦς σπασμὸς νευρικός· ἀλλ' ἀπαιτεῖται νὰ ζωογονῆται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος, ν' ἀπορρέῃ ἐξ εὐγενοῦς καὶ γενναίας ψυχῆς, καὶ νὰ καθοδηγῆται ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀπλῆς καὶ στιγμιαίας εὐαισθησίας τῶν νεύρων, μὴ στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἠθικῆς.

§. 29. Πῶς ἐνισχύεται τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας;—Ὅπως ἐνισχύωμεν καὶ ἀναπτύσσωμεν εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδῶν τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς συμπαθείας

1) Ὄφείλομεν νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὰ παιδιά, μετὰ τοῦ θείου Παύλου, ὅτι πάντες εἴμεθα μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος, ὅπερ ἀνθρωπότης καλεῖται, καὶ ἐπομένως ὅτι, ἂν πάσχη ἓν ἐκ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τούτου, ἀναγκαίως συμπάσχομεν καὶ ἡμεῖς· δὲν δύναται ὁ ὀφθαλμὸς νὰ εἴπῃ εἰς τὴν πάσχουσαν χεῖρα *χρεῖαν σου οὐκ ἔχω* οὔτε ἡ κεφαλὴ εἰς τοὺς πάσχοντας πόδας δύναται νὰ εἴπῃ *χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω*.

2) Ὄφείλομεν ν' ἀπομακρύνωμεν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν θεάν ὁποιασδήποτε σκληρᾶς πράξεως, ἐκτελουμένης εἴτε κατ' ἀνθρώπων εἴτε κατὰ ζώων, καὶ δυναμένης νὰ σκληρύνῃ τὰς ἀπαλὰς αὐτῶν καρδίας, καὶ ἀνεπιδέκτους συμπαθείας νὰ καταστήσῃ αὐτάς.

Ἄς μὴ ἐπιτρέπωμεν ἐπίσης τὰ παιδιά νὰ τυραννῶσι, νὰ βασανίζωσι, νὰ κακομεταχειρίζονται οὐχὶ μόνον τοὺς ἀδελφοὺς ἢ τὰς ἀδελφάς των, τοὺς συντρόφους των, τοὺς ὑπηρέτας των, ἀλλὰ μὴδὲ αὐτὰ τὰ ζῶα, μὴδὲ τὰς φωλεὰς τῶν πτηνῶν νὰ καταστρέφωσιν, μὴδὲ τὰς μητέρας νὰ στερεῶσι τῶν νεοσσῶν αὐτῶν, μὴδὲ τὰ πτερὰ τῶν μικρῶν ζωῶν ν' ἀποσπῶσιν. Ἄλλ' ἄς διδάξωμεν αὐτὰ ν' ἀποστρέφονται ἐνδομύχως πᾶσαν πρᾶξιν, ἐμφαίνουσαν σκληρότητα καρδίας. Καθὼς ἐκ μικρῶν σπόρων δένδρα παμμεγέθη ἀναφύονται, οὕτω καὶ ἐκ μικρῶν πρὸς τὴν σκληρότητα διαθέσεων προκύπτουσιν ἀποτρόπαιοι, ἀπηνεῖς καὶ κακοῦργοι χαρακτῆρες, ἂν ἐγκαίρως δὲν καταστείλωμεν καὶ ἐξαλείψωμεν τὰ μικρὰ σπέρματα τῆς σκληρότητας.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι, ἂν αἱ ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς ἀμφιθεᾶτροις σκληραὶ καὶ ἀπάνθρωποι θηριομαχίαι ἀπεσκήρηναν τὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, οὐχ ἦττον καὶ ἡ πολυχρόνιος δουλεία ὑπὸ σκληρὸν καὶ βάρβαρον ζυγὸν ἀλλοφύλων καὶ τὸν γλυκύτερον χαρακτῆρα τοῦ εὐαισθητοτέρου λαοῦ δύναται ἐπὶ τέλος νὰ σκληρύνῃ καὶ ἐξαγριώσῃ. Ἐὰν δέ ποτε βλέπωμεν ἀγρίους ληστὰς ληστεύοντας μετ' ὠμότητος, γονεῖς βαρβάρως τὰ τέκνα των τιμωροῦντας, διδασκάλους ἀπανθρώπως τοὺς μαθητάς των

παιδεύοντας, καὶ ἀμαξηλάτας σκληρῶς τοὺς πειναλέους καὶ ἀδυνάτους ἵππους τῶν μαστιγόνοντας, ἅς στηλιτεύωμεν μετ' ἀποστροφῆς τὰς τοιαύτας πράξεις, καὶ μακρὰν αὐτῶν ἅς ἀποσύρωμεν τοὺς παῖδας, προσπαθοῦντες διὰ τῆς γλυκυτάτης θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ γλυκὺν καὶ ἡμερον καὶ συμπαθητικὸν νὰ μορφώσωμεν τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν.

3) Ὀφείλομεν νὰ προκαλῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων εἰς πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν. Ἡ πενιχρὰ καλύβη τοῦ πτωχοῦ, ἡ κλίνη τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ οἶκος τοῦ πένθους, καὶ ἐν γένει αἱ θλίψεις καὶ τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητος καταστρέφουσι τὸν ἐγωϊσμὸν, διεγείρουσι τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, καὶ ἐπομένως ἔργα φιλάγαθα προκαλοῦσι· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή λέγει » ἀγαθὸν τὸ πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους «.

Τῷ ὄντι ὁ οἶκος τοῦ πένθους καθιστᾷ ἡμᾶς σκεπτικούς, ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς καρδίας ἡμῶν δραστηρίως, προκαλεῖ σοβαρὰς σκέψεις περὶ τε τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν, μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ἀνάγκην ἐνὸς παναγάθου καὶ παντοδυνάμου Προστάτου, εἰς τὸν παρήγορον βωμὸν τῆς θρησκείας μᾶς καθοδηγεῖ, καὶ τὸ θεῖον κάλλος τῆς ἀγαθοποιΐας ζωηρὸν μᾶς ὑποδεικνύει. Ἄς ἐπισκεπτώμεθα λοιπὸν μετὰ τῶν παιδίων τὸν οἶκον τοῦ πένθους, καὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς, ὅπως διδάχθῶμεν νὰ μὴ γογγύζωμεν καὶ ἀδημονῶμεν ἐπὶ τῶν ἰδίων ἡμῶν συμφορῶν. Ἄς ἀναμιγνύωμεν δὲ τὰ δάκρυα ἡμῶν μετὰ τῶν δακρύων τῶν δυστυχούντων, καὶ τότε ἡ καρδία ἡμῶν ὑπὸ τῶν δακρύων ποτιζομένη, θέλει βεβαίως ἀναθάλλει ἀγάπην καὶ ἔργα καλὰ πρὸς παρηγορίαν τῶν πασχόντων, πρὸς ἀγαλλίασιν ἡμῶν αὐτῶν, καὶ πρὸς δόξαν τοῦ παναγάθου Θεοῦ!

Ἄς ἐπισκεπτώμεθα ἐπίσης τὴν πενιχρὰν τοῦ πένητος καλύβην, ὅπως τὰ κεκοιμημένα αἰσθήματα τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ ἐλέους διεγείρωνται ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν. Ἡ ἀναλγησία τινῶν πλουσίων καὶ ἡ πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἀδιαφορία αὐτῶν προέρχε-

ται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ πλούσιοι οὗτοι ποτὲ δὲν ἐδυστύχησαν, οὐδέποτε δὲ ἐπεσκέφθησαν τὴν καλύβην τοῦ πένητος, ὅπως τὴν ἀστασίαν τῶν ἐπιγείων καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐξ αὐτῆς διδαχθῶσι, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν ἐξυπνήσωσιν εὐαίσθητοι καὶ εὐεργετικοί.

4) Ὀφείλομεν προσέτι οὐχὶ μόνον διὰ τῶν λόγων καὶ συμβουλῶν ἡμῶν καὶ τῆς ἐπισκέψεως τῶν πασχόντων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἡμῶν ἔργων νὰ διεγείρωμεν εἰς τοὺς παῖδας τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀγαθοποιίας· διότι, ὡς εἵπομεν, ὀφείλομεν *πρῶτον ἡμεῖς νὰ γίνωμεν ὅποιοι ἐπιθυμοῦμεν ἢ ἀναδειχθῶσιν οἱ παρ' ἡμῶν παιδαγωγούμενοι*, καθόσον τὸ παράδειγμα εἶναι ὁ εὐγλωττότερος ἱεροκλήρῃξ, ὁ εὐφραδέστερος διδάσκαλος, ὁ ἐπιτυχέστερος παιδαγωγός.

Ἄς διδάσκωμεν ἐπομένως τοὺς παῖδας διὰ τῶν ἰδίων ἡμῶν εὐεργετικῶν ἔργων ὅτι τὰ συμπαθητικὰ τῶν αἰσθήματα δὲν πρέπει νὰ μένωσι νεκρὰ καὶ ἄγονα, ἀλλὰ ζωηρὰ νὰ ἐμφαίνονται διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν πράξεων· διότι τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας, ἄνευ ἔργων ζωογονούντων αὐτὸ, σβύνει ὡς ἡ φλόξ, ἢ μὴ διατρεφομένη ὑπὸ ἐλαίου. Δένδρα μὴ παράγοντα καρποὺς ὠφελίμους ἐκκόπτονται καὶ εἰς πῦρ βάλλονται εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

Ἄς προκαλῶμεν δὲ παρὰ τῶν παίδων καὶ ἄς ὑποδεικνύωμεν εἰς αὐτοὺς πράξεις, ἐμφαινούσας τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας τῶν, ὅπως διὰ τῆς γλυκύτητος, ἢν αἱ ἀγαθαὶ αὐτῶν πράξεις θέλουσι προξενεῖ εἰς τὴν καρδίαν τῶν, ἀναδείξωμεν αὐτοὺς συμπαθητικωτέρους καὶ εὐεργετικωτέρους (1).

5) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐνισχύωμεν καὶ ἀναπτύσσωμεν τὸ

(1) Ἡ φιλάγαθος Διευθύντρια τοῦ Ἀρσακείου Παρθεναγωγείου Κυρία Ἀρμεναις Καθανιάρη πολλάκις καὶ μακρόθεν ὑπεδείκνυε, καὶ φιλαγάθως ἐπροκάλει γενναίας, εὐγενεῖς, καὶ ἐνθουσιώδεις θυσίας ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ Ἀρσακίῳ ἐκπαιδευομένων Ἑλληνίδων, ποτὲ μὲν ὑπὲρ κορασίων ἀπορ-

αἴσθημα τῆς συμπαθείας, καὶ διὰ καταλλήλων ἱστορικῶν ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων, ὅποια τὰ ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ Γεροστάθου, τῷ ἐπιγραφομένῳ »*ἡ γλυκυτάτη ἡδονή*«.

6) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ κανονίζωμεν τὸ αἴσθημα τῆς συμπαθείας τῶν παιδῶν, ὑπενθυμίζοντες εἰς αὐτοὺς ὅτι δυστυχῶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐγκαίρου παιδαγωγίας, ὑπάρχουσι πολλοὶ ὀκνηροὶ, ἀπατεῶνες, τυχοδιῶκται, κακοῦργοι· καὶ ὅτι ἐπομένως ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχή, ἵνα μὴ οἱ παῖδες, ὡς ἐκ τῆς ἀπειρίας τῶν συμπαθοῦντες πρὸς αὐτοὺς, γίνωνται ἄδικα θύματα τοῦ δόλου, τῆς ἀπάτης καὶ τῆς κακίας.

Ἐξηγοῦντες δὲ εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἰδίως ἄξιοι ἀγάπης, συμπαθείας, καὶ εὐεργεσίας εἶναι οἱ ἔχοντες διαγωγὴν χριστιανικὴν, ταπεινοφροσύνην, γλυκύτητα, εὐπροσηγορίαν, καὶ εὐγένειαν καρδίας, οὐχὶ μόνον θέλωμεν κανονίσει οὕτω τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους συμπάθειαν τῶν παιδῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς θέλωμεν συγχρόνως διδάξει πῶς νὰ γίνωσιν ἄξιοι τῆς συμπαθείας καὶ τῆς ἀρωγῆς τῶν ἄλλων ἐν περιπτώσει ἀπροςδοκῆτου συμφορᾶς.

Δ'.) ΤΟ ΔΙΣΘΗΜΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΑΣ.

§. 30. Ὅποιον τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας;—Τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας εἶναι αἴσθημα φυσικόν· καὶ αὐτὰ τὰ θηρία ἀγαπῶσι τὰ σπήλαια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν. Πρέπει δὲ νὰ ἦναί τις ψυχρὸς, ἀναίσθητος, καὶ ὅλως ἔκφυλος, ὅπως μὴ ἀγαπήσῃ τὸν τόπον, ὅπου κατὰ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τὸν τόπον, ὅπου ἔλαβε τὰς πρώτας μητρικὰς περιθάλψεις, τὸν τόπον, ὅπου ἠσθάνθη τοὺς πρώτους παλμοὺς τῆς ἀ-

---

φανισθέντων, ποτὲ δὲ ὑπὲρ τῶν δεινοπαθούντων τέκνων τῆς πολυπαθοῦς Κρήτης. Διὰ τῶν θυσιῶν δὲ τούτων καθίστα εὐτυχεῖς τὰς παρ' αὐτῆς ἀνατρεφομένας νεάνιδας, γλυκυτάτον δὲ καὶ ἀγαπητὸν ἀνεδεῖκνυσεν εἰς αὐτὰς τὸ αἴσθημα τῆς συμπαθείας.

γάπης, τὸν τόπον, ὅστις περικλείει τοὺς τάφους τῶν προπατόρων του, καὶ ὅπου ἔζησαν ἢ ζῶσιν οἱ γονεῖς του, οἱ συγγενεῖς του, καὶ τῆς νεότητός του οἱ φίλοι.

Ἡ ἀγάπη τῆς Πατρίδος εἶναι βεβαίως αἶσθημα Χριστιανικόν, διότι ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ πρώτη βάσις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ φιλοπατρία προσέτι εἶναι αἶσθημα εὐγενές καὶ σωτήριο, διότι καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ φιλοπάτριδος ἐμφαίνει, καὶ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Πατρίδος συντελεῖ. Ἡ μήτηρ διὰ τῆς ἀγάπης τῶν τέκνων της εὐτυχεῖ, ὅταν δὲ ἡ μήτηρ εὐτυχῇ, καὶ τὰ τέκνα μετ' αὐτῆς βεβαίως συνευτυχοῦσιν.

Τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο εὐγενές αἶσθημα, κοιμώμενον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν μικρῶν παιδῶν, εὐκόλως διεγείρεται, εὐκόλως ἀναζωπυρεῖται, ὅταν μία γλυκεῖα καὶ συμπαθητικὴ φωνή, ὡς ἐκείνη τῆς μητρὸς, τῆς παιδαγωγοῦ, ἢ τοῦ διδασκάλου περὶ Πατρίδος ὁμιλήσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν.

§. 31. Πῶς τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας ἀναπτύσσεται καὶ ἐνισχύεται;

Ἄς διδάξωμεν κατὰ πρῶτον τοὺς παῖδας ἡμῶν ὅτι, καθὼς τὸ μῆλον δὲν εἶναι τέκνον τοῦ μικροῦ κλώνου, ὅστις τὸ συγκρατεῖ, ἀλλ' ἀνήκει εἰς ὀλόκληρον τὸ δένδρον, ὅπερ μηλέαν ἀποκαλοῦμεν, οὕτω καὶ Πατρίς αὐτῶν δὲν εἶναι ὁ οἶκος, τὸ χωρίον, ἡ κωμόπολις, ὁ δῆμος ἢ ἡ ἐπαρχία, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν, ἀλλ' ἅπαντα ἡ Ἑλληνικὴ γῆ, ἡ μεγάλη Πατρίς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἄς διδαχθῶσιν ἐπομένως οἱ παῖδες ὅτι ὁμοεθνεῖς, ὁμόφυλοι, καὶ συμπατριῶται αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον οἱ γονεῖς, οἱ ἀδελφοί, οἱ συνδημόται, καὶ οἱ συνεπαρχιώται αὐτῶν, ἀλλ' ἅπαντες οἱ ὁμόγλωσσοι καὶ ὁμόθρησκοι Ἕλληνας, μεθ' ὧν δεσμοὶ ἱεροὶ καὶ ἀδιάρρηκτοὶ σφιγκτὰ τοὺς συνδέουσιν, καὶ ἐπομένως ὅτι ὡς ἀδελφοὺς αὐτῶν ὀφείλουσι ν' ἀγαπῶσι πάντας τοὺς Ἕλληνας, τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας καὶ τὴν Ἑλληνικὴν λαλοῦντας.

Ἀκολούθως ἡ ὠραία Ἑλληνικὴ φύσις καὶ τέχνη ἀφ' ἐνός, καὶ

ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀφ' ἑτέρου ἔστωσαν οἱ δύο πυρσοί, δι' ὧν θέλομεν ἀνάψει εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλληνοπαίδων τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς φιλοπατρίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον

1) Ὀφείλομεν νὰ προσηλόνωμεν τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλληνοπαίδων εἰς τὰς ἐξόχους φυσικὰς καλλονὰς τῆς Πατρίδος ἡμῶν, ὅπως καὶ τὸν Θεὸν δοξάζωσι, διότι τοῖς ἐχάρισε τοσοῦτον ὠραίαν Πατρίδα, καὶ αὐτὴν θερμῶς ἀγαπήσωσι, συναισθανόμενοι τὰ κάλλη αὐτῆς.

Ἐνῶ λοιπὸν ὀμιλοῦμεν πρὸς τοὺς παῖδας περὶ ἄλλων λαῶν, οἵτινες ἐπὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας καὶ μῆνας δὲν βλέπουσι τὸν ὠραῖον ἥλιον, καὶ ἐντὸς τοῦ σκότους ὑπὸ τοῦ φύχους κατατρέχονται, καὶ ἐντὸς τῶν πάγων ἀθλίως ἐνδιαιτῶνται, ἄς προσηλόνωμεν συγχρόνως τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἀνέφελον καὶ γαλανὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ἄφθονον φῶς καὶ τὴν ἐξάριστον διαφάνειαν τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοσφαιράς, εἰς τὴν ἕκτακτον λάμψιν τῆς Ἑλληνικῆς Σελήνης καὶ τῶν φωτοβολούντων ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀρίζοντος ἀστέρων, εἰς τὸ μαγευτικὸν χρῶμα τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης, εἰς τὴν γλυκύτητα τοῦ Ἑλληνικοῦ κλίματος, εἰς τὴν ποικιλίαν καὶ ὠραιότητα τῶν Ἑλληνικῶν προϊόντων, εἰς τὴν μοναδικὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, εἰς τὴν ἀρωματικὴν εὐωδίαν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, εἰς τὴν τερπνὴν καὶ ζωογόνον αὔραν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζεφύρου, καὶ ἄς ἤμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ἀγάπη τῆς ὠραίας τῆς ὄντι Ἑλλάδος ζωηρὰ καὶ ἀκμαία θέλει ἀναπτυχθῆ εἰς τὰς ἀπαλάς τῶν καρδίας.

2) Ὀφείλομεν νὰ προσηλόνωμεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλληνοπαίδων ἐπὶ τῶν ἀξιοθαυμάστων λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, ὅπως καὶ τὴν ἄκραν φιλοκαλίαν τῶν προπατόρων αὐτῶν θαυμάζωσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν φιλοκαλίαν καὶ φιλοπατρίαν διὰ τῆς θέας αὐτῶν διεγείρωσιν.

Ἐνώπιον τῶν σεβαστῶν λειψάνων τοῦ μεγάλου Παρθενῶνος, σύννοος ἰστάμενος ὁ εὐαίσθητος Ἑλληνόπαις, εἶναι ἀδύνατον νὰ

μὴ αἰσθανθῆ ἀγάπην καὶ σέβας πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ Πατρίδα, καὶ νὰ μὴ συγκινηθῆ εἰς οἶκτον, βλέπων τὰ ἐρείπια τῆς προγονικῆς του εὐκλείας· τότε δὲ βεβαίως ἡ εὐγενὴς ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἴδῃ ἀνεγειρόμενα νέα μνημεῖα Ἑλληνικῆς δόξης, ἐφάμιλλα τῶν ἀρχαίων, θέλει κατακυριεύσει τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Αἱ δὲ εὐγενεῖς ἐπιθυμίαι καὶ τὰ ἀγαθὰ αἰσθηήματα θέλουσι προκαλέσει βεβαίως πράξεις εὐγενεῖς ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Ἑλλάδος.

3) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας ὅτι ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης γῆς ἤκμασεν ἡ Ποίησις, ἡ Εὐγλωττία, ἡ Φιλοσοφία, ἡ Καλλιτεχνία, ἡ Στρατηγική, ἡ Ἐλευθερία, ὁ Πολιτισμὸς, καὶ πᾶσα ἰδιωτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀρετὴ· τότε δὲ βεβαίως θέλουσι θαυμάσει τὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ ἱερός ἔρωσ τῆς Πατρίδος θέλει ἀνάψει βεβαίως ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐκθέτωμεν εἰς αὐτοὺς τὰ μεγάλα παραδείγματα τῆς φιλοπατρίας, δι' ὧν ἰδίως ἐδοξάσθη ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς, καὶ δικαίως μήτηρ καὶ τροφὸς τῆς φιλοπατρίας ἀπεκαλέσθη. Εἶναι δὲ ἀδύνατον τὰ ἐνδοξα προγονικὰ παραδείγματα νὰ μὴ ἐπενεργήσωσιν ἐπὶ τῆς καρδίας τῶν Ἑλληνοπαίδων, καὶ νὰ μὴ γεννήσωσιν ἐν αὐτοῖς ζωηρὰν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀναφανῶσιν ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν προγόνων αὐτῶν, ὠφελοῦντες, δοξάζοντες, καὶ προάγοντες, ὡς ἐκεῖνοι, τὴν φίλην Ἑλλάδα διὰ νέων εὐγενῶν ἀγώνων καὶ διὰ νέων μεγάλων θυσιῶν.

Ἄς ἀναφέρωμεν λοιπὸν εἰς τοὺς Ἑλληνοπαιδας τὴν φιλοπατρίαν τῆς Ἀγραύλου, τοῦ Κόδρου, τῆς Ἀργείας Τελεσίλλας, τῆς Γοργοῦς, τοῦ Λεωνίδου, τῆς Κρατησικλείας, τοῦ Θρασυβούλου, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Φωκίωνος, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πελοπίδου, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Ἴπποκράτους, τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὅσα ἄλλα ὁ Ἱερώτερος ἔρωσ τοῦ Γεροστάθου διέλαβε, καὶ ἅς μὴ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι τὸ ὠραῖον αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας ζωηρὸν θέλει ἀναλάμψει πάλιν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ δρίζοντος.

5) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ διηγώμεθα εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας τὰ μετὰ τοὺς ἐνδόξους χρόνους τῆς Πατρίδος ἡμῶν ἀλλεπάλληλα αὐτῆς δυστυχήματα. Ἡ δὲ διήγησις αὐτῆ ἔτι μᾶλλον θέλει ἐξάψει τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν, διότι αἱ δυστυχίαι, αἱ θλίψεις, τὰ δάκρυα, τὰ βάσανα καὶ οἱ στεναγμοὶ μητρὸς πεφιλημένης ἔτι μᾶλλον αὐξάνουσι τὴν πρὸς αὐτὴν συμπάθειαν καὶ ἀφοσίωσιν ἡμῶν.

Ἄς διηγώμεθα λοιπὸν εἰς τοὺς παῖδας πῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀπολέσαν τὴν ἀρετὴν, συναπόλεσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ. Πῶς οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ, ἡ κακοθήθεια, ἡ πολυτέλεια, καὶ ἡ δημοκοπία ἐπροκάλεσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπέμβασιν, καὶ κατήνησαν τὴν Ἑλλάδα ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν!

Ἄς διηγώμεθα ἐπομένως πῶς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀφοῦ ὑπετάγη ὑπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν σκῆπτρον, κατώρθωσε νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, καὶ Ἑλληνικὴν ν' ἀναδείξῃ αὐτὴν, μέχρις οὗ ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐνδόξως ἔπεσε κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄς διηγώμεθα προσέτι πῶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατάργησιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ ἱεροὶ ναοὶ τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδημεύθησαν, ἐβεβηλώθησαν, καὶ εἰς τζαμιά μετατράπησαν! πῶς πεντακόσαιο χιλιάδες Ἑλληνοπαίδων ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων αὐτῶν ἠρπάγησαν, ἐτουρκίσθησαν, καὶ εἰς τὸν γιανιτσαρισμὸν κατετάχθησαν! πῶς γενικὴ σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελλίμ ἐσχεδιάσθη! πῶς ὁ ἄτιμος κεφαλικὸς φόρος, τὸ *χαράτζιον*, εἰς τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐπεβλήθη, ὅπως τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν φέρωσι! Καὶ ἐπὶ τέλος ἄς διηγώμεθα τὰς σφαγὰς, τὰς λεηλασίας, τὰς πυρπολήσεις, τὰς δημεύσεις, τοὺς ἀνασκολοπισμοὺς, τὰς ἀτιμώσεις, καὶ τὰ βάσανα, εἰς ἃ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐλεεινῶς ὑπέκυψεν!

Οἱ δὲ Ἑλληνοπαῖδες, ἀκροαζόμενοι ταῦτα πάντα, θέλουσι βεβαίως συγκινηθῆ, θέλουσι στενάξει, θέλουσι δακρῦσαι· ἀλλὰ διὰ τῶν δακρῦων των θέλει ποτισθῆ τῆς φιλοπατρίας ἡ ρίζα, καὶ νέα Ἑλληνικὴ δόξα ἐκ τῆς φιλοπατρίας αὐτῶν θέλει βεβαίως ἀναθάλει.

Ἐντούτοις πρὸς παρηγορίαν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν, καὶ πρὸς ἔξαρσιν τῆς φιλοπατρίας τῶν Ἑλληνοπαίδων ἄς προβῶμεν καὶ εἰς τὴν διήγησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καὶ ἐπομένως ἄς διηγώμεθα πρὸς αὐτοὺς ὅτι διὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς ἀνατροφῆς τῶν πατέρων ἡμῶν ἀνεγεννήθη ζωηρὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅτι διὰ τῆς καρτερίας, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀνδρίας, τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν θυσιῶν των, καὶ ἰδίως διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεώς των, κατώρθωσαν ἐπὶ ἐννέα δλόκληρα ἔτη καὶ στρατοὺς πολυαρίθμους νὰ καταστρέψωσι, καὶ στόλους γιγαντιαίους νὰ κατατροπώσωσι, καὶ φρούρεια νὰ ἐκπορθήσωσι, καὶ κατὰ τῆς πείνης καὶ τῆς ἐσχάτης στερήσεως ἡρωϊκῶς νὰ παλαίσωσι, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους, ἐφελκύσαντες τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν χριστιανικῶν λαῶν, ἐπροκάλεσαν δι' αὐτῶν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τὴν συγχρότησιν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Βασιλείου (1).

Ἄλλ' ἄς μὴ λησμονῶμεν νὰ προσθέτωμεν εἰς τοὺς Ἑλληνοπαῖδας 1) ὅτι διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου Βασιλείου δὲν ἠλευθερώθη εἰμὴ μόνον μικρὰ γωνία τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἐλάχιστον

---

(1) Ἀναγκαιοτάτην λοιπὸν θεωροῦμεν τὴν ἐν ἅπασι τοῖς παρ' ἡμῖν Ἑλληνικοῖς Σχολείοις παράδοσιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, τῆς συνταχθείσης πρὸς διδασκαλίαν τῶν παιδῶν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ, Κυρίου Κωνσταντίνου Παππαρῆγοπούλου, ὅστις διὰ τῶν πολυτίμων αὐτοῦ ἱστορικῶν συγγραμμάτων καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ἐν ᾧ διδάσκει καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα ἐξόχως ἐτίμησεν.

μέρος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ 2) ὅτι καὶ τὸ νέον τοῦτο Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε θέλει ἀνακτήσει τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οὐδέποτε θέλει εὐδαιμονήσει καὶ λαμπρυνθῆ, ἐὰν καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι, καὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ, καὶ γονεῖς καὶ τέκνα, δὲν ἐννοήσωμεν καὶ δὲν πεισθῶμεν ὅτι πάντες ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὀφείλομεν καὶ σωματικῶς καὶ διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ χριστιανικῶς ν' ἀνατρεφώμεθα, ὅπως διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς ἡμῶν ἰσχύος σώσωμεν, μεγαλύνωμεν, καὶ δοξάσωμεν τὴν ἐλευθέραν ἡμῶν Πατρίδα.

6) Πρέπει προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι τὴν φιλοπατρίαν οὐχὶ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ διὰ θυσιῶν, ὀφείλομεν ἐκάστοτε ν' ἀποδεικνύωμεν, διότι μόνον διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν θυσιῶν προάγεται ἡ εὐημερία, ἡ δόξα, καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἐθνῶν.

7) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ διδάσκωμεν τοὺς Ἑλληνόπαιδας ὅτι φιλοπατρία ἄνευ ἀρετῆς καὶ εὐγενοῦς αὐταπαρνήσεως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ· καὶ ἐπομένως ὅτι τὴν ἀρετὴν ὀφείλοσι νὰ ἐνστερνισθῶσιν, ἂν φιλοπάτριδες ἐπιθυμῶσι νὰ γίνωσι· διότι μόνον ὅσοι, ὄντες ἐνάρετοι, οὐχὶ μόνον δὲν βλάπτουσι, ἀλλὰ καὶ ὠφελοῦσι τὴν Πατρίδα αὐτῶν, δύναται νὰ ὀνομασθῶσι φιλοπάτριδες.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ γυναῖκες ἰδίως εἶναι προωρισμέναι ν' ἀνατρέψωσι τὰς κοινωνίας, τὴν ἀρετὴν ἐντὸς αὐτῶν ἐνεσπείρουσαι διὰ τῆς ἐναρέτου τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, τὴν ἀρετὴν ἰδίως αἱ Ἑλληνίδες ἡμῶν μετὰ ζήλου ἅς καλλιεργῶσιν, ὅπως διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ὠφέλιμοι εἰς τὴν Πατρίδα τῶν γίνωνται, καὶ ἀληθῶς φιλοπάτριδες οὕτως ἀναδεικνύωνται.

Ε'.) ΤΟ ΑἶΣΘΗΜΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ.

§. 32. Ὅποιον τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ; Τριπλοῦν εἶναι τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ, διότι τριπλοῦν εἶναι καὶ τὸ κάλλος, τὸ

καταθέλγον τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἤτοι φυσικόν, διανοητικόν, καὶ ἠθικόν.

Καὶ τὸ μὲν φυσικόν κάλλος, ἀπαρτιζόμενον ἐξ ὠραίων καὶ ἀρμονικῶν γραμμῶν, χρωμάτων, ἤχων ἢ κινήσεων, καὶ εὐαρέστως προσβάλλον τὰ αἰσθητήρια, συγκινεῖ καὶ εὐφραίνει τὴν καρδίαν ἡμῶν.

Τὸ δὲ διανοητικόν κάλλος εἶναι ἡ λάμψις τῆς ἀληθείας, ἥτις, ἐπιχειρομένη ἐπὶ τῆς διανοίας, εὐαρεστεῖ καὶ τέρπει τὴν καρδίαν ἡμῶν.

Τὸ δὲ ἠθικόν κάλλος εἶναι ἡ λάμψις τῆς ἀρετῆς, ἥτις, ἀντανακλωμένη ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, εὐφραίνει αὐτὴν, καὶ εὐαρέστως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ὅσῳ πλέον αἰσθάνεται τις καὶ γνωρίζει τὸ καλὸν ἀγαθὸν, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἀγαπᾷ αὐτὸ, καὶ ἐπομένως τοσοῦτῳ μᾶλλον καλὸς ἀγαθὸς γίνεται, οἱ παιδαγωγοὺντες ὀφείλουσι νὰ καλλιεργῶσιν εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδῶν τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ, ὅπερ οἱ πρόγονοι ἡμῶν ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν τοῦ κόσμου ζωηρότερον βεβαίως καὶ ἠσθάνθησαν καὶ ἐξέφρασαν.

§. 33. Πῶς καλλιεργεῖται τὸ αἶσθημα τοῦ φυσικοῦ κάλλους; — Τὸ αἶσθημα τοῦ φυσικοῦ κάλλους πρέπει νὰ καλλιεργῆται ὑπὸ τῆς μητρὸς, τῆς παιδαγωγοῦ, καὶ τῶν διδασκάλων ὡς ἀκολούθως.

1) Ἡ μήτηρ ἐξ αὐτῆς τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τῶν τέκνων της ὀφείλει νὰ φροντίζει περὶ τῆς καλαισθησίας αὐτῶν, ἐπιμελουμένη τὴν καθαριότητα, τὴν τάξιν, καὶ τὴν ἀρμονίαν καὶ αὐτῶν, καὶ τοῦ κοιτῶνος αὐτῶν, καὶ πάντων τῶν περιστοιχούντων αὐτὰ, προσέχουσα συγχρόνως ὅπως γλυκὴ καὶ ἡσυχὸν ἦναι πάντοτε τὸ διαφωτίζον αὐτὰ φῶς, παρουσιάζουσα δὲ εἰς αὐτὰ καὶ εἰκονογραφίας καὶ χρωματισμοὺς εὐαρέστους καὶ φιλοκάλλους, καὶ διὰ μελωδικῆς φωνῆς θέλγουσα τὴν ἀκοήν των, πραύνουσα τοὺς πόνους των, καὶ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὕπνου παραδίδουσα αὐτὰ.

2) Ὀφείλουσι προσέτι καὶ οἱ γονεῖς καὶ ἅπαντες οἱ παιδαγωγοῦντες νὰ διεγείρωσι καὶ καλλιερῶσι τὸ αἶσθημα τοῦ φυσικοῦ κάλλους ἐν τῇ μεγάλῃ Σχολῇ τῆς ὠραίας φύσεως. Ἄς προσηλόνωσιν ἐπομένως τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν εἰς τὴν ποικιλίαν, τὴν κομψότητα, καὶ τὸν ὠραῖον χρωματισμὸν τῶν διαφόρων ἀνθέων, εἰς τὰ γλυκύφωνα ἄσματα τῆς ἀηδόνος, εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ὠραίων χρυσαλλίδων, εἰς τὴν ὠραιότητα τῆς Ἰριδος, εἰς τὸ ἰλαρὸν φῶς τῆς Σελήνης, εἰς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τῆς δύσεως, εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου, καὶ εἰς πᾶσαν θελκτικὴν θεάν τῆς φύσεως.

Τοιουτοτρόπως, συνειθίζοντα βαθμηδὸν τὰ παιδιὰ νὰ αἰσθάνωνται καὶ νὰ θαυμάζωσι τὰ κάλλη τῆς φύσεως, θέλουσι διαχθῆ νὰ δοξολογῶσι τὸν Ἰψιστὸν Δημιουργὸν τοῦ Παντός, πᾶν δὲ ὠραῖον τῆς φύσεως ἀντικείμενον θέλει χρησιμεύει ὡς βᾶθρον, ἀνυψοῦν αὐτὰ πλήρη εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν οὐράνιον καὶ πανάγαθον αὐτῶν Πατέρα.

3) Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν ἐπὶ τέλους νὰ καλλιερῶσι τὸ αἶσθημα τοῦ φυσικοῦ κάλλους διὰ τῶν ἑξῆς μέσων

α) διὰ τῆς Ἰχθυογραφίας ἐπὶ κομψῶν καὶ ὠραίων πρωτοτύπων.

β) διὰ τῆς ἐπισκέψεως μουσείων Γλυπτικῆς καὶ Ζωγραφικῆς, καὶ καλλιτεχνικῶν μνημείων, ἅτινα μορφόνουσι καὶ ἀναπτύσσουσι τὴν καλαισθησίαν.

γ) διὰ τῆς ἐναρμονίου καὶ ἠθοποιοῦ Ποιήσεως, ἐφ' ἧς ἀνανακλώμενα τὰ τε φυσικὰ καὶ ἠθικὰ κάλλη, ἦτοι καὶ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, καὶ τῆς ἀθωότητος, καὶ τῆς ἀρετῆς, καὶ τῆς φιλοπατρίας, καὶ τῆς θρησκείας αἱ καλλοναί, εὐαρέστως εἰσέρχονται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀναγνώστου, καὶ

δ) διὰ τῆς ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς Μουσικῆς, δι' ἧς καὶ τὰ γλυκύτατα αἰσθήματα τῆς συμπαθείας καὶ τοῦ ἐλέους ἐμπνέονται, καὶ ὁ ἔρωσ τῆς Πατρίδος ἐξάπτεται, καὶ ἡ ψυχὴ ἐξωραϊζεται καὶ ἐξαγιαάζεται, ἀνυψουμένη εἰς τὴν Θεότητα.

Ἐάν τὰ ὠραία ἄνθη, ἐκ τῆς γῆς ἀναφυόμενα, διὰ τῆς εὐωδίας αὐτῶν εἰς τὸν οὐρανὸν μᾶς ἀναβιβάζωσιν, αἱ ὠραῖαι τέχνηαι, οὐρανόθεν κατερχόμεναι, ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν Πλάστην μᾶς ἀνυψοῦσι. Διὸ καὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐπὶ τοῦ Ἐλικῶνος μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς Θεότητας δικαίως ἐλάτρευον τὰς Μούσας.

Ἄς περιποιώμεθα λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὰς Μούσας, οὐχὶ ὅπως ἐκθηλύνωμεν τὴν ψυχὴν καὶ ἐκφραλίζωμεν τὰ ἤθη, ὡς δυστυχῶς συνήθως συμβαίνει, ἀλλ' ὅπως τὰ καλὰ καὶ ὠραῖα, τὰ εὐγενῆ, τὰ γενναῖα, καὶ ὑψηλὰ αἰσθήματα διεγείρωνται ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν.

§. 34. Πῶς καλλιεργείται τὸ αἶσθημα τοῦ διανοητικοῦ κάλλους;—Τὸ αἶσθημα τοῦ διανοητικοῦ κάλλους συναισθάνεται ἢ ψυχὴ ἡμῶν δσάκις ἢ ἀλήθεια, παρουσιαζομένη ἀπλῆ, καθαρά, μεγάλη, καὶ λάμπουσα, διαφωτίζη καὶ καταπλήττη τὴν διάνοιαν, καὶ διὰ τῶν θελγήτρων αὐτῆς ἀφαρπάζη τὴν καρδίαν ἡμῶν.

Ὅθεν τὸ αἶσθημα τοῦ διανοητικοῦ κάλλους καλλιεργείται καὶ ἐνισχύεται ὡς ἀκολούθως:

1) Διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς σπουδῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες, ἀποκαλύπτουσαι τοὺς ἀναλλοιώτους νόμους τῆς φύσεως, τοὺς ἐξαισίους διοργανισμοὺς τῶν διαφόρων πλασμάτων, τὸ μεγαλεῖον, τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν σκοπιμότητα αὐτῶν, καθιστῶσι καταφανῆ τὴν Ὑπερτάτην Πρόνοιαν, καὶ ἀνυψοῦσι τὴν καρδίαν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ.

2) Διὰ τῶν ἀληθειῶν, ἃς παρουσιάζει ἡ μελέτη τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἠθικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν.

Ἄλλ' οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουσιν ἐκ τῶν πρώτων στοιχειωδῶν μαθημάτων νὰ συνειθίζωσι τοὺς παῖδας εἰς τὴν συναίσθησιν τοῦ διανοητικοῦ κάλλους, καὶ νὰ διεγείρωσιν ἐν αὐτοῖς τὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας, προσπαθοῦντες νὰ ἦναι ὅσον ἔνεστι σαφεῖς

καὶ εὐληπτοὶ εἰς τὰς παραδόσεις τῶν, καὶ ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα εὐμεθόδως νὰ προβαίνωσι, καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν φιλομάθειαν τῶν παιδῶν ζωηρὰς πάντοτε νὰ διατηρῶσιν.

§. 35. *Πῶς καλλιεργεῖται τὸ αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ κάλλους;*
 Ἡ συνείδησις, διαφωτιζομένη ἰδίως ὑπὸ τοῦ οὐρανίου φωτὸς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Ὑψίστου, δι' ἧς διδασκόμεθα τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ ἐπομένως τὰ ἠθικὰ ἡμῶν καθήκοντα. Ὅταν δὲ πράξις τις, οὔσα εἰς ἁρμονίαν μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον, παρουσιάζεται ἐνώπιον ἡμῶν, ἠθικῶς ὡραία ἀποκαλοῦμεν αὐτήν, τὴν δὲ εὐφρόσυνον ἀγαλλίασιν, ἣν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν προξενεῖ αὕτη, ὀνομάζομεν αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ κάλλους.

Ἐπειδὴ δὲ ὅσα περισσότερον, διαφωτιζομένης τῆς συνειδήσεως, αὐξάνει ἐν ἡμῖν ἡ συναίσθησις τοῦ ἠθικοῦ κάλλους, τοσούτῳ ἐπιδεκτικώτεροι ἠθικῶς ὡραίων πράξεων γινόμεθα, ἀναγκαιῶς ὀφείλομεν καὶ τὴν συνείδησιν τῶν παιδῶν νὰ διαφωτίζωμεν καὶ ἐξευγενίζωμεν, καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ κάλλους ἐν αὐτοῖς νὰ καλλιεργῶμεν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον

1) Ὀφείλομεν νὰ περιστοιχίζωμεν τοὺς παῖδας διὰ ἠθικῶν παραδειγμάτων εὐγενοῦς αὐταπαρνήσεως, ἄκρας τιμιότητος, ἐξόχου ἀφιλοκερδείας, καὶ ἀληθοῦς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ὅπως, διὰ τοῦ ἠθικοῦ κάλλους αὐτῶν εὐφραϊνόμενα, αἰσθάνωνται ἐν αὐτοῖς διεγειρομένας τὰς εὐγενεῖς διαθέσεις.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀρετὴ, διδασκομένη θεωρητικῶς καὶ ἀφηρημένως, δυσκόλως ἐννοεῖται, καὶ δυσκολώτερον ἀγαπᾶται. Ἀλλ' ὅσάκις διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων λαμβάνῃ σάρκα καὶ ζῶην, καταφανεστέρα γίνεται, τὸ δὲ θεῖον κάλλος αὐτῆς εὐκολώτερον τότε κατακυριεύει καὶ ζωογονεῖ τὰς ἀπαλὰς τῶν παιδῶν καρδίας.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡρακλέους ἀνέδειξε τὸν Θησέα εὐεργέτην τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Μιλτιάδου ἀνέδειξε τὸν Θεμιστοκλέα Σωτῆρα τῆς Πατρίδος.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀχιλλέως ἀνέδειξε τὸν Ἀλέξανδρον τῆς Μακεδονίας μέγαν ἐν τῷ κόσμῳ.

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ καλλιερῶμεν τὸ αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ κάλλους, διδάσκοντες τὴν Ἱστορίαν εἰς τοὺς παῖδας οὐχὶ ξηρὰν καὶ ἄγονον, ἀλλὰ τὰ ἀξιοκατάκριτα κατακρίνοντες, καὶ τὰ ἀξιέπαινα ἀνυψοῦντες, καὶ τὰς διαφόρους ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς ἐπὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων ἐκάστοτε ἐφαρμόζοντες.

3) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ καλλιερῶμεν τὸ αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ κάλλους ἰδίως διὰ τῶν θείων ἔργων καὶ τῶν θείων λόγων τοῦ Ἰησοῦ, διότι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκαλία του, αἱ σοφαὶ παραβολαὶ του, ἡ θεία ὑπομονὴ καὶ ἀνεξικακία του, ἡ ὑπερτάτη φιλάνθρωπία του, ἡ ἀκούραστος ἀγαθοποιεῖα του, τὰ συμπαθητικὰ δάκρυστά του, τὰ ἅγια πάθη του, ἡ πρὸς τὸν οὐράνιον Πατέρα πίστις καὶ ἀφοσίωσις του, καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν σταυρωτῶν Αὐτοῦ οὐράνιος προσευχὴ του εἶναι ἀναντιρρήτως πηγαὶ ἀνεξάντλητοι ὑπερτάτου ἠθικοῦ κάλλους.

ΣΤ'.) ΔΙΑΦΟΡΑ ἈΛΛΑ ἈΓΑΘΑ ΔΙΣΘΗΜΑΤΑ.

§. 36. Ποῖα ἄλλα ἀγαθὰ αἰσθήματα ὀφείλομεν νὰ καλλιερῶμεν; Ἐκτὸς τῶν αἰσθημάτων, περὶ ὧν ἀνωτέρω διελέθομεν, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, εὐγενῆ, καὶ σωτήρια αἰσθήματα, ἅτινα ὀφείλομεν νὰ ἐνισχύωμεν καὶ καλλιερῶμεν εἰς τὰς καρδίας τῶν παίδων· τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἐξῆς

1) Τὸ αἶσθημα τῆς αἰδοῦς, τὸ ὁποῖον, ἐξωραΐζον τὰς παρειαὶς διὰ τοῦ θελητικοῦ ἐρυθήματος, ἀποδεικνύει καρδίαν ἀθώαν, ἀγνήν, εὐαίσθητον, φιλότιμον, καὶ συνταρασσομένην εὐκόλως καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς πλέον ἀπομεμακρυσμένης ἀπρεποῦς ἢ κακοήθους ἰδέας.

2) Τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης, ὅπερ ἀποδεικνύον ψυχὴν εὐγενῆ, καὶ τὸν εὐγνωμονοῦντα τιμᾶ, καὶ τοὺς εὐεργετοῦντας

καταθέλγει, καὶ τὴν ἀγαθοποιῖαν ἐνισχύει καὶ πολλαπλασιάζει ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς δόξαν τοῦ παναγάθου Θεοῦ.

3) Τὸ αἶσθημα τῆς φιλίας, τὸ ὁποῖον, συνενόνον καὶ συνταυτίζον εἰς μίαν δύο εὐγενεῖς καὶ ἐναρέτους καρδίας, ἐξωρατίζει καὶ μακαρίας καθιστᾷ αὐτάς διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, τῆς αὐταπαρνήσεως, καὶ τῶν μεγάλων πρὸς ἀλλήλας θυσιῶν.

4) Τὰ αἰσθήματα τῆς δικαιοσύνης, τῆς τιμῆς, καὶ τοῦ καθήκοντος, ἄτινα, ἀποστροφὴν καὶ φρίκην ἐμπνέοντα πρὸς πᾶσαν ἄδικον καὶ ἄτιμον ἰδέαν ἢ πράξιν, εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ βάσις τῆς τε ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐδαιμονίας, διὸ καὶ χάριν αὐτῶν προθύμως καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ θυσιάζωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΛΗΨΕΩΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΤΩΝ
ΗΘΙΚΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ.

§. 37. *Ἀνάγκη τῆς προλήψεως καὶ θεραπείας τῶν ἠθικῶν νοσημάτων.* — Αἱ κακαὶ διαθέσεις, ὀρέξεις, καὶ ἐπιθυμίαι τῆς ψυχῆς, ἐνισχυόμεναι διὰ τῆς ἐξέως, καταντῶσι πάθη σφοδρὰ καὶ ἄγρια, τὰ ὁποῖα, κατατυραννοῦντα τὴν θέλησιν, δεινῶς ἐπηρεάζουσι τὴν διαγωγὴν ἡμῶν, καὶ δυστυχεῖς μᾶς καθιστῶσιν. Ἀναγκαιότατον λοιπὸν εἶναι νὰ προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν διὰ τῆς Παιδαγωγίας τὰς διαφόρους κακὰς διαθέσεις καὶ ἐπιθυμίας τῶν παιδῶν, ἥτοι τὰ διάφορα ἠθικὰ ἐλαττώματα ἢ νοσήματα, εἰς ἃ ὑπόκεινται οἱ παῖδες, καθὼς οἱ ἰατροὶ προλαμβάνουσι καὶ θεραπεύουσι τὰ διάφορα σωματικὰ αὐτῶν νοσήματα. Τοιοῦτοτρόπως, εὖ ἔχοντες κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, θέλουσι διέλθει εὐδαίμονα τὸν παρόντα καὶ μακρῶν τὸν μέλλοντα αὐτῶν βίον.

§. 38. *Ποῖα τὰ κυριώτερα τῶν ἠθικῶν νοσημάτων, ἄτινα*

οφείλομεν νὰ προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν ; — Πολλὰ δυστυχῶς εἶναι τὰ ἠθικὰ ἐλαττώματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπόκειται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐνταῦθα θέλομεν διαλάβει περὶ τῶν κυριωτέρων καὶ συνηθεστέρων ἠθικῶν νοσημάτων. Ταῦτα δὲ εἶναι 1) ὁ ἐγωϊσμός, 2) ἡ λαιμαργία, 3) ἡ φιλαργυρία, 4) ἡ ἀσωτεία, 5) ὁ φθόρος, 6) ἡ ὀκνηρία, 7) ὁ θυμὸς, 8) ἡ ψευδολογία, 9) ἡ ὑπερηφανία, καὶ 10) τὸ πείσμα.

Α'.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΓΩΪΣΜΟΥ.

§. 39. *Τί ὀνομάζομεν ἐγωϊσμόν ;* — Λέγοντες *ἐγωϊσμόν* ἢ *περιφιλαυτίαν*, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν ἀπλὴν ἀγάπην τοῦ ἐγώ μας, διότι τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀναγνωρίζεται καὶ ὑπαγορεύεται καὶ ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας διὰ τῆς θείας ἐντολῆς » Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, « καθόσον, ἐὰν δὲν ἀγαπῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, βεβαίως οὔτε περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν συντηρήσεως, οὔτε περὶ τῆς βελτιώσεως καὶ τελειοποιήσεως ἡμῶν αὐτῶν ἠθέλομεν φροντίζειν, πᾶσα δὲ πρόοδος ἤθελε τότε ἐκλείψει, καὶ ἡ κακοδαιμονία ἤθελε βασιλεύσει ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐγωϊσμόν λοιπὸν ἢ *περιφιλαυτίαν* ὀνομάζομεν τὴν ὑπερβολικὴν ἀγάπην τοῦ ἐγώ μας, τὴν ἀπορροφῶσαν πᾶσαν πρὸς τὸν πλησίον οφειλομένην ἀγάπην καὶ συμπάθειαν, καὶ οὕτω διὰ τῆς *υπερβολῆς* καταντῶσαν ἐλάττωμα ὀλέθριον, διότι καθὼς ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον εἶναι ἡ πηγὴ πασῶν τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν, καὶ ἡ βᾶσις τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, οὕτως ὁ *ἐγωϊσμός*, ὅστις εἶναι ὁ ἀντίπους τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ φθόνου, τῆς ἀδικίας, καὶ πασῶν τῶν κοινωνικῶν κακιῶν, καὶ ἐπομένως ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς κοινωνικῆς κακοδαιμονίας.

§. 40. *Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται ὁ ἐγωϊσμός ;* — Ὁ ἐγωϊσμός εἶναι τὸ πρῶτον ἠθικὸν ἐλάττωμα, ὅπερ παρουσιάζει ἡ πρώτη παιδικὴ ἡλικία. Τὸ μικρὸν παιδίον κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἡλικίαν δὲν ζῆ εἰμὴ δι' ἑαυτὸ, διότι δὲν ἔλαβεν

εἰς ἐτι καιρὸν ὅπως αἰσθανθῆ αἰσθήματα πρὸς τοὺς πέριξ αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν ζῆ μόνον διὰ τὸ ἐγὼ του. Διὰ τοῦτο τὸ μικρὸν παιδίον ἀπαιτεῖ νὰ ἐκπληρῶνται ἀμέσως καὶ ἄνευ ἀντιλογίας ἅπασαι αἱ ἐρέξεις καὶ αἱ ἐπιθυμίαι αὐτοῦ, ἄλλως ἐρεθίζεται, φωνάζει, κλαίει, καὶ ὡς ἄλλος τύραννος ἐπιμένει ὅπως τὸ πᾶν κύπτῃ ἐνώπιον τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Ὅθεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων πρέπει νὰ ἄρχωνται τὰ προληπτικὰ καὶ θεραπευτικὰ μέσα τοῦ ἐγωϊσμοῦ· τοιαῦτα δὲ μέσα ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία μᾶς ὑπαγορεύει τὰ ἐξῆς·

1) Ἐπειδὴ ὁ ἐγωϊσμὸς γεννᾶται ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, ὀφείλομεν διὰ τῆς πρὸς τὰ παιδιά τρυφερᾶς ἡμῶν ἀγάπης νὰ θερμαίνωμεν τὴν καρδίαν των, καὶ οὕτω νὰ προκαλῶμεν τὴν ἀγάπην αὐτῶν, ὅπως ἐνώπιον αὐτῆς ὁ ἐγωϊσμὸς ἐκλείψῃ.

Ὅθεν εἰς τὴν τρυφερὰν ἀγάπην τῆς μητρὸς ἀπόκειται νὰ σβύσῃ τοὺς πρώτους σπινθῆρας τοῦ ἐγωϊσμοῦ· διότι αὐτὴ πρώτη διὰ τῆς μητρικῆς στοργῆς θέλει ἀναπτύξῃ εἰς τὴν καρδίαν τῶν τέκνων τῆς τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, καὶ θέλει διδάξῃ αὐτὰ ὅτι ὅσω περισσότερον ἀγαπῶσι καὶ εὐχαριστῶσι τοὺς πέριξ αὐτῶν, τόσω μᾶλλον εὐχάριστος καθίσταται ἡ ὑπαρξίς των. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν θέλουσιν ἀγαπᾶ τοὺς πέριξ αὐτῶν χάριν τοῦ ἐγὼ των, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἡ ἀγάπη θέλει καταστήσῃ ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη τῆς καρδίας των, εὐχαρίστως δὲ τότε θέλουσιν ὑποβάλλεσθαι εἰς θυσίας καὶ εἰς παραχωρήσεις, ὅπως καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπην των δεικνύωσι, καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων διατηρῶσιν.

2) Ὀφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν καὶ τὴν ὑπερβολικὴν πρὸς τὰ παιδιά αὐστηρότητα, καὶ τὴν ὑπερβολικὴν πρὸς αὐτὰ ἀγάπην καὶ τρυφερότητα, διότι καὶ διὰ τῆς πρώτης καὶ διὰ τῆς δευτέρας ὑποθάλλεται καὶ ἐνισχύεται ὁ ἐγωϊσμὸς.

Καὶ διὰ μὲν τῆς αὐστηρότητος σκληρύνεται, συστέλλεται, καὶ κλείει ἡ καρδία τῶν παιδίων, καὶ οὕτως ὁ ἐγωϊσμὸς ἐν αὐτῇ θριαμβεύει.

Καθώς δὲ ἡ προσήκουσα καὶ μετρία δόσις φαρμάκου τινὸς ὠφελεῖ καὶ θεραπεύει, ἡ δὲ ὑπερβολικὴ βλάπτει καὶ πολλακίς φονεύει· οὕτως ἡ μὲν ἔμφρων πρὸς τοὺς παῖδας ἀγάπη προλαμβάνει καὶ θεραπεύει, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τὸν ἐγωϊσμὸν αὐτῶν, ἡ δὲ ὑπερβάλλουσα καὶ ἄφρων πρὸς αὐτοὺς ἀγάπη καὶ λατρεία, διδάσκουσα αὐτοὺς ὅτι εἶναι ὄντα ὑπέρτερα καὶ ἀξιολάτρευτα, ἐξάπτει καὶ διατρέφει τὰς ἐγωϊστικὰς αὐτῶν διαθέσεις.

Ἄς ἀνατρέφωμεν λοιπὸν τὰ παιδία μετὰ σταθερᾶς θελήσεως, ἀγαπῶντες αὐτὰ, ἀλλὰ μηδέποτε ὑποχωροῦντες εἰς τὰς ἰδιοτροπίας των, εἰς τὰς φωνάς των, εἰς τὰ δάκρυά των· διότι ἡ ὑποχώρησις θέλει ἀναδείξει τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν, ἡ δὲ ἀδυναμία ἡμῶν θέλει καταστήσει τυραννικὴν καὶ ἀδάμαστον τὴν θέλησιν αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς τὰς παραλόγους καὶ ἀδίκους αὐτῶν ἐπιθυμίας, καὶ εἰς τὰς δικαίας μὲν κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἀπρεπεῖς καὶ μετὰ θυμοῦ, ἢ αὐθαδείας, ἢ ἀνυπομονησίας ἐκφραζομένης αὐτῶν θελήσεις ὀφείλωμεν μετὰ σταθερότητος ν' ἀνθιστάμεθα, ὅπως καταστέλλωμεν καὶ σωφρονίζωμεν τὸν ἐγωϊσμὸν αὐτῶν, ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς δικαίας καὶ εὐπρεπῶς ἐκφραζομένης ἐπιθυμίας αὐτῶν ὀφείλωμεν εὐχαρίστως νὰ ἐνδίδωμεν, ὅπως μὴ σκληροὶ ἀναφαινόμεθα, καὶ τὴν ἰδιοτροπίαν ἢ τὴν ἀδικίαν διδάσκωμεν.

3) Ὀφείλωμεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδία ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀγάπης τῶν ἄλλων γινόμεθα εὐτυχεῖς· ἀλλ' ὅτι τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων μόνον διὰ τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἡμῶν δυνάμεθα νὰ ἐφελκύσωμεν· ἐνῶ διὰ τοῦ ἐγωϊσμοῦ δὲν προκαλοῦμεν εἰμὴ τὴν ἀδιαφορίαν, τὴν ψυχρότητα, καὶ τὴν ἀποστροφὴν τῶν πέριξ ἡμῶν, καὶ ἐπομένως τὴν ἐγκατάλειψιν, τὴν ἀπομόνωσιν, καὶ τὴν κακοδαιμονίαν ἡμῶν.

Ἐὰν δὲ τινες φρονῶσιν ὅτι, ὄντες ὑγιεῖς, ἰσχυροὶ, ἢ εὐποροὶ, δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἀγάπης καὶ ἀρωγῆς τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι ἐπομένως δύνανται νὰ ἦναι ἐγωῖσται, ἄς ὑπενθυμίζωμεν εἰς αὐτοὺς ὅτι μεγίστη εἶναι ἡ ἀστασία καὶ ἡ ἀβεβαιότης τῶν

ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ ἄπειροι αἱ περιπέτειαι, οἱ κίνδυνοί, καὶ αἱ ἀπροσδόκητοι ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· ὅτι πολ- λάκις οἱ ὑγιεῖς καταπτώσιν ἀσθενεῖς, οἱ ἰσχυροὶ ἀδύνατοι, καὶ οἱ πλούσιοι πένητες. Ἄς ἀναφέρωμεν δὲ εἰς αὐτοὺς τὸν μῦθον τοῦ Αἰσώπου, καθ' ὃν καὶ αὐτὸς ὁ ἰσχυρότατος λέων ἔλαβεν ἀνάγκην τοῦ μικροῦ καὶ ἀδυνάτου μυδῆς, ὅπως ἐκ τῶν δεσμῶν του λυθῆ.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιὰ ἐν τῇ πρακτικῇ καὶ καθημερινῇ αὐτῶν βίῳ νὰ υποκύπτωσιν ἐνίοτε εἰς στερήσεις καὶ θυσίας τινάς, νὰ καταστέλλωσι τὰς ἐπιθυμίας των, ἂν καὶ εὐλόγους, καὶ νὰ συμμερίζωνται τὰς εὐχαριστήσεις των μετ' ἄλλων· καὶ ταῦτα ὅπως συνειθίσωσι νὰ γίνωνται εὐά- ρεστα καὶ ὠφέλιμα πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτως ἐλαττωθῆ ἢ ἐπιρροή τοῦ ἐγὼ των ἐπὶ τῆς θελήσεώς των, ἢ δὲ καρδία των, συνειθίζουσα εἰς τὴν αὐταπάρνησιν, ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στενοῦ κύ- κλου τοῦ ἐγωΐσμου.

5) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν πρὸς τὰ παιδιὰ ὅτι βε- θαίως ἄστοργα, ἀγνώμονα, καὶ ἐπομένως πλήρη ἐγωΐσμου ἀνα- φαίνονται, ἐὰν, ἐπιμένοντα εἰς τὰ ἐλαττώματά των καὶ εἰς τὴν ἄτακτον καὶ κακὴν διαγωγὴν των, ἀδιαφορῶσιν ἂν οὕτω θλίβωσι καὶ δυσαρκεστῶσι τοὺς γονεῖς, τοὺς διδασκάλους, καὶ τοὺς παιδαγωγοὺς αὐτῶν.

6) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν πρὸς τοὺς παῖδας ὅτι οὐδεμία χριστιανικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀρετὴ δύναται ποτε νὰ στο- λίσῃ τὸν ἐγωΐστὴν· ἰδίως δὲ ὅτι οὔτε εὐεργετικὸς, οὔτε φιλόπα- τρις, οὔτε δίκαιος δύναται ποτε ν' ἀναφανῆ ὁ ὑπὸ τοῦ ἐγωΐσμου κατακυριευόμενος.

7) Τὸ ἰσχυρότερον δὲ κατὰ τοῦ ἐγωΐσμου φάρμακον εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ φιλάνθρωπος χριστιανικὴ διδασκαλία, ἢ ἐπὶ τῆς ἀγάπης στηριζομένη. Δι' αὐτῆς ὀφείλομεν νὰ διδάξωμεν τοὺς μικροὺς παῖδας ὅτι ἐγωΐστης καὶ Χριστιανὸς ἀληθὴς εἶναι ἰδέαι ὅλως ἀσυμβίβαστοι, καὶ ἐπομένως ὅτι ὡς Χριστια-

νοὶ ὀφείλουσι καὶ τοὺς πτωχοὺς νὰ ἐλεῶσι, καὶ τοὺς πάσχοντας νὰ περιθάλπωσι, καὶ τοὺς τεθλιμμένους νὰ παρηγορῶσι, καὶ τοὺς ἐχθροὺς των νὰ συγχωρῶσι, καὶ τοὺς πάντας ὡς ἑαυτοὺς ν' ἀγαπῶσι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων εἰς πᾶσαν θυσίαν εὐχαρίστως νὰ υποβάλλωνται, μιμούμενοι τὸν Θεάνθρωπον, ὅστις, πλήρης ἀγάπης πάντοτε, εὐεργετῶν διήλθε τὸν βίον, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἀγογγύστως ὑπέστη.

B'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΑΙΜΑΡΓΙΑΣ.

§. 41. Ὅποῖον τὸ ἐλάττωμα τῆς λαιμαργίας;—Εἰς τὸ ἐλάττωμα τῆς λαιμαργίας καὶ πολυφαγίας ὑπόκεινται συνήθως τὰ παιδιά, διότι νεωστὶ εἰσελθόντα εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον, ἄνευ διανοητικῆς τινος ἀναπτύξεως, καὶ ἄνευ ἠθικῶν εὐχαριστήσεων εὐκόλως προσκολλῶνται εἰς τὰς ὕλικὰς ἡδονάς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν τοῦ φαγητοῦ, ἥτις εἶναι ἡ πρωτίστη, τὴν ὁποίαν, ἅμα γεννηθέντα, ἀπολαμβάνουσιν.

Ἄλλ' ὅσον ἀναγκαῖα εἶναι ἡ τροφή πρὸς συντήρησιν τοῦ σώματος, ὅπερ εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τοσοῦτον ἐπιβλαβῆς καθίσταται ἡ κατάχρησις καὶ ὑπερβολὴ περὶ τὴν τροφήν.

Ἡ πολυφαγία καὶ ἡ λαιμαργία οὐχὶ μόνον τοῦ σώματος τὴν ὑγίαν καταστρέφουσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν ἀμβλύνουσι, καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν ἐπιφέρουσιν. Ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ προλαμβάνωσι καὶ θεραπεύωσι τὰ ὀλέθρια αὐτὰ πάθη.

§. 42. Πῶς προλαμβάνομεν καὶ θεραπεύομεν τὴν λαιμαργίαν καὶ πολυφαγίαν;—Ὅπως ἐγκαίρως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὰ ἐλαττώματα τῆς λαιμαργίας καὶ πολυφαγίας, ἡ Παιδαγωγία μᾶς ὑπαγορεύει τὰ ἑξῆς·

1) Ὀφείλομεν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἡλικίας νὰ συνειθίσωμεν τὰ βρέφη νὰ θηλάζωσι καθ' ὥρας ὠρισμένας καὶ τακτικὰς, οὐδέποτε δὲ κατὰ κόρον. Αἱ δὲ μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ πρέπει

νά διδαχθῶσιν ὅτι δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ βρέφη πεινῶσιν ὀσάκις κλαίωσι, διότι πολλάκις κλαίουσι πάσχοντα ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς τροφῆς, ἣν ἤδη ἔλαβον. Ἡ δὲ τάξις περὶ τὰς ὥρας τῆς τροφῆς, καὶ ἡ περὶ τὴν τροφήν μετριότης πρέπει νὰ ἐξακολουθῆσωσι καὶ μετὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, ὅπως οὕτω προληφθῇ τὸ ἐλάττωμα τῆς πολυφαγίας.

2) Ὄφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν τὴν εἰς τὰ παιδιά χορήγησιν τροφῶν περιττῶν, καὶ πολλάκις ἐπιβλαβῶν, αἵτινες δὲν χρησιμεύουσι πρὸς διατροφήν, ἀλλὰ πρὸς ἀπλήν εὐχαρίστησιν καὶ διερέθισιν τῆς γεύσεως αὐτῶν. Διὰ τοιούτων εὐαρέστων ἀλλὰ περιττῶν τροφῶν καὶ εἰς τὸ φθοροποιὸν ἐλάττωμα τῆς λαιμαργίας προπαρασκευάζομεν τὰ παιδιά, καὶ χάριν μικρᾶς καὶ προσκαίρου ἡδονῆς καταστρέφομεν τὴν ὑγείαν καὶ τὸ μέλλον αὐτῶν.

3) Ὄφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι διὰ τῆς πολυφαγίας, τῆς λαιμαργίας, καὶ τῆς ἀταξίας περὶ τὴν τροφήν καταστρέφουσι τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζώην των, ἐνῶ καὶ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζώην, ὡς δῶρα πολύτιμα τοῦ Ἰψίστου, ὀφείλουσι νὰ διαφυλάττωσιν, ὅπως γίνωσιν ὠφέλιμοι καὶ εἰς ἑαυτοὺς, καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, καὶ εἰς τὴν Πατρίδα αὐτῶν.

4) Ὄφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι διὰ τῆς πολυφαγίας καὶ λαιμαργίας ἀμβλύνουσι καὶ καταστρέφουσιν οὐχὶ μόνον τὴν σωματικὴν των ὑγείαν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, καὶ βλάκες ἐπὶ τέλους καταντῶσι πρὸς βλάβην αὐτῶν τε καὶ τῶν πέριξ αὐτῶν.

5) Ὄφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι διὰ τῆς λαιμαργίας, τῆς πολυφαγίας, καὶ τῆς κραιπάλης, οἱ ἄνθρωποι καὶ τὴν ὑπόληψίν των καταστρέφουσι, καὶ τὰ χρήματά των καταναλίσκουσι, καὶ εἰς τὴν κακοήθειαν καὶ τὸ ἔγκλημα ἐπὶ τέλους καταφεύγουσιν, ὅπως κορέσωσι τὰ ἀκόρεστα πάθη των.

6) Ὄφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ὁ λαίμαργος, ὁ τὸν οὐρανίσκον καὶ τὴν κοιλίαν του μόνον λα-

τρύων, εὐκόλως ἐνώπιον τῆς λατρείας του ταύτης θυσιάζει πᾶν ἱερὸν καθήκον, καὶ πᾶν εὐγενὲς αἴσθημα, καὶ οὕτως ἐγώσ-
στης ἀποτρόπαιος, σκληροκάρδιος, ἄστοργος, καὶ ἀφιλόπατρις ἀναφαίνεται· διότι χάριν τοῦ οὐρανίσκου καὶ τῆς κοιλίας του ἀδιαφορεῖ ἂν οἱ γονεῖς του θέλωσιν ὑποφέρει, θέλωσι λυπηθῆ, θέλωσι κλαύσει ἔνεκεν τῶν ἀσθενειῶν, εἰς ἃς ἐκτίθεται, ἢ ἔνε-
κεν τοῦ ἁώρου θανάτου, ἢν διὰ τῆς πολυφαγίας καὶ λαίμαρ-
γίας του προκαλεῖ, ἀδιαφορεῖ δὲ ἐπίσης ἂν διὰ τῶν ὀλεθρίων παθῶν του θέλῃ ἀναδειχθῆ εἰς τὴν Πατρίδα του οὐχὶ μόνον ἀνωφελῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής.

7) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ὁ λαίμαργος, καθὼς καὶ πᾶς ὁ εἰς ὅποιονδήποτε πάθος ὑποκεί-
μενος, χάνει τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεώς του, καὶ δούλος χα-
μερπῆς τοῦ πάθους του καθίσταται· διὰ τοῦτο δὲ *κοιλιόδουλοι* ἀποκαλοῦνται οἱ λαίμαργοι. Ἄνθρωπος δὲ, ὅστις ἔχασε τὴν ἐλευ-
θερίαν τῆς θελήσεώς του, καὶ ὅστις, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ νοῦς, ἀλ-
λ' ὑπὸ τῆς κοιλίας του κυβερνᾶται, παύει τοῦ νὰ ἦναι πλάσμα λογικὸν τοῦ Ἰψίστου, καὶ κτῆνος ἄλογον δυστυχῶς ἀποκαθί-
σταται.

8) Ὀφείλομεν προσέτι, ἐνθυμούμενοι τὴν μεγίστην ἐπιβρόχην τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματος καὶ τῆς ἕξεως, νὰ διδάσκωμεν τὰ παιδία τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἐγκράτειαν περὶ τὴν τροφήν, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν παραδείγματος, καὶ δι' ἄλλων καταλλήλων ἀνεκδότων καὶ ἱστορικῶν παραδειγμάτων· συγχρόνως δὲ νὰ συνειθίζωμεν αὐτὰ εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς λιτότητος. Ἱστορικὰ δὲ παραδείγματα καὶ ἀνέκδοτα περὶ ἐγ-
κρατείας καὶ λιτότητος εὐρίσκομεν ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ Γερο-
στάθου, τῷ ἐπιγραφομένῳ »ὁ σωτήριος χαλινός.«

9) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑπενθυμίζωμεν τοὺς παῖδας ὅτι καὶ ὁ Θεάνθρωπος, οὕτινος ἡ θεία διδασκαλία τὴν εὐδαιμονίαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προσέθετο, τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἐγκράτειαν μᾶς ἐσύστησε, παραγγείλας ἡμᾶς νὰ μὴ

μεριμνῶμεν τί θέλομεν φάγει, καὶ τί θέλομεν πῖει, καὶ τί θέλομεν ἐνδυθῆ, ἀλλὰ, τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωροῦντες πολὺ ἀνωτέρω τῷ σώματι, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ νὰ ἐπιζητῶμεν διὰ τῆς ἐναρέτου καὶ χριστιανικῆς ἡμῶν καρδίας καὶ διαγωγῆς.

Γ'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΙΛΑΡΓΥΡΙΑΣ.

§. 43. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τῆς φιλαργυρίας;— Ἡ ὑπερβολικὴ καὶ τυφλὴ ἀγάπη τοῦ ἀργυρίου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἐν γένει ἀποτελεῖ τὸ ἐλάττωμα τῆς φιλαργυρίας· ἐλάττωμα ἀντιχριστιανικόν, διότι ἐκ τῆς καρδίας τοῦ φιλαργύρου ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, καὶ ἐπομένως ἡ πρὸς ἀγαθοποιίαν διάθεσις δυστυχῶς ἐκλείπουσιν.

Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι βεβαίως ἀναγκαιοτάτη πρὸς περίθαλψιν τῶν διαφόρων ἀναγκῶν καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν πέριξ ἡμῶν.

Τὸ δὲ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἀναγνωρίζον τὴν ἰερότητα τῆς ἰδιοκτησίας, καταδικάζει ὡς ἀντιχριστιανικὴν, ὡς ἀντικοινωνικὴν, τὴν φιλαργυρίαν, ἥτοι τὴν ὑπερβολικὴν ἀγάπην τῆς ἰδιοκτησίας, ἥτις σκληροκαρδίους, αἰσχροκερδεῖς, καὶ μωροὺς πλουτολάτρους ἀναδεικνύει τοὺς φιλαργύρους.

§. 44. Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται τὸ νόσημα τῆς φιλαργυρίας;— Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὰς πρὸς τὴν φιλαργυρίαν διαθέσεις τῶν παιδῶν

1) Ὅφειλομεν νὰ διδάσκωμεν τὰ παιδιά ὅτι διὰ τῆς ἐντίμου ἐργασίας ὀφείλουσι ν' ἀποκτῶσι τὰ ἀναγκαῖα, καὶ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποκτῶσι μόνον διὰ νὰ ἔχωσιν, ὡς πράττουσιν οἱ φιλαργυροὶ, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνωνται ὠφέλιμοι εἰς τὴν κοινωνίαν, οὐδέποτε δὲ βάρη αὐτῆς.

Ἄς ἐξηγῶμεν ἐπομένως εἰς τὰ παιδιά ὅτι ὅστις ἀποκτᾷ διὰ μέσων ἀδίκων καὶ ἀτίμων, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι οὔτε τὸν Θεὸν φοβεῖται, οὔτε τὸν πλησίον τοῦ ἀγαπᾷ, ὁ τοιοῦτος δὲν τρώγει τὸν ἴδιον ἄρτον, ἀλλὰ τὸν ἄρτον τῶν ἄλλων, λησμονῶν ὅτι τὰ

ἐξ ἀδικιῶν καὶ ἁμαρτιῶν κέρδη εἶναι πῦρ, καταφλέγον τὰς ἀδικούς καὶ κακοήθεις ψυχάς.

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας ὅτι ὅπως διατηρῶμεν τὰ ἀποκτηθέντα, ἀπαιτεῖται οὐχὶ μόνον νὰ ἐξακολουθῶμεν πάντοτε ἐργαζόμενοι ἐντίμως, ἀλλὰ καὶ μετ' οἰκονομίας νὰ ἐξοδεύωμεν, καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας ἡμῶν ν' ἀσπασθῶμεν.

3) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας ὅτι ὅσον αὐξάνει ἡ περιουσία αὐτῶν, τόσον πρέπει νὰ συναυξάνη καὶ ἡ ἀγαθοποιία αὐτῶν, ἥτις, οὐχὶ μόνον τὸν εὐεργετούμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργετοῦντα εὐφραίνει, καὶ ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ παναγάθου καὶ πολυευσπλάγχχου Θεοῦ ἀναδεικνύει αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι οἱ φιλάργυροι γίνονται καὶ γελοῖοι καὶ ἀπεχθεῖς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ὅτι διὰ τῆς πλεονεξίας, ἥτις συνοδεύει αὐτοὺς, πολλάκις χάνουσιν ἀντὶ νὰ κερδίσωσι, καὶ εἰς τὴν κακοήθειαν καὶ εἰς τὸ ἔγκλημα συνήθως παρεκτρέπονται.

5) Ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν ποτὲ, πρὸς τιμωρίαν δῆθεν καὶ σωφρονισμὸν τῶν φιλαργύρων παιδιῶν, τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, ἐπὶ λόγῳ ὅτι δὲν θέλουσι νὰ κάμωσι καλὴν χρῆσιν αὐτῆς· διότι, ἀφαιροῦντες τὴν ἰδιοκτησίαν των, ἠθέλομεν διδάξει αὐτὰ τὴν ἀδικίαν καὶ οὐχὶ τὴν ἀγαθοποιίαν. Οὐδὲ διὰ τῆς βίας πρέπει ποτὲ νὰ ἐξαναγκάζωμεν τὰ φιλάργυρα παιδιά νὰ μεταδίδωσιν εἰς ἄλλους τὰ εἰς αὐτὰ ἀνήκοντα, διότι οὕτως ἠθέλομεν εἶτι μᾶλλον συσφίγξει τὴν καρδίαν των, καὶ αὐξήσει τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας των.

6) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ χορηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ἀντικείμενα ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι αὐτὰ δὲν θέλουσιν εἶσθαι ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία των, ἀλλὰ κοινὴ μετὰ τῶν ἀδελφῶν, συντρόφων, καὶ συμμαθητῶν των· ἃς προτιμῶμεν δὲ τὴν χορήγησιν παιγνιδίων, τὰ ὅποια μόνον διὰ τῆς συνδρομῆς καὶ συμπράξεως ἄλλων παιδιῶν δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν.

7) Ὀφείλομεν προσέτι διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν τῆς ἀγάπης καὶ τῶν καλῶν ἔργων, προςδὲ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν παρδείγματος νὰ διεγείρωμεν φιλαγάθους καὶ μεταδοτικὰς διαθέσεις εἰς τὰ παιδιά, καὶ νὰ ὑποδεικνύωμεν εἰς αὐτὰ τὰς καταλλήλους πρὸς ἀγαθοποιίαν περιστάσεις. Ἄμα δὲ κατορθώσωμεν τὰ παιδιά νὰ γευθῶσι τὴν ἡδονὴν, ἣν ἡ ἀγαθοποιία εἰς τοὺς εὐεργετοῦντας προξενεῖ, ἡ ἀγαθοποιία θέλει γίνεαι μία εὐάρεστος ἀνάγκη τῆς καρδίας αὐτῶν, τὰ δὲ φθοροποιὰ σπέρματα τῆς φιλαργυρίας θέλουσι τότε ἐκλείπει, καὶ ὁ θρίαμβος ἡμῶν θέλει εἶσθαι πλήρης.

8) Ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν νὰ καταπολεμῶμεν τὰς πρὸς τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν πλεονεξίαν τάσεις διὰ πρακτικῶν ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων, ὅποια τὰ ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ Γεροστάθου, τῷ ἐπιγραφομένῳ »*Ὀργανον καλῶν καὶ αἰτία κακῶν*«.

Δ'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ἈΣΩΤΕΙΑΣ.

§. 45. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσωτείας; — Τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσωτείας εἶναι πολὺ χεῖρον τοῦ τῆς φιλαργυρίας· διότι ὁ μὲν φιλάργυρος δὲν γίνεται ὠφέλιμος εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐνῶ ὁ ἄσωτος, οὐχὶ μόνον ἐπωφελὴς δὲν γίνεται, ἀλλὰ καὶ διαφθείρει αὐτὴν διὰ τῆς ἀσώτου διαγωγῆς του· ἀλλ' ἀμφοτέρω ἀποτρόπαιοι καὶ δυστυχεῖς ἀναδεικνύονται, διότι ὁ μὲν φιλάργυρος, μῆτε δι' αὐτὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἐξοδεύων τὸ ἀργύριόν του, εἰς διηνεκὴν στέρησιν καὶ ἀγωνίαν διατελεῖ, ὁ δὲ ἄσωτος, ἀφρόνως κατασπαταλῶν τὸν πλοῦτόν του πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ἀνοήτων καὶ ἀνηθίκων ὀρέξεών του, οὐχὶ μόνον τὰς ἀνάγκας τῶν ἄλλων δὲν περιθάλλει, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐπὶ τέλους στερεῖται.

Ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ πολυτέλεια διαφθείρουσαι τὰ ἦθη, ἐκφραλίζουσαι τοὺς χαρακτῆρας, προκαλοῦσαι ἐγκλήματα, καταστρέφουσαι οὐχὶ μόνον ἄτομα καὶ οἰκογενεῖας, ἀλλὰ καὶ ἔθνη ὁλόκληρα. Καθῆκον λοιπὸν ἱερὸν οἱ παιδαγωγοῦντες ἔχουσι νὰ

καταπολεμῶσι τὰς πρὸς τὴν ἀσωτείαν καὶ τὴν πολυτέλειαν τάσεις τῶν μικρῶν παιδίων.

§. 46. Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσωτείας;—Ὅπως προλάβωμεν καὶ θεραπεύσωμεν τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσωτείας

1) Ὀφείλομεν διὰ τε τῶν συμβουλῶν καὶ τοῦ ἰδίου ἡμῶν παραδείγματος νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά ἐξ ἀπαλῶν ἐνύχων εἰς τὴν λιτότητα, τὴν ἐγκράτειαν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, διδάσκοντες αὐτὰ ὅτι οὐδὲν περιττὸν καὶ ἄχρηστον ὑπάρχει, ὅσον περιττὸν καὶ ἄχρηστον καὶ ἄν φαίνηται· διότι καὶ αὐτὰ τὰ ψυχία τῆς τραπέζης δύνανται τὰς ὄρνιθας τῆς αὐλῆς νὰ διαθρέψωσι, καὶ αὐτὰ τὰ πεπαλαιωμένα ἐνδύματα δύνανται πτωχόν τι καὶ ἡμίγυμνον παιδίον νὰ θερμάνωσι, καὶ αὐτὰ τὰ σαρώματα τοῦ μαγειρείου δύνανται τὸν ἀγρὸν νὰ παχύνωσι καὶ εὐφορον νὰ καταστήσωσιν.

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ πολυτέλεια οὐχὶ μόνον τὴν πτωχίαν καὶ τὴν κακοδαίμονίαν προκαλοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν ἡθῶν ἐπιφέρουσι, καὶ τοὺς χαρακτῆρας ἐκφραυλίζουσι, καὶ τὴν ὑπόληψιν καταστρέφουσι, καὶ εἰς τὸ ἔγκλημα καθοδηγοῦσιν.

3) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ γεννήσωμεν εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδίων τὴν κατὰ τῆς ἀσωτείας καὶ τῆς φθοροποιᾶς πολυτελείας ἀποστροφὴν διὰ διαφόρων καταλλήλων ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων· τοιαῦτα δὲ χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς ὁ Γεροστάθης ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι Κεφαλαίῳ αὐτοῦ » *Ὅργανον καλῶν καὶ αἰτία κακῶν* «.

Ε΄.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΘΟΝΟΥ.

§. 47. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τοῦ φθόνου;—Τὸ ἠθικὸν νόσημα τοῦ φθόνου ὁμοιάζει τὸ φυσικὸν νόσημα τῆς φθίσεως· διότι καθὼς ἡ φθίσις κατατρώγει καὶ καταναλίσκει τὸν πάσχοντα, καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς ἄλλους καθιστᾷ αὐτὸν, οὕτω καὶ ὁ φθόνος κατατρώγει καὶ καταναλίσκει τὸν φθονερὸν, ὁσά-

κίς καλλιτέρους, εὐτυχεστέρους, ἢ ἀνωτέρους αὐτοῦ βλέπη, εἰς μυρία δὲ ἀτοπήματα καὶ ἐγκλήματα παρασύρων αὐτὸν, ἐπικίνδυνον τὸν καθιστᾷ.

Τὸ βδελυρὸν πάθος τοῦ φθόνου, ὃν τέκνον δυσειδὲς τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην ἀντίκειται, καὶ εἰς πᾶσαν ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν πρόοδον δυστυχῶς ἀντιστρατεύεται.

Τὸ πάθος τοῦ φθόνου, ὅπερ τοσοῦτον ἀποτρόπαιον εἶναι, ὥστε οὐδεὶς τολμᾷ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπόκειται εἰς αὐτὸ, κατέστρεψε τὴν δόξαν καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, οὓς δυστυχῶς ἐπροκάλεσε, καὶ διὰ τῆς ἐκ τοῦ φθόνου καταδρομῆς καὶ ἐξοντώσεως τῶν ἐξόχων αὐτῆς ἀνδρῶν. Τὸ βδελυρὸν δὲ τοῦτο πάθος καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πᾶσαν πρόοδον θέλει βεβαίως μαράνει, ἂν οἱ παιδαγωγοῦντες δὲν ἐπιμεληθῶσι νὰ ἐξαλείψωσιν ἐγκαίρως ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν Ἑλληνοπαίδων πᾶσαν φθονεράν διάθεσιν.

§. 48. Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται ὁ φθόνος; — Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὸ ὀλέθριον καὶ ἀντιχριστιανικὸν πάθος τοῦ φθόνου,

1) Ὀφείλομεν νὰ ἤμεθα δίκαιοι καὶ ἀμερόληπτοι περὶ τε τὴν ἀπονομὴν τῶν ἐπαίνων καὶ ἀμοιβῶν, καὶ περὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ποινῶν· διότι ἡ ἄδικος καὶ μεροληπτικὴ ἡμῶν διαγωγή, αἱ ἄδικοι διακρίσεις καὶ εὐνοιαὶ προκαλοῦσι τὴν θλίψιν, τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ζηλοτυπίαν, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν φθόνον τῶν παίδων.

Ὅσάκις λοιπὸν ἀναγκαζώμεθα νὰ ἐπιπλήξωμεν ἢ νὰ τιμωρήσωμέν τινα, ἅς τῷ ἐξηγῶμεν καὶ ἅς πείθωμεν αὐτὸν ὅτι τὸν ἐπιπλήττομεν ἢ τὸν τιμωροῦμεν, οὐχὶ διότι δὲν τὸν ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ διότι, ἀγαπῶντες αὐτὸν, ἐπιθυμοῦμεν τὴν διόρθωσιν, τὴν βελτίωσιν, καὶ τελειοποίησιν αὐτοῦ, ἔτοιμοι ὄντες καὶ νὰ τὸν ἐπαινέσωμεν, καὶ ἀμοιβᾶς νὰ τῷ ἀπονεύωμεν, ἅμα ἐπαίνων καὶ ἀμοιβῶν ἄξιος καὶ αὐτὸς ἤθελεν ἀναφανῆ.

2) Ὀφείλομεν νὰ διδάσκωμεν τὰ παιδιά ὅτι, ὡσάκις βλέπω-

μεν ἄλλους καλλιτέρους ἡμῶν, πρέπει νὰ χαίρωμεν, νὰ ἀγαπῶμεν αὐτούς, καὶ νὰ εὐχαριστῶμεν τὸν Θεὸν, ὅστις ἀπέστειλεν αὐτούς, ὅπως διὰ τοῦ ἀγαθοῦ παραδείγματός των καθοδηγήσωσι καὶ βελτιώσωσιν ἡμᾶς.

3) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τοὺς παῖδας τῶν τε πτωχῶν καὶ πλουσίων τοὺς λόγους τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος »πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήνητησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν«, ὅπως οὕτω διδαχθῶσιν ὅτι ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς καὶ οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ πλούσιοι ὀφείλουσιν ἀμοιβαίαν ἀδελφικὴν ἀγάπην, καὶ ὅτι οὔτε οἱ πλούσιοι πρέπει νὰ περιφρονῶσι τοὺς πτωχοὺς, οὔτε οἱ πτωχοὶ νὰ φθονῶσι καὶ κατατρέχωσι τοὺς πλουσίους· διότι καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ ὁ Κύριος ἐποίησε ἔχοντας ἀμοιβαίας ἀνάγκας· καθόσον ἡ μὲν ἐργασία τοῦ πτωχοῦ ἔχει ἀνάγκην τῶν χρημάτων τοῦ πλουσίου, τὰ δὲ χρήματα τοῦ πλουσίου ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας τοῦ πτωχοῦ.

4) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδία ὅτι οὐχὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἄλλων, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ᾖσιν, ἀλλ' ἡ καθαρὰ, ἡ ἐνάρετος, καὶ ἡ δικαία καρδία, καὶ ἐπομένως ἡ ἀκριβοῦς ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν· καὶ ἐπομένως ὅτι, ἀντὶ νὰ φθονῶμεν τὰ ἀγαθὰ τῶν ἄλλων, εἰς μάτην κατατηκόμενοι, ὀφείλομεν διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπλήρωσεως τῶν καθηκόντων ἡμῶν, νὰ γίνωμεν ἀληθῶς εὐδαίμονες· τότε δὲ τὸ ἀποτρόπαιον πάθος τοῦ φθόνου οὐδέποτε θέλει ἐμφωλεύσει ἐν ἡμῖν.

ΣΤ'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΚΝΗΡΙΑΣ.

§. 49. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τῆς ὀκνηρίας;—Ἡ ὀκνηρία ἀντίκειται εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἀποστολὴν τοῦ ἀνθρώπου· διότι ἄνευ κόπων καὶ ἐργασίας ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐκπληρῶσιν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιγείου ὑπάρξεώς του, ἤτοι τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ.

Καὶ ἡ μὲν ἀποστροφή τῶν σωματικῶν κόπων ἀποτελεῖ τὴν *σωματικὴν ὀκνηρίαν*, ἡ δὲ ἀποστροφή τῶν διανοητικῶν κόπων, τῆς σπουδῆς, τῆς μελέτης, καὶ ἐν γένει τῆς διανοητικῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ τὴν *διανοητικὴν ὀκνηρίαν*.

Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ μὲν θερμότης τοῦ Ἑλληνικοῦ ἡλίου, ἐκνευρίζουσα τό,τε σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν, προκαλεῖ ὀκνηρίαν, αἱ δὲ καλλοναὶ τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως ἀποσπῶσιν ἡμᾶς μακρὰν τῆς ἐργασίας, πρὸς ἣν καὶ ἡ τυραννία ἀποστροφὴν γεννᾷ.

Ἄλλ' εἴτε φιλεργὸς καὶ δραστήριος εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, εἴτε ὀκνηρὸς καὶ ῥάθυμος ὡς ἐκ τοῦ κλίματος ἢ τῆς πολυχρονίου δουλείας ἢ τῆς ὠραίας φύσεως, οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ καταπολεμῶσι πᾶσαν πρὸς τὴν ὀκνηρίαν τάσιν, ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας ἡ Πατρίς εὐδαιμονήσῃ.

§. 50. *Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται ἡ ὀκνηρία*;— Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὸ ὀλέθριον ἐλάττωμα τῆς ὀκνηρίας

1) Ὄφειλομεν νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τὴν κίνησιν, εἰς τὴν ἐργασίαν, εἰς τὴν ἐνασχόλησιν, εἰς τὴν λιτὴν δίαιταν, εἰς τὸν μέτριον ὕπνον, καὶ εἰς τὴν σωμαστίαν, ὅπως γίνωσιν εὐκίνητα, δραστήρια, καὶ φίλα τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κόπων.

Ἄς μὴ ἐπιτρέπωμεν λοιπὸν ποτε εἰς τὰ παιδιά νὰ διέρχωνται τὰς ὥρας αὐτῶν ἐν ἀργίᾳ· ἀλλ' ἄς προμηθεύωμεν εἰς αὐτὰ πάντοτε κατάλληλόν τινα ἀσχολίαν, σωματικὴν ἢ διανοητικὴν, ὅπως διὰ τῆς ἐξέως ἢ ἐργασίας καταντήσῃ ἐν αὐτοῖς μία εὐάρεστος ἀνάγκη, ἡ δὲ ἀργία πλῆξις καὶ στενοχωρία.

2) Ὄφειλομεν προσέτι περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν παιδῶν νὰ ἤμεθα σαφεῖς, ποικίλοι, ζῶηροὶ, εὐχάριστοι· συγχρόνως δὲ καὶ τὴν φιλοτιμίαν, τὴν φιλομάθειαν, τὴν προσοχὴν, καὶ τὴν περιέργειαν αὐτῶν νὰ διεγείρωμεν καὶ ἀκμαίαν πάντοτε νὰ διατηρῶμεν, ὅπως συνειθίσωσι καὶ ἀγαπήσωσι τοὺς διανοητικούς κόπους.

3) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ παρατηρῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι οἱ ἀργοὶ καὶ οἱ ὀκνηροὶ οὐδέποτε εἶναι εὐχαριστημένοι, διότι αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς στερήσιν τινα· αὕτη δὲ εἶναι ἡ στερήσις τῆς ἐργασίας, ἢν ὡς ὄρον τῆς ἐπιγείου ἡμῶν εὐδαιμονίας μᾶς ἐπέβαλεν ὁ Ἰψιστος.

Ἄς ἐξηγῶμεν δὲ εἰς αὐτὰ ὅτι τῷ ὄντι ἡ ἐργασία εἶναι ὁ ἀναπόφευκτος ὄρος τῆς ἐπιγείου ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ εὐδαιμονίας, διότι δι' αὐτῆς τρεφόμεθα, ἐνδύομεθα, οἰκίζομεθα, καὶ εὐδαιμονοῦμεν· διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἡ γεωργία, καὶ ἡ βιομηχανία, καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ αἱ τέχναι, καὶ τὰ γράμματα ἀναπτύσσονται, δι' αὐτῶν δὲ καὶ τὰ ἄτομα καὶ αἱ κοινωναὶ προοδεύουσι, πολιτίζονται, καὶ εὐδαιμονοῦσιν.

4) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ συνιστῶμεν τὴν ἐργασίαν εἰς τὰ παιδιά ὡς καθήκον ἱερὸν, διότι ἄνευ ἐργασίας καὶ κόπων δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ μέγα καθήκον τῆς τελειοποιήσεως τῶν διαφόρων δυνάμεων, τὰς ὁποίας μᾶς ἐχάρισεν ὁ Θεὸς, ὅπως, τελειοποιούντες αὐτάς, ἀναφανῶμεν ἐπὶ τῆς γῆς ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανοῦ ἡμῶν Πατρός.

5) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ ἐκθέτωμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι ἡ ὀκνηρία εἶναι ἡ μήτηρ πασῶν τῶν κακιῶν, καὶ πάσης διαφθορᾶς καὶ κακοδαιμονίας· ἐνῶ ἡ ἐργασία, ἀποσπῶσα καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ πᾶσαν κακὴν πράξιν, καὶ ἀπὸ πάντα κακὸν διαλογισμὸν, διατηρεῖ καὶ τὸ σῶμα ὑγιές, καὶ τὴν ψυχὴν ἀμόλυντον.

6) Ὄφειλομεν προσέτι ν' ἀναφέρωμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι καὶ ἡ ἱερὰ ἡμῶν Θρησκεία ῥητῶς μᾶς ἐπιβάλλει τὸ καθήκον τῆς ἐργασίας, λέγουσα *»ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φαγεῖ τὸν ἄρτον σου«*. *»Ὁ μὴ βουλόμενος ἐργάζεσθαι μὴ ἐσθιέτω«*. *»Ἐξέστι καὶ τοῖς Σάββασιν εὖ ποιεῖν«*.

7) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ παρατηρῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι αἱ ὥραι παρέρχονται, ἀλλὰ δὲν ἐπανέρχονται, καὶ ὅτι τὸ πολυτιμότερον νόμισμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ χρόνος, καὶ ἐπομένως

ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ χάνωμεν αὐτὸν ἐπὶ ματαίῳ, μὴ ὠφελούμενοι ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς ἐργασίας.

8) Ὄφειλομεν προσέτι πρὸς τοὺς ἐκ ψευδοῦς φιλοτιμίας μὴ καταδεχομένους τὴν ἐργασίαν νὰ ὑπενθυμίζωμεν ὅτι ὁ μὲν σοφὸς ποιητὴς Ἡσίοδος εἶπεν ὅτι οὐχὶ ἡ ἐργασία, ἀλλ' ἡ ἀργία εἶναι θρεΐδος, ὁ δὲ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς ὅτι δὲν ἤλθεν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως διακορηθῆ, ἀλλ' ὅπως διακορήσῃ ἄλλους.

9) Ὄφειλομεν ἐπὶ τέλους νὰ καταπολεμῶμεν τὴν πρὸς τὴν ὀκνηρίαν διάθεσιν, καὶ νὰ ἐνισχύωμεν τὴν ἀγάπην τῆς ἐργασίας διὰ διαφόρων καταλλήλων ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων, ὅποια τὰ ἐν τοῖς Κεφαλαίοις τοῦ Γεροστάθου, τοῖς ἐπιγραφομένοις »ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος«, καὶ »τὸ πατρικὸν ἐπάγγελμα« (1).

Ζ'.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΥΜΟΥ.

§. 51. Ὅποιον τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ;—Τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ ὁμοιάζει κατὰ τε τὴν φύσιν καὶ τὰς συνεπειὰς αὐτοῦ μὲ τὸ

(1) Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ ἐνταῦθα νὰ εὐχρηθῶμεν ἐγκαρδίως ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Πατρίδος ἡμῶν ὅπως ἐπιμελεῖα τῆς τε Πολιτικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Ἀρχῆς μετατεθῶσιν ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς τὰς προσεχεῖς αὐτῶν Κυριακὰς ἅπασαι αἱ ἑορταί, αἵτινες εἴτε κατὰ τὸ ἑορτολόγιον εἴτε κατὰ τὰ ἐπιτόπια ἔθιμα ἐπιβάλλουσιν ἀργίαν εἰς τὸν λαόν. Ὅσον ἀνάγκαια εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ καθ' ἑπταήμερον ἀνάπαυσις, τόσον ὀλέθριαι δυστυχῶς εἶναι αἱ παρ' ἡμῖν ἀτελεῦτητοι ἀργίαι, διότι καὶ εἰς τὴν φθοροποιὰν ὀκνηρίαν συνειθίζουσι τὸν λαόν, καὶ τὰς σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐκνευρίζουσι καὶ παραλύουσι, καὶ εἰς τὰ καπηλεῖα τὸν συνωθοῦσι, καὶ εἰς τὸ ἔγκλημα τὸν ἐκθέτουσι, καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔθνικοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἔθνικῆς εὐημερίας μεγάλως παρακωλύουσι, διότι ἡ κατ' ἔτος ζημίαι, ἣν προσενεῖ ἡ ἐκ τῶν ἑορτῶν ἀργία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὑπολογίζεται ἀντὶ 20 μέχρις 25 ἑκατομμυρίων δραχμῶν!

Ἐὰν δὲ τινες Κληρικοὶ φρονῶσιν ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν ἑορτῶν μετὰθεσις εἰς τὰς Κυριακὰς θέλει ἐλαττώσει τὰς εἰσπράξεις τῶν ἐν τοῖς ναοῖς δίσκων, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν αὐτοὺς ὅτι ὅταν ὁ λαὸς διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐργασίας αὐτοῦ εὐπορήσῃ, καὶ τὰ εἰσοδήματα τῶν τε ναῶν καὶ τῶν ἐφημερίων θέλουσιν αὐξήσει καὶ πολλαπλασιασθῆ.

φρικτὸν πάθος τῆς παραφροσύνης. Οἱ παιδαγωγοῦντες λοιπὸν ὀφείλουσι νὰ προλαμβάνωσι καὶ θεραπεύωσι τὸ ἐλέθριον αὐτὸ πάθος, τὸ ὁποῖον καὶ τοὺς ὑποκειμένους εἰς αὐτὸ πολλαχῶς βλάπτει καὶ εἰς μυρίους κινδύνους ἐκθέτει, καὶ παραίτιον πολλῶν δυστυχημάτων καὶ ἐγκλημάτων γίνεται εἰς τὴν κοινωνίαν.

§. 52. Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ;— Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὸ ἐλέθριον πάθος τοῦ θυμοῦ ἢ Παιδαγωγία μᾶς συμβουλεύει τὰ ἑξῆς:

1) Ὄφειλομεν νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ παιδιά μετὰ γλυκύτητος, ἀγαθότητος, καὶ ἐπιεικείας· μηδέποτε δὲ νὰ προκαλώμεν τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν, διερεθίζοντες τὸν τυχὸν εὐερέθιστον χαρακτῆρά των· ἢ νὰ διδάσκωμεν αὐτὰ τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ, θυμόνοντες καὶ ἐξαπτόμενοι ἡμεῖς ἐνώπιον αὐτῶν.

2) Ὄφειλομεν νὰ ἐκθέτωμεν εἰς τὰ παιδιά, ὅπως φρίκην κατὰ τοῦ θυμοῦ τοῖς ἐμπνεύσωμεν, τὰς ἐλεθρίας συνεπείας τοῦ πάθους τούτου, ἤτοι ὅτι ὁ θυμὸς, ἀναβιβάζων τὸ αἷμα εἰς τὸν ἐγκέφαλον, παραλύει τὸ νευρικὸν σύστημα, ὥστε καὶ οἱ ὀδόντες τότε τρίβουσι, καὶ ἡ γλῶσσα τραυλίζει, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξογκοῦνται, καὶ ἡ τακτικὴ ἐνέργεια τοῦ νοῦς ἐκλείπει, καὶ τὰ ἐγκλήματα παρακολουθοῦσι, καὶ ἡ παραφροσύνη, καὶ ἡ ἀποπληξία, καὶ ὁ θάνατος πολλάκις ἐπέρχονται.

3) Ὄφειλομεν νὰ συμβουλεύωμεν εἰς τὰ παιδιά καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸ κατὰ τοῦ θυμοῦ ἀντιφάρμακον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅστις, ἅμα συναισθανόμενος ὅτι τὸ αἷμα ἀνῆρχετο εἰς τὴν κεφαλὴν του, καὶ ὁ θυμὸς ἐπρόκειτο νὰ τὸν κυριεύσῃ, πρὶν ἢ εἶπη ἢ πράξῃ τι, ἀπήγγειλεν ἀμέσως τὸ ἀλφάβητον, ὅπως οὕτω δώσῃ τόπον τῇ ὀργῇ.

4) Ὄφειλομεν προσέτι διὰ τῆς ψυχρᾶς ἡμῶν ἀταραξίας νὰ σβύνωμεν τὸν θυμὸν τῶν παιδῶν, ὡς διὰ τοῦ ψυχροῦ ὕδατος σβύνομεν τὸ πῦρ.

Διαρκούσης τῆς ἐξάψεως τοῦ θυμοῦ των, οὔτε ἡμεῖς πρέπει νὰ θυμόνωμεν, ὅπως μὴ ἐξάπτωμεν ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ παρα-

δείγματος ἡμῶν τὸν θυμὸν αὐτῶν, οὔτε συμβουλὰς πρέπει νὰ τοῖς ἀποτείνωμεν, διότι κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐξάψεως αἱ συμβουλαι καθίστανται ὅλως περιτταὶ καὶ ἀνωφελεῖς.

Ἄρκει κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ τοῖς εἴπωμεν λέξεις τινὰς συντόμους καὶ διαπεραστικὰς, δυναμένας νὰ φέρωσιν αὐτοὺς εἰς συναίσθησιν, νὰ τοὺς ἐγκαταλείψωμεν δὲ ἀπομεμονωμένους, μέχρῃς οὗ ὁ παροξυσμὸς τῶν παρέλθῃ. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ προλάβωμεν πᾶσαν ἐνδεχομένην ζημίαν ἢ βλάβην, ἣν κατὰ προσώπων ἢ πραγμάτων δύνανται νὰ προξενήσωσι διαρκούντος τοῦ πάθους αὐτῶν.

5) Ἀφοῦ παρέλθῃ ὁ παροξυσμὸς τοῦ θυμοῦ, ὀφείλομεν ν' ἀποτείνωμεν τὰς ἀναγκαίαις συμβουλὰς, ν' ἀνακοινώσωμεν τὴν θλίψιν μας, καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τοῦ θυμοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑγείαν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπόληψιν, καὶ ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῶν ὑποκειμένων εἰς τὸ ὀλέθριον αὐτὸ πάθος, ἀναμιμνήσκοντες εἰς τοὺς παῖδας καὶ τοὺς θεῖους λόγους τοῦ Σωτῆρος «*Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει*». «*Μακάριοι οἱ πράεῖς ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*».

6) Ὀφείλομεν προσέτι, ἂν ὁ θυμὸς προῆλθεν ἔκ τινος προσβολῆς, ἀδικίας, ἢ βλάβης, προξενηθείσης ὑπ' ἄλλου τινός, νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι καὶ αὐτὰ καθ' ἡμέραν σφάλλουσιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐπομένως ὅτι ἀντὶ νὰ ὀργίζωνται ὀφείλουσι νὰ συγχωρῶσι, διότι ὡς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς «*Ἐὰν μὴ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν*». Ἄς ὑπενθυμίζωμεν προσέτι εἰς τὰ παιδιά τοῦ θεοῦ τῷ ὄντι λόγους, οὓς ὁ Θεάνθρωπος ἐπὶ τοῦ σαυροῦ ἐξηφώνησε, «*Πάτερ ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν*», ὅπως μᾶς διδάξῃ τὴν ἀνοχὴν, τὴν συγχώρησιν, καὶ ἐπομένως τὴν κατὰ τοῦ θυμοῦ ἀποστροφὴν, ἵνα ἐν ἀρμονίᾳ, ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἐν ἀγάπῃ πάντες εὐδαίμονες ζήσωμεν.

7) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους δι' ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων κα-

ταλλήλων νὰ ἐμπνέωμεν εἰς τοὺς παῖδας τὴν πραότητα καὶ ἀνεξικακίαν· τοιαῦτα δὲ ἀνέκδοτα καὶ διηγήματα παρέχει ἡμῖν τὰ Κεφάλαια τοῦ Γεροστάθου, τὰ ἐπιγραφόμενα »ὁ ἐπικίνδυνος σύντροφος« καὶ ἡ »ὑπερτάτη ἀρετή«.

Η΄.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΨΕΥΔΟΛΟΓΙΑΣ.

§. 53. Ὅποῖον τὸ ἐλάττωμα τῆς ψευδολογίας;—Τὸ ἐλάττωμα τῆς ψευδολογίας εἶναι δυσειδὲς καὶ ἀποτρόπαιον, διότι ἡ μὲν ἀλήθεια εἶναι φῶς, διαφωτίζον καὶ τέρπον τὴν ψυχὴν ἡμῶν, τὸ δὲ ψεῦδος εἶναι σκότος, εἰς μυρίους κινδύνους ἐκθέτον ἡμᾶς. Καθὼς δὲ ἀπαιτοῦμεν παρὰ τῶν ἄλλων νὰ ᾖναι φιλαλήθεις πρὸς ἡμᾶς, ὅπως μὴ, ἐξαπατώμενοι, εἰς κινδύνους ἐμπιπτομεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ᾖμεθα φιλαλήθεις πρὸς τοὺς ἄλλους, ἵνα μὴ ὡς ἐπικινδύνους καὶ ἀποτροπαίους ἀποστρέφονται ἡμᾶς.

§. 54. Πῶς προλαμβάνομεν καὶ θεραπεύομεν τὸ ἐλάττωμα τῆς ψευδολογίας;—Ὅπως προλαμβάνομεν καὶ θεραπεύομεν τὸ αἰσχρὸν ἐλάττωμα τῆς ψευδολογίας ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία μᾶς συμβουλεύει τὰ ἑξῆς·

1) Ὀφείλομεν, ἐνθυμούμενοι τὴν μεγίστην ἐπὶ τῶν παιδῶν ἐπιρροὴν τοῦ παραδείγματος, α) νὰ ᾖμεθα πάντοτε εἰλικρινεῖς καὶ φιλαλήθεις πρὸς τὰ παιδιά· β) νὰ μὴ ὑποσχώμεθά ποτέ τι εἰς αὐτὰ, ἐὰν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἡμῶν· γ) νὰ μὴ ἀπειλῶμέν ποτε, ἐὰν δὲν δυνάμεθα καὶ δὲν σκοπεύωμεν νὰ ἐκτελέσωμεν τὰς ἀπειλάς ἡμῶν· δ) νὰ μὴ προσποιώμεθά ποτε αἰσθήματα καὶ διαθέσεις, ἅς τὰ παιδιά γνωρίζουσιν ὅτι πράγματι δὲν ἔχομεν· ε) νὰ μὴ διασκεδάζωμεν, ἐκφοβίζωμεν, ἢ πείθωμεν τὰ παιδιά διὰ ψευδολογιῶν· ς) νὰ μὴ προπαρασκευάζωμεν ποτε ἡμεῖς τὰ ἐργόχειρα ἢ τὰ μαθήματα τῶν παιδῶν ἀντ' αὐτῶν, χάριν ἰδίας αὐτῶν ἐπιδείξεως, καὶ πρὸς ἀπάτην τῶν διδασκάλων· ζ) νὰ μὴ καλύπτομεν ποτε διὰ ψευδολογιῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτῶν· ἠ.) νὰ μὴ ἀ-

παντῶμέν ποτε διὰ ψευδολογιῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις αὐτῶν, ὅπως καλύψωμεν τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν, ἢ ὅπως ἐξαπατήσωμεν αὐτά· καὶ θ') νὰ μὴ παραγγέλλωμέν ποτε εἰς τὰ παιδιά τὴν ψευδολογίαν, ὡς ἄφρονες καὶ ἀνάγωγοί τινες γονεῖς πολλάκις πράττουσιν.

2) Ὀφείλομεν προσέτι, ὅπως τὰ παιδιά ἀγαπήσωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀποστραφῶσι τὸ ψεῦδος, νὰ παριστάνωμεν εἰς αὐτὰ τὴν ἀλήθειαν ὡς δῶρον πολύτιμον τοῦ Ἰψίστου, δι' οὗ ἐμφαίνεται ἡ εὐγένεια τῆς ἐναρέτου ψυχῆς, καὶ ἡ εὐθύτης τῆς καθαρᾶς καρδίας, τὸ δὲ ψεῦδος ὡς τὸ ἐμβλημα τῆς κακίας καὶ πονηρίας, ἐμφαίνον δολίαν καὶ μοχθηρὰν ψυχήν.

3) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ παρατηρῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι διὰ τῆς ψευδολογίας ἔτι μᾶλλον ἐπιβαρύνουσι τὰς παρεκτροπὰς των, ἐνῶ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς ἐξομολογήσεως αὐτῶν, δεικνύοντα μεταμέλειαν καὶ διαθέσειν βελτιώσεως, ἐλαφρύνουσι τὰς παρεκτροπὰς των, καὶ ἀξιαγάπητα καθίστανται.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι τὸ ψεῦδος ἀντίκειται εἰς τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν, ἥτις εἶναι ἡ Θρησκεία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθείας, καθόσον διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης γεννᾶται δυσπιστία, ψυχρότης, ἀποστροφή, καὶ οὕτω παραλύονται οἱ δεσμοὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, ἥτις εἶναι ἡ βᾶσις τοῦ χριστιανισμοῦ.

5) Ὀφείλομεν προσέτι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι οὐδεὶς ἐγένετο διὰ μιᾶς ψεύστης καὶ ἀπατεῶν,

α) νὰ σβύνωμεν ἐγκαίρως τὰς πρώτας πρὸς τὴν ψευδολογίαν διαθέσεις τῶν παίδων, ὅπως οὕτω προλάβωμεν τὴν αἰσχρὰν ἐξίτησιν τῆς ψευδολογίας.

β) ν' ἀποκρούωμεν καὶ τὰς ἐξ ἀπροσεξίας, καὶ τὰς χάριν παιδείας ψευδολογίας, μετὰ πλείονος δὲ αὐστηρότητος τὰς ἐκ προμελέτης καὶ πρὸς βλάβην ἄλλων ἐκφερομένας ψευδολογίας.

γ) νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν τὴν ψευδολογίαν καὶ δσάκις δι' αὐτῆς σκοπεύηται ἀγαθόν τι καὶ ὠφέλιμον· διότι οὐδέποτε τὰ

αίσχρὰ μέσα, δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ »δικαία ἢ καταδίκη ἐκείνων, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, οἵτινες πράττουσι τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθωσι τὰ ἀγαθὰ».

6) Ὀφείλομεν προσέτι, ἐνόσω ἔχομεν ἐλπίδα διορθώσεως, νὰ μὴ στιγματίζωμέν ποτε τὰ ψευδόμενα παιδία διὰ τοῦ ἀτιμωτικοῦ ἐπιθέτου »ψεύστης«, διότι οὕτως ἠθέλομεν ἐξοικειώσει αὐτὰ μὲ τὴν κακίαν, καὶ ἠθέλομεν δυσχεραίνει τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν.

7) Ὀφείλομεν προσέτι ν' ἀποφεύγωμεν τὸ σύστημα τῆς ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος καὶ τῶν σκληρῶν ποινῶν, ὅπως μὴ ἀναγκάζωμεν οὕτω τὰ παιδία νὰ καταφεύγωσι πρὸς ὑπεράσπισίν των εἰς τὸ ψεῦδος, τὴν ἀπάτην, καὶ τὴν πονηρίαν, ὡς οἱ ὑπὸ βαρβάρων κατατυραννούμενοι πράττουσιν, ὑπουλοὶ, ὑποκριταί, πονηροὶ, καὶ ψεῦσται ἐξ ἀνάγκης γινόμενοι.

8) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ δεικνύωμεν πρὸς τὰ ψευδόμενα παιδία τὴν βαθυτάτην θλίψιν, ἣν ἡ ψευδολογία μᾶς προξενεῖ, καὶ τὴν ἀποστροφήν, ἣν τὸ ψεῦδος μᾶς ἐμπνέει· ἀλλὰ συγχρόνως ὀφείλομεν νὰ ἤμεθα ἐπεικεῖς πρὸς τὰ εἰλικρινῶς ἐξομολογούμενα τὰς παρεκτροπὰς των, ὅπως ἐνθαρρύνωμεν αὐτὰ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας.

9) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὰ παιδία τὸ τοῦ Εὐαγγελίου »οὐκ ἔστι κρυπτὸν, ὃ οὐ μὴ φανερόν γενήσεται«, ὅπως μάθωσιν ὅτι, ἂν διὰ τοῦ ψεύδους δύνανται πρὸς ὦραν μόνον νὰ ἐξαπατήσωσι τοὺς πέριξ αὐτῶν, τὴν συνείδησίν των ὅμως καὶ τὸν καρδιογνώστην Θεὸν οὐδέποτε θέλουσιν ἐξαπατήσει.

10) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδία ὅτι τὸ ἰσχυρότερον κατὰ τῆς ψευδολογίας ἀντιφάρμακον εἶναι ἡ ἀκριβῆς τῶν καθηκόντων ἐκπλήρωσις, διότι ὅταν ἡ συνείδησις αὐτῶν ᾖ ἡσυχος καὶ ἡ καρδία των καθαρὰ, οὐδεμίαν ἀνάγκην θέλουσιν αἰσθάνεσθαι ὅπως εἰς τὸ ψεῦδος καταφύγωσιν, ἵνα δι' αὐτοῦ τὰς παρεκτροπὰς καὶ τὰς ἐλλείψεις των συγκαλύψωσιν.

11) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους καὶ δι' ἀνεκδότων καὶ διηγημάτων καταλλήλων νὰ ἐμπνέωμεν εἰς τὰ παῖδια τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγάπην, καὶ τὴν πρὸς τὸ ψεῦδος ἀποστροφὴν. Τοιαῦτα δὲ ἀνέκδοτα καὶ διηγήματα προχειρῶς εὐρίσκομεν ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ Γεροστάθου, τῷ ἐπιγραφομένῳ »τὰ προτερήματα τοῦ βωβοῦ«.

Θ'.) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΕΡΗΦΑΝΙΑΣ.

§. 55. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τῆς ὑπερηφανίας;—Τὸ ἐλάττωμα τῆς ὑπερηφανίας εἶναι ὅλως ἀντιχριστιανικόν, διότι ὁ ὑπερήφανος, ὅστις καὶ τὸν πλησίον του περιφρονεῖ, καὶ περὶ ἑαυτοῦ μεγάλην ἰδέαν ἔχει, βεβαίως καὶ τὸν πλησίον του δὲν ἀγαπᾷ ὡς ἑαυτόν, καὶ τὴν ἀπέχθειαν τῶν ἄλλων προκαλεῖ, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τελειοποίησιν διὰ τῆς οἰήσεώς του παρεμποδίζει.

Ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι παντὶ σθένει νὰ προλαμβάνωσι καὶ θεραπεύωσι τὸ ἀντιχριστιανικόν καὶ ἀντικοινωνικόν αὐτὸ πάθος τῆς ὑπερηφανίας.

§. 56. Πῶς προλαμβάνομεν καὶ θεραπεύομεν τὸ ἐλάττωμα τῆς ὑπερηφανίας;—Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὸ ἐλάττωμα τῆς ὑπερηφανίας

1) Ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παῖδια ὅτι, ἐνῶ ἡ μετριοφροσύνη ἐπισύρει ὑπόληψιν, συμπάθειαν, καὶ ἀγάπην, διότι αὐτὴ εἶναι τὸ χαρακτηριστικόν τῆς ἀληθοῦς ἀξίας, ἡ ὑπεροψία ἀποδεικνύει κουφόνοιαν, καὶ προκαλεῖ ἢ τὸν γέλωτα ἢ τὴν ἀπέχθειαν τῶν πέριξ ἡμῶν.

Ἄς ὑπενθυμίζωμεν δὲ εἰς τὰ παῖδια ὅτι, καθὼς οἱ κενοὶ πίθοι ἠχοῦσιν, οὕτω καὶ οἱ κενοὶ νοῶς ὑπερηφανεύονται καὶ περιαιτολογοῦσι· καὶ ὅτι, καθὼς αἱ σκιαὶ, ζωηρότερον καθιστῶσι τὸ φῶς τῶν εἰκονογραφιῶν, οὕτω καὶ ἡ μετριοφροσύνη μεγαλητέραν καθιστᾷ τὴν ἀξίαν τῶν νέων.

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παῖδια ὅτι οὐχὶ

ἡ καταγωγή, ἀλλ' ἡ διαγωγή τιμᾶ καὶ διακρίνει ἕκαστον ὅτι τὰ λαμπρὰ καὶ πολυτελῆ ἐνδύματα καὶ οἱ στολισμοὶ δὲν μεταβάλλουσι τὸ ζόανον εἰς ἄνθρωπον, οὐδὲ τὰς ἠθικὰς ἀσχημίας καλύπτουσι, οὐδὲ ἀξίαν τινὰ προσθέτουσιν ὅτι αἱ πατραγαθία τιμῶσι μὲν τοὺς γονεῖς, ἀλλ' ἀτιμάζουσι τὰ ἀνάξια αὐτῶν τέκνα ὅτι τὸ σωματικὸν κάλλος εἶναι ὅλως ἐφήμερον καὶ διαβατικὸν, μόνον δὲ τὸ ψυχικὸν κάλλος τῆς ἐναρέτου καρδίας διαμένει ἀμάραντον καὶ ἐπὶ τέλος ὅτι οὔτε διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν φρόνησιν ἡμῶν πρέπει ποτὲ νὰ καυχώμεθα καὶ ὑπερηφανευώμεθα, διότι ἄπειροι οἱ μᾶλλον πεπαιδευμένοι καὶ ἐμφρονέστεροι ἡμῶν.

Ἄς ἀναφέρωμεν δὲ εἰς τὰ παιδιά τὸ ὠραῖον προγονικὸν παράδειγμα τῆς μετριοφροσύνης τῶν ἀρχαίων ἑπτὰ Σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες μετριοφρόνως ἀπέβαλον, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, τὸν χρυσοῦν τρίποδα, ὃν τὸ μαντεῖον ἀπένειμεν εἰς τὸν σοφώτερον πάντων, μηδεὶς ἀναγνωρίσας ἑαυτὸν σοφώτερον τῶν ἄλλων, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀληθῶς σοφοῦ Σωκράτους, ὅστις, λέγων ὅτι ἐν μόνον οἶδεν ὅτι οὐδὲν οἶδεν, ἀνεκνήρυχθη ὑπὸ τῆς Πυθίας ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος.

Ἄς ἐξηγῶμεν προσέτι εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας ὅτι ἡ προγονικὴ ἡμῶν δόξα δὲν πρέπει νὰ προκαλῆ ἐν αὐτοῖς ὑπεροψίαν, οἴησιν, καὶ αὐθάδειαν, ἀλλὰ συντριβὴν καὶ ταπεινώσιν καὶ ὅτι ἐπομένως, ἀντὶ νὰ καυχῶνται καὶ ἐπαναπαύωνται ἐπὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας, ὀφείλουσι ν' ἀγωνίζονται παντὶ σθένει, ὅπως διὰ τῆς βασίμου παιδείας, τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἐξασκήσεως τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν, καὶ τῶν ὠφελίμων αὐτῶν ἔργων ἀναφανῶσι γνήσιοι, καὶ οὐχὶ νόθοι, ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων προγόνων των.

Ἄς προσθέτωμεν προσέτι εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας ὅτι ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ καύχησις εἶναι αἴσχος εἰς ὅσους ἔχουσι εἰσέτι ἀδελφοὺς, στενάζοντας ὑπὸ ζυγὸν ἀλλοφύλων.

3) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ θεραπεύωμεν ἐγκαίρως τὸ ἐλάτ-

τωμα τῆς ὑπερηφανίας διὰ τοῦ ἰσχυροτέρου κατ' αὐτῆς φαρμάκου, ὅπερ εἶναι ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, ὑπενθυμίζοντες εἰς τὰ παιδιὰ τὰ ἐξῆς: »Κύριος τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται«, «Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψώθησεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται», καὶ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐν φάτῃ ταπεινῶς ἐγεννήθη, καὶ ταπεινῶς ἐξῆσε, καὶ πρὸς πάντας εὐπροσῆγορος ἦτο, καὶ τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατεδέχθη νὰ νίψη, ὅπως τὴν ἀρετὴν τῆς μετριοφροσύνης διδάξῃ ἡμᾶς, ἵνα μὴ διὰ τῆς ὑπερηφανίας ἀποτρόπαιοι καὶ κακοδαίμονες γίνωμεν.

4) Ὁφείλομεν προσέτι πρὸς τὰ ὑπερήφανα παιδιὰ νὰ φερώμεθα μὲ τρόπον ἡμερον ἀλλὰ σταθερὸν, δεικνύοντες ὅτι τὸ πάθος των μᾶς θλίβει, καὶ ὅτι, ἀγαπῶντες αὐτὰ, καταβάλλομεν πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως θεραπεύσωμεν αὐτά. Σημειωτέον δὲ ὅτι, ἐὰν πρὸς αὐτὰ φερώμεθα μετὰ πολλῆς γλυκύτητος καὶ ἠπιότητος, θέλομεν ὑποθάψῃ τὸ πάθος των, διότι ἐν τῇ ἀφροσύνῃ των θέλουσι νομίσῃ ὅτι τῷ ὄντι ὡς ὄντα ἀνώτερα θεωροῦμεν αὐτά. Ἐὰν δὲ μετὰ θυμοῦ καὶ ἐξάψεως φερώμεθα πρὸς αὐτὰ, ἐπίσης θέλομεν ὑποθάψῃ τὸ πάθος τῆς ὑπερηφανίας των, διότι ἐν τῇ ἀφροσύνῃ των θέλουσι νομίσῃ ὅτι, συναισθανόμενοι τὸ ὕψος καὶ τὴν ὑπερτέρησιν αὐτῶν, ἀγανακτοῦμεν καὶ ἐξαπτόμεθα κατ' αὐτῶν.

5) Ὁφείλομεν ἐπὶ τέλους, ὅπως ἐμπνεύσωμεν εἰς τὰ παιδιὰ ἀποστροφὴν κατὰ τῆς ὑπερηφανίας, νὰ διδάσκωμεν αὐτὰ δι' ἱστορικῶν διηγημάτων ὅτι ἡ ὑπεροψία κατέστρεψε καὶ ἄτομα καὶ ἔθνη ὀλόκληρα. Τοιαῦτα δὲ διηγήματα εὐρίσκομεν ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τοῦ Γεροστάθου, τῷ ἐπιγραφομένῳ »ἡ ἀσθένεια τοῦ ἐγκεφάλου α'.

Γ.) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΕΙΣΜΑΤΟΣ.

§. 57. Ὅποιον τὸ ἐλάττωμα τοῦ πείσματος;—Ὁ πείσμων, ἐπιμένων εἰς τὰς ἐσφαλμένας ἰδέας του, καὶ εἰς τὰς στρεβλὰς θελήσεις του, μηδέποτε δὲ ὑποχωρῶν εἰς τὰς συμβουλάς τοῦ

ὄρθου λόγου καὶ τῆς πείρας τῶν ἄλλων, καθίσταται ἀνεπίδεκτος διορθώσεως καὶ τελειοποιήσεως, συγχρόνως δὲ ἀπεχθῆς καὶ ἀποτρόπαιος.

Ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ προλαμβάνωσι καὶ θεραπεύωσι τὸ ἄλθριον αὐτὸ πάθος τῶν παίδων.

§. 58. Πῶς προλαμβάνεται καὶ θεραπεύεται τὸ ἐλάττωμα τοῦ πείσματος; — Ὅπως προλαμβάνωμεν καὶ θεραπεύωμεν τὸ ἐλάττωμα τοῦ πείσματος ἡ Ἠθικὴ Παιδαγωγία μᾶς συμβουλεύει τὰ ἑξῆς:

1) Ὅφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι τὸ ἐλάττωμα τοῦ πείσματος ἐμποδίζει τὴν βελτίωσιν, τὴν πρόοδον, καὶ τελειοποίησιν αὐτῶν ὅτι τὸ ἐλάττωμα τοῦτο καθιστᾷ αὐτὰ ἀπεχθῆ εἰς τοὺς πέριξ αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ πείσμων δεικνύει καὶ ἀκρισίαν, καὶ οἴησιν, καὶ τρόπον ἀνάγωγον, καὶ ἔλλειψιν πνεύματος, διότι πείσμονες συνήθως εἶναι οἱ μικρόνοες· καὶ ἐπὶ τέλους ὅτι τὸ πείσμα τῶν παιδίων ἀντίκειται καὶ εἰς τὸ καθῆκον τῆς εὐπειθείας καὶ ὑπακοῆς, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεμίᾳ τάξει δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ οὔτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

2) Ὅφείλομεν νὰ μὴ ὑποχωρῶμεν ποτε εἰς τὰ δάκρυα, εἰς τὰς φωνάς, εἰς τὴν αὐθάδειαν, καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ πείσματος, ὡσάκις διὰ τῶν μέσων τούτων τὰ παιδιά ἐπιμένωσιν εἰς τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τῶν παραγγελιῶν ἡμῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως ὀφείλομεν νὰ μὴ δίδωμεν ποτε εἰς τὰ παιδιά παραγγελίας ἢ διαταγὰς ἀδίκουσ, περιττάς, δυσεκτελέστους, ἢ ἀλόγους, δι' ὧν δύναται νὰ προκληθῇ ἡ πεισματώδης διάθεσις αὐτῶν.

3) Ὅφείλομεν προσέτι νὰ μὴ ἐξαπτόμεθα ποτε κατὰ τῶν πεισμώνων παιδίων, ὅπως μὴ ἐνισχύωμεν διὰ τῆς ἐξάψεως ἡμῶν τὸ πείσμα αὐτῶν· ἀλλὰ μετὰ ἀταραξίας καὶ σταθερότητος, καὶ συγχρόνως μετὰ στοργῆς καὶ θλίψεως ἄς φροντίζωμεν τὴν διορθώσιν αὐτῶν, ἐξηγοῦντες μεθ' ὑπομονῆς εἰς αὐτὰ τοὺς λόγους, δι' οὓς ὀφείλουσι νὰ μεταβάλωσι τὴν ἰδέαν, τὴν θέλησιν, ἢ τὴν διαγωγὴν, ἐφ' ὧν ἀλόγως ἐπιμένουσιν.

4) Ὀφείλομεν ἐνίοτε πρὸς θεραπείαν τοῦ πείσματος νὰ καταφεύγωμεν καὶ εἰς ποινὰς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐντὸς κοιτῶνος ἀπομόνωσιν τοῦ παιδίου, καθόσον ἡ ἀπομόνωσις ὑποβοηθεῖ τὴν σκέψιν, καὶ ἐπομένως τὴν διόρθωσιν. Δυνάμεθα δὲ ἐνίοτε νὰ καταφεύγωμεν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν βίαν, ἐὰν ἡ ὑπακοὴ ἦναι ἀμέσως ἀναγκαία, ἡ δὲ ἐκ τοῦ πείσματος ἀναβολὴ καθίσταται ἐπικίνδυνος.

5) Ὀφείλομεν δὲ, ἅμα ὁ πείσμων ἐνδῶση καὶ ὑπακούση εἰς τὴν σταθερὰν ἡμῶν θέλησιν, καὶ συναισθανθῆ καὶ ὁμολογήσῃ τὸ ἄτοπον τῆς πεισματώδους διαγωγῆς του, ν' ἀναφανῶμεν εὐπροσήγοροι πρὸς αὐτὸν, καὶ πλήρεις εὐχαριστήσεως, οὐχὶ διότι ὑπήκουσεν εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ διότι ἀπηλλάγη ἀπὸ τοῦ ὀλέθριου ἐλάττωμα τοῦ πείσματος, καὶ οὕτω κατέστη ἐπιδεκτικὸς βελτιώσεως, προόδου, καὶ τελειοποιήσεως.

6) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους, ἐνῶ καταπολεμοῦμεν τὸ ἐλάττωμα τοῦ πείσματος, νὰ προσέχωμεν μήπως συγκαταστρέψωμεν πᾶσαν θέλησιν τῶν παιδίων, διότι ὅσον ἐπικίνδυνος εἶναι ἡ πεισματώδης θέλησις αὐτῶν, τόσον ὀλεθρία εἶναι ἡ ἐν αὐτοῖς ἔλλειψις πάσης θελήσεως, καὶ ἐπομένως τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ χαρακτῆρος, ἡ ἄκρα δειλία, καὶ ἡ ἄμεσος ὑποχώρησις εἰς τὰς θελήσεις τῶν ἄλλων. Ἐὰν τὰ παιδιά δὲν πρέπη νὰ ἦναι πείσμονα, οὐχ ἥττον πρέπει ν' ἀποκτήσωσι θέλησιν ἰδίαν, πεφωτισμένην, σταθερὰν, καὶ γενναίαν, ὅπως ὑπερνικῶσι τοὺς ἐν τῷ βίῳ πειρασμοὺς, καὶ ἀναφανῶσι φίλοι πιστοὶ καὶ ἀκράδαντοι τῆς τιμῆς, τῆς ἀρετῆς, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τοῦ καθήκοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ.

§. 59. *Τί λέγομεν καθῆκον, καὶ ποῖα τὰ διάφορα καθήκοντα τῶν παιδίων;* — Καθῆκον ὀνομάζομεν πάντα κανόνα δια-

γωγῆς, ὃν ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν χάριν τῆς ἰδίας ἡμῶν καὶ τῆς τῶν ἄλλων εὐδαιμονίας.

Ὅπως λοιπὸν καταστήσωμεν τοὺς παῖδας εὐδαίμονας, ὀφείλομεν οὐχὶ μόνον νὰ διδάξωμεν αὐτοὺς τὰ διάφορα αὐτῶν καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ νὰ παρασκευάσωμεν καὶ συνειθίσωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῶν διαφόρων αὐτῶν καθηκόντων, καθόσον ἡ ἀκριβῆς ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Διάφορα δὲ εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν παιδῶν, ἧτοι

Α'.) Καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν.

Β'.) Καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ.

Γ'.) Καθήκοντα πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ ἐν τῇ σχολῇ.

Δ'.) Καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον.

Ε'.) Καθήκοντα πρὸς ἑαυτούς.

Α'.) ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ.

§. 60. *Ποῖα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα; — Ἄπαντα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα συμπεριλαμβάνονται ἐντὸς τῆς πρώτης καὶ μεγάλης ἐντολῆς »Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου«.*

Αἱ ἄπειροι πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίαι τοῦ παναγάθου Θεοῦ προκαλοῦσιν ἐν ἡμῖν τὴν εὐγνωμοσύνην, τὸ σέβας, καὶ τὴν λατρείαν ἡμῶν, καὶ ἐπομένως μᾶς ἐπιβάλλουσι τὸ ἱερὸν καθήκον τῆς πρὸς τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, ἣτις εἶναι ἡ βᾶσις τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου· διότι, ἀγαπῶντες ἐνδομύχως τὸν Ἰψιστον, συχνάκις θέλομεν σκέπτεσθαι περὶ αὐτοῦ, συχνάκις θέλομεν ἀναγινώσκει καὶ ἐνθυμεῖσθαι τοὺς θεῖους Αὐτοῦ λόγους, καὶ πάντοτε θέλομεν προσπαθεῖ νὰ ἐκτελῶμεν τὰς θείας Αὐτοῦ ἐντολάς, ὅπως μὴ δυσαρεστῶμεν, ἀλλ' εὐχαριστῶμεν τὸν ἀγαπῶντα ἡμᾶς καὶ παρ' ἡμῶν ἀνταγαπώμενον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ πρὸς Αὐτὸν ἐγκάρδιος ἡμῶν ἀγάπη θέλει καθωραῖ-

ζει τὴν διαγωγὴν ἡμῶν, θέλει ἐξαγιαῖζει τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καὶ εὐδαίμονας οὕτω θέλει καθιστᾶ ἡμᾶς.

§. 61. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων;— Ὅπως ἐνισχύωμεν εἰς τοὺς παῖδας τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων, ἵνα ζωηρῶς ἀγαπῶσι, σέβωνται, φοβῶνται, καὶ λατρεύωσι τὸν Θεόν,

1) Ὁφείλομεν νὰ προσηλθῶμεν ἐκάστοτε τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ καταδεικνύωμεν ἐν αὐτοῖς τὴν παντοδυναμίαν, τὴν ὑπερτάτην σοφίαν, τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα, καὶ τὴν θεϊαν πρόνοιαν τοῦ Ἰψίστου ὑπὲρ ὅλων τῶν πλασμάτων Αὐτοῦ.

Ἄς προσπαθήσωμεν οὕτω νὰ καταστήσωμεν εἰς τοὺς παῖδας γνωστὸν τὸν ἄγνωστον εἰς αὐτοὺς Θεὸν, ὅπως ἀγαπήσωσιν Αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, ἂν καὶ ἄορατον, ὡς ἀγαπῶσι τρυφερῶς πατέρα ἄγνωστον, μακρὰν αὐτῶν ἀποδηοῦντα, ἀλλ' ἀδιαλείπτως ὑπὲρ αὐτῶν προνοοῦντα. Τὴν δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἂς διδάξωμεν τοὺς παῖδας νὰ δεικνύωσι πάντοτε διὰ τῆς ἐναρέτου διαγωγῆς των, καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν θεϊῶν ἐντολῶν.

2) Ὁφείλομεν προσέτι διὰ τῆς γλυκυτάτης Χριστιανικῆς διδασκαλίας νὰ διδάσκωμεν τὰ παιδιὰ καὶ τὴν ὑπαρξιν, καὶ τὰ θεῖα προσόντα τοῦ οὐρανίου αὐτῶν Πατρὸς, καὶ τὰς σωτηρίου Αὐτοῦ ἐντολάς, στηρίζοντες οὕτω ἐν ταῖς ἀπαλαῖς αὐτῶν καρδίαις τὴν πρὸς τὸν Ἰψίστον ἀγάπην, ἐλπίδα, καὶ πίστιν, ὅπως εὐδαίμονα ζήσωσιν.

3) Ὁφείλομεν προσέτι νὰ στηρίζωμεν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθηκόντων των διὰ τῆς τακτικῆς, κατανουκτικῆς, εὐλήπτου, καὶ συντόμου προσευχῆς, ἥτις καὶ τὴν ἀδυναμίαν, καὶ τὰς ἀνάγκας, καὶ τὰς παρεκτροπὰς ἡμῶν ὑπενθυμίζουσα σωφρονίζει ἡμᾶς, καὶ τὴν παντοδυναμίαν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν εὐσπλαγχτίαν, καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν τοῦ Ἰψίστου συγχρόνως διδάσκουσα,

ζωογονεῖ ἐν ἡμῖν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν λατρείαν, καὶ τὸν σωτήριον φόβον, ἀνυψοῦσα οὕτω τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξωραΐζουσα, καὶ τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ἡθοποιούσα.

Ὅταν δὲ τὰ παιδιά ἀγαπήσωσιν ἅπαξ τὸν οὐράνιον καὶ πανάγαθον καὶ καρδιογνώστην αὐτῶν Πατέρα, πρὸς ὃν διὰ τῆς προσευχῆς των καθ' ἐκάστην προσέρχονται, δυσκόλως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου των θέλουσι λησμονήσει Αὐτόν· διότι, καὶ ἂν ποτε πρὸς ὥραν ἢ μνήμη λησμονήσῃ, ἡ καρδιά ἀμέσως ἐπαναφέρει καὶ ἐγχαράττει ζωηρῶς ἐν αὐτῇ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης ἡμῶν.

4) Ὄφειλομεν ἐπὶ τέλους, ὅπως στηριξώμεν τὰ παιδιά εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὸν Ἰψίστον καθηκόντων αὐτῶν, ποτὲ νὰ μὴ μεταχειριζώμεθα τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν τούτων καθηκόντων ὡς μέσον τιμωρίας, οὐδὲ πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν νὰ ἐπιβάλωμέν ποτε βίαν ἢ στενοχωρίαν, προκαλοῦντες οὕτως ἀποστροφὴν κατ' αὐτῶν.

Β'.) ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝ Τῇ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

§. 62. *Ποῖα τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς καθήκοντα;*—Μετὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ παναγάθου καὶ οὐρανοῦ ἡμῶν Πατρὸς ἔρχεται ἡ πρὸς ἡμᾶς στοργὴ τῶν γονέων ἡμῶν· καὶ μετὰ τὰς εὐεργεσίας, ἃς παρὰ τοῦ Ἰψίστου λαμβάνομεν ἔρχονται αἱ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσίαι τῶν γονέων ἡμῶν. Αὐτοὶ ἀναντιρρήτως εἶναι οἱ μετὰ Θεὸν μεγαλῆτεροι εὐεργέται ἡμῶν, καὶ ὡς ἐκ τῆς φιλοστοργίας, τῆς ἡλικίας, καὶ τῆς πείρας αὐτῶν οἱ εἰλικρινέστεροι καὶ καταλληλότεροι ὁδηγοὶ καὶ σύμβουλοι τῶν τέκνων αὐτῶν.

Ταῦτα ἐξηγοῦντες εἰς τοὺς παῖδας θέλομεν διδάξει αὐτοὺς ὅτι ὀφείλουσιν ἀγάπην, εὐγνωμοσύνην, σέβας, εὐπειθειαν, καὶ ὑπακοήν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν, καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐκπλήρωσεως τῶν καθηκόντων τούτων τὰ τέκνα καθίστανται ἀξιαγάπητα,

αἱ δὲ ἀσθενεῖς αὐτῶν δυνάμεις ἐνισχύονται, καὶ ἡ ἀπειρία των θεραπεύεται, καὶ ἡ τελειοποίησις των ἐπιτυγχάνεται, καὶ ἡ εὐδαιμονία των ἐμπεδοῦται.

§. 63. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν πρὸς τοὺς γονεῖς καθήκοντων ;

Ὅπως τὰ παιδία διδαχθῶσι καὶ προθύμως ἐκπληρῶσι τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν καθήκοντα

1) Ὀφείλομεν νὰ ὑπενθυμίζωμεν εἰς τὰ παιδία τοὺς θεῖους λόγους »Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς.« »Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν«.

Ὀφείλομεν δὲ προσέτι νὰ παρουσιάζωμεν ἐνώπιον αὐτῶν τὰ θεῖα παραδείγματα τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀγάπης, τὰ ὁποῖα ὁ Σωτὴρ τοῖς ἔδωκε καὶ ἐν τῷ ναῷ, παρακολουθήσας ἀμέσως τὴν μητέρα του Μαρίαν καὶ τὸν Ἰωσήφ, ὧν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, συστήσας τὴν φιλότιμην μητέρα του εἰς τὸν ἐπιστήμιον φίλον του Ἰωάννην.

Ἄς παρατηρῶμεν δὲ συχνάκις εἰς τοὺς παῖδας ὅτι πᾶσα ἐντολή, πᾶσα συμβουλή τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας, πᾶν ὅ,τι ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν λόγων ἢ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐδίδαξεν ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι ἀναποφεύκτως ἀναγκαῖον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως παρὰ πάντων ὡς ἐξόχως φιλόανθρωπος ὁμολογεῖται ἡ θεῖα θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπομένως ὅτι, ἐὰν τῷ ὄντι ποθῶμεν τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν καὶ ἡμῶν καὶ τῶν πέριξ ἡμῶν, ὀφείλομεν πιστῶς νὰ ἐκτελῶμεν πάντοτε ὅσα ὁ θεῖος Διδάσκαλος διὰ τε τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων του ἐδίδαξεν ἡμᾶς· μεταξὺ δὲ τούτων εἶναι καὶ ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν ἀγάπη καὶ ὑπακοή.

2) Ὀφείλομεν νὰ ὑπενθυμίζωμεν συχνάκις εἰς τὰ παιδία ὅτι εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων των εὔρον τὸ πρῶτον ἄσυλον τοῦ βίου των, καὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς μητρὸς των τὴν πρώτην τροφήν των· ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι γυμνά τὰ ἐνέδυσαν, καὶ τεθλιμμένα

τὰ παρηγόρησαν, καὶ ἀσθενῆ τὰ περιέθαλψαν, καὶ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὕπνου γλυκύτατα τὰ παρέδωκαν, καὶ ἐκ τῆς κλίνης ἐγειρόμενα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ οὐρανοῦ Πατρός των ἐγκαρδίως τὰ ἀφιέρωσαν ὅτι ὑπὸ τὰς φιλοστόργους πτέρυγας τῶν γονεῶν των οὐδεμίαν στέρησιν αἰσθάνονται, οὐδεμίαν φροντίδα ἔχουσιν, οὐδένα κίνδυνον φοβοῦνται, καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν λησμονοῦσιν, ὑπὸ τῶν γονεῶν των ἐνισχύόμενα, καὶ ὑπὸ τῆς πείρας αὐτῶν εἰς τὰ πρῶτα ἀβέβαια τοῦ βίου των βήματα ἀσφαλῶς καθοδηγούμενα, κατὰ τῆς ἀπειρίας των προφυλάττονται.

Ταῦτα πάντα θέλουσι βεβαίως ἐνισχύσει εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδῶν τὴν συναίσθησιν τοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν καθήκοντος τῆς ἀγάπης, διότι κατὰ φυσικὸν νόμον ὁ ἀγαπώμενος ἀνταγαπᾶ τέκνα δὲ παραβιάζοντα τὸν φυσικὸν αὐτὸν νόμον εἶναι βεβαίως τέκνα κατηραμένα ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ ἀποτρόπαια ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

3) Ὀφείλομεν προσέτι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καθήκοντος τῆς ὑπακοῆς καὶ εὐπειθείας, νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι ἡ ἄγνοια, εἰς ἣν ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας των εὐρίσκονται, ἡ ἀπειρία, καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτῶν ἀδυναμία ἐπιβάλλουσιν εἰς αὐτὰ ἀφ' ἑνὸς τὸ καθήκον τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν ὑπακοῆς καὶ εὐπειθείας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ καθήκον τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν, ἥτις ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἔθεσε τοὺς γονεῖς, ὡς προστάτας καὶ συμβούλους, ἵνα προφυλάττωσιν αὐτὰ ἐν τῷ μέσῳ τῶν διαφόρων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυσκολιῶν καὶ κινδύνων τοῦ βίου, καὶ τὰς ἀνάγκας των θεραπεύοντες, καὶ τὴν ἀπειρίαν των διαφωτίζοντες.

4) Ὀφείλομεν προσέτι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καθήκοντος τοῦ σεβασμοῦ, τῆς εὐπειθείας, καὶ τῆς ὑπακοῆς νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἡ κοινωνία συνίσταται εἶναι αἱ οἰκογένειαι, καὶ ὅτι ἡ κατάστασις τῶν οἰκογενειῶν ἐπηρεάζει καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ὅλης κοινωνίας· καὶ ἐπομένως ὅτι, ἐὰν τὰ τέκνα δὲν μάθωσιν ἐγκαίρως νὰ σέβωνται καὶ νὰ ὑπακούω-

τι τοὺς γεννήτορας αὐτῶν, θέλουσι συνειθίσει νὰ περιφρονῶσι καὶ τοὺς νόμους τῆς Πατρίδος αὐτῶν, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς, καὶ αὐτὸν τὸν οὐράνιον αὐτῶν Πατέρα· μηδὲν δὲ ἱερὸν καὶ ὄσιον οὕτως ἔχοντα, βεβαίως θέλουσιν ἐπιφέρει τὴν παραλυσίαν καὶ τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ σώματος, οὐχὶ μόνον πρὸς βλάβην τῆς Πατρίδος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς βλάβην αὐτῶν τῶν ἰδίων, διότι ὅταν ἡ Πατρίς κακοδαιμονῇ, καὶ ἅπαντα τὰ τέκνα αὐτῆς ἐν κακοδαιμονίᾳ διάγουσιν.

5) Ὀφείλουσι προσέτι πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καθήκοντος τῆς ὑπακοῆς νὰ προσέχωσι πάντοτε οἱ γονεῖς ὅπως αἱ παραγγε-
λίαι, ἅς εἰς τὰ τέκνα των δίδουσι, ἦναι πάντοτε ὀρθαί, δίκαιαι, ἀνάλογοι τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων τῶν τέκνων των, σταθεραὶ, ὀριστικαί, καὶ ἀμετάβλητοι μέχρι τῆς ἐκτελέ-
σεώς των· ἰδίως δὲ νὰ δίδωνται αὐταὶ μετ' ἕφους γλυκὺ καὶ φιλά-
γαθον, διότι διὰ τῆς γλυκύτητος, οὐδέποτε δὲ διὰ τῆς αὐστη-
ρότητος καὶ βαρβαρότητος, ὑποδουλόνομεν τὴν καρδίαν καὶ τὴν θέλησιν τῶν ἄλλων, καὶ οὕτω τὴν εὐπειθειαν αὐτῶν προκα-
λοῦμεν.

Οἱ γονεῖς λοιπὸν καὶ ἐν γένει οἱ παιδαγωγοὶ ὀφείλουσι ν' ἀ-
ποφεύγωσι τὰ δύο ἄκρα, ἧτοι τὸ ἀπότομον καὶ σκληρὸν ἕφος
ἀφ' ἑνὸς, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀδυναμίαν τοῦ χαρακτῆρος, καὶ
τὸ ἀναποφάσιστον καὶ ἀμφιταλαντευόμενον τῆς θελήσεως.

6) Ὀφείλουσι προσέτι οἱ γονεῖς πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν διαφόρων
καθηκόντων τῆς ἀγάπης, τῆς εὐγνωμοσύνης, τοῦ σεβασμοῦ, καὶ
τῆς εὐπειθείας τῶν τέκνων αὐτῶν, νὰ ἐκπληρῶσι μετ' ἀκριβείας
αὐτοὶ πρῶτοι τὰ ἱερά πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν τέκνα καθήκοντα.
Ἐπομένως ὀφείλουσι, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύ-
λου, «*νὰ μὴ παροργίζωσι τὰ τέκνα των διὰ τῆς ἀντιχριστιαν-
ικῆς αὐτῶν διαγωγῆς, ἀλλὰ νὰ ἐκτρέφωσιν αὐτὰ ἐν παιδείᾳ
καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου*», διὰ τε τῆς γλυκυτάτης τοῦ Χριστιαν-
ισμοῦ διδασκαλίας, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀγαθοῦ παρα-
δείγματος, ὅπως καταστήσωσιν αὐτὰ τέκνα ἄξια τοῦ παναγά-

θου Θεοῦ, καὶ οὕτω προσελκύσωσι τὴν ἀγάπην, τὴν εὐγνωμοσύνην, τὸ σέβας, καὶ τὴν εὐπείθειαν αὐτῶν.

Σημειωτέον δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅτι οὐχὶ ἡ αὐστηρότης καὶ ὁ ἀπότομος τρόπος τῶν γονέων, οὐδὲ ἡ ὑπερβολικὴ στοργὴ καὶ ἀδυναμία αὐτῶν, ἀλλ' ἡ γλυκύτης, ἡ ἔμφρων στοργή, καὶ ἡ σταθερὰ αὐτῶν θέλησις θέλουσι κατορθώσει τὰ πάντα.

§. 64. Ποῖα τὰ ἐν τῇ οἰκογενεῖα καθήκοντα, καὶ πῶς ἐπι-σχύονται;—Ἐντὸς τῆς οἰκογενείας ζῶντα τὰ τέκνα, οὐχὶ μό-νον πρὸς τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν ἔχουσι καθήκοντα· ἰδίως δὲ τὰ τέκνα

1) Ὀφείλουσι ν' ἀγαπῶσιν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, ἐν εἰρήνῃ δὲ καὶ ἁρμονίᾳ μετ' αὐτῶν νὰ διάγωσι, διότι τὸ αὐτὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας των τρέχει, ὑπὸ τὴν αὐτὴν σκέ-πην ζῶσι, τὰ αὐτὰ συμφέροντα ἔχουσιν, ἡ δὲ ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ ἁρμονία αὐτῶν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰψίστου προκαλεῖ, καὶ εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς γονεῖς προξενεῖ, καὶ τὴν ἰδίαν τῶν τέκνων εὐδαιμονίαν στηρίζει.

Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς ἐν τῇ οἰκογενεῖα ὀφειλομένης ἀγά-πης καὶ ἁρμονίας

α) Ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς νὰ μὴ δεικνύωσι προτιμήσεις· ἀλλὰ ν' ἀγαπῶσιν ἐξίσου ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας των, διότι ἄλλως προκαλοῦνται δυσαρέσκεια, ζηλοτυπία, διχονοία, δι' ὧν τὸ καθήκον τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ ἁρμονίας παραβιάζεται.

β') Οἱ γονεῖς ὀφείλουσιν, ὡσάκις γεννηθῆ διένεξις τις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, νὰ διαλύωσιν αὐτὴν μετὰ δικαιοσύνης, ἀμεροληψίας, καὶ σταθερότητος, ὅπως καὶ τὴν δικαιοσύνην διδάσκωσιν ἐμπράκτως τὰ τέκνα των, καὶ παράπονα, δυσαρεσκείας, καὶ ἀφορμὰς διχονοιῶν μὴ προκαλῶσι διὰ τῆς μεροληπτικῆς αὐτῶν διαγωγῆς.

γ') Οἱ γονεῖς καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ἐν γένει, χάριν τῆς ἐν τῇ οἰκογενεῖα ἁρμονίας, ὀφείλουσι προσέτι νὰ ἀπονέμωσιν εἰς τὰ τέκνα των τὰ δεῖγματα τῆς εὐαρεσκείας καὶ τῆς δυσαρεσκείας

αὐτῶν, οὐχὶ μεροληπτικῶς, ἀλλὰ μεθ' ὅλης τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης, εὐθύτητος, καὶ ἀμεροληψίας.

2) Δεύτερον καθήκον τῶν παίδων ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ εἶναι τὸ νὰ γίνωνται ἐκάστοτε διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν διαφορῶν μικρῶν ὑπηρεσιῶν τῶν χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα εἰς τὴν οἰκογενεῖαν τῶν, ὅπως οὕτω κατασταθῶσι μίαν ἡμέραν ὠφέλιμα καὶ χρήσιμα καὶ εἰς τὴν Πατρίδα αὐτῶν.

Ἄς ἐξηγῶμεν λοιπὸν εἰς τοὺς παῖδας τὴν ἀνάγκην τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ τῆς ἐργασίας, καὶ ἄς προσπαθῶμεν νὰ καταστήσωμεν αὐτὰ φιλάγαθα, φιλεργὰ, καὶ ὠφέλιμα, ἀνευρίσκοντες ἐκάστοτε καταλλήλους δι' αὐτὰ ἐργασίας καὶ ὑπηρεσίας ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ, καὶ ἐξηγοῦντες εἰς αὐτὰ ὅτι σειρὰ ἀμοιβαίων ὑπηρεσιῶν εἶναι ὀλόκληρος ὁ ἀνθρώπινος βίος, ἀληθῶς δὲ εὐτυχεῖς ὅσοι δυνηθῶσι νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς ἄλλους τὰς μεγαλύτερας καὶ πλείονας ὑπηρεσίας.

§. 65. *Ποῖα τὰ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας καθήκοντα τῶν παιδῶν, καὶ πῶς ἐνισχύονται;*—Τὰ παιδιά ὀφείλουσι νὰ φέρονται πρὸς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ ὑπηρετοῦντας εὐγενῶς, φιλαγάθως, καὶ εὐπροσηγόρως, οὐδέποτε δὲ βαναύσως, περιφρονητικῶς καὶ ὑβριστικῶς, ὅπως τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρόθυμον αὐτῶν ὑπηρεσίαν προκαλῶσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς οἰκογενεῖας, καὶ τὰς ἀνίας τῆς θέσεως αὐτῶν μετριάζωσι καὶ παρηγορῶσιν.

Ὄφειλομεν ἐπομένως νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες εἶναι πλάσματα τοῦ Ἰψίγου, καὶ ἐπομένως ἀδελφοὶ ἡμῶν· ὅτι οἱ βάνουσοι καὶ ὑβριστικοὶ τρόποι εἶναι ἴδιοι τῶν τυράννων καὶ τῶν βαρβάρων, οὐδέποτε δὲ τῶν ἐλευθέρων καὶ καλῶς ἀνατετραμμένων· καὶ ὅτι ἡ ἔντιμος ἐργασία καὶ ὑπηρεσία οὐδέποτε ἀτιμάζει ἢ ἐξευτελίζει τὸν ἐργαζόμενον καὶ ὑπηρετοῦντα, καθόσον πάσης ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς τάξεως ὁ βίος δὲν εἶναι, οὐδὲ πρέπει νὰ ἦναι, εἰμὴ σειρὰ ἀμοιβαίων ὑπηρεσιῶν· διὸ καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν ὅτι δὲν ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως διακονηθῇ, ἀλλ' ὅπως διακονήσῃ.

Ἀλλὰ συγχρόνως ὀφείλομεν, ἐνῶ ἀπαιτοῦμεν παρὰ τῶν παιδῶν εὐπρεπῆ, εὐγενῆ, καὶ φιλάγαθον συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτοὺς, νὰ μὴ ἐπιτρέπωμεν ποτὲ σχέσεις καὶ οἰκειότητα μεταξὺ παιδῶν καὶ ὑπηρετῶν, διότι οὗτοι, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀγωγῆς ἐπιμελημένης, δύνανται πολλακίς νὰ βλάψωσι καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν παιδίων διὰ τῶν ἀνοήτων προλήψεων των, διὰ τῶν ἐσφαλμένων ἰδεῶν των, διὰ τῶν βαναύσων καὶ ἀναγώγων τρόπων των, διὰ τῶν ἀπρεπῶν ἐκφράσεών των, ἢ καὶ διὰ τῆς κακοήθους αὐτῶν διαγωγῆς.

Γ.) ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΕΝ Τῆ ΣΧΟΛῆ.

§. 66. Ποῖα τὰ πρὸς τοὺς διδασκάλους καθήκοντα;—Οἱ διδάσκαλοι ἐν τῇ Σχολῇ ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς γονεῖς τῶν παιδῶν, κοπιᾶζοντες καὶ ἀγωνιζόμενοι ὅπως προπαρασκευάσωσιν εὐτυχῆς τὸ μέλλον αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ, καθὼς ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ὀρθῶς περὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀριστοτέλους ἔλεγεν, ἐὰν οἱ γονεῖς δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα των τὸ ζῆν, οἱ διδάσκαλοι τοῖς δίδουσι τὸ εὖ ζῆν, ἔπεται ὅτι καθῆκον ἱερὸν τῶν παιδῶν εἶναι νὰ σέβωνται, νὰ ἀγαπῶσι νὰ εὐγνωμονῶσι, καὶ νὰ ὑπακούωσι τοὺς διδασκάλους αὐτῶν, διότι ἄλλως ἢ ἀταξία, ἢ σύγχυσις, καὶ ἡ ἀναρχία ἤθελον κατακυριεύσει τὰ Σχολεῖα, οὐδεμία δὲ βελτίωσις, ὠφέλεια, καὶ πρόοδος ἤθελε προκύψει ἐξ αὐτῶν.

§. 67. Πῶς ἐνισχύονται τὰ πρὸς τοὺς διδασκάλους καθήκοντα;—Εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τοὺς διδασκάλους καθήκοντων ἐνισχύονται οἱ παῖδες ὑπὸ τε τῶν διδασκάλων καὶ τῶν γονέων αὐτῶν.

Καὶ οἱ μὲν διδάσκαλοι θέλουσι βεβαίως προκαλέσει τὴν ἀγάπην, τὴν εὐγνωμοσύνην, τὸ σέβας, καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν μαθητῶν αὐτῶν, ἐὰν ἔχωσιν ἐπιμέλειαν, ἰκανότητα, ζῆλον, εὐμεθοδίαν, γλυκύτητα, ἀγάπην, χαρακτῆρα ἀξιοπρεπῆ, θέλησιν

σταθεράν, δραστηριότητα ἀγρυπνον, δικαιοσύνην, ἀμεροληψίαν, πειθαρχίαν ἔμφρονα, καὶ διαγωγὴν ἀμεμπτον.

Οἱ δὲ γονεῖς θέλουσιν ἐνισχύσει τὰ τέκνα των εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τοὺς διδασκάλους καθηκόντων

α) Ἐὰν συμβουλευώσιν αὐτὰ σέβας, ὑπακοήν, καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς διδασκάλους των·

β) Ἐὰν αὐτοὶ οὗτοι σέβωνται καὶ περιποιῶνται τοὺς διδασκάλους τῶν τέκνων των· καὶ

γ) Ἐὰν μηδέποτε ἐπικρίνωσιν ἢ κατακρίνωσιν ἐνώπιον τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων τοὺς διδασκάλους αὐτῶν.

§. 68. Ποῖα τὰ ἐν τῇ Σχολῇ καθήκοντα τῶν παιδῶν, καὶ πῶς ἐνισχύονται ;

Οἱ παῖδες, ζῶντες ἐν τῇ Σχολῇ, ἔχουσι διάφορα καθήκοντα, ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διαφόρων κανονισμῶν τῆς Σχολῆς· ἰδίως δὲ ἔχουσι τὰ ἐξῆς καθήκοντα·

1) Ὀφείλουσι ν' ἀγαπῶσιν ὡς ἰδίους ἀδελφοὺς τοὺς συμμαθητὰς αὐτῶν· νὰ ζῶσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀρμονίᾳ μετ' αὐτῶν· νὰ συμμερίζωνται τὰς θλίψεις καὶ τὰς εὐχαριστήσεις αὐτῶν· νὰ γίνωνται δὲ παντὶ σθένει ὠφέλιμοι εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν των, καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιμελείας καὶ χρηστῆς διαγωγῆς· καθόσον οὐχὶ μόνον ἕκαστος παῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος, ζῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀφείλει νὰ γίνηται παράδειγμα ἀγαθὸν εἰς τοὺς πέριξ αὐτοῦ.

Ἄς ἐξηγῶμεν δὲ εἰς τὰ παιδία ὅτι μόνον διὰ τοιούτων αἰσθημάτων καὶ τοιαύτης διαγωγῆς θέλουσι γίνεαι ἀξιαγάπητα καὶ εὐτυχεῖ, θέλουσιν ἀποκτήσει φίλους πιστοὺς καὶ πολυτίμους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου των, καὶ θέλουσι προπαρασκευασθῆ πολιταὶ χρηστοὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος αὐτῶν.

2) Ὀφείλουσι προσέτι τὰ παιδία ἐν τῇ Σχολῇ νὰ μὴ ψευδο-λογῶσι, νὰ μὴ κακολογῶσι, νὰ μὴ κατακρίνωσι, νὰ μὴ ζηλοτυπῶσι, μηδὲ νὰ διαβάλλωσι τοὺς συμμαθητὰς αὐτῶν.

Ἄς ἀποκρούωμεν λοιπὸν καὶ ἄς τιμωρῶμεν ἀπάσας τὰς πα-

ρεκτροπὰς ταύτας, καὶ ἄς προτρέπωμεν τὰ παῖδια, ὁσάκις ἴδωσι σφάλμα τι ἢ ἐλάττωμα εἰς συμμαθητῶν των, νὰ συμβουλεύωσιν αὐτὸν ἰδιαιτέρως· ἂν δὲ ἡ συμβουλή των δὲν ὠφελήσῃ, ν' ἀπειλώσιν αὐτὸν ὅτι θέλουσιν ἀνακοινώσῃ τὸ σφάλμα ἢ τὸ ἐλάττωμά του εἰς τὸν διδάσκαλον· ἂν δὲ καὶ ἡ ἀπειλή αὐτῆ δὲν ὠφελήσῃ, τότε μόνον ν' ἀναφέρωνται εἰς τὸν διδάσκαλον οὐχὶ ὅπως βλάψωσιν, ἀλλ' ὅπως ὠφελήσωσι τὸν συμμαθητῶν αὐτῶν.

3) Ὀφείλουσι προσέτι τὰ παῖδια ν' ἀγαπῶσι τὸ Σχολεῖον, ὡς ἀγαπῶσι τὸν πατρικὸν των οἶκον, καὶ ἐπομένως νὰ φροντίζωσι, νὰ κοπιᾶζωσι, καὶ νὰ ἐνδιαφέρωνται περὶ τε τῆς ὑπολήψεως, τῆς προόδου, τῆς καθαριότητος, τῆς τάξεως, τῆς οἰκονομίας, καὶ τῆς καλῆς διατηρήσεως τῆς τε Σχολῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ.

Πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τῶν καθηκόντων τούτων ἄς ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παῖδια ὅτι ἐκ τῆς ὑπολήψεως, τῆς προόδου, καὶ τῆς καλῆς κατὰστάσεως τῆς Σχολῆς, ἐν ἧ ἐκπαιδεύονται, ἐξήρτηται καὶ ἡ ἰδία αὐτῶν πρόοδος καὶ ὑπόληψις.

Δ.) ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ.

§. 69. Ποῖα τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα;— Ἄπαντα τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα συγκεφαλαιοῦνται ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν δύο μεγάλων ἐντολῶν, ἄς ὁ Θεάνθρωπος ἔδωκεν ἡμῖν, ἦτοι »*Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*«. Εἶναι δὲ ἀναντίρρητον ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ μεγάλου τούτου καθήκοντος ἐπιτυγχάνεται ἡ εὐδαιμονία καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον δὲν πρέπει νὰ ᾖ νεκρὰ καὶ ἄγονος, ἀλλὰ ζῶσα, καὶ δι' ἔργων ἐκδηλουμένη. Δύο δὲ εἶναι τὰ κυριώτερα καθήκοντα, τὰ ἐκπηγάζοντα ἐξ αὐτῆς, καὶ ὧν ἡ ἐκπλήρωσις μαρτυρεῖ τὴν ἀγάπην.

1) τὸ καθήκον τῆς δικαιοσύνης, ὅπερ διατυπώται διὰ τοῦ ἐξῆς κανόνος »ὃ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποιήσης«, καὶ

2) τὸ καθήκον τῆς ἀγαθοεργίας, ὅπερ διετύπωσεν ὁ Θεάνθρωπος διὰ τῆς ἐξῆς παραγγελίας »πρᾶττε πρὸς τοὺς ἄλλους πᾶρ ὅτι θέλεις νὰ πράττωσιν οἱ ἄλλοι πρὸς σέ«.

Ἐὰν οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἱερεῖς, καὶ ἐν γένει οἱ παιδαγωγοῦντες ἤθελον διδάσκει ἐξ ἀπαλῶν ἐνύχων τὰ μικρὰ παιδία τὰ τρία ταῦτα καθήκοντα τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἀγαθοεργίας, καὶ συνειθίζει αὐτὰ εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ σταθερὰν ἐκάστοτε ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων, βεβαίως ἢ φάσις τῆς κοινωνίας ἡμῶν ἤθελε μεταβληθῆ, αἱ ἀσχημαῖαι αὐτῆς ἤθελον ἐκλείψει, τὰ ἐγκλήματα, αἱ κακουργίαι, αἱ ἀδικίαι, αἱ παρανομίαι, αἱ καταχρήσεις ἤθελον παύσει, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς τιμῆς, καὶ τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν ἤθελον ἐμπεδωθῆ, οἱ δυστυχεῖς, οἱ ἄποροι, καὶ οἱ πάσχοντες ἤθελον παρηγορηθῆ, καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Ἰψίστου ἤθελε κατέλθει ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἡμῶν.

§. 70. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγαθοποιίας; — Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι ν' ἀκολουθῶσι τὰς ἐξῆς συμβουλὰς πρὸς διδασκαλίαν τῶν πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων, τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἀγαθοποιίας, καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκπληρώσεως αὐτῶν.

1) Ὄφείλουσι νὰ διδάσκωσι τὰ παιδία ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὄντες τέκνα τοῦ αὐτοῦ οὐρανίου Πατρὸς, δὲν ἀποτελοῦσιν εἰμὴ μίαν οἰκογένειαν, καὶ ὅτι ἐπομένως πάντες ὡς ἀδελφοὶ πρέπει ν' ἀγαπῶνται καὶ ν' ἀλληλοβοηθῶνται.

2) Ὄφείλουσιν ἰδίως οἱ γονεῖς διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοστοργίας, καλοκαγαθίας, καὶ δικαιοσύνης νὰ διδάσκωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα, τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἀγαθοποιίας.

3) Ὄφείλουσι προσέτι διὰ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας,

ἥτις ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῶν καλῶν ἔργων ἰδίως στηρίζεται, νὰ ἐκριζώσωσι πᾶν σπέρμα ἐγωΐσμοῦ, καὶ νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν καρδίαν τῶν παιδῶν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου καθήκοντος τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπομένως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγαθοποιίας.

4) Ὀφείλουσι νὰ ἐξηγῶσιν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ σέβωνται τὴν ζῶν, τὴν ὑγίαν, τὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων, καὶ τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς Πατρίδος αὐτῶν, ὅπως καὶ αὐτοὶ καὶ πάντες ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ διάγωσιν.

5) Ὀφείλουσι προσέτι, ὅπως καταστήσωσι τὰ παιδιὰ φιλοδίκαια, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ν' ἀνατρέψωσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἀληθειαν καὶ τὸν φόβον τοῦ καρδιογνώστου Θεοῦ, εἰς τὴν λιτότητα καὶ τὴν αὐτάρκειαν, εἰς τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιεικειαν, εἰς τὴν ἀνεξικακίαν καὶ ἀμνησικακίαν, εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν σωφροσύνην, εἰς τὴν σεμνότητα καὶ τὴν χρηστοθήειαν, εἰς τοὺς κόπους καὶ τὴν ἐργασίαν, ὅπως οὕτω μηδέποτε λαμβάνωσιν ἀφορμὰς πρὸς τὴν ἀδικίαν, τὴν παρανομίαν, καὶ τὴν κακουργίαν, εἴτε ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐλαττωμάτων ὀρμώμενα, εἴτε ἐκ τῶν ἀδικιῶν τῶν ἄλλων προκαλούμενα.

6) Ὀφείλουσι προσέτι οἱ παιδαγωγοῦντες, ὅπως καταστήσωσι τὰ παιδιὰ εὐεργετικά, νὰ ἐξηγῶσιν εἰς αὐτὰ ὅτι μόνον ὁ εὐεργετικὸς ἄνθρωπος ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς ἀληθῆς εἰκῶν τοῦ παναγάθου καὶ εὐεργετικωτάτου Θεοῦ· ὅτι ἀνέκφραστος εἶναι ἡ ἡδονή, ἣν ἡ εὐεργεσία προξενεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ εὐεργετοῦντος· ὅτι τὰ καλὰ ἔργα καὶ ἐπὶ τῆς γῆς εὐδαίμονας μᾶς καθιστῶσι, καὶ τὴν οὐράνιον πύλην τῆς αἰωνίου μακαριότητος μᾶς ἀνοίγουσι κατὰ τὴν ῥητὴν βεβαίωσιν τοῦ Σωτῆρος, ὅστις δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν ἀγαθοποιῶν ἰδίως ἐδίδαξεν ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τοῦ Θεοῦ του βίου καὶ διὰ τῆς θείας Αὐτοῦ διδασκαλίας.

7) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας ὅτι ἡ εὐεργεσία πρέπει νὰ γίνηται πάντοτε διὰ τρόπου κοσμίου καὶ εὐ-

γενοῦς, ὅπως μὴ πληγόνωμεν τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν εὐαισθησίαν τοῦ εὐεργετουμένου· διότι ἢ μετὰ λεπτότητος καὶ εὐγενείας γινομένη εὐεργεσία ἔχει διπλασίαν ἀξίαν, ἐνῶ ἢ ἀποτόμως καὶ βαρβάρως ἢ ἐπιδεικτικῶς γινομένη χάνει πᾶσαν τὴν ἀξίαν αὐτῆς.

8) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος τῆς ἀγαθοποιίας γεννᾷ τὸ ἐπίσης ἱερὸν καθήκον τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν ὁ εὐεργετηθεὶς πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ ὀφείλει, καὶ διὰ τῆς ὁποίας καὶ ὁ εὐεργετήσας ἀνταμείβεται, καὶ αἱ εὐεργεσίαι ἐν τῇ κοινωνίᾳ πολλαπλασιάζονται. Ἄλλ' ὅτι οἱ εὐεργετοῦντες οὐδεμίαν ἄλλην ἀμοιβὴν πρέπει νὰ περιμένωσι παρὰ τὴν εὐχάριστον συναίσθησιν τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἱεροῦ των καθήκοντος· ἡ δὲ ἀγνωμοσύνη τῶν εὐεργετουμένων οὐδέποτε πρέπει νὰ μαραίνῃ τὸν πρὸς τὴν ἀγαθοποιίαν ζῆλον ἡμῶν.

9) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδία ὅτι εἰάν οἱ εὐεργετούμενοι πρέπη νὰ ἐνθυμῶνται πάντοτε μετ' εὐγνωμοσύνης τὰς ὁποίας παρ' ἄλλων ἔλαβον εὐεργεσίας, οἱ εὐεργετοῦντες πρέπει νὰ λησμονῶσι τὰς ὁποίας πρὸς ἄλλους ἔπραξαν εὐεργεσίας, μηδέποτε δὲ νὰ καυχῶνται ἐπ' αὐτῶν, ὅπως μὴ αἱ εὐεργεσίαι των ἀπολέσωσι πᾶσαν ἀξίαν.

§. 71. *Διάφορα ἄλλα πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα.* Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων πρὸς τὸν πλησίον καθηκόντων ὀφείλομεν νὰ διδάσκωμεν τὰ παιδία ὅτι ἔχουσι καὶ ἄλλα διάφορα πρὸς τοὺς πλησίον καθήκοντα, καθόσον πᾶσα παραγγελία τοῦ Σωτῆρος ἀποτελεῖ ἴδιον καθήκον· ἡ δὲ σταθερὰ ἐκπλήρωσις τῶν διαφορῶν τούτων καθηκόντων, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀτομικὴ ἡμῶν καὶ ἡ τῶν ἄλλων εὐδαιμονία προκύπτει, ἀποτελεῖ τὰς διαφοροὺς κοινωνικὰς ἀρετάς.

Τοιαῦτα δὲ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα εἶναι 1) ἡ πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν ὀφειλομένη εὐγνωμοσύνη, 2) τὸ πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἰψίστου, τοὺς ἄρχοντας τῆς Πολιτείας, τοὺς γέρον-

τας, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀνωτέρους ἡμῶν ὀφειλόμενον *σέβας*, 3) ἢ πρὸς τοὺς πάσχοντας ὀφειλομένη *περίθαλψις*, 4) ἢ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὀφειλομένη *ἀνεξικακία*, 5) ἢ πρὸς πάντας ὀφειλομένη *εὐλιχρίεια*, *πραότης*, καὶ *εὐπροσηγορία*, 6) ἢ πρὸς τὰς ἐναντιότητάς ὀφειλομένη *ὑπομοχή*, 7) ἢ καὶ πρὸς τοὺς κατωτέρους ἡμῶν ὀφειλομένη *μετριοφροσύνη* καὶ *ταπεινώσις* κτλ.

Τὴν ἐκπλήρωσιν δὲ ὅλων αὐτῶν τῶν καθηκόντων, ἐξ ἧς ἡ εὐδαιμονία καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν ἐξήρτηται, ὀφείλομεν νὰ συνιστῶμεν καὶ νὰ ἐνισχύωμεν διὰ τῆς διδασκαλίας, διὰ καταλλήλων διηγημάτων, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν παραδείγματος.

Ε΄.) ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΑ.

§. 72. Ποῖα τὰ πρὸς ἑαυτὰ καθήκοντα τῶν παιδίων; — Ἄπαντα τὰ πρὸς ἑαυτὰ καθήκοντα τῶν παιδίων συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὸ μέγα καθήκον τῆς *τελειοποιήσεως* τῶν διαφορῶν σωματικῶν, διανοητικῶν, καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, δι' ὧν ὁ Ἰψίστος ἐπροίκισε τὸν ἄνθρωπον, ὅπως, *τελειοποιῶν καὶ ἀναπτύσσων τὰς δυνάμεις ταύτας, γίνῃ ὠφέλιμος εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ οὕτω τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰψίστου καταξιωθῆ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ. Τὸ μέγα καθήκον τῆς τελειοποιήσεως μᾶς ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ, εἰπὼν »γίνεσθε τέλειοι ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειος ἐστίν«.*

Τρία δὲ εἶναι τὰ κυριώτερα καθήκοντα, τὰ ἐκ τοῦ καθήκοντος τῆς τελειοποιήσεως ἐκπηγάζοντα:

- 1) Τὸ καθήκον τῆς *διατηρήσεως* τῆς *υγείας* καὶ τῆς *ζωῆς*.
- 2) Τὸ καθήκον τῆς *διὰ τῆς παιδαγωγίας ἀναπτύξεως* τῶν διαφορῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων.
- 3) Τὸ καθήκον τῆς *διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀποκτήσεως* τῶν ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων γνώσεων.

Τὰ καθήκοντα ταῦτα ὀφείλομεν νὰ διδάσκωμεν ἐξ ἀπαλῶν ἐνύχων εἰς τοὺς παῖδας, καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν καθ' ἐ-

κάστην νὰ συνειθίζωμεν αὐτοὺς, ὅπως τὸ μέγα καθήκον τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν ἐκπληρώσωσι· διότι, καθὼς εἶπεν ἡ Κυρία Στάελ, οὐχὶ ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἡ τελειοποίησις πρέπει νὰ ἦται ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· ἐὰν διὰ τῆς τελειοποιήσεως ἡμῶν αὐτῶν δὲν κατασταθῶμεν ἄξιοι νὰ ἐκπληρῶμεν ἀκριβῶς ἅπαντα τὰ καθήκοντα ἡμῶν, ἀδύνατον νὰ εὐδαιμονήσωμεν!

§. 73. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς;

Πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καθήκοντος τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγείας τῶν παιδῶν,

1) Ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τοὺς παῖδας ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑγεία τοῦ σώματός των, ὅπερ εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς των, εἶναι τόσα πολύτιμα δῶρα τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ, τὰ ὁποῖα ὀφείλουσι νὰ προσέχωσι, νὰ περιποιῶνται, καὶ νὰ διατηρῶσι, διότι περὶ αὐτῶν ὀφείλουσι λόγον καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, καθόσον μόνον ζῶντες καὶ ὑγιαίνοντες θέλουσι δυναθῆναι νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῶν καλῶν ἔργων των, καὶ τὴν Πατρίδα αὐτῶν διὰ τῶν ἐναρέτων καὶ ὠφελίμων πράξεων των.

2) Ὀφείλομεν νὰ διδάσκωμεν τοὺς παῖδας οὐχὶ μόνον πῶς νὰ προφυλάττωσι τὴν ὑγείαν των, ὀδηγούμενοι ἐξ ὕσων ἡ Σωματικῆ Παιδαγωγία μᾶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ πῶς ν' ἀνακτῶσιν αὐτὴν, καὶ ἐπομένως ὅτι ὀφείλουσι χάριν καὶ ἑαυτῶν, καὶ τῆς οἰκογενείας, καὶ τῆς Πατρίδος αὐτῶν

α) ν' ἀσπάζονται τὴν λιτότητα, τὸν καθαρὸν ἀέρα, τὴν καθαριότητα, τὴν πρωϊνὴν ἐξέγερσιν, τὴν γυμναστικὴν, τὴν ἐργασίαν, τὴν σωφροσύνην, τὴν τάξιν, καὶ ν' ἀποφεύγωσι τὴν πολυφαγίαν, τὴν μαλθακότητα, τὴν ἀκαθαρσίαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὸν πολὺν ὕπνον, τὴν ἀργίαν, τὴν φιληδονίαν, καὶ ἀπάσας τὰς φανεράς καὶ μυστικὰς παρεκτροπὰς καὶ κακοηθείας, ὅπως οὕτω μὴ ὑποκύπτωσιν εἰς ἀσθενείας, αἵτινες καὶ τὴν ὑ-

γείαν και τὴν ζωὴν τῶν νέων οἰκτρῶς και προώρως καταστρέφουσι.

β') νὰ ὑπακούωσι προθύμως εἰς τὰς συμβουλὰς και διαταγὰς τοῦ ἱατροῦ, δσάκις ἀσθενῶσιν, ὅπως, ἐκτελοῦντες ἀκριβῶς τὰς ἱατρικὰς παραγγελίας, ἀνακτῶσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν ὑγείαν των.

3) Ὀφείλομεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖται ἐργασία, ἐξ ἧς πορίζομεθα τὰ πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαῖα, και ἐπομένως ὅτι πάντες ὀφείλομεν ν' ἀγαπήσωμεν και νὰ διδασθῶμεν ἐγκαίρως ἐργασίαν τινά, ὅπως δι' αὐτῆς ζήσωμεν.

Εὐτυχεῖς τῷ ὄντι αἱ κοινωνίαι, ἐν αἷς και οἱ πτωχοὶ και οἱ πλούσιοι ἐδιδάχθησαν νὰ ἐργάζονται και νὰ κοπιάζωσιν ἐπ' ἀγαθῷ και αὐτῶν και τῆς Πατρίδος αὐτῶν, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἀλλαγῶ εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀναπαύσεως, ἐπὶ τῆς γῆς δὲ πάντες ὀφείλουσι μετὰ ζήλου νὰ ἐργάζονται, ὅπως μηδεὶς, ζῶν ἐν ἀργίᾳ, ὡς ἄταφος νεκρὸς, σήψεως ὄζη, και διὰ τῆς θνησιμαίας ὁσμῆς του μολύνῃ και ἀποτροπιάζῃ τὴν κοινωνίαν.

§. 74. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοτος τῆς ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν, διανοητικῶν, και ἠθικῶν δυνάμεων;—Δὲν ἀρκεῖ βεβαίως νὰ διδασθῶσιν οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι και ἐν γένει οἱ παιδαγωγοὶ τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς και τοὺς παιδαγωγικοὺς κανόνας, δι' ὧν ἀναπτύσσονται αἱ σωματικαὶ, διανοητικαὶ, και ἠθικαὶ δυνάμεις τῶν παιδῶν, ὅπως συμπληρωθῇ τὸ ἔργον αὐτῶν. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς φιλοφροσύνης ἀποστολῆς των ἀπαιτεῖται διὰ καταλλήλων τρόπων, και διὰ τοῦ λόγου, και διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν νὰ μεταδίδωσιν εἰς τὰ παιδιά τὰ πορίσματα τῶν παιδαγωγικῶν των γνώσεων, νὰ ἐπιτηρῶσι δὲ ἀγρύπνως και ν' ἀπαιτῶσιν ἐπιμόνως ὅπως τὰ παιδιά ἐκτελῶσι και ἐφαρμόζωσι πάντοτε τὰς παιδαγωγικὰς αὐτῶν παραγγελίας και συμβουλὰς. Τοιοῦτοτρόπως μόνον θέλουσι δυνηθῆ τὰ παιδιά ν' ἀναπτύξωσι τὰς τε σωμα-

τικὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις των, καὶ τὸ μέγα καθήκον τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν νὰ ἐκπληρώσωσιν (1).

§. 75. Πῶς ἐνισχύεται ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τῆς ἐκπαιδύσεως;—Τὸ καθήκον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδύσεως εἶναι καθήκον παντὸς ἀνθρώπου ὁποιασδήποτε τάξεως καὶ καταστάσεως, ὅπως διαφωτίσῃ τὸν νοῦν του, τὴν θέλησίν του, καὶ ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ. Ἡ Στατιστικὴ ἅπανταχοῦ ἐβεβαίωσεν ἤδη ὅτι οἱ ἀγράμματοι καὶ ἀπαιδευτοὶ ἐγκληματῖαι εἶναι ἀσυγκρίτως πλείονες τῶν ἐκπαιδευθέντων, καὶ ὅτι, ὅπου ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ στοιχειώδη σχολεῖα, ἐκεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγκλημάτων οὐσιωδῶς ἠλαττώθη. Ἐὰν δὲ ἅπανταχοῦ ἡ ἐκπαίδευσις ἦναι καθήκον παντὸς πολίτου, καθήκον ἰερώτατον καθίσταται ὅπου θεσμοὶ ἐλεύθεροι διέπουσι τὴν Πολιτείαν· διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ καὶ εἰς ἀκολασίαν ἐπὶ τέλους νὰ μὴ μετατραπῇ, ἐὰν τὸ φῶς τῆς παιδείας δὲν διαφωτίζῃ τὸν νοῦν τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἠθικὴ δὲν διέπῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς παιδαγωγικῆς ἐκπαιδύσεως καὶ ὁ νοῦς ὡφελίμως διαφωτίζεται, καὶ ἡ καρδία συγχρόνως καλλιεργείται. Δικαίως λοιπὸν εἰς τὰ πεπολιτισμένα Κράτη, τὴν στοιχειώδη παιδαγωγικὴν ἐκπαίδευσιν δωρεὰν χορηγοῦντες, ὑποχρεωτικὴν ἀνεκέρυξαν αὐτὴν εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς παῖδας. Ἀφρόνως δὲ ἀλλαγῶν τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν δωρεὰν εἰς τὸν λαὸν προσφέροντες, δίδακτρα ἐν τοῖς δημοτικαῖς Σχολείοις ἀπαιτοῦσι! λησμονοῦντες ὅτι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι τόσον ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος εἰς τὴν ἠθικὴν ὑπαρξίν παντὸς πολίτου,

---

(1) Ἐὰν ὁ Ὑψιστος μοὶ χάριση ὑγίαν καὶ ἡσυχίαν πνεύματος, θέλω ἀσχοληθῆ εἰς τὴν σύνταξιν σειρᾶς τινος παιδαγωγικῶν μαθημάτων, ἅτινα, ἀποτεινόμενα οὐχὶ πλέον πρὸς τοὺς παιδαγωγοῦντας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς παῖδας, καὶ πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν γονέων καὶ διδασκάλων παραδιδόμενα, θέλουσι διευκολύνει καὶ τῶν παιδαγωγούντων τὸ δυσχερὲς ἔργον καὶ τῶν Ἑλληνοπαίδων τὴν τελειοποίησιν.

ὄσον καὶ ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν.

Ἄλλ' ὅπως τὸ μέγα καθήκον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἐκπληρωθῆ ἐπ' ἀγαθῶ καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας, ἀπαιτεῖται οὐχὶ μόνον ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη ν' ἀνακηρυχθῆ ὑποχρεωτικῆ, καὶ δωρεὰν προσιτῆ εἰς πάντας νὰ κατασταθῆ διὰ τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν Σχολείων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ νὰ συντρέξωσιν. Ἐκ τούτων δέ τινα θέλομεν σημειώσει ἐνταῦθα.

1) Ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ μορφωθῶσι διδάσκαλοι χρηστοὶ καὶ ἱκανοί, συναισθανόμενοι τὴν μεγάλην ἐνώπιον τῆς κοινωνίας εὐθύνην των, καὶ ἄξιοι νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν μεγάλην ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποστολὴν των. Πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἀρκεῖ νὰ μάθωσι τὴν ξηρὰν Γραμματικὴν καὶ τὸν ξηρότερον Ὁδηγόν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ προσηκόντως νὰ παιδαγωγηθῶσι, καὶ τὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς νὰ διδαχθῶσι, καὶ τὰ προσόντα τοῦ καλοῦ παιδαγωγοῦ νὰ ἔχωσι, καὶ ὑπὸ εὐγενοῦς ζήλου νὰ ἐμπνέωνται πάντοτε, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν ὡς ἴδια τέκνα ν' ἀγαπῶσι, καὶ ἄγρυπνοι, καὶ εὐπροσῆγοροι, καὶ ἀξιοπρεπεῖς, καὶ δίκαιοι νὰ ᾔναι, καὶ ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν χριστιανικὴν νὰ ἔχωσι, καὶ διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ μελέτης τὰς γνώσεις των ν' αὐξάνωσι, καὶ τὴν βελτίωσίν των ἐκάστοτε νὰ ἐπιδιώκωσι, καὶ ἀνεπίληπτοι κατὰ τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον νὰ διάγωσι, καὶ πειθαρχίαν ἔμφρονα νὰ ἐξασκῶσι, καὶ διὰ τῆς εὐκρινοῦς καὶ ζωηρᾶς καὶ εὐμεθόδου καὶ ἐλκυστικῆς διδασκαλίας των, καὶ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρός των νὰ προκαλῶσι καὶ μορφώνωσι τὰ ἀναγκαῖα προσόντα, ἅτινα ἀπαιτεῖται νὰ ἔχωσιν οἱ παῖδες πρὸς ἐπίτευξιν τῆς διανοητικῆς αὐτῶν προόδου, καὶ ἰδίως τὴν φιλομάθειαν, τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν προσοχὴν, τὴν κρίσιν, τὴν φιλοπονίαν, καὶ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον νὰ ἐκπληρωθῆ τὸ καθήκον τῆς ἐκπαιδεύσεως.

2) Ἀπαιτεῖται προσέτι νὰ διοργανισθῶσι τὰ Σχολεῖα καὶ τὰ

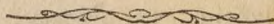
ἐν αὐτοῖς μαθήματα κατὰ τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς ἐκ-
 παιδεύσεως, ὅπως ἐν αὐτοῖς οὐχὶ μόνον ἡ διάνοια τῶν παιδῶν
 διὰ τῶν ἀναγκαίων καὶ ὠφελίμων γνώσεων εὐμεθόδως καὶ βα-
 σίμως διαφοτίζεται καὶ διατρέφεται, ἀλλὰ καὶ ἡ σωματικὴ
 τῶν υἱεῖα διὰ τῆς σωμασκίας καὶ τῶν ἄλλων υἱεῖων παραγ-
 γελμάτων διατηρῆται καὶ ἐνισχύεται, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν
 συγχρόνως ἠθικῶς διαπλάττεται. Τότε δὲ μόνον θέλουσι παύσει
 ἐξερχόμενα τῶν Σχολείων, πρὸς βλάβην τῶν τε οἰκογενειῶν καὶ
 τῆς Πατρίδος, ἀνθρωπάρια καχεκτικά καὶ ἐξησθενημένα, καὶ
 κύμβαλα ἀλαλάζοντα, πλήρη οἰήσεως, ἐπιπολαιότητος, αὐθα-
 δείας, καὶ ἀσεβείας.

Ἄς βεβαιωθῶμεν δὲ πάντες, καὶ γονεῖς, καὶ διδάσκοντες καὶ
 διδασκόμενοι, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι ὅτι ἡ διανοητικὴ
 ἐκπαίδευσις ἄνευ τῆς συγχρόνου ἠθικῆς καλλιέργειας τῆς καρ-
 δίας τῶν παιδῶν βλάπτει καὶ αὐτοὺς καὶ τὴν ὅλην κοινωνίαν
 πολὺ περισσύτερον παρά τὴν πλήρη ἀμάθειαν· καθόσον ἡ παι-
 δεῖα ἄνευ καρδίας ἀγαθῆς δὲν χρησιμεύει εἰμὴ πρὸς ἐνίσχυσιν
 τῆς πονηρίας, τῆς αὐθαδείας, τῆς οἰήσεως, καὶ τῆς κακοηθείας.

3) Ἄλλ' ὅπως τὸ σύστημα τῆς παιδαγωγικῆς ἐκπαδεύσεως
 εἰσαχθῆ εἰς τὰ παρ' ἡμῖν Σχολεῖα ἀπαιτεῖται νὰ συνταχθῶσι
 βιβλία πρὸς διδασκαλίαν κατάλληλα καὶ εὐμέθοδα, προτιθέ-
 μενα συγχρόνως τὴν τε διανοητικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν
 καλλιέργειαν τῶν παιδῶν.

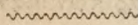
Οὐχὶ δὲ μόνον οἱ πίνακες καὶ τὰ βιβλία τῆς ἀναγνώσεως,
 καὶ τὰ ὑποδείγματα τῆς γραφῆς, καὶ τὰ ἱερὰ μαθήματα, ἀλλὰ
 καὶ τὰ τῆς Γενικῆς, Ἑλληνικῆς, καὶ Φυσικῆς Ἱστορίας, καὶ αὐτὰ
 τῆς Γεωγραφίας καὶ Ἀριθμητικῆς δύνανται καὶ πρέπει παιδα-
 γωγικῶς νὰ συνταχθῶσιν· διότι δι' ὅλων αὐτῶν τῶν μαθημά-
 των τὰ παιδιά δύνανται καὶ πρέπει νὰ ἠθοποιῶσι τὴν καρδίαν
 των, ν' ἀνυψῶνται εἰς τὸν Θεὸν, νὰ θαυμάζωσι τὴν Θεῖαν Πρό-
 νοιαν, καὶ νὰ διδάσκωνται τὰς ἀρετάς, δι' ὧν καὶ τὰ ἔθνη καὶ
 τὰ ἄτομα προάγονται καὶ εὐδαιμονοῦσιν.

4) Ὅπως δὲ ἡ παιδαγωγικὴ ἐκπαίδευσις διευκολυνθῆ, ἐπεκταθῆ, καὶ εὐδοκιμήσῃ ἐπ' ἀγαθῶ τῶν τε ἀτόμων καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας, ἀπαιτεῖται ν' ἀρχίζῃ ἐγκαίρως. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀναγκαιότατον καθίσταται νὰ συστηθῶσι καὶ πολλαπλασιασθῶσιν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὰ Νηπιαγωγεῖα· διότι ἐν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς διετοῦς ἢ τριετοῦς ἡλικίας δι' εἰκονογραφιῶν, δι' ἄσματιν, δι' ἀθυρμάτων, δι' εὐαρέστων ἀσκήσεων, καὶ ἐν γένει διὰ μεθόδου τερπνοτάτης καλλιεργούνται καὶ ἀναπτύσσονται καὶ σωματικῶς, καὶ διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς τά τε θήλεα καὶ ἄρρένα, καὶ οὕτως ἐγκαίρως προπαρασκευάζονται καὶ μαθηταὶ σεμνοὶ, χρηστοὶ, ὑγιεῖς, καὶ νοήμονες ἀνωτέρων Σχολείων, καὶ νέοι καὶ νεάνιδες ἀξιαγάπητοι, καὶ σύζυγοι ἐνάρετοι, καὶ γονεῖς φιλάγαθοι, καὶ πολῖται ὠφέλιμοι εἰς τὴν φίλην Πατρίδα.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ.

§. 1. Σκοπός και ανάγκη τῆς Διανοητικῆς Παιδαγωγίας.
—Ἡ Διανοητικὴ Παιδαγωγία προτίθεται τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων διανοητικῶν δυνάμεων, δι' ὧν ὁ ὕψιστος ἐπρόκεισε τὸν ἄνθρωπον.

Ἀναγκαιοτάτη δὲ εἶναι ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας, διότι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν, ἡ διάνοια διαφωτίζει καὶ καθοδηγεῖ τὴν θέλησιν, καὶ ἐπομένως τὰς πράξεις καὶ τὸν βίον ἡμῶν ὥστε, ἐὰν ἡ διάνοια δὲν καλλιεργηθῇ, ἀναπτυχθῇ, καὶ γίνῃ ἰσχυρά, βεβαίως δὲν θέλει ἀνευρίσκει ποῖον εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ ὀρθόν, τὸ δίκαιον, τὸ πρέπον, ὅπως ταῦτα θέλωμεν καὶ πράττωμεν ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν πλησίον ἡμῶν.

§. 2. Ποῖαι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς Διανοητικῆς Παιδαγωγίας; — Περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς διανοίας τῶν παιδῶν ἐν γένει πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν τὰς ἐξῆς ἀρχάς.

1) Δὲν πρέπει οὔτε νὰ σπεύδωμεν, οὔτε νὰ βραδύνωμεν περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων· διότι, ἐὰν σπεύδωμεν, κινδυνεύομεν νὰ κουράσωμεν καὶ νὰ ἐξαντλήσωμεν τὴν διάνοιαν τῶν παιδῶν, καὶ βλάβας ν' ἀναδείξωμεν ἐπὶ τέλους αὐτούς. Ἐὰν δὲ βραδύνωμεν τὴν ἔναρξιν τῆς καλλιέργειας, αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις παραμελούμεναι ἐξαμβλύνονται, καὶ διὰ τοῦτο σπανίως ἢ ὀψιμάθεια ἠὲ δοκίμησεν.

2) Ἐπειδὴ διάφοροι εἶναι αἱ ἐνέργειαι καὶ ἐπομένως διάφο-

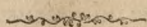
ροι αἱ δυνάμεις τῆς διανοίας, δὲν πρέπει τὰς μὲν νὰ καλλιεργῶμεν, τὰς δὲ νὰ παραμελῶμεν, ἀλλ' ὀφείλομεν ὅλας ἐπίσης νὰ καλλιεργῶμεν καὶ ἀναπτύσσωμεν, ὅπως τὸ σύνολον τῆς διανοίας, ἣτις ὑπάρχει μία καὶ μόνη, ἀναδειχθῆ ἀρμονικὸν καὶ ἀκμαῖον. Ἐὰν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, ἅπασαι αἱ χορδαὶ τοῦ κυμβάλου δὲν τονισθῶσι προσηκόντως, ἀρμονικοὶ ἤχοι βεβαίως ἐκ τοῦ κυμβάλου δὲν δύνανται νὰ ἐξέλθωσι. Παρατηρήθη δὲ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις καὶ καλλιέργεια ἰδίως μιᾶς τῶν διανοητικῶν δυνάμεων ἐξασθενεῖ τὰς ἄλλας· οἱ ἔχοντες π. χ. τὴν μνήμην ἢ τὴν φαντασίαν ἰσχυρὰν ἔχουσι τὴν κρίσιν ἀδύνατον, οἱ δὲ ἔχοντες ἰσχυρὰν τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀδύνατον τὴν μνήμην καὶ τὴν φαντασίαν.

3) Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων κανονίζεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐνέργεια τῆς διανοίας, ὀφείλομεν νὰ καταστήσωμεν τὰ παιδιὰ ὅσον ἔνεστι παρατηρητικὰ, ὅπως λαμβάνωσι πάντοτε καθαρὰς, ἀληθεῖς, καὶ ἀκριβεῖς τὰς ἐξωτερικὰς ἐντυπώσεις· διότι τότε μόνον ἡ διάνοιά των θέλει σχηματίζει ἰδέας ὀρθὰς, ἀληθεῖς καὶ εὐκρινεῖς· ἄλλως αἱ ἰδέαι αὐτῶν θέλουσιν εἶσθαι ψευδεῖς, σκοτειναί, συγκεχυμένα, φαντάσματα, καὶ ὄνειρα.

4) Ἐπειδὴ νόες, μὴ γυμναζόμενοι ἐπὶ σπουδαίων ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐν ὀκνηρίᾳ καὶ ἐπιπολαιότητι διάγοντες, ἐξασθενοῦσι καὶ ἀποναρκοῦνται, ὀφείλομεν νὰ ἐξασκῶμεν τοὺς νόας τῶν παιδίων προκαλοῦντες τὰς σκέψεις καὶ κρίσεις αὐτῶν, ὅπως καταστήσωμεν αὐτὰ σκεπτικὰ καὶ ρουνεχῆ.

5) Ὄφείλομεν προσέτι νὰ συνειθίζωμεν βαθμηδὸν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν μεθ' ὑπομοχθῆς καὶ ἐπιμοχθῆς διανοητικὴν ἐργασίαν, ὅπως καταστήσωμεν τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἰσχυρὰν, ἀκμαῖαν, καὶ ὄριμον.

§. 3. Ποῖαι αἱ κυριώτεραι τῶν διανοητικῶν δυνάμεων;— Αἱ κυριώτεραι τῶν διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι 1) ἡ προσοχὴ, 2) ἡ μνήμη, 3) ἡ φαντασία, καὶ 4) ἡ κρίσις. Περὶ τῆς καλλιέργειας δὲ τῶν δυνάμεων τούτων θέλουσι διαλάβει τὰ ἐπόμενα Κεφάλαια.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΟΧΗΣ.

§. 4. Ὅποια ἡ δύναμις τῆς προσοχῆς;—Ὅπως ἀντιληφθῶμεν καὶ ἐννοήσωμέν τι, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ διατηρήσωμεν αὐτὸ ἐν τῷ μνημονικῷ ἡμῶν, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ κρίνωμεν ὀρθῶς ἐπ' αὐτοῦ, ὀφείλομεν προηγουμένως νὰ παρατηρήσωμεν αὐτὸ διὰ τοῦ βλέμματος τῆς διανοίας, ὅπερ, προσηλούμενον ἐπὶ τινος ἀντικειμένου, ἀποτελεῖ τὴν προσοχὴν. Ἄνευ τῆς προσοχῆς, ἄνευ τῆς προσηλώσεως ταύτης τοῦ νοῦς, οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ βλέπουσιν, οὔτε τὰ ὄτα ἀκροάζονται, οὔτε ἡ μνήμη ἀποταμιεύει, οὔτε ἡ κρίσις ἐνεργεῖ, οὔτε ὁ νοῦς ἀντιλαμβάνεται· καὶ ἐπομένως πᾶσα διδασκαλία ἀνωφελὴς καθίσταται, ἀνέφικτος δὲ πᾶσα πρόοδος καὶ τελειοποιήσις ἄνευ τῆς προσοχῆς.

Ὅθεν ἡ προσοχὴ εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον προσὸν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἥτις εἶναι ἰδίως ἡ ἡλικία τῆς μαθήσεως· ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ παιδιά σπανίως κέκτηνται τὸ πολύτιμον αὐτὸ προσὸν ὡς ἐκ τῆς ἀστασίας καὶ ζωηρότητος τοῦ πνεύματός των.

Ὀφείλομεν λοιπὸν παιδαγωγοῦντες νὰ φροντίσωμεν ὅπως τὰ παιδιά χάριν καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν ἀποκτήσωσι τὴν πολύτιμον ἕξιν προσοχῆς ἐτοιμῆς, ἰσχυρᾶς, διαρκοῦς, καὶ ἀκουράστου.

§. 5. Πῶς διεγείρεται καὶ ἐνισχύεται ἡ προσοχὴ;—Ὅπως διεγείρωμεν καὶ ἐνισχύωμεν τὴν προσοχὴν τῶν παίδων ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν τὰς ἐξῆς συμβουλὰς, ἃς ἡ Διανοητικὴ Παιδαγωγία ὑπαγορεύει.

1) Ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι ἄνευ προσοχῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ μέγα καθήκον τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν, καὶ ὅτι διὰ τῆς ἀπροσεξίας οὐχὶ μόνον οὐδέποτε θέλουσι προοδεύσει καὶ βελτιωθῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς μυρίους κινδύνους θέλουσιν ἐκάστοτε ἐκτίθεσθαι.

2) Ὀφείλομεν ὅπως συνειθίσωμεν τὰ παιδιά εἰς τὴν προσοχὴν

νά δμιλώμεν καὶ ἐνασχολώμεν αὐτὰ ἰδίως ἐπὶ ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀγαπῶσι καὶ ἐπιθυμοῦσιν.

3) Ὀφείλομεν νὰ ἐπισύρωμεν τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων διὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πρὸς αὐτὰ ἀγάπης καὶ εὐπροσηγορίας ἡμῶν. Ἡ μεγάλη αὐστηρότης καὶ αἱ σκληραὶ ἐπιπλήξεις ἀποκρούουσι καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν πρόοδον τῶν παιδίων.

4) Ὀφείλομεν, ὅπως ζωηρὰν διατηρῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων, νὰ φροντίζωμεν ὥστε τὰ μὲν Σχολεῖα νὰ ἦναι εὐάερα, φωτεινὰ, καθαρὰ, καὶ χαροποιὰ· τὰ δὲ μαθήματα θελκτικὰ, εὐληπτα, εὐμέθοδα, ζωηρὰ, διὰ καταλλήλου φωνῆς, βλέμματος, χειρονομιῶν, παραδειγμάτων καὶ εἰκονογραφιῶν παραδιδόμενα, ἀνάλογα δὲ πάντοτε τῶν διανοητικῶν δυνάμεων καὶ γνώσεων τῶν παιδίων, καὶ μετὰ φυσικῆς ἀφειλείας, μηδέποτε δὲ μετὰ στόμφου, ἀπαγγελλόμενα.

5) Ὀφείλομεν νὰ μὴ παρουσιάζωμεν εἰς τοὺς παῖδας συγχρόνως πολλὰς δυσκολίας, αἵτινες καὶ τὴν προσοχὴν τῶν δύνανται νὰ κουράσωσι καὶ ἀποτρέψωσι, καὶ εἰς ἀπελπισίαν νὰ φέρωσιν αὐτά.

6) Ὀφείλομεν ν' ἀποφεύγωμεν καὶ τὴν μονοτονίαν, ἥτις ἀποκοιμίζει, καὶ τὴν μεγάλην ποικιλίαν, ἥτις κουράζει τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων.

7) Ὀφείλομεν νὰ συνδυάζωμεν εὐμεθόδως τὰ ἤδη γνωστὰ μὲ τὰ εἰσέτι ἄγνωστα εἰς τὰ παιδιά, καὶ ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα μετὰ τάξεις καὶ ἀλληλουχίας νὰ μεταβαίνωμεν, ὅπως καὶ τὰ γνωστὰ ἐντυπώνωσι καλλίτερον εἰς τὴν διανοίαν τῶν, καὶ τὸν κύκλον τῶν γνώσεων τῶν βαθμηδὸν ἐπεκτείνωσιν.

8) Ὀφείλομεν οὐχὶ μόνον εὐλήπτως, καὶ ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς ἰκανότητος τῶν παιδίων νὰ δμιλώμεν πρὸς αὐτὰ, ἀλλὰ νὰ βεβαιώμεθα καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δμιλίας ἡμῶν δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποριῶν, ἀποτεινομένων πρὸς αὐτὰ, ἐὰν προσέσχον, καὶ ἂν ἐνόησαν καὶ ἐχώνευσαν ὅσα τοῖς εἶπομεν. Τὰ παιδιά,

γνωρίζοντα ὅτι ἀπροόπτως θέλομεν τὰ ἐρωτήσαι καὶ ἐξετάσαι, θέλουσι βεβαίως προσέχει.

9) Ὄφειλομεν κατὰ τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μελέτης ν' ἀπομακρύνωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀπασχολήσῃ καὶ ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων. Κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῶν διασκεδάσεων, καθ' ἃς ἀπορροφᾶται ὀλόκληρος ἡ προσοχή των, πρέπει νὰ διακόπτωμεν πᾶσαν σοβαρὰν διδασκαλίαν, ἀπαιτούσαν προσοχὴν.

10) Ὄφειλομεν ν' ἀνιχνεύωμεν τὴν ἀληθῆ καὶ εἰδικὴν αἰτίαν τῆς ἀπροσεξίας τῶν παιδίων, ὅπως, εἰ δυνατόν, ἐπιφέρωμεν εἰδικόν τι φάρμακον.

Ἐὰν ἡ ἀπροσεξία προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ παιδίον δὲν εὐρίσκει ἐνδιαφέρον εἰς τι μάθημα, ἃς προσπαθήσωμεν νὰ πείσωμεν αὐτὸ περὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ὠφελείας τοῦ μαθήματος τούτου, καὶ νὰ καταστήσωμεν τὴν παράδοσιν αὐτοῦ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν.

Ἐὰν δὲ ἡ ἀπροσεξία προέρχεται ἐκ τῆς πολλῆς ἐλαφρότητος καὶ ἀστασίας τοῦ παιδίου, ἃς περιορίζωμεν τὸν κύκλον τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ἐνασχολοῦσιν αὐτὸ, ὥπως συνειθίσῃ νὰ συγκεντρώσῃ καὶ μὴ διασπᾶ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

Ἐὰν δὲ ἡ ἀπροσεξία προέρχεται ἐκ σωματικῆς ῥαθυμίας, ἃς ἀναγκάζωμεν τὸ παιδίον εἰς τὴν αὔξησιν ἢ τὴν μετρίασιν τοῦ ὕπνου του, εἰς τὴν σωμαστίαν, καὶ εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα.

Ἐπὶ τέλος δὲ ἃς προσπαθῶμεν νὰ θεραπεύωμεν τὴν ἀπροσεξίαν, διεγείροντες τὴν περιέργειαν, τὴν φιλοτιμίαν, καὶ τὴν φιλομάθειαν τῶν παιδίων.

11) Ὄφειλομεν προσέτι νὰ συνιστῶμεν εἰς τὰ παιδιά τὴν ἀνάγκην τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐμβριθοῦς μελέτης, φροντίζοντες ν' ἀποδεικνύωμεν εἰς αὐτὰ ἐκάστοτε ὅτι ἐσφαλμένως ἐξέλαβον ὅτι γνωρίζουσι πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζουσι, καὶ ὅτι ἐσφαλμένως νομίζουσι ὅτι ἔμαθον ἄνευ κόπου καὶ μελέτης πράγματα, τὰ ὁποῖα οὔτε ὀρθῶς οὔτε βασίμως ἔμαθον.

12) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά νὰ ἐργάζωνται μετὰ προσοχῆς καὶ ἐν τῷ μέσῳ ταραχῆς καὶ θορύβου, διότι οὔτε ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ, οὔτε ἐν τῇ Σχολῇ δύνανται νὰ ἔχωσι πάντοτε ἡσυχίαν καὶ σιωπὴν κατὰ τὰς ὥρας τῆς μελέτης αὐτῶν.

13) Ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν προσέτι εἰς τὰ παιδιά ὅτι καὶ ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τοῦ σώματος συντελεῖ μεγάλως πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς προσοχῆς ὅτι κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας ἡ προσοχὴ εἶναι ἰσχυροτέρα ὅτι ἡ ἐγκράτεια περὶ τὴν τροφὴν ἐνισχύει τὴν προσοχὴν ὅτι ἡ πολυφαγία καὶ ὁ πολὺς ὕπνος χαλαρόνουσιν αὐτήν καὶ ὅτι πᾶσα κατάχρησις περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς καταστρέφει τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, ἐπομένως καὶ τὴν δύναμιν τῆς προσοχῆς.

14) Ὀφείλομεν προσέτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐπὶ πολλὴν ὥραν προσήλωσις κουράζει τὴν προσοχὴν, τὸ αὐτὸ δὲ ἀποτέλεσμα φέρει καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία, νὰ ποικίλωμεν μετὰ φρονήσεως τὰς ἐνασχολήσεις τῶν παιδῶν, ὅπως ἀνανεῶνται καὶ ἐνισχύηται ἡ προσοχὴ αὐτῶν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ὀφείλουσιν ἰδίως νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν οἱ διδάσκαλοι, ἐνῶ συντάττουσι τὰ προγράμματα τῶν διαφόρων μαθημάτων, ὅπως διαθέτωσιν αὐτὰ οὐχὶ μονοτόνως ἀλλὰ ποικίλως, ὀρίζοντες διαλείμματα μετὰ τῶν μαθημάτων, καὶ παρενθέτοντες τὰ μαθήματα τῆς γυμναστικῆς, τῆς καλλιγραφίας, τῆς ἰχνογραφίας, τῆς ᾠδικῆς μετὰ τῶν μαθημάτων τῆς διανοίας.

15) Ἐπὶ τέλους οἱ διδάσκοντες ὀφείλουσι ποτὲ νὰ μὴ κουράζωσι τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν πέραν τοῦ δέοντος. Τὸ τόξον ἐὰν διαμείνῃ ἐπὶ πολὺ τεταμένον ἢ χάνει τὴν ἐλαστικότητά του, ἢ συντρίβεται. Οὐδὲ ἡμεῖς πρέπει ν' ἀπαιτῶμεν πολλὰ παρὰ τῶν μικρῶν παιδῶν, ὅπως μὴ παραβλάψωμεν καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν σωματικὴν ὑγείαν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ἄς μὴ ἐξαντλῶμεν καὶ καταστρέφωμεν τὰ δένδρα, βιάζοντες αὐτὰ νὰ μᾶς δίδωσι καρποὺς πρωΐμους καὶ πολλοὺς. Ἄς φρον-

τίζωμεν ἐπομένως καὶ τὴν διανοητικὴν δυνάμειαν τῶν παιδῶν ἐμφρόνως νὰ θεραπεύωμεν, καὶ τὴν ὑπερβολικὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας αὐτῶν νὰ μετριάζωμεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ.

§. 6. Ὅποια ἡ δύναμις τῆς μνήμης;—Διὰ τῆς μνήμης διατηροῦμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τὰς ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας λαμβάνομεν, τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀποκτῶμεν. Ἄνευ μνημονικοῦ οὐδεμίαν γινώσκωμεν, καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν πείραν, οὐδένα ὁδηγὸν ἠθέλομεν ἔχει· ἠθέλομεν δὲ ὁμοιάζει τὸν πίθον τῶν Δαναΐδων, ὅστις, ὢν διατετρημένος, ἦτο πάντοτε κενὸς μ' ὅλον τὸ ὕδωρ, ὑπερ αἱ Δαναΐδες ἐντὸς αὐτοῦ ἀκαταπαύτως ἔχυνον. Ἄνευ μνημονικοῦ, καὶ ἐπομένως ἄνευ ἰδεῶν, ἄνευ γνώσεων, μῆτε νὰ κρίνωμεν, μῆτε νὰ συγκρίνωμεν, μῆτε νὰ σκεφθῶμεν ἠθέλομεν δύνασθαι, καὶ οὕτως ἠθέλομεν παύσει τοῦ νὰ ἤμεθα ὄντα λογικά.

Ὄφειλουσι λοιπὸν οἱ παιδαγωγοὺντες νὰ καλλιεργῶσι καὶ ἐνισχύωσι τὴν πολύτιμον διανοητικὴν δύναμιν τῆς μνήμης τῶν παιδῶν.

§. 7. Πῶς ἐνισχύεται τὸ μνημονικόν;—Τὴν μνήμην τῶν παιδῶν ὀφείλομεν νὰ ἐνισχύωμεν διὰ τῶν ἐξῆς μέσων.

1) Διὰ τῆς ἀσκήσεως, δι' ἧς ἅπασαι αἱ δυνάμεις ἡμῶν ἐνισχύονται καὶ ἀναπτύσσονται, ἀναπτύσσεται καὶ ἐνισχύεται καὶ ἡ τῆς μνήμης. Ἡ δὲ ἐξάσκησις τοῦ μνημονικοῦ τῶν παιδῶν πρέπει νὰ γίνηται τακτικῶς, καθ' ἡμέραν, μετρίως, καὶ βαθμηδόν· ἄλλως τὸ μνημονικὸν ἐξασθενεῖ, κουράζεται, καὶ καταστρέφεται.

2) Διὰ τῆς προσοχῆς ἐνισχύεται, καὶ αὐξάνει τὸ μνημονικόν, διότι ἐὰν δὲν προσέξωμεν δὲν δυνάμεθα καὶ νὰ ἐνθυμηθῶμεν· ὅσω δὲ ἐντονωτέρα εἶναι ἡ προσοχή, τόσω βαθυτέρα γίνεταί ἡ

ἐν τῇ διανοίᾳ ἐντύπωσις, καὶ τόσῳ ἐπομένως δυσκολώτερον ἐξαλείφεται αὕτη ἐκ τῆς μνήμης.

3) Διὰ τῆς ἐντελοῦς καὶ καθαρᾶς κατανοήσεως ἀντικειμένου τινὸς δυνάμεθα νὰ διατηρήσωμεν αὐτὸ ἐν τῇ μνήμῃ. Ἄς φροντίζωμεν λοιπὸν νὰ ἐξηγῶμεν τὰ πάντα καθαρῶς εἰς τὰ παιδία, καὶ συγχρόνως νὰ βεβαιώμεθα ὅτι καλῶς καὶ ὀρθῶς ἐνόησαν ταῦτα, διότι τότε μόνον τὰ διδαχθέντα θέλουσι διατηρηθῆναι διαρκῶς ἐν τῷ μνημονικῷ των. Ἄς ἐμποδίζωμεν δὲ τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν ἀμυδρῶς ἢ κακῶς ἢ μηδαμῶς ἐννοουμένων, διότι καὶ δυσκατόρθωτος καὶ πλημμελής καὶ ἀνωφελής καὶ ἐπιβλαβής θέλει εἶσθαι ἡ ἀπομνημόνευσις τῶν τοιούτων.

4) Διὰ τῆς συγχρῆς τῶν ιδεῶν διατηροῦνται αὗται εὐκολώτερον ἐν τῇ μνήμῃ, διότι ἡ ἀνάμνησις τῆς μιᾶς συνεπάγει τὴν ἀνάμνησιν τῆς μετ' αὐτῆς συνεχομένης. Ἰδέαι δὲ ἀσυνάρτητοι καὶ ἀτάκτως ἐρρίμμεναι δυσκόλως διατηροῦνται. Ὅθεν ἄς διευκολύνωμεν τὴν μνήμην τῶν παιδίων, συσχετίζοντες τὰς μεταδιδομένας εἰς αὐτοὺς ιδέας, τακτοποιοῦντες δὲ καὶ εὐμεθόδως διαιροῦντες καὶ ὑποδιαιροῦντες αὐτάς.

5) Διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως ἐνισχύεται ἐπίσης τὸ μνημονικόν, διότι διὰ τῆς ἐπαναλήψεως αἱ ἐντυπώσεις, ἐγχαραττόμεναι βαθύτερον, δυσκολώτερον ἐξαλείφονται ἐκ τῆς μνήμης.

6) Διὰ τῆς ὑγιοῦς καταστάσεως τοῦ σώματος ἐνισχύεται καὶ ἡ μνήμη. Ἡ ἀκολασία, ἡ πολυφαγία, ὁ πολὺς ὕπνος, αἱ ἀγρυπνίαι, αἱ καταχρήσεις τῶν ἡδονῶν, καθὼς καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἐνασχόλησις τοῦ νοῦς καταστρέφουσι τὴν ὑγίαν καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ νοῦς, ἐπομένως καὶ τοῦ μνημονικοῦ.

7) Διὰ τῆς πρωτῆς μελέτης διευκολύνεται ἡ ἐνέργεια τοῦ μνημονικοῦ, διότι τὴν αὐγὴν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὕπνου ἐξέγερσιν ὁ νοῦς εἶναι καθαρὸς, ἥσυχος, καὶ οὐχὶ ἀπηυδακνῶς ὡς τὴν ἐσπέραν.

Ἀλλὰ παρατηρήθη ὅτι τὰ εὐκόλως ἀπομνημονευόμενα τὴν αὐγὴν εὐκόλως ἐξαλείφονται ἐκ τῆς μνήμης, ἐν ᾧ τὰ μετὰ κό-

που ἀπομνημονεύόμενα τὴν ἐσπέραν διαρκέστερον διατηροῦνται ἐν τῇ μνήμῃ.

8) Διὰ τῆς μεγαλοφώνου ἀναγνώσεως εὐκολώτερον ἐντυποῦνται αἱ ἰδέαι ἐν τῷ μνημονικῷ παρὰ διὰ τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γινομένης μόνον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, διότι δι' ὅσῳ περισσοτέρων αἰσθητηρίων εἰσέλθῃ ἰδέαι τις ἐν τῷ νῷ, τόσῳ βαθύτερον καὶ διαρκέστερον ἐντυποῦται ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ προσέχωμεν μήποτε γίνῃ κατάχρησις τῆς μεγαλοφώνου ἀναγνώσεως, ἥτις δύναται νὰ κουράσῃ καὶ νὰ βλάψῃ τοὺς πνεύμονας τῶν μικρῶν παιδίων.

9) Ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἀντιγραφῆς διευκολύνεται καὶ ἐνισχύεται τὸ μνημονικόν, διότι ὅστις ἀντιγράφει ἀναγινώσκει τὰ ἀντιγραφόμενα δις, καὶ πλείονα προσοχὴν ἐπομένως παρὰ τὸν ἀναγινώσκοντα ἀναγκάζεται νὰ καταβάλλῃ, καὶ ἐπὶ πλείονα χρόνον εὐρίσκεται εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν ἐνώπιον αὐτοῦ ἰδεῶν ὁ ἀντιγράφων παρὰ ὁ ἀπλῶς ἀναγινώσκων ὅθεν ἢ ἐν τῷ νῷ ἐντύψεις τῆς ἀντιγραφῆς εἶναι διαρκεστέρα καὶ ἰσχυροτέρα παρὰ τὴν τῆς ἀπλῆς ἀναγνώσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ.

§. 8. Ὅποια ἡ δύναμις τῆς φαντασίας; — Διὰ τῆς μνήμης διατηροῦμεν ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν τὰς παρελθούσας ἐντυπώσεις· ἀλλὰ διὰ τῆς φαντασίας δυνάμεθα νὰ παρουσιάζωμεν ἐνώπιον τῆς διανοίας ἡμῶν ὡς παρούσας οὐχὶ μόνον ἐντυπώσεις ἤδη παρελθούσας, ἀλλὰ καὶ ἐντυπώσεις μελλούσας καὶ ἐνδεχομένας· διὰ τῆς φαντασίας προσέτι δυνάμεθα, συνδυάζοντες πραγματικὰς τινὰς ἐντυπώσεις, νὰ δημιουργῶμεν νέας, αἵτινες οὐδέποτε ἐν τῇ φύσει ὑπῆρξαν. Οἱ μονόφθαλμοι Κύκλωπες, οἱ Ἴπποκένταυροι, αἱ Ἀμαζόνες, ἡ Λερναία Ἵδρα, ὁ Κέρβερος, ὁ Μινώταυ-

ρος, ἡ Χίμαιρα καὶ ὁ Πήγασσος ἦσαν τοιαῦτα δημιουργήματα τῆς γονίμου, τῆς ἀνεξαντλήτου, καὶ ζωηρᾶς φαντασίας τῶν προγόνων ἡμῶν.

Διὰ τῆς φαντασίας ζωογονεῖται καὶ διατρέφεται ἡ Ποίησις, ἡ Ζωγραφία, ἡ Γλυπτικὴ, καὶ ἅπαντα ἡ χορεία τῶν ὠραίων τεχνῶν, αἵτινες τοσοῦτον ἐπηρεάζουσι καὶ τὸ αἶσθημα, καὶ τὰ ἤθη, καὶ τὸν πολιτισμὸν, καὶ τὰς τύχας τῶν κοινωνιῶν.

Διὰ τῆς φαντασίας, παρουσιάζοντες ἐνώπιον ἡμῶν τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα τῶν μελλόντων ἡμῶν σχεδίων, καθοδηγούμεθα καὶ ἐνισχυόμεθα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἢ μὴ ἐκτέλεσιν αὐτῶν.

Ἄνευ φαντασίας ἠθέλομεν ζῆ ἐντὸς τοῦ περιωρισμένου κύκλου τοῦ παρόντος· τὸ δὲ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ἠθέλον ἐκλείψει, καὶ πᾶσα διάθεσις πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἰδανικῆς τελειότητος ἠθελε μαρανθῆ.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ φαντασία λάβῃ κακὴν διεύθυνσιν, δύναται ν' ἀποβῆ λίαν ἐπιβλαβὴς καὶ εἰς τὰ ἄτομα καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Παρεκτρεπομένη ἀχαλίνωτος ἡ φαντασία δύναται νὰ κατασπαράξῃ ἀνιλεῶς τὴν καρδίαν μας, νὰ γεννήσῃ τὰ πλεόν ἀποτρόπαια πάθη, νὰ παρουσιάσῃ τὸ μέλλον ὑπὸ τὰ ψευδέστερα καὶ ἀπατηλότερα χρώματα, νὰ μᾶς ὠθήσῃ ἐπομένως εἰς τὰς αἰσχροτέρας ἐπιχειρήσεις, ἢ νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὰ ἀγιώτερα ἔργα· καὶ ἐν γένει ἡ φαντασία, διαστρέφουσα τὴν κρίσιν, καὶ μακρὰν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος κατακρατοῦσα ἡμᾶς, δύναται νὰ μᾶς διατηρῆ ἐντὸς ἀπατηλῆς καὶ φθοροποιᾶς ἀτμοσφαίρας.

Ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ καλλιεργῶσι καὶ ἀναπτύσσωσι τὴν ὠφέλιμον ταύτην διανοητικὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ρυθμίζωσι καὶ κανονίζωσιν αὐτήν, ὅπως μὴ καταντήσῃ ἀχαλίνωτος, καὶ ἐπομένως ἐπιβλαβὴς.

§. 9. Πῶς καλλιεργεῖται ἡ φαντασία;— Πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν τῆς φαντασίας παιδαγωγοῦντες ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν τὰ ἑξῆς.

1) Ὀφείλομεν νὰ ἐξασκῶμεν καὶ ἀναπτύσσωμεν τὴν προσοχήν τῶν παιδίων, ὅπως ἀντιλαμβάνονται καὶ ἀποκτῶσιν ἐντυπώσεις καθαρὰς, εὐκρινεῖς, καὶ ζωηρὰς, ἵνα ἐπὶ τοιούτων ἐντυπώσεων ἐργάζεται ἡ φαντασία αὐτῶν· διότι, καθὼς δὲν δύναται ν' ἀναδειχθῇ τις ζωγράφος δόκιμος, ἂν προηγουμένως δὲν ἐξασκήσῃ τὴν ὄρασίν του, οὕτως οὔτε ἡ φαντασία δύναται ν' ἀναπτυχθῇ καὶ εὐδοκιμήσῃ, ἂν προηγουμένως ἡ προσοχὴ δὲν τῇ προπαρασκευάσῃ τροφὴν κατάλληλον.

Ἄς συνειθίζωμεν λοιπὸν τὰ παιδιά εἰς τὴν ἀκριβῆ παρατήρησιν τῶν πέριξ αὐτῶν ἀντικειμένων, καὶ ἰδίως τῶν μεγάλων καὶ ὠραίων καὶ ὑψηλῶν φαινομένων τῆς φύσεως.

2) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ παρουσιάζωμεν εἰς τὰ παιδιά περιγραφὰς ζωηρὰς τοῦ φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου, καὶ ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ ταξείδια περίεργα, ὅπως δι' αὐτῶν διατρέφωμεν τὴν φαντασίαν αὐτῶν.

3) Ὀφείλομεν νὰ ἐξοικειώωμεν τὰ παιδιά μὲ τὴν καλὴν Ποίησιν, ἥτις, οὔσα ἡ γλῶσσα τῆς φαντασίας καὶ τοῦ αἰσθηματος, συντελεῖ μεγάλως καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ὑψηλῶν αἰσθημάτων τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος, καὶ τῆς ἀρετῆς, καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φαντασίας τῶν παιδίων.

4) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ συνειθίσωμεν τὰ παιδιά νὰ περιγράφωσι προφορικῶς ἢ ἐγγράφως διάφορα ἀξιοπερίεργα ἀντικείμενα ἢ συμβεβηκότα, ἅτινα ἀντελήφθησαν, ὅπως ἐξασκῶσιν οὕτω τὴν ἐνέργειαν τῆς φαντασίας αὐτῶν, καὶ γόνιμον καταστήσωσιν αὐτήν.

5) Ὀφείλομεν προσέτι νὰ συνειθίζωμεν τὰ παιδιά εἰς τὴν Ἰχνογραφίαν, τὴν Ζωγραφικὴν, καὶ τὴν Ὠδικὴν, δι' ὧν ἰδίως ἐνισχύεται καὶ καλλιεργεῖται ἡ δύναμις τῆς φαντασίας. Καὶ παιγνίδια δὲ δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν εἰς τὰ παιδιά, δι' ὧν καὶ ἡ ὑπομονή, καὶ ἡ προσοχὴ, καὶ ἡ φαντασία αὐτῶν δύνανται νὰ ἐξασκηθῶσι· τοιαῦτα δὲ τὰ ἐκ τεμαχίων, ἀπαρτιζόντων τὸ σύνολον χάρτου γεωγραφικοῦ, ἢ εἰκονογραφίας, ἢ κτιρίου τινός.

§. 10. Πῶς κατορίζεται ἡ φαντασία;—Ἐπειδὴ, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, πολλάκις ἡ φαντασία παρεκτρεπομένη δύναται νὰ κατασταθῇ ἐπιβλαβεστάτη, ὀφείλομεν

1) Νὰ μὴ συνταράττωμεν καὶ ἐξάπτωμεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν φαντασίαν τῶν παιδίων, καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη ᾖ ἐκ φύσεως ζωηρὰ καὶ εὐερέθιστος.

2) Ν' ἀπαγορεύωμεν εἰς τὰ παιδιά τὰ φθοροποιὰ μυθιστορήματα, τὰς σκανδαλώδεις θεατρικὰς παραστάσεις, τὰς ἐξημμένας καὶ κακοήθεις ποιήσεις, τὰς θηλυμανεῖς μελωδίας, τὰς ἀσέμνους εἰκονογραφίας, καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐξάψῃ ἐπιβλαβῶς τὴν φαντασίαν αὐτῶν.

3) Νὰ ἐνασχολῶμεν σπουδαίως ἀπάσας τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῶν παιδίων, ὅπως μετριάζῃται ἡ ὑπερβολικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ ἀνάπτυξις τῆς φαντασίας αὐτῶν, καὶ διατελῇ αὕτη εἰς ἁρμονίαν μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ σπουδὴ ἰδίως τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν γλωσσῶν συντελεῖ εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ζωηρᾶς καὶ ἐξημμένης φαντασίας.

4) Ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν πρὸς καταστολὴν τῶν παρεκτροπῶν τῆς φαντασίας νὰ ἐνσπείρωμεν εἰς τὰ παιδιά τὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀρετῆς, πεποιθότες ὅτι, ἐὰν πλουτίσωμεν τὸν νοῦν αὐτῶν μὲ ἰδέας ὀρθὰς, καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν μὲ αἰσθήματα ἀγαθὰ, ἡ φαντασία αὐτῶν, ἐπὶ τοιούτων στοιχείων ἐργαζομένη, οὐδέποτε θέλει παρεκτραπῆ καὶ ἐπικίνδυνος ἀναδειχθῆ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ.

§. 11. Ὅποια ἡ διανοητικὴ δύναμις τῆς κρίσεως;—Ἡ κρίσις εἶναι τὸ πηδάλιον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· αὕτη εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, δι' οὗ, διορῶντες τί τὸ πρακτέον καὶ τί τὸ ψευ-

κτέον, κανονίζομεν τὰς πράξεις, τὴν διαγωγὴν, καὶ δλόκληρον τὸν βίον ἡμῶν. Ἐκ τῶν ὀρθῶν ἢ ἐσφαλμένων κρίσεων κρέμαται ἡ εὐημερία ἢ κακοδαιμονία καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

Μεγίστην λοιπὸν φροντίδα πρέπει νὰ καταβάλλωσιν οἱ παιδαγωγοὺντες περὶ τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς διανοητικῆς ταύτης δυνάμεως τῶν παιδίων· λίαν δὲ ἀξιόμεμπτοι ὄσοι τῶν διδασκάλων, ἐπαναπαυόμενοι εἰς τὴν ξηρὰν καὶ μηχανικὴν ἀποστήθισιν τῶν μαθημάτων, οὐδέποτε ἐξασκοῦσι καὶ καλλιεργοῦσι τὴν κρίσιν τῶν μαθητῶν αὐτῶν.

§. 12. Πῶς καλλιιεργεῖται ἡ κρίσις τῶν παιδῶν;— Ὅπως καλλιιεργῶμεν καὶ ἀναπτύσσωμεν τὴν κρίσιν τῶν παιδῶν ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν τὰς ἐξῆς συμβουλὰς, ἃς ἡ Διανοητικὴ Παιδαγωγία ὑπαγορεύει.

1) Ἄς ἀγρυπνῶμεν ὅπως τὰ παιδιά ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἡλικίας μὴ λαμβάνωσιν ἐσφαλμένας ἰδέας εἴτε παρ' ἄλλων, εἴτε ἀφ' ἑαυτῶν, ἐγκαταλειπόμενα ἄνευ ἐπιτηρήσεως. Καθὼς δὲ φροντίζομεν νὰ τὰ διδάσκωμεν νὰ περιπατῶσι καλῶς, οὕτως ὀφείλομεν νὰ διδάσκωμεν αὐτὰ καὶ νὰ σκέπτονται ὠρίμως, καὶ νὰ κρίνωσιν ὀρθῶς.

Ἄς προφυλάττωμεν ἐπομένως αὐτὰ ἀπὸ ἰδέας ἐσφαλμένας, ἀτελεῖς, σκοτεινάς, συγκεχυμένας, καὶ ἀμφιβόλους, δυναμένας νὰ παραβλάψωσι τὴν ὀρθὴν κρίσιν αὐτῶν.

2) Ἄς ἐξασκῶμεν καὶ τὰ αἰσθητήρια καὶ τὴν προσοχὴν τῶν παιδίων, ὅπως κατασχῶμεν αὐτὰ παρατηρητικὰ· τότε δὲ, ἀντιλαμβανόμενα ἰδέας καθαρὰς καὶ ὀρθὰς, θέλουσι κρίνει καὶ ὀρθῶς.

Ἡ σπουδὴ τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας, ἐξασκοῦσα ἰδίως τὴν προσοχὴν καὶ τὴν παρατήρησιν, καλλιιεργεῖ καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν.

3) Ἄς συνειθίζωμεν προσέτι τὰ παιδιά ν' ἀναλύωσι τὰς συνθέτους ἰδέας εἰς τὰ διάφορα στοιχεῖα αὐτῶν, νὰ ἀνευρίσκωσι τὰς διαφοροὺς ἰδιότητας τῶν ἀντικειμένων, νὰ διακρίνωσι τὰ γένη ἀπὸ τὰ εἶδη, ὅπως οὕτως ἐξασκῶσι καὶ ἐνισχύωσι τὴν κρίσιν αὐτῶν.

4) Ἄς γυμνάζωμεν προσέτι τὰ παιδία εἰς τὴν σκέψιν, καὶ τὴν διατύπωσιν ὀρθῶν συλλογισμῶν· δίδοντες δὲ εἰς αὐτὰ τὰς προηγουμένας προτάσεις, ἄς ἀπαιτῶμεν παρ' αὐτῶν νὰ ἐξάγωσιν ἐκ τούτων τὰ συμπεράσματα. Ἐνίοτε δὲ ἄς ὑποβάλλωμεν εἰς αὐτὰ ἐσφαλμένους συλλογισμοὺς, ὅπως ἀνεύρωσι ποῦ ἔγκειται τὸ σφάλμα αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως θέλουσι συνειθίσει εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν μόρφωσιν ὀρθῶν κρίσεων.

5) Ἄς συνειθίζωμεν προσέτι τὰ παιδία νὰ ἐκθέτωσι καὶ νὰ συνδέωσι τὰς ἰδέας των μεθοδικῶς, καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν καὶ λογικὴν αὐτῶν σειρὰν, καὶ νὰ διακρίνωσι τὰς ἀρχικὰς ἰδέας ἀπὸ τὰς ἐξ αὐτῶν παραγομένας, καθὼς διακρίνουσι τὰ ρυάκια ἀπὸ τὰς ἐξ ὧν ἐξέρχονται πηγὰς. Ἡ δὲ σπουδὴ καὶ μελέτη τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τῶν διαφορῶν νόμων τῆς φύσεως θέλει προσέτι συντελέσει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς κρίσεως αὐτῶν.

6) Ἄς ἐκλέγωμεν πρὸς χρῆσιν τῶν παιδῶν βιβλία κατὰλληλα, εὐληπτα, εὐμέθοδα κατὰ τε τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης καὶ τὴν κατάταξιν τῶν ἰδεῶν, διαλαμβάνοντα δὲ ὀρθὰς καὶ εὐκρινεῖς ἰδέας. Ἄς συνειθίζωμεν δὲ συγχρόνως τὰ παιδία, ἐνῶ ἀναγινώσκουσι μετὰ προσοχῆς, νὰ ἐξασκῶσι καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῶν, προσπαθοῦντα ν' ἀντιληφθῶσι καθαρῶς τὰ ἀναγινωσκόμενα, ἐπανερχόμενα δὲ εἰς ὅσα εἴτε δὲν ἐνόησαν καλῶς, εἴτε διαρκῶς δὲν ἐνεχάραξαν εἰς τὴν μνήμην των, καὶ ἐπὶ τέλους φέροντα παρατηρήσεις, κρίσεις, καὶ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν ἀναγινωσκομένων, καὶ ἐξ αὐτῶν σύροντα συμπεράσματα.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν δὲ πώποτε ὅτι ἡ ἐλαφρὰ καὶ ἐπιπόλαιος ἀνάγνωσις ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ βλάπτει, διότι ἀντὶ νὰ χορηγήσῃ τροφὴν ὠφέλιμον εἰς τὸ πνεῦμα, κενὸν καὶ συγκεχυμένον ἐγκαταλείπει αὐτὸ, ἐλαφρὸν δὲ καὶ ἐπιπόλαιον καθιστᾷ αὐτό.

7) Ἄς ἐξασκῶμεν προσέτι τὰ παιδία εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, διεγείροντες τὴν περιέργειαν καὶ τὴν φιλομάθειαν αὐτῶν, ὅπως ἀναζητῶσι πάντοτε τὸ διατί καὶ

τὸ πῶς. Μεθ' ὑπομονῆς δὲ καὶ καλοκαγαθίας ἄς ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις αὐτῶν, καὶ προθύμως ἄς λύωμεν τὰς ἀπορίας των. Ἀλλ' ἄς προσέχωμεν νὰ μὴ ἐργαζώμεθα ἡμεῖς διανοητικῶς ἀντ' αὐτῶν, ὅπως μὴ καταστήσωμεν αὐτὰ ὄργανα παθητικὰ καὶ ἑτεροκίνητα, ὁκνὰ τῷ πνεύματι, καὶ ἄνευ ἰδίας διανοητικῆς ἐνεργείας. Ἀπ' ἐναντίας διὰ τῶν ἐρωτήσεων καὶ τῶν ἀποριῶν ἡμῶν ἄς προκαλῶμεν ἐκάστοτε τὴν προσοχὴν, τὴν παρατήρησιν, τὴν σκέψιν, καὶ τὴν κρίσιν των, ἡμεῖς δὲ μόνον ἄς διευκολύνωμεν, ἄς ὑποβοηθῶμεν, καὶ ἄς καθοδηγῶμεν τὰς διανοητικὰς αὐτῶν ἐργασίας.

Περὶ τὴν ἔρευναν δὲ τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων ἄς μὴ λησμονῶμεν νὰ ὑποδεικνύωμεν εἰς τὰ παιδιά τὴν ἀξιοθαύμαστον σοφίαν καὶ τὴν ὑπερτάτην πρόνοιαν, ἣν παρατηροῦμεν εἰς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ πανσόφου καὶ παναγάθου Θεοῦ.

8) Ἄς προσέχωμεν προσέτι ὅπως τὰ παιδιά μὴ κρίνωσι ποτε ἐσπενσμένως καὶ ἐλαφρῶς, διότι οὕτω θέλουσιν ἐκτίθεσθαι εἰς λίαν ἐσφαλμένας κρίσεις. Ἄς συνειθίζωμεν δὲ αὐτὰ νὰ ὑποβάλλωσι τὰς κρίσεις των ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς πείρας, ἥτις εἶναι ὁ μέγας ὁδηγὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὰ παιδιά εἶναι φύσει ἀνυπόμονα, ὅτι συνήθως κρίνουσι κατὰ τὰ φαινόμενα, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἀναγκαίας πείρας εἶναι εὐαπάτητα.

Ἄς συνειθίζωμεν ἐπομένως αὐτὰ ν' ἀναβάλλωσι τὰς κρίσεις των ἐπὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἢ ἀγνοοῦσιν ἢ δὲν ἐννοοῦσιν ἀκριβῶς, νὰ ἐξετάζωσι δὲ μετ' ἀκριβείας καὶ ὑπὸ ὅλας τὰς ἐπόψεις τὰ ἀντικείμενα, ἐφ' ὧν πρόκειται νὰ κρίνωσιν. Ἄς προφυλάττωμεν δὲ αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν γενικότητα, ἥτις δὲν δύναται νὰ χορηγήσῃ ἀκριβεῖς ἰδέας, καὶ ἀπὸ τὴν ἄκραν λεπτομέρειαν, ἥτις συνήθως φέρει σύγχυσιν.

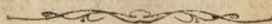
9) Ἄς προσπαθῶμεν προσέτι διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Μαθηματικῶν, καὶ τῆς εὐμεθόδου καὶ κριτικῆς διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας, τῶν γλωσσῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἐγκυκλίων μαθημάτων,

ν' ἀναπτύξωμεν καὶ ἰσχυροποιήσωμεν τὴν κρίσιν, καὶ ἐν γένει τὴν διάνοιαν τῶν παιδῶν, ἐξασκοῦντες αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν, τὴν σειρὰν, καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν, εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν λόγων, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἰδεῶν εὐκρινῶν, ὀρθῶν, καὶ ὠφελίμων.

Ἀλλὰ διεγείροντες καὶ ἐξασκοῦντες τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν τῶν παιδῶν, ἃς προσέχωμεν μὴποτε κουράσωμεν, ἐξαντλήσωμεν, διαστρέψωμεν, ἢ ἀποναρκώσωμεν αὐτήν.

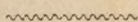
10) Ἐπειδὴ δὲ, καθὼς ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν καταστάσεως, διαφωτίζουσα τὰς πράξεις καὶ τὴν διαγωγὴν ἡμῶν, οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις συντελεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν ὀρθῶν κρίσεων, ἃς φροντίζωμεν ἀδιαλείπτως καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῶν παιδῶν, ὅπως μὴ τὰ διάφορα πάθη, ἐλαττώματα, καὶ κακὰ αἰσθήματα ἐπηρεάζωσι καὶ στρεβλόνωσι τὰς κρίσεις, καὶ ἐπομένως τὰς πράξεις καὶ τὴν διαγωγὴν αὐτῶν.

Οὐδέποτε ἐπομένως οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ γονεῖς πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας ἄνευ τῆς συγχρόνου καλλιέργειας τῆς καρδίας καθίσταται ὀλεθρία, καὶ ὅτι ὀρθότατα οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν σοφοὶ ἔλεγον ὅτι *πᾶσα ἐπιστήμη, χωριζομένη τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, παρουργία καὶ οὐ σοφία φαίνεται*, καὶ ὅτι ἡ ἡμιμάθεια καὶ ἡ πολυμάθεια ἄνευ χρηστῆς ἀγωγῆς εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερα κακὰ παρὰ τὴν πλήρη ἀμάθειαν. Τοὺς σοφοὺς αὐτοὺς λόγους συνιστῶμεν θερμῶς ἰδίως εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν διδασκάλους καὶ Καθηγητὰς ἐπ' ἀγαθῷ τῆς φίλης Ἑλλάδος.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ.

§. 1. *Τί ἐστι πειθαρχία;*—Τὰ μέσα, δι' ὧν οἱ παιδαγωγοῦντες δύνανται νὰ πείθωσι τὰ παιδιά, καὶ νὰ ἄρχωσιν ἐπ' αὐτῶν, ὅπως συμμορφώσωσι τὰς θελήσεις των μὲ τὰς θελήσεις, τὰς συμβουλὰς, τὰς διατάξεις, καὶ τὰς διδασκαλίας τῶν παιδαγωγούντων, ἀποτελοῦσι τὴν πειθαρχίαν.

Ὅσον δὲ ἀναγκαῖος καὶ χρήσιμος εἶναι ὁ φλοιὸς εἰς τὸ δένδρον, τόσον ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμος εἶναι ἡ πειθαρχία εἰς τὴν Παιδαγωγίαν. Διὰ τοῦ φλοιοῦ διατηρεῖται ἐντὸς τοῦ δένδρου ὁ ζωτικὸς χυμὸς, ὅστις, διαχεόμενος εἰς ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ, διατρέφει καὶ ζωογονεῖ τὸ δένδρον. Οὕτω καὶ διὰ τῆς πειθαρχίας διατηροῦνται καὶ ἐνισχύονται ἐντὸς τῶν παιδαγωγουμένων τὰ σωτήρια νάματα τῆς καλῆς ἀγωγῆς. Καθὼς δὲ ἄνευ φλοιοῦ, ἐξασφαλίζοντος καὶ διατηροῦντος τὸν χυμὸν, τὸ δένδρον ἤθελε ξηρανθῆ, οὕτω καὶ ἄνευ πειθαρχίας οὔτε ἄνθη, οὔτε καρποὺς δυνάμεθα ἐκ τῆς Παιδαγωγίας νὰ ἐλπίζωμεν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ φλοιὸς ἦναι πάντοτε χρήσιμος εἰς τὸ δένδρον, ἡ πειθαρχία δὲν εἶναι πάντοτε τοιαύτη· διότι, ἐὰν αὕτη ἦναι ἀπότομος, σκληρὰ καὶ βιαία, ἢ χαλαρὰ καὶ ἀσθενής, ἀντὶ νὰ ὠφελῆσθαι βλάπτει, διαστρέφουσα τοὺς χαρακτῆρας καὶ φθειροῦσα τὰς ψυχάς· μόνον ὁσάκις ἡ πειθαρχία ἦναι φιλάγαθος, σταθερὰ, καὶ ἀξιαγάπητος εὐδοκιμεῖ καὶ σώζει.

Αὕτη ἡ φύσις, περιστοιχίζουσα τὰ τέκνα διὰ τῆς τρυφερᾶς ἀγάπης τῆς μητρὸς ἀφ' ἑνὸς, καὶ διὰ τῆς σταθερᾶς καὶ ἰσχυ-

ρᾶς θελήσεως τοῦ πατρὸς ἀφ' ἑτέρου, ἀποχρώντως ὑποδεικνύει εἰς τοὺς παιδαγωγοῦντας ὅτι ἡ ὀρθὴ πειθαρχία πρέπει νὰ συνενόνη τὴν μητρικὴν γλυκύτητα μετὰ τῆς πατρικῆς σταθερότητος.

§. 2. *Εἶδη πειθαρχίας.*—Τριῶν εἰδῶν πειθαρχίαν ὀφείλομεν νὰ ἐξασκῶμεν παιδαγωγοῦντες, 1) *πειθαρχίαν διευθύνουσαν*, 2) *πειθαρχίαν προληπτικὴν*, καὶ 3) *πειθαρχίαν κατασταλτικὴν*.

1) Ἡ *διευθύνουσα πειθαρχία* ἔργον ἔχει τὴν διατήρησιν τῆς κανονισμένης τάξεως, καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διατεταγμένων. Ἀπαιτεῖ δὲ, ὅπως εὐδοκιμήσῃ, ἄγρυπνον καὶ ἄοκνον ἐπιτήρησιν, ἔξιν τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι ταχέως, κρίσιν ὀξεῖαν, ἀκρίβειαν, καὶ σταθερότητα.

2) Ἡ *προληπτικὴ πειθαρχία* ἔργον ἔχει τὸ νὰ προλαμβάνῃ τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν παραβίασιν τῶν διαφόρων καθηκόντων. Ἀπαιτεῖ δὲ, ὅπως εὐδοκιμήσῃ, ὄμμα ἄγρυπνον, νοῦν διοργανιστικόν, ἐπιβρόχον καὶ δύναμιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τῶν παιδῶν, εὐθύτητα, διορατικόν, καὶ εὐγένειαν ψυχῆς.

3) Ἡ *κατασταλτικὴ πειθαρχία* ἔργον ἔχει τὴν καταστολὴν τῶν γενομένων ἤδη παρεκτροπῶν. Ἀπαιτεῖ δὲ εὐστάθειαν, μετριότητα, ἄκραν ἀμεροληψίαν, κρίσιν ὀρθήν, καὶ ἀγαθότητα ψυχῆς.

Εἰς τὴν *κατασταλτικὴν πειθαρχίαν* καταφεύγουσι συνήθως οἱ παιδαγωγοῦντες ὡς ἐκ τῆς ἀπειρίας, τῆς ἀνικανότητος, καὶ τῆς ἐπιπολαιότητος αὐτῶν· ἀλλ' οἱ ἄξιοι καὶ ἐμβριθεῖς παιδαγωγοί, γονεῖς, καὶ διδάσκαλοι, μετερχόμενοι προσηκόντως τὴν *διευθύνουσαν* καὶ τὴν *προληπτικὴν πειθαρχίαν*, σπανίως λαμβάνουσιν ἀνάγκην τῆς *κατασταλτικῆς*.

§. 3. *Ποῖοι οἱ περὶ πειθαρχίας κανόνες;*—Ὅπως ἡ πειθαρχία εὐδοκιμήσῃ, ὀφείλουσιν οἱ παιδαγωγοῦντες νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀκολούθους κανόνας·

1). Ἡ πειθαρχία πρέπει γὰ στήριζῆται ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἐπὶ τῆς σταθερότητος τοῦ παιδαγωγοῦντος.

Ἡ ἀγάπη εἶναι, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἡ πρώτη βᾶσις τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς· αὐτὴ πρέπει ἰδίως νὰ θερμαινῆ τὴν καρδίαν τοῦ παιδαγωγοῦντος, καὶ νὰ καθοδηγῆ ἅπασαν τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχη ὁ παιδαγωγὸς πνεῦμα καὶ γνώσεις διδασκαλία ψυχρὰ, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγάπης μὴ θερμαινομένη, οὐδέποτε ἀναδεικνύεται γόνιμος, οὐδέποτε εἰς τὰς καρδίας τῶν παιδῶν εἰσέρχεται, οὐδέποτε τὰς χορδὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν κρούει, οὐδέποτε τὴν πειθαρχίαν ἐνισχύει, οὐδέποτε ἐπωφελῆς καθίσταται.

Ἄλλ' ὅταν τὰ παιδιά αἰσθάνωνται ὅτι ὁ παιδαγωγὸς αὐτῶν τὰ ἀγαπᾷ, τότε πλήρη ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης ἀφοσιοῦνται εἰς αὐτὸν, καὶ οὐχὶ πλέον ὡς δεσμοφύλακα, ἀλλ' ὡς πατέρα καὶ φίλον θεωροῦσιν αὐτὸν, αἱ δὲ συμβουλαὶ καὶ διαταγαὶ του λαμβάνουσι χαρακτῆρά τινα ἱερὸν, καὶ ἡ πειθαρχία θριαμβεῖ.

Ἐὰν δὲ, οὐχὶ ἡ ἀγάπη, ἀλλ' ὁ ἐγωϊσμός, ἡ χρηματολογία, ἡ ἰδιοτέλεια διέπῃ τὸν παιδαγωγὸν, οὐχὶ βεβαίως ὑπὲρ τῶν παιδῶν καὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν εὐδαιμονίας, ἀλλ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ θέλει σκέπτεσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι, ὀλέθρια δὲ θέλουσιν εἶσθαι τότε τὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.

Ἐὰν δὲ ἀντὶ τῆς ἀγάπης, ἡ αὐστηρότης διέπῃ τὴν πειθαρχίαν, οἱ παῖδες θέλουσιν ἀποστραφῆ ὡς ἐχθρὸν καὶ ὡς τύραννον τὸν παιδαγωγὸν αὐτῶν, οἱ δὲ χαρακτῆρες αὐτῶν θέλουσι βεβαίως διαφθαρῆ, διότι, καθὼς ὀρθότατα εἶπεν ὁ μέγας ποιητῆς Ὅμηρος ἡ δουλεία καταστρέφει τὴν ἀρετὴν. Ἡ βία καὶ ἡ σκληρότης δὲν μορφώνουσι πολίτας ἐναρέτους, εὐθεῖς, καὶ τιμίους, ἀλλὰ δούλους μοχθηροὺς, πλήρεις πονηρίας, ὑποκρισίας, ἀπάτης, ψεύδους, καὶ μίσους. Ἀσυγκρίτως δὲ εὐτυχέστεροι καὶ ἰσχυρότεροι ὑπῆρξαν πάντοτε οἱ ἐμπνέοντες ἀγάπην, παρὰ τοὺς ἐμπνέοντας φόβον καὶ τρόμῳν.

Ἡ χριστιανικὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, ὡς ὀρθότατα παρετήρη-

σεν ὁ Φενελών, διευκολύνει καὶ γλυκεῖαν καθιστᾷ τὴν ἐκτέλεσιν ἀπάντων τῶν καθηκόντων ἡμῶν, ἐνῶ, πᾶν ὅ,τι, μὴ ἐμφορούμενοι ὑπὸ τῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἐκ φόβου πράττομεν, καὶ δυσχερῆς, καὶ καταθλιπτικόν, καὶ ἀπεχθές θεωροῦμεν.

Ἄλλ' ἡ ἀγάπη τοῦ παιδαγωγοῦντος δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀγάπη τυφλή, μὴ διορῶσθαι τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῶν παιδιῶν, καὶ οὕτως ἀδιόρθωτα ἐγκαταλείπουσα αὐτὰ, ὅπως βασιανιστήρια τῶν οἰκογενειῶν των, καὶ μάλιστα τῆς Πατρίδος των ἀναδειχθῶσιν. Ὅταν τὰ παιδιά ἐννοήσωσιν ὅτι τυφλῶς τὰ ἀγαπῶμεν, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἡμῶν πρὸς αὐτὰ τρυφερότητος δὲν τολμῶμεν νὰ σωφρονίσωμεν καὶ τιμωρήσωμεν αὐτὰ, πλήρη ἐγωῖσμοῦ καθίστανται, οὐδένα χαλινὸν πλέον συναισθάνονται, καὶ τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς διαταγὰς ἡμῶν περιφρονοῦσι, καὶ ἡ ἰδιοτροπία αὐτῶν κορυφοῦται, καὶ ποτὲ εὐτυχῆ καὶ εὐχαριστημένα δὲν εἶναι· ἡ δὲ κακοδαιμονία αὐτῶν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀποστροφὴν των ἐπὶ τέλος προκαλεῖ, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συναισθανθῶσιν ὅτι τῆς κακοδαιμονίας αὐτῶν ἡμεῖς διὰ τῆς τυφλῆς ἡμῶν ἀγάπης καὶ τρυφερότητος ἐσμὲν οἱ ἀληθεῖς αἴτιοι.

Λανθάνονται δὲ μεγάλως ὅσοι τῶν γονέων πρὸς παρηγορίαν των λέγουσιν ὅτι ταῦτα πάντα διὰ τῆς ἡλικίας θέλουσι διορθωθῆ, διότι ἡ ἡλικία προβαίνουσα δὲν ἐξαλείφει, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὠριμάζει καὶ αὐξάνει καὶ ἐνισχύει τὰ ἐλαττώματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἥτις εἶναι ἡ ἡλικία τῆς προπαρασκευῆς τοῦ βίου, καὶ ἐπομένως ἡ κρισιμωτέρα ἡλικία, διότι αὕτη διέπει ἅπαντα τὸν βίον ἡμῶν.

Ὅθεν ἡ πρὸς τὰ παιδιά ἀγάπη ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ἦναι τυφλή, ἀλλὰ νὰ συνοδεύηται ὑπὸ τῆς σταθερότητος τοῦ χαρακτῆρος ἡμῶν, ἀπαιτοῦσα καὶ ἐπιβάλλουσα πάντοτε τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ μόνης τὰ παιδιά θέλουσιν εὐρεῖ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν εὐτυχίαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος διαγωγὴ

τοῦ Σωτῆρος, ὅστις, ἐνῶ περιέβαλεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀπείρου ἀγάπης καὶ ἀγαθότητος Αὐτοῦ, συγχρόνως παρ' ἡμῶν ἀπήτησε τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θείων Αὐτοῦ ἐντολῶν, ἀφ' ἐνός ὑποσχεθείς τὴν οὐράνιον βασιλείαν, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀπειλήσας τὴν αἰώνιον κόλασιν.

2). Ἡ πειθαρχία πρέπει νὰ συνοδεύηται πάντοτε ὑπὸ τῆς ἀγρύπτου, συνεχοῦς, καὶ ζώσης ἐπιβροῆς τῶν παιδαγωγούντων ἐπὶ τῶν παιδαγωγουμένων.

Ὁ παιδαγωγῶν ὀφείλει ν' ἀποπέμπῃ διαρκῶς ἐπὶ τῶν παιδίων ἀκτῖνας φωτεινάς, ἰλαράς, καὶ ζωογόνους· τὸ βλέμμα του πρέπει νὰ ἦναι πάντοτε ἄγρυπνον, ἐξεταστικόν, διορατικόν, καὶ ποτὲ μὲν γλυκὺ καὶ ἡμερον, ποτὲ δὲ σοβαρὸν καὶ αὐστηρόν. Πάντες δὲ οἱ παῖδες πρέπει νὰ συναισθάνονται ὅτι τὸ βλέμμα τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν εἶναι πάντοτε ἐπ' αὐτῶν, ἀπαιτοῦν εὐπέθειαν καὶ ὑπακοήν, οὐχὶ χάριν τοῦ παιδαγωγούντος, ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῶ τῶν παιδαγωγουμένων.

3). Ἡ πειθαρχία πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ οὐχὶ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν μόρφωσιν τῶν παιδίων, ἀλλ' ἰδίως τὴν ἐσωτερικὴν διάπλασιν αὐτῶν.

Ἐὰν ἡ πειθαρχία περιορισθῇ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μόρφωσιν τῶν παιδίων, τὸ ἔργον αὐτῆς θέλει εἶσθαι ἀτελές, ἐπιπόλαιον, καὶ ὅλως πρόσκαιρον, διότι αἱ ἐσωτερικαὶ κακίαι, παραμελούμεναι, ἀργὰ ἢ ὀγλίγωρα θέλουσιν ἀναπτυχθῆ καὶ συγκαλύψει τὸ πᾶν.

Ἡ πειθαρχία λοιπὸν πρέπει ν' ἀποτείνηται ἰδίως εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν συνείδησιν τῶν παιδίων, ὅπως καθάρισῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν ἐστίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Ὅταν δὲ τὸ παιδίον μορφωθῇ ἐσωτερικῶς καλοκάγαθον, καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ αὐτοῦ τρόποι ἐξ ἀνάγκης θέλουσι μορφωθῆ εὐγενεῖς καὶ ἀξιαγάπητοι.

4). Ἡ πειθαρχία πρέπει ν' ἀρχίσῃ τὴν εὐεργετικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν ἐπὶ τε τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν παιδίων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἡλικίας.

Ἀναβάλλουσα ἡ πειθαρχία τὴν ἐνέργειάν της, αὐξάνει τὰς δυσκολίας, διότι ὁ χρόνος διὰ τῆς ἐξέως ἀδιόρθωτα καθιστᾷ τὰ μὴ ἐγκαίρως διαπλασθέντα παιδιά.

Ὅπως δὲ ἐγκαίρως τό,τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τῶν παιδίων καλλιεργῆται, καὶ οὕτως ἐγκαίρως ἐμποδίζεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν τε φυσικῶν καὶ ψυχικῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν, ἡ θεία Πρόνοια χαρίζει εἰς αὐτὰ, ἅμα γεννηθέντα, τοὺς γονεῖς. Εἶθε δὲ οὗτοι, συναισθανόμενοι τὰ ἱερά αὐτῶν πρὸς τὰ τέκνα των καθήκοντα, ἐκπληρώσιν αὐτὰ ἐγκαίρως καὶ μετὰ ζήλου!

5). Ἡ πειθαρχία πρέπει γὰ τροπολογῆται κατὰ τὰς διαφορὰς ἡλικίας τῶν παιδαγωγουμένων.

Ἡ πειθαρχία κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας πρέπει νὰ ἦναι φύλαξ ἄγρυπνος, πιστὸς, αὐστηρὸς, ἀλλὰ συγχρόνως φιλάγαθος, ἐνεργητικὸς, καὶ μᾶλλον καταναγκαστικὸς· ἀλλὰ βαθμηδὸν, προβαινούσης τῆς ἡλικίας, ἡ πειθαρχία πρέπει νὰ γίνῃ σύμβουλος καὶ ὁδηγός, ἐπιτρέπων περισσοτέραν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν παιδίων, καὶ διευκολύνων αὐτὰ ὅπως ἀφ' ἑαυτῶν προφυλάττωνται, ἐνθυμούμενα τὸ ἄγρυπνον ὄμμα τοῦ Ἰψίστου, καὶ ὑπὸ τῆς φωνῆς τῆς ἰδίας αὐτῶν συνειδήσεως καθοδηγούμενα.

Ἀνατρέφοντες τὰ παιδιά δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονῶμεν ὅτι μίαν ἡμέραν πρόκειται ν' ἀφήσωσι τὴν πατρικὴν φωλεάν, καὶ μακρὰν τῶν γονέων καὶ τῶν παιδαγωγῶν αὐτῶν ἐλεύθερα νὰ ζήσωσιν. Ἄς τὰ συνειθίζωμεν λοιπὸν ἐγκαίρως εἰς τὴν ἀσφαλῆ καὶ ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας των, ὅπως δυναθῶσιν, ἐλεύθερα καὶ ἀνεπιτήρητα μένοντα, ἀσφαλῶς τὸν βίον νὰ διέλθωσιν.

Ἐάν, ὑπὸ τὸ κράτος αὐστηρᾶς πειθαρχίας διατελοῦντα, ἐξέλθωσιν ἀμέσως ἐλεύθερα εἰς τὸν κόσμον, ὀλέθρια θέλουσιν εἶσθαι τὰ ἀποτελέσματα, καὶ μεγάλοι οἱ ἐκ τῆς ἀπειρίας περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας των ἐπικείμενοι κίνδυνοι.

6). Ἡ πειθαρχία πρέπει μὲν γὰ ἦναι φιλάγαθος, ἀλλ' οὐ-

δέποτε χαλαρὰ, ὅπως καταναγκάζῃ εἰς τὴν ὑπακοὴν τὰ ἀπειθῆ παιδία.

Ἐὰν τὰ παιδία ἐννοήσωσιν ἀδυναμίαν χαρακτῆρος ἐν τῷ παιδαγωγῷ, καὶ ἐπομένως ὅτι ἐνδίδει εἰς τὸ πείσμα καὶ τὰς ἰδιοτροπίας των, ὅτι εὐκόλως μεταβάλλει τὰς ἀποφάσεις του, καὶ ὅτι δὲν ἐκτελεῖ τὰς ἀπειλάς του, πᾶσα τάξις θέλει ἐκλείψει, ἢ ἀναρχία καὶ ἢ σύγχυσις θέλουσι βασιλεύσει, καὶ οὐδεμία ἐλπὶς προόδου καὶ βελτιώσεως θέλει ὑπάρξει. Ἡ εὐπειθεῖα καὶ ἡ ὑπακοὴ εἶναι οἱ ἀναπόδραστοι ὄροι τῆς προόδου καὶ τελειοποιήσεως τῶν παιδίων, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθότατα ἔλεγεν ὁ Ρουσσώ, »ἐὰν δὲν ἔχῃς ἄλλο τι γὰρ διδάξῃς τὰ παιδία, δίδαξον αὐτὰ τὴν ὑπακοήν«, διότι κατὰ τὸν Ῥωμαῖον φιλόσοφον Σενέκαν, παιδίον, ὅπερ δὲν ὑπακούει, διατάττει, ὀλέθρια δὲ αἰ διαταγαὶ τῶν ἀφρόνων καὶ τῶν ἀπειρῶν παιδίων!

Ἄλλ' οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι νὰ μὴ λησμονῶσι ποτὲ ὅτι διὰ νὰ ὑπάρξῃ ὑπακοή, ἀπαιτεῖται φρόνησις καὶ δικαιοσύνη ἐκ μέρους τοῦ διατάττοντος· καὶ συγχρόνως ὅτι ἡ ἐπιμονὴ ἐπὶ ἀδίκων καὶ ἀνοήτων διαταγῶν δὲν ἀποδεικνύει οὔτε εὐστάθειαν, οὔτε φρόνησιν.

Ὅθεν οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι πρὶν ἢ δώσωσι διαταγὰς ἢ παραγγελίας νὰ σκέπτωνται ὠρίμως 1) ἂν αὐταὶ ᾖναι δίκαιαι, ὀρθαὶ, ὠφέλιμοι, εὐεκτέλεστοι, καὶ ἀναγκαῖαι, καὶ 2) ἂν κατὰ πᾶσαν περίστασιν πρέπη νὰ ἐπιμείνωσι σταθερῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσίν των· διότι, ἂν πρόκηται νὰ ἐπιτραπῇ παρ' αὐτῶν ἢ μὴ ἐκτέλεσίν των, πᾶν σέβας καὶ πᾶσα ἐξουσία τοῦ παιδαγωγοῦ θέλει ἐκλείψει· τὰ δὲ παιδία, συνειθίζοντα νὰ μὴ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς γονεῖς, εἰς τοὺς διδασκάλους, εἰς τοὺς παιδαγωγούς των, θέλουσιν οὕτω συνειθίσει νὰ μὴ ὑπακούωσιν μήτε εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς των, μήτε εἰς τοὺς θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους. Ἡ ἀναρχία δὲ τότε, ἢ καχοδαιμονία, καὶ ἢ χαλάρωσις τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν θέλουσιν εἶσθαι τὰ βέβαια ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης χαλαρᾶς πειθαρχίας.

Ἐνίοτε παιδαγωγοί τινες καὶ γονεῖς ἐκ ῥαθυμίας ἢ κακῶς ἐνοουμένης ἐπιεικείας προσποιοῦνται ἢ ὅτι ἐλησμόνησαν ἅς ἔδωκαν διαταγὰς, βλέποντες αὐτὰς παραβιάζομενάς, ἢ ὅτι δὲν βλέπουσι τὴν παραβίασιν αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη διαγωγή εἶναι ὀλεθρία οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παιδαγωγούς, διότι τοῦ λοιποῦ ἅπασαι αἱ διαταγαὶ αὐτῶν θέλουσι περιφρονεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ παιδιά, διότι, συνειθίζοντα παιδιόθεν εἰς τὴν ἀπείθειαν καὶ παρακοήν, θέλουσιν οὕτω μορφωθῆ πολῖται ἀνάγωγοι καὶ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν Πατρίδα αὐτῶν.

7). Ἡ πειθαρχία, ὅπως εὐδοκίμησι, πρέπει νὰ δεικνύη εἰς τὰ παιδιά μᾶλλον τὰ θέλητρα τῆς ἀρετῆς, παρά τὴν ἀσχημίαν τῆς κακίας.

Ἐὰν τὰ παιδιά ἔχωσιν ἐλαττώματα, βεβαίως πρέπει νὰ ἐπισύρωμεν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῶν δυσαρέστων συνεπειῶν τῶν ἐλαττωμάτων τούτων. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπιμένωμεν ἐκθέτοντες καὶ κατακρίνοντες τὴν ἀσχημίαν τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν, ὅπως μὴ προκαλῶμεν τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ πείσμα τῶν παιδίων, καὶ συγχρόνως τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀποστροφὴν των. Φρονιμώτερον δὲ θέλει εἶσθαι ἐὰν ὑποδεικνύωμεν εἰς τὰ παιδιά τὰ ἀντίθετα τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν προτερήματα, ἐκθέτοντες τὸ κάλλος τῶν προτερημάτων τούτων, καὶ πόσον τὰ προτερήματα ταῦτα ἤθελον καταστήσει τοὺς παῖδας ἀγαπητοὺς καὶ εὐδαίμονας.

8). Ἡ πειθαρχία δὲν πρέπει ν' ἀναζητῆ μετὰ προθυμίας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ σφάλματα τῶν παιδίων, ἀλλ' οὔτε ἀνευρίσκουσα ταῦτα νὰ χαιρεκακῆ, ἢ νὰ ἐξάπτηται.

Εὐτυχεῖς λοιπὸν καὶ εὐχαριστημένοι ἅς φαινόμεθα μόνον ὁσάκις ἀνακαλύπτωμεν προτέρημα τι ἢ ἀγαθὴν πρᾶξιν ὁσάκις δὲ ἀνακαλύπτωμεν ἐλάττωμά τι, ἅς βλέπωσι τὰ παιδιά ἐπὶ τοῦ προσώπου ἡμῶν οὐχὶ εὐχαρίστησιν καὶ χαιρεκακίαν, ἢ ἐξαψιν, ἀλλὰ τὴν λύπην τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἵνα μὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀποστροφὴν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτῶν προκα-

λῶμεν. Προθυμότεροι δὲ ἄς ἡμεθα εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὸν ἔπαινον τῶν προτερημάτων, παρὰ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὰς τιμωρίας τῶν σφαλμάτων αὐτῶν.

Διὰ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐλπίδος ἐπενεργεῖ ἡ πειθαρχία, ἀλλὰ προτιμότερον βεβαίως εἶναι νὰ διευθύνωμεν τὰ παιδιά διὰ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, παρὰ διὰ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀποστροφῆς.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πειθαρχίας οφείλομεν μῆτε νὰ ἐξαπτῶμεθα καὶ ὀργιζώμεθα, μῆτε συχνάκις νὰ ἐπιπλήττωμεν μετ' αὐστηρότητος καὶ ἐξάψεως· διότι οὕτω σκληρύνομεν, παροξύνομεν, ἀπελπίζομεν τὰ παιδιά, καὶ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν καταστρέφομεν, καὶ τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀδιαφορίαν αὐτῶν προκαλοῦμεν, συνειθίζοντες αὐτὰ εἰς τὰς φωνὰς καὶ τὰς ἀυστηρὰς ἡμῶν ἐπιπλήξεις.

Ἄλλ' ἐὰν, μέτριοι περὶ τὰς ἐπιπλήξεις ὄντες, προσπαθῶμεν, ὁσάκις περίστασις παρουσιασθῆ, νὰ ἐγκαρδιώνωμεν τὰ παιδιά, καὶ γλυκεῖς καὶ ἐνθαρρυντικούς λόγους ν' ἀποτείνωμεν πρὸς αὐτὰ, δεικνύοντες ὅτι ἀναγνωρίζομεν καὶ ἐκτιμῶμεν τὰς καλὰς αὐτῶν διαθέσεις καὶ πράξεις, βεβαίως θέλομεν ἐξάπτει τὸν πρὸς τὰ καλὰ ζῆλον αὐτῶν, καὶ θέλομεν οὕτω διευκολύνει τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν πρόοδον αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχή, ὅπως μὴ δι' ἐπαίνων πολλῶν προκαλέσωμεν τὴν οἴησιν, τὸν ἐγωϊσμόν, καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν παίδων.

Ἐὰν οἱ παιδαγωγοῦντες ἦναι ἐκ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες οὐδέποτε εὐχαριστοῦνται, ἀλλὰ πάντοτε μεμψιμοιροῦσι καὶ δυσανασχετοῦσι, βλέποντες τὰ πάντα μαῦρα καὶ ἀξιοκατάκριτα, δυσκόλως θέλουσιν ἐμπνεῖσαι ἀγάπην καὶ ὑπακοὴν εὐχάριστον, διότι οὐδεὶς θέλει ὑπέικει εἰς αὐτοὺς εὐχαρίστως· εὐτυχεῖς δὲ θέλουσιν εἶσθαι, ἂν διὰ τοῦ δυσκόλου, τοῦ μεμψιμοίρου, καὶ φιλομεμφοῦς χαρακτῆρός των δὲν προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν φανεράν ἀπειθειαν τῶν παίδων.

9). *Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσι προσέτι χάριν τῆς πειθαρχίας καὶ σπουδάζωσι τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας τῶν παιδαγωγουμένων, ὅπως κατὰ τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας καρορίζωσι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν.*

Οἱ ὀρμητικοὶ καὶ ζῶηροὶ χαρακτῆρες ἔχουσιν ἀνάγκην σταθεραῖς καὶ αὐστηραῖς, ἀλλ' οὐδέποτε σκληραῖς πειθαρχίας.

Οἱ χαλαροὶ καὶ ἄψυχοι ἔχουσιν ἀνάγκην ἐνθαυρύνσεως, παρορμήσεως, καὶ ἐξάψεως.

Οἱ τρυφεροὶ καὶ ἀπαλοὶ ἔχουσιν ἀνάγκην γλυκύτητος.

Οἱ ἐλαφροὶ ἔχουσιν ἰδίως ἀνάγκην διηνεκοῦς ἐπιτηρήσεως.

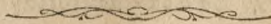
Πάντες δὲ ἔχουσιν ἀνάγκην ἀγάπης, τάξεως, καὶ ὑπακοῆς.

10). *Τὸ πρὸς τὰ θεῖα σέβας καὶ ἡ ἐγκάρδιος προσευχὴ πρέπει ἐπὶ τέλους καὶ ἐνισχύωσι τὴν πειθαρχίαν.*

Ἄς ἐπισύρωμεν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς θεοσεβοῦς ἡμῶν διαγωγῆς ἐπὶ τῶν παιδίων τὴν θεῖαν χάριν, ὅπως δι' αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ των ζωογονῶνται τὰ σπέρματα τῆς ἀρετῆς.

Ἄς ἐπικαλόμεθα προσέτι μετὰ κατανύξεως τὸν Ἰψιστον, ὅπως ἐνισχύῃ τὴν ἀδυναμίαν ἡμῶν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παιδαγωγικῶν ἡμῶν καθηκόντων, καὶ ὁ Θεὸς, ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ ἡμῶν, θέλει ἀναδεικνύει τὴν παντοδυναμίαν Αὐτοῦ!

Ἐξοχὸς τις παιδαγωγός, προσευχόμενος καθ' ἑκάστην, ἔλεγεν
 »*Ἴδὸν ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκας, ὦ Θεέ. Διαφώτισον αὐτὰ, διότι πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον. Συναισθητόμενος δὲ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ παραπτώματά μου ἐνώπιον τῶν ἁθῶν τούτων πλάσματων Σου, ἅτινα ὡς ἄλλος πατὴρ ὀφείλω ν' ἀγαπῶ, γονυπετῆς Σὲ καθικετεύω συγχώρησόν με, Παράγαθε, καὶ τὴν ἀδυναμίαν μου ἐνίσχυσον!*
 Ὁ δὲ Ἰψιστος νύλλογει καὶ ἐνίσχυε τοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνας τοῦ εὐσεβοῦς παιδαγωγοῦ!

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΠΟΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΩΝ.

§. 1. *Ανάγκη τῶν ποιῶν καὶ ἀμοιβῶν.*—Τὰ παιδιά ὡς ἐκ τῆς ἐλαφρότητος, τῆς ἀπερισκεψίας, καὶ τῆς ἀπρονοησίας αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὀρίμου κρίσεως, καὶ τῆς ἀναγκαίας πείρας, δὲν δύνανται πολλάκις οὔτε τὰς ὠφελίμους ἀπὸ τὰς ἐπιβλαβεῖς πράξεις νὰ διακρίνωσιν, οὔτε τὰς ἐνδεχομένας ἀγαθὰς ἢ κακὰς συνεπειὰς αὐτῶν νὰ προῖδωσιν, ὅπως ὀδηγηθῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἢ μὴ ἐκτέλεσιν αὐτῶν.

Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ἀνάγκη τῶν ποιῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν, αἵτινες ὡς ἐπαισθηταὶ καὶ ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῶν κακῶν καὶ ἀγαθῶν πράξεων ἐναργῶς διδάσκουσι τὰ παιδιά καὶ τὰς ἀγαθὰς ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις εὐκόλως νὰ διακρίνωσιν, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς, ὡς ἀμειβομένας, ν' ἀγαπῶσιν καὶ νὰ ἐκτελῶσιν, τὰς δὲ κακὰς, ὡς τιμωρουμένας, ν' ἀποστρέφονται καὶ νὰ μὴ πράττωσιν.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη τῶν ποιῶν καὶ ἀμοιβῶν θέλει γίνεαι καταφανεστέρα ἐκ τῶν διαφόρων σκοπῶν, οὓς αὐταὶ προτίθενται, καὶ περὶ ὧν ἀμέσως θέλομεν διαλάβει.

§. 2. *Τίνες οἱ σκοποὶ τῶν ποιῶν καὶ ἀμοιβῶν;*—Διάφοροι εἶναι οἱ σκοποὶ, οὓς προτίθενται αἱ ποινὰ καὶ αἱ ἀμοιβαί.

1) Διὰ τῶν ποιῶν καὶ ἀμοιβῶν πρόκειται νὰ διδάξωμεν τὰ παιδιά τὴν μεγάλην καὶ σωτήριον ἠθικὴν ἀλήθειαν »ὅτι τὸ ἀγαθὸν γεννᾷ ἀγαθὸν, τὸ δὲ κακὸν γεννᾷ κακὸν«, ἥτοι τὸ τοῦ Ἀποστόλου »ὃ γὰρ ἐὰν σπείρη ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.«

2) Διὰ τῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν προτιθέμεθα νὰ ἐνισχύσωμεν καὶ νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἀδύνατον καὶ ἀμυδρῶς διορθῶσαν συνείδησιν τῶν παιδίων, καὶ οὕτω νὰ στηρίξωμεν αὐτὰ κατὰ τῆς κακίας. Ἡ ποινὴ ἢ θέλει ἐνισχύσει τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, τὴν λέγουσαν ἐν τῷ παιδίῳ »κακὰ ἔπραξα», ἢ θέλει προκαλέσει τὴν σωτήριον αὐτὴν φωνὴν, ἂν δυστυχῶς ἡ φωνὴ αὕτη εἰσέτι σιγᾷ. Ἡ δὲ ἀμοιβὴ θέλει ἐνισχύσει τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ συνειδότος ἐπὶ τῶν καλῶς πεπραγμένων.

3) Διὰ τῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν προσέτι στηρίζομεν καὶ διατηροῦμεν τὴν ἀναγκαίαν καὶ ἐν ταῖς οἰκογενείαις καὶ ἐν τοῖς Σχολείοις τάξιν καὶ πειθαρχίαν, καὶ καταστέλλομεν τὴν ἀταξίαν καὶ ἀναρχίαν, ἐνισχύοντες τὰς διατάξεις καὶ τοὺς κανονισμοὺς ἡμῶν, οἵτινες ἄνευ ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν οὐδὲν κύρος, καὶ οὐδεμίαν ἀποτελεσματικὴν δύναμιν ἤθελον ἔχει.

4) Διὰ τῶν ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν ἐπὶ τέλος προπαρασκευάζομεν τὰ παιδιά διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον· διδάσκομεν αὐτὰ νὰ σέβωνται τοὺς νόμους, ὡς θέλησιν ἀνωτέραν τῆς ἰδικῆς τῶν θελήσεως· καὶ ὑπενθυμίζομεν αὐτὰ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζῶσι μόνον δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, ὑποτασσόμενα προθύμως εἰς πᾶν ὅ,τι τὸ συμφέρον τῆς κοινότητος, εἰς ἣν ἀνήκουσιν, ἀπαιτεῖ παρά τῶν μελῶν αὐτῆς.

§. 3. Ποῖοι οἱ περὶ ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν κανόνες; — Ἐνταῦθα θέλομεν σημειώσαι τοὺς κυριωτέρους τῶν κανόνων, οὓς ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ν' ἀκολουθῶσι περὶ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ποινῶν καὶ τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀμοιβῶν.

1) Αἱ σκοπιμώτεραι καὶ ἀποτελεσματικώτεραι ποιναὶ καὶ ἀμοιβαὶ εἶναι ὅσαι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς φυσικαὶ συνέπειαι τῶν κακῶν ἢ ἀγαθῶν πράξεων, αἵτινες ἐπροκάλεσαν αὐτάς. Ἡ ποινὴ, λέγει ὁ Ρουσσώ, πρέπει νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε τὸ παιδίον νὰ θεωρῇ αὐτὴν, οὐχὶ ὡς ἀπλὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ὡς φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν συνέπειαν τῆς κακῆς πράξεώς του. Ὁ δὲ

ροντα τὴν λέξιν «κλέπτρα», μὴ ὑποφέρουσα τὴν ἀτιμίαν, ἐξελη-
θοῦσα τοῦ Σχολείου, ἔπεσεν ἐντὸς ποταμοῦ, καὶ ἐπνίγη.

11) Δὲν πρέπει ἐπίσης δι' ὕβρεων καὶ βαναύσων ἐκφράσεων
νὰ τιμωρῶμεν τοὺς παῖδας, ἐξευτελίζοντες αὐτοὺς, καὶ προκα-
λοῦντες οὕτω τὴν πρὸς ἡμᾶς περιφρόνησιν καὶ ἀποστροφὴν αὐ-
τῶν, συγχρόνως δὲ διδάσκοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου ἡμῶν πα-
ραδείγματος τὴν ὀργὴν, τὴν βαναυσότητα, καὶ τὰς ὕβρεις.

Οἱ παιδαγωγοῦντες ὀφείλουσιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, νὰ
παιδαγωγηθῶσι πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωσι τὴν παιδαγωγίαν ἄλλων,
νὰ ἐπιτηρῶσι δὲ τὴν ἰδίαν αὐτῶν διαγωγὴν, καὶ νὰ κυριεύωσι
τὰ ἴδια αὐτῶν πάθη· ἅμα δὲ συναισθανθῶσιν ὅτι ἡ ἀγανάκτη-
σις καὶ ἡ ὀργὴ κυριεύει αὐτοὺς, ὀφείλουσι νὰ περιμένωσι τὴν
κατεύνασιν τῶν ὀλεθρίων τούτων παθῶν, καὶ μόνον μετὰ τὴν
παρέλευσιν αὐτῶν νὰ ἐπιπλήττωσιν ἢ νὰ τιμωρῶσιν.

12) Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐπιβάλλωμεν ποινὰς σκληρὰς, ποι-
νὰς κτηνώδεις. Ἡ βία καταθλίβει τοὺς χαρακτῆρας, ἀλλὰ δὲν
διορθώνει αὐτοὺς. Ὀφείλομεν ἐπομένως νὰ ἐπενεργῶμεν ἐπὶ τῆς
ψυχῆς καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ σώματος. Τὰ ξυλοκοπήματα καὶ αἱ
σκληραὶ σωματικαὶ ποιναὶ ἢ ἐξαγριόνοῦσι τὰ παιδιά, καὶ ἀπο-
σκληρύνουσι τὴν καρδίαν αὐτῶν, ἢ χαῦνα καὶ δούλα καὶ κτήνη
ἀναδεικνύουσιν αὐτὰ· πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ τῆς παιδείας τὰ
ἀποτρέπουσι, καὶ τὴν ὑγίαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν καταστρέ-
φουσιν.

13) Αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ διαφέρωσι κατὰ τὴν διαφορὸν ἡλι-
κίαν, κατὰ τὰ διάφορα παραπτώματα, καὶ κατὰ τοὺς διαφο-
ρους χαρακτῆρας τῶν παιδῶν. Ἀπαιτεῖται δὲ μεγίστη δξύνουια
καὶ κρίσις περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων ποινῶν.

14) Ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν ν' ἀποσκορακίσωμεν διὰ παντὸς
τὰς ἀκολούθους ποινὰς.

α.) Ἐκείνας, αἵτινες, τιμωροῦσαι ἐλάττωμά τι ἢ σφάλμα,
προκαλοῦσιν ἕτερον σφάλμα ἢ ἐλάττωμα.

Ὁ τιμωρῶν π. χ. παιδίον τι διὰ τὴν ἀπροσεξίαν του περὶ τὴν

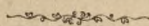
ἀνάγνωσιν διὰ τῆς στερήσεως τοῦ ὀπωρικοῦ του, ὕπερ ἐνώπιόν του τρώγει ἕτερον παιδίον, τὸ ὁποῖον καλῶς ἀνέγνω, διδάσκει ἀφ' ἐνὸς τὴν λαυμαργίαν καὶ τὸν φθόνον, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν οἴησιν.

Ἡ μήτηρ, ἡ τιμωροῦσα τὴν θυγατέρα αὐτῆς διὰ τῆς στερήσεως τοῦ καλοῦ ἐνδύματος καὶ τῶν ἄλλων καλλωπισμῶν αὐτῆς, τὴν διδάσκει τὴν φιλαρέσκειαν καὶ τὴν ματαιότητα.

β'). Ὀφείλομεν ν' ἀποσκορακίσωμεν τὰς ποινὰς ἐκεῖνας, αἵτινες ἀντίκεινται εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδίων. Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ παρατεταμέναι ἐν ἀργίᾳ φυλακίσεις, καὶ αἱ παρατεταμέναι νυκτεριναὶ μελέται.

γ'). Ὀφείλομεν ν' ἀποσκορακίσωμεν τὰς ἀτιμωτικὰς ποινὰς, τὰς ἐκθετούσας τὸ τιμωρούμενον παιδίον εἰς τὴν περιφρόνησιν ἢ τὸν περίγελον τῶν πέριξ αὐτοῦ. Τοιαῦται δὲ εἶναι τὰ ὑβριστικὰ ἐπίθετα, ἡ ὀνικὴ κεφαλὴ, τὰ ἀτιμωτικὰ πινάκια κλ.

δ'). Ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν ν' ἀποσκορακίσωμεν πᾶσαν ποινὴν δυναμένην νὰ ἐλαττώσῃ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς, διδασκάλους καὶ παιδαγωγοὺς ὀφειλόμενον σέβας. Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ κτηνώδεις καὶ σκληραὶ σωματικαὶ ποιναί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΠΕΡΙ ΑΜΟΙΒΩΝ.

§. 5. *Ἀνάγκη καὶ κίνδυνος τῶν ἀμοιβῶν.* — Οὐδεὶς ἀναμάρτητος, οὐδεὶς τέλειος περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ὅθεν οὐδεὶς ἀπολύτως ἄξιος βραβείων καὶ ἀμοιβῶν.

Πᾶς δὲ ὁ ἐκπληρῶν τὸ καθῆκον αὐτοῦ, πᾶς ὁ βελτιῶν ἑαυτὸν, καὶ τὸν πλησίον του ἀγαθοποιῶν, εὐρίσκων ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος, ἐν τῇ ἑαυτοῦ βελτιώσει, καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἔργοις τὴν προσήκουσαν ἀμοιβὴν, διότι καὶ τὴν συνείδησίν του συναισθάνεται εὐφραϊνομένην, καὶ ἀγαπητὸς

παρὰ τοῖς ἀνθρώποις γίνεται, καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Ὑψίστου ἐπισύρει, οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐξωτερικῆς ἀμοιβῆς ἀνάγκην βεβαίως ἔχει.

Τὰς ἰδέας αὐτὰς ὀφείλομεν νὰ ἐμπνέωμεν εἰς τὰ παιδιά, ὅπως τὴν μετριοφροσύνην διδάσκωμεν, καὶ συγχρόνως ὅπως συνειθίζωμεν αὐτὰ νὰ ἐπαναπαύωνται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν συνειδήσει.

Ἐν τούτοις πρὸς ἐγκαρδίωσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀκριβῆ καὶ διηνεκῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ θρησκεία ὑπόσχεται ἀμοιβὰς, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀναγκαίαν θεωροῦσιν ἐνίοτε τὴν χορήγησιν τοιούτων.

Ἄλλ' ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ καὶ κρίσις περὶ τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀμοιβῶν, ὅπως προλαμβάνωμεν τοὺς ἐκ τούτων κινδύνους, ἧτοι τὴν ματαιότητα, τὴν οἴησιν, καὶ τὴν κουφόνοιαν τῶν ἀμειβομένων, τὸν φθόνον τῶν μὴ ἀμειβομένων, καὶ τὴν ἀπονεκρῶσιν τοῦ πρὸς τὰ καλὰ ζήλου ἀμφοτέρων, ἐνῶ ἰδίως τὴν ἔξαψιν τοῦ ζήλου τούτου ὀφείλομεν διὰ τῶν ἀμοιβῶν νὰ ἐπιδιώκωμεν.

§. 6. Ὅποιαί αἱ ἀπονεμητέαι ἀμοιβαί;—Ἐνταῦθα θέλομεν σημειῶσαι τίνες τῶν ἀμοιβῶν εἶναι προτιμητέαι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν σπουδῶν τῶν παιδῶν, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν.

1). Τὸ πρῶτον εὐχάριστον καὶ ὠφελιμώτατον δῶρον, ὅπερ ὀφείλομεν εἰς τὰ παιδιά, εἶναι τὸ νὰ παραδίδωμεν εἰς αὐτὰ μαθήματα τερπνὰ καὶ εὐχάριστα διὰ τε τὴν εὐκρίνειαν, τὴν ζωηρότητα, καὶ τὴν ποικιλίαν αὐτῶν. Τοιαῦτα μαθήματα, καταθέλγοντα τὰ παιδιά, θέλουσι προσηλόνει αὐτὰ εἰς τὴν σπουδὴν.

2). Ὁ ἔπαινος τοῦ διδασκάλου, ἀπονεμόμενος σπανίως καὶ μετὰ μετριότητος ἢ δι' ἐνόσ εὐχαρίστου βλέμματος, ἢ διὰ φιλικῆς τινος φράσεως, ἢ ἄλλως πως εἰς παιδιά, ἅτινα ἢ διεκρίθησαν ὡς ἐκπληρώσαντα μετὰ ζήλου τὰ καθήκοντά των, ἢ

ἔχουσιν ἀνάγκην ἐνθαρρύνσεως, εἶναι ἀμοιβή φυσική καὶ πρέπουσα.

3). Ὁ ἔπαινος τῶν γονέων εἶναι ἐπίσης ἀμοιβή γλυκυτάτη καὶ πολύτιμος. Ὅθεν οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῶν γονέων, ὧν ἡ σύμπραξις εἶναι ἀναγκαιοτάτη πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προόδου τῶν μαθητῶν αὐτῶν.

4). Ἡ μεγαλητέρα δὲ καὶ πολυτιμότερα ἀμοιβή τῶν παιδῶν πρέπει νὰ ᾖ ἡ εὐχκρισις τῆς ἰδίας αὐτῶν συνειδήσεως, ἥτοι ἡ εὐχάριστος συναίσθησις τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος. Τὴν πολύτιμον δὲ ἀξίαν τῆς ἀμοιβῆς ταύτης ὀφείλομεν νὰ ἐξηγῶμεν εἰς τὰ παιδιά, ὅπως τὴν ἀμοιβὴν ταύτην προτιμῶσι πάσης ἄλλης· διότι αὕτη, χορηγουμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰψίστου Θεοῦ διὰ τῆς συνειδήσεως, ἦν ἐν ἡμῖν ἔθεσεν, εἶναι ἀμοιβή καθαρὰ, μεγάλη, διηνεκῆς, δικαία, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀμοιβή τῶ ὄντι θεία.

5). Αἱ ὑλικαὶ ἀμοιβαὶ εἶναι λίαν ἐπικίνδυνοι, διότι καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀμειβομένων διαφθείρουσιν, ἐπὶ τῆς ὕλης προσηλόνουσαι αὐτοὺς, καὶ τὸν φθόνον τῶν ἄλλων προκαλοῦσιν. Ὅθεν ἄς ἀποφεύγωμεν τὰς ὑλικὰς ἀμοιβάς. Ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἀναγκάζομεθα ν' ἀπονέμωμεν τοιαύτας, ὅπως διεγείρωμεν χαρακτῆρας ὅπως ἀπαθεῖς καὶ ἀναισθήτους, ἄς ἀκολουθῶμεν τὰς ἐξῆς συμβουλὰς.

Αἱ ὑλικαὶ ἀμοιβαὶ πρέπει νὰ ᾖ ὅσον ἔνεστι σπάνιαι, ὅπως μὴ τὰ παιδιά, συνειθίζοντα εἰς αὐτάς, ἐκλάβωσιν ὅτι πᾶσα ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος πρέπει νὰ ἐξαγοράζηται δι' ὑλικῆς ἀμοιβῆς· μικραὶ δὲ καὶ ἐλαφραὶ, ὅπως μὴ τὰ παιδιά διδάσκονται τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὸ ὑλικὸν συμφέρον, ἀλλὰ θεωρῶσι τὴν ἀμοιβὴν ὡς ἀπλοῦν σημεῖον ἐγκρίσεως. Δὲν πρέπει δὲ μῆτε νὰ προῦποσχόμεθα εἰς τὰ παιδιά τὰς ὑλικὰς ἀμοιβάς, μῆτε νὰ χορηγῶμεν αὐτάς ἀμέσως μετὰ τὴν πράξιν ὡς ὀφειλὴν.

Αἱ ὑλικαὶ ἀμοιβαὶ πρέπει ὅσον ἔνεστι νὰ ἐκπηγάζωσιν ὡς φυσικαὶ συνέπειαι τῶν ἀμειβομένων πράξεων. Π. χ. ἐὰν τὸ παι-

δίων διεκρίθη εἰς τὸ μάθημα τῆς γεωγραφίας, δυνάμεθα νὰ τὸ ἀμείψωμεν δι' ἐνὸς γεωγραφικοῦ χάρτου. Ἐὰν τὸ παιδίον διεκρίθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, δυνάμεθα νὰ τὸ ἀμείψωμεν δι' ἐνὸς καλοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου. Ἐὰν τὸ παιδίον διεκρίθη διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν καλὴν του διαγωγὴν, δυνάμεθα νὰ τὸ ἀμείψωμεν ὀνομάζοντες αὐτὸ πρωτόσχολον ἢ εὐταξίαν, κτλ. κτλ.

Ὁφείλομεν προσέτι νὰ προσέχωμεν μὴπως ἀμείψωμεν τὸ φυσικὸν πνεῦμα, τὴν ἀγχινοίαν, καὶ τὴν ὀξύνοίαν τῶν παιδίων, οἵτινες ἐπομένως ἄνευ κόπου καὶ μελέτης μανθάνουσι, καὶ παραμελῶμεν τὴν ἐπιμέλειαν, τοὺς κόπους, τὸν ζῆλον, καὶ τὰ ἠθικὰ προτερήματα τῶν παιδίων, οἵτινες δὲν διακρίνονται μὲν διὰ τὴν εὐμάθειάν των, ἀλλ' ὑπερέχουσι κατὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν, ἥτις εἶναι πολυτιμότερα τῆς διανοητικῆς.

Ὁφείλομεν προσέτι εἰς τὰς ὑλικὰς ἀμοιβὰς νὰ δίδωμεν ὅσον ἔνεστι *χαρακτῆρα ἠθικόν*. Αἱ διὰ ζαχαρικῶν, ἢ καλῶν φαγητῶν, ἢ καλῶν ἐνδυμάτων, ἢ χρημάτων, ἢ θεατρικῶν παραστάσεων ἀμοιβαὶ φθείρουσι τὰ ἦθη τῶν παιδίων, καὶ εἰς τὸν ὕλισμὸν προσκολλῶσιν αὐτά. Ἐπίσης τὰ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀναρτώμενα εὔσημα, καὶ οἱ ἐν ταῖς παραδόσεσιν ἀναρτῶμενοι τιμητικοὶ πίνακες δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὴν κενοδοξίαν, τὴν ματαιότητα καὶ τὴν κουφόνοίαν τῶν παιδίων. Ἐπίσης ἡ οὐχὶ διὰ τινος χρησίμου βιβλίου ἢ ἄλλου τινος ὠφελίμου ἀντικειμένου, ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων ἐξαγορὰ τῶν χορηγουμένων ἐκάστοτε εὐσήμων ἐξευτελίζει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν αὐτῶν, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδίων διαφθείρει, καὶ εἰς τὴν ἰδιοτέλειαν καὶ τὴν χρηματολογίαν συνειθίζει αὐτά.

Ἐπὶ τέλος ὀφείλομεν νὰ καταδικάσωμεν ὡς ἐπιβλαβεῖς τὰς ἐπισήμως καὶ δημοτελῶς γινομένας ἐν τοῖς Σχολείοις ἀπονομὰς βραβείων *α'*) διότι ἐν ταῖς τελεταῖς ταύταις ἐξάπτεται ἡ οἴησις τῶν βραβευομένων, προκαλεῖται δὲ ὁ φθόνος, ἢ ἀγανάκτησις, καὶ ἡ ἀπελπισία τῶν τε μὴ βραβευομένων καὶ τῶν γονέων αὐτῶν *β')* διότι ὡς βραβεῖα χορηγοῦνται συνήθως βιβλία,

ἔξωθεν μὲν κεχρυσωμένα, ἔσωθεν δὲ οὐδαμῶς ὠφέλιμα εἰς τοὺς παῖδας καὶ τὰς οἰκογενείας αὐτῶν· καὶ γ' ἰδίῳ κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν βραβείων τούτων καὶ ἡ μεροληψία καὶ ἡ ἀδικία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρεισδύουσι, καὶ ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ καὶ ἡ πραγματικὴ ἀξία οὐδέποτε βραβεύονται. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν χορηγητέων εἰς τοὺς παῖδας ἀμοιβῶν.

Ἀλλὰ τῶν παιδαγωγούντων αἱ ἀμοιβαὶ ὁποῖαι ἄρα γε θέλουσιν εἶσθαι;

Οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, καὶ ἐν γένει οἱ παιδαγωγοί, ἐκπληροῦντες τὴν μεγάλην καὶ ὑψηλὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποστολήν των, καὶ σωματικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς καλλιεργοῦντες ἐπομένως τοὺς παῖδας, ἐν παιδείᾳ δὲ καὶ νοθεσίᾳ Κυρίου ἐκτρέφοντες αὐτοὺς, καὶ οὕτως εὐτυχῆς τὸ μέλλον αὐτῶν προπαρασκευάζοντες, καὶ τέκνα εὐρώσα, εὐπειθῆ, εὐσεβῆ, νοήμονα καὶ φιλόστοργα εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτῶν παραδίδοντες, καὶ συζύγους καὶ μητέρας, συναισθανομένας τὰ ὑψηλά των καθήκοντα, εἰς τὴν κοινωνίαν χορηγοῦντες, καὶ πολίτας ἐναρέτους, ὑγιεῖς καὶ φιλοπάτριδας εἰς τὴν Πατρίδα προσφέροντες, καὶ εἰκόνας πιστὰς τοῦ Ἰψίστου ἐνώπιον Αὐτοῦ παρουσιάζοντες, οὐχὶ μόνον τὴν ἀνεκλάλητον χαρὰν, ἣν ἡ εκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος εἰς τὰς εὐγενεῖς καρδίας προξενεῖ, ζωηρὰν θέλουσιν αἰσθανθῆ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν τε παίδων καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν θέλουσιν ἐπισύρει, καὶ τῶν εὐχῶν τῆς Πατρίδος καὶ τῆς εὐλογίας τοῦ παναγάθου Θεοῦ βεβαίως θέλουσι καταξιωθῆ.

Εἶθε δὲ τὸ ἀνά χεῖρας Παιδαγωγικὸν Ἐγχειρίδιον νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐπίτευξιν τῶν πολυτίμων τούτων ἀμοιβῶν εἰς ἅπαντας τοὺς γονεῖς, διδασκάλους, καὶ παιδαγωγούς τῶν φιλότατων Ἑλληνοπαίδων, ὅπως καὶ αὐτοὶ εὐφρανθῶσι, καὶ ἡ Πατρίς ἴδῃ μέλλον εὐτυχέστερον τοῦ παρόντος!

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

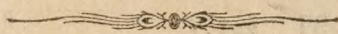
ΕΝ Τῷ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚῷ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙῳ.

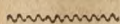
	Σελ.
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	έ.—μζ'.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Α'.) Περὶ τῆς Παιδαγωγίας ἐν γένει	1
Β'.) Προσόντα τῶν παιδαγωγούντων	4
Γ'.) Παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ	9
Δ'.) Παιδαγωγικὰ μέσα	15
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ. Σωματικὴ Παιδαγωγία	19
Κεφάλαιον 1 ^{ον} . Ὑγιεινὰ παραγγέλματα	21
Α'.) Περὶ τῆς τροφῆς	21
Β'.) Περὶ τῆς ἀδήλου διαπνοῆς	26
Γ'.) Περὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος	28
Δ'.) Περὶ τοῦ φωτὸς	32
Ε'.) Περὶ τῆς ἐνδυμασίας	33
Ϛ'.) Περὶ τοῦ ὕπνου	37
Ζ'.) Περὶ τῆς σωμασκίας	40
Κεφάλαιον 2 ^{ον} . Πρόχειρα θεραπευτικὰ μέσα	43
Α'.) Πληγαὶ (κτυπήματα)	43
Β'.) Διαστρέμματα (στραγγουλίσματα)	44
Γ'.) Ἐπικάυματα	44
Δ'.) Τραύματα	44
Ε'.) Δήγματα	45
Ϛ'.) Ἀσφυξία	46
Κεφάλαιον 3 ^{ον} . Περὶ νοσηλείας	48

	Σελ.
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἠθικὴ Παιδαγωγία	53
Κεφάλαιον 1 ^{ον} . Περὶ τῆς θελήσεως ἐν γένει.	54
Α΄.) Περὶ τοῦ παραδείγματος	56
Β΄.) Περὶ τῶν ἔξεων	59
Κεφάλαιον 2 ^{ον} . Περὶ τῆς καλλιιεργείας τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων.	64
Α΄.) Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα	67
Β΄.) Τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης	77
Γ΄.) Τὸ αἶσθημα τῆς συμπαθείας	83
Δ΄.) Τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας	87
Ε΄.) Τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ	93
Ϛ΄.) Διάφορα ἄλλα ἀγαθὰ αἰσθήματα	98
Κεφάλαιον 3 ^{ον} . Περὶ τῆς προλήψεως καὶ θεραπείας τῶν ἠθικῶν νοσημάτων	99
Α΄.) Περὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ	100
Β΄.) Περὶ τῆς λαιμαργίας	104
Γ΄.) Περὶ τῆς φιλαργυρίας	107
Δ΄.) Περὶ τῆς ἀσωτείας	109
Ε΄.) Περὶ τοῦ φθόνου	110
Ϛ΄.) Περὶ τῆς ὀκνηρίας	112
Ζ΄.) Περὶ τοῦ θυμοῦ	115
Η΄.) Περὶ τῆς ψευδολογίας	118
Θ΄.) Περὶ τῆς ὑπερηφανίας	121
Ι΄.) Περὶ τοῦ πείσματος	123
Κεφάλαιον 4 ^{ον} . Περὶ τῶν καθήκοντων	125
Α΄.) Καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν	126
Β΄.) Καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἐν τῇ οἰκογενεῖα	128
Γ΄.) Καθήκοντα πρὸς τοὺς διδασκάλους	134
Δ΄.) Καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον	136
Ε΄.) Καθήκοντα τῶν παιδίων πρὸς ἑαυτά.	140

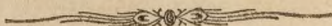
	Σελ.
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ. Διανοητική Παιδαγωγία	147
Κεφάλαιον 1 ^{ον} . Περὶ τῆς προσοχῆς	149
Κεφάλαιον 2 ^{ον} . Περὶ τῆς μνήμης.	153
Κεφάλαιον 3 ^{ον} . Περὶ τῆς φαντασίας.	155
Κεφάλαιον 4 ^{ον} . Περὶ τῆς κρίσεως.	158
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Περὶ τῆς πειθαρχίας	163
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ. Περὶ ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν.	173
Κεφάλαιον 1 ^{ον} . Περὶ ποινῶν.	175
Κεφάλαιον 2 ^{ον} . Περὶ ἀμοιβῶν.	180

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	ή. γραμ.	30	ἔπεσαν	γράφε ἔπεσαν
»	λζ'.	»	2 ἐπιδεικτικαὶ	» ἐπιδεικτικαὶ
»	λζ'.	»	2 ἐπιδεικτικώτεροι	» ἐπιδεικτικώτεροι
»	λζ'.	»	3 ἐπιδεικτικώτερα	» ἐπιδεικτικώτερα
»	μς'.	»	15 ἐναρετωτέρων	» ἐναρετωτέρων,
»	11	»	26 ἀναπτύσσουσα	» ἀναπτύσσουσα
»	25	»	10 παιδαγοῦντες	» παιδαγοῦντες
»	27	»	6 ἀκαθαρσία,	» ἀκαθαρσία
»	30	»	16 καὶ ἄλλα,	» καὶ ἄλλα φυτὰ,
»	107	»	31 ἄρτον	» ἄρτον

[Handwritten signature or scribble]